

rum intelligentiam facile fuit ei inspirare homini. Nam et serpens non verbis, sed sibilo mulieri locutus fuisse creditur, tantæque sagacitatis illi primi parentes existisse, ut ex sibilo serpentum vel vocibus avium affectus eorum cognoscerent. Quod si ita ponamus, nullatenus cogimur profiteri Adam instituisse linguam in paradiso; sed hoc per anticipationem quod extra paradysum factum sit prophetam retulisse.

Ex omni. Solummodo id quod sequitur: *de ligno vero scientiæ*, etc., videtur ad præceptum pertinere. Quod vero præmittitur *ex omni ligno* concessio potius

quam præceptio videtur. Non enim rei essent, si non de omnibus aliis lignis comederent, quando in paradiso fuerunt. Unde et mulier respondens serpenti, de ligno tantum quod est in medio paradisi se accepisse præceptum solummodo dicit.

In quacunq̄ue. Comminatione pœnæ ad obedientiam eum adhortatur dicens quod quacunq̄ue die lignum illud vetitum attingat, ex morte animæ id est peccato tunc commisso, mortem postmodum corporis incurret, quasi geminam mortem.

Reliqua desunt.

PETRI ABÆLARDI

COMMENTARIORUM

SUPER

S. PAULI EPISTOLAM AD ROMANOS

LIBRI QVINQUE.

(Edit. Opp. anni 1616, p. 489, ex ms. codice monasterii S. Michaelis in Periculo maris.)

PROLOGUS.

Omnis Scriptura divina more orationis rhetori-
cæ aut docere intendit aut movere. Docet quippe, dum
quæ fieri vel vitari oportet insinuat. Movet autem,
dum sacris admonitionibus suis voluntatem no-
stram vel dissuadendo retrahit a malis, vel persua-
dendo applicat bonis, ut jam videlicet implere veli-
mus quæ implenda esse didicimus, vel vitare con-
traria. Juxta hanc itaque rationem tam Veteris
quam Novi Testamenti tripertita est doctrina. In
Veteri nempe Testamento lex, quæ in quinque libris
Moysi continetur, præcepta Domini primum docet.
Deinde prophetæ vel historiæ cum cæteris Scripturis
ad ea quæ jam præcepta erant opere complenda
adhortantur, et affectus hominum ad obediendum
præceptis commovent. Cum enim prophetæ vel sancti
Patres populum sentirent præceptis minus obedi-
re divinis, admonitiones adhibebant, ut per pro-
missiones vel comminationes eos ad obediendum
traherent. Exempla quoque ex historiis necessarium
erat adjungi, in quibus tam remuneratio obedi-
entium quam pœna transgressorum ante oculos pone-
rentur. Hi autem sunt veteres illi panni, qui ad
extrahendum Jeremiam de lacu, funibus circum-
ligati sunt (*Jer. xxxviii, 11*), exempla videlicet an-
tiquorum Patrum, quæ sacris admonitionibus adhi-
bentur ad extrahendum peccatorem de profundo
vitiarum.

Similiter et Novi tripertita est disciplina Testa-
menti, ubi quidem Evangelium pro lege est, quod
veræ justitiæ ac perfectæ formam docet. Deinde
Epistolæ cum Apocalypsi loco prophetarum ponun-

tur, quæ ad obediendum Evangelio cohortantur.
Actus vero apostolorum et pleræque narrationes
evangelicæ sacras historias continent. Ex his itaque
liquet quod, cum sit intentio Evangelii docere,
hanc intentionem Epistolæ vel Actus apostolorum
tenent, ut ad obediendum Evangelio nos moveant,
vel in his quæ Evangelium docet nos confirmant.
Nemo itaque post Evangelium, quod perfectæ est
doctrinæ, quasi superflue Epistolæ calumniatur,
cum has ad admonitiones potius quam ad doctri-
nam scriptas esse meminerimus, quamvis nonnulla
in eis salubria documenta sive consilia continean-
tur, quæ Evangelium non habet. Unde ad Corin-
thios scribens ait: *Nam cæteris ego dico, non Domi-
nus: Si quis frater uxorem habet infidelem (I Cor.*
vii, 12), etc. Necnon etiam circumcisionem vel
cæteras legis carnales observantias cessare jam
debere docet, quod nondum in Evangelio revelatum
erat. Qui etiam ad Timotheum scribens multa de
episcopali vel sacerdotali seu levitica dignitate do-
cet quæ Evangelium non expresserat. Perfectam
tamen Evangelii dicimus doctrinam traditam esse,
quantum ad veræ justitiæ formam et ad animarum
salutem sufficiebat, non ad Ecclesiæ decorem vel
ipsius salutis amplificationem. Sunt quippe de bonis
civitatis quædam ad incolumitatem ejus pertinentia,
quædam ad amplificationem, sicut et in fine secundi
libri Rhetoricæ Julius meminit. Quæ vero ad inco-
lunitatem pertinent, ea sunt sine quibus incolumis
ac salva consistere civitas non potest, ut ager,
silvæ, et cætera hujusmodi quæ valde civitati sunt

necessaria. **A**lla vero non sunt ita necessaria, sed magis egregia, cum videlicet ultra quam necesse est quædam obtinet, quæ eam cæteris civitatibus digniorem efficiunt aut tutiorem reddunt, sicut ædificia pulchra, thesaurorum copia, dominatio multa, et similia. Sufficere autem saluti fortasse poterant ea quæ Evangelium de fide et spe et charitate seu sacramentis tradidit, etiamsi apostolica non addantur instituta, neque aliquæ sanctorum Patrum disciplinæ vel dispensationes, ut sunt canones, vel decreta, regulæ monachorum, et plurima sanctorum scripta sacris admonitionibus plena. Neque enim aliqua his prætermisissis imputanda esset transgressio, si nulla de eis fieret præceptio. Voluit tamen Dominus et ab apostolis et a sanctis Patribus quædam superaddi præcepta vel dispensationes, quibus adornetur vel amplificetur Ecclesia velut civitas sua, vel ipsa civium suorum tutius muniatur incolumitas, sicut in singulis promptum est assignare. Unde Dominus nonnulla discipulis suis vel posteris præcipienda vel disponenda reservavit, ut quibus in miraculis quoque majora facere quam sibi ipsi permisit, nonnullam etiam eis præceptorum auctoritatem reservaret, quibus eos amplius exaltaret, et Ecclesiæ suæ tanto eos efficeret amplius gratos, quanto eos ipsa sibi magis esse cognosceret necessarios.

Cum itaque, ut dictum est, Evangeliorum intentio sit ea quæ sunt saluti necessaria nos docere, hanc intentionem Epistolæ tenent, ut ad obediendum evangelicæ doctrinæ nos moveant, vel nonnulla etiam ad amplificandam et tutius muniendam salutem tradant. Et hæc quidem est omnium Epistolarum generalis intentio. In singulis vero proprias intentiones requiri convenit, seu materias aut tractandi modos, sicut in hac ipsa Epistola, cujus quidem intentio est Romanos ex Judæis et gentilibus conversos, superba contentione se alterutrum præponentes, ad veram humilitatem et fraternam concordiam revocare. Id vero duobus modis efficit, tam divinæ scilicet gratiæ dona amplificando quam operum nostrorum merita extenuando, ut nemo jam de operibus gloriari in se præsumat; sed totum divinæ tribuat gratiæ quidquid valet, a qua quidem recognoscat se accepisse quidquid boni habet. In his itaque duobus, tam operibus scilicet nostris quam divina gratia, totius materiæ summa consistit. Modus vero tractandi, in attenuationem est nostrorum operum, sicut dictum est, et exaggeratione gratiæ, ut jam nemo de operibus gloriari præsumat, sed, qui gloriatur, in Domino gloriatur (1 Cor. 1, 31). Gloriabantur autem gentiles quod tam cito Evangelio acquieverunt, sicut scriptum est: *Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu obediit mihi (Psal. xvii, 45)*. Et minime antea deliquissent in his quæ egerant, qui nulla adhuc lege Dominum cognoverant. Judæi vero de corporalibus

(29) Patrol. tom. XXX, col. 648.

(30) Patrol. tom. LXXI, col. 173.

legis observantiis maxime intumescebant. Ad contemplandam itaque utrorumque superbiam, alteri invectionibus modo hos, modo illos, et nonnullam utrosque simul aggreditur, ut et gentes inexcusabiles in suis fuisse peccatis ostendat; quæ si legem scriptam non acceperant, naturalem habebant qua et Deum cognoscere, et mala a bonis posset discernere, et Judæos non ex operibus legis justificari, ut æstimant, posse, sed utrosque sola Dei vocantis gratia misericordiam, qua justificentur, assecutos.

Quæritur autem de Romanis istis, quibus hæc Epistola dirigitur, quorum prædicatione antea conversi fuerant. Ecclesiastica quidem historia, et Hieronymus sive Gregorius Turonensis, per Petrum apostolum eos jam conversos fuisse tradunt. Haymo vero econtra sentit, dicens eos non a Petro primum de fide fuisse instructos, vel ab aliquibus duodecim apostolorum, sed ab aliis quibusdam Judæis fidelibus a Jerosolymis Romam venientibus. Ait autem ecclesiastica Historia libro secundo, cap. decimo quarto: « Claudii temporibus, clementia divinæ providentiæ Petrum ad urbem Romam deducit. Iste adveniens primus in urbe Roma Evangelii sui clavibus januam regni cælestis aperuit. » Igitur cum Romanæ urbi clarum verbi Dei lumen fuisset exortum, Simonis tenebræ cum suo auctore restinctæ sunt. Hieronymus quoque super hanc Epistolam, ubi scriptum: *Ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis*, ait sic (29): « Romanos prædicatione Petri fidem tenentes confirmare se velle Paulus dicit: non quominus accepissent a Petro, sed ut duobus apostolis attestantibus atque doctoribus, eorum corroboraretur fides. » Greg. etiam Turonensis Historiarum lib. 1, cap. 25, ita meminit (30): « Petrus apostolus sub imperatore Claudio Romam aggreditur; ibique prædicans in multis virtutibus manifestissime Christum esse Dei Filium comprobavit. Ab illis diebus enim Christiani apud civitatem Romanam esse cœperunt. » At vero Haymo in proœmio expositionis præsentis Epistolæ ita loquitur (31): « A Corintho scripsit Apostolus Romanis hanc Epistolam; quos non ipse Petrus, non quilibet duodecim discipulorum primum instruxit, sed quidam Judæorum credentium, qui ab Jerosolymis Romam venientes, ubi princeps orbis residebat, cui erant ipsi subjecti, fidem quam apud Jerosolymam didicerant Romanis evangelizaverunt. » Notandum vero quia si diligenter attendamus quæ dicta sunt, nulla erit superiorum doctorum et Haymonis contrarietas. Si enim integre supra memoratum capitulum ecclesiasticæ historiæ percurramus, invenimus Petrum primum ex omnibus apostolis, non ex omnibus doctoribus Romanis prædicasse. Hieronymus quoque cum dicit Romanos a Petro per prædicationem ejus fidem accepisse, sive tenere, nihil obest, cum per discipulos Petri a Jerosolyma

(31) Patrol. tom. CXVII, col. 361.

venientes non per ipsum Petrum id fieri poterit. Haymo vero negat per ipsam Petri personam id factum esse. Unde et cum Petrus ab eo nominatur, additur *ipse*. Præterea non dicit Haymo quod eos Petrus non instruxit, sed quod non primum id fecerit. Quod vero ait prædictus Gregorius Petrum Romæ prædicasse sub Claudio, non addidit primum eum prædicasse, sed multis miraculorum virtutibus manifeste Christum esse Dei Filium comprobasse. Quod autem tunc addidit, ex tunc Christianos esse Romæ cœpisse, potest intelligi eos tunc per Petrum manifestos fuisse, qui prius occulti esse potuerunt. Hæc autem Epistola, quamvis primum scripta fuisse non credatur, prima tamen a sanctis Patribus ordinata est, quia contra primum vitium et cæterorum radicem, quod est superbia, dirigitur, sicut scriptum est : *Initium omnis peccati superbia* (*Eccli. x, 15*). Vel etiam quia ad primæ sedis Ecclesiam destinatur. De hoc autem ita Haymo meminit (32) : « Epistola autem ista non illum ordinem tenet in corpore Epistolarum, quo est conscripta,

(32) Patrol. tom. CXVII, col. 365.

(35) Ibid., col. 366.

sed causa dignitatis Romanorum, qui tunc temporis universis gentibus imperabant, primatum obtinuit. Hoc autem factum est, non ab apostolo, sed potius ab illo qui omnes ejus Epistolas sub uno corpore curavit colligere. » Item idem (53) : « Interpretantur autem Romani *sublimes*, sive *tonantes*, quia illo tempore quo Apostolus hanc Epistolam eis misit cunctis gentibus principabantur et intonabant præcepta. » Creditur autem Apostolus præsentem Epistolam Romam misisse a Corintho per Phœben, ministrum Ecclesiæ Cenchrus, qui est locus vicinus Corintho, imo portus ipsius Corinthi, sicut Origenes super hanc Epistolam meminit. De qua quidem Phæbe ipse Apostolus in fine Epistolæ ait sic : *Commendo vobis Phæbem sororem nostram*, etc. (Rom. xvi, 1). Quem quidem locum Hieronymus exponens ait (34) : « Hic monstrat Apostolus non accipiendam personam esse viri vel feminae, quando Romanis per mulierem, ut fertur, litteras mittit, etc. »

(34) Patrol. tom. XXX, col. 714.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Paulus. More scribentium Epistolas salutationem præmittit, qui ad veram eos salutem adhortatur. Quam quidem salutationem cum quibusdam quæ C annectit quasi loco præmii præscribit, ubi eos videlicet attentos aut dociles seu benevolos breviter efficiat. Attentos quidem facit tam a persona sua quam a persona Christi eum mittentis, quam etiam ab ipsa re, hoc est evangelica doctrina, ad quam observandam eos adhortatur : a persona quidem sua, dum eam commendat tanquam in apostolatam segregatam, et ad prædicandum Evangelium a Deo vocatam. Commendat autem et Domini Jesu Christi personam, quem et Filium Dei nominat, et eum esse asserit, qui patribus promissus erat tanquam humani generis Redemptor, et qui ex Spiritu sancto conceptus sit, et mortuorum suscitator magnificus existiterit. Sed nec Evangelii commendationem præterit, dum ipsum per Scripturas sanctas prophetarum Dei promissum esse commemorat. Docilitas vero in hoc ipso notatur, quod per hoc quod sibi dicit injunctum evangelicæ prædicationis officium, de his quæ ad Evangelii doctrinam pertinent se scripturum esse insinuat. Qui etiam cum se servum Christi, et se eorum servum esse confitetur, tam ex humilitate sua quam ex amore quem illi in Christum habebant, nec non et ex his quæ subjungit de amore quem habet in eos, quod videlicet per conversionem eorum maxime gratias Deo agat, et ad eos venire desideret, ut eos amplius instruat aut

confirmet, sibi ipsi benevolos reddit. Nunc litterarum insistamus.

Notandum vero quia, juxta expositionem Rufini in hanc Epistolam, quæ quidem expositio translatio expositionis Origenis creditur, iste Apostolus antea etiam quam converteretur binomius erat, ut tam videlicet Paulus quam Saulus antea vocaretur, sicut scriptum est, inquit, in Actibus apostolorum : *Saulus qui et Paulus*. Juxta Hieronymum et Augustinum seu cæteros, ipse sibi Apostolus nomen mutavit a Paulo proconsole, quem per miraculum primum convertit. In Actibus apostolorum scriptum est, *assumens hoc nomen*, ut nunc Paulus sicut ante Saulus vocaretur, ut post ejus conversionem sicut novam vitam vel novum prædicationis assumpsit officium, ita et novum sortiretur vocabulum. Sicut et de apostolo Petro Dominus fecit, a quo ipse post conversionem Petrus est vocatus, qui antea Simon vocabatur.

Unde et Romana Ecclesia jam in consuetudine duxit, ut quos in cathedram beati Petri sublimat, nomina eis mutet. Saulus autem quasi a Saule antea dictus erat, qui de eadem tribu, id est de Benjamin erat, et in persecutione fidelium Saulem imitabatur, qui David et suos persequabatur, sicut iste Christum atque membra ejus. Cui ab ipso dictum : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* (*Act. ix, 4*.) Teste autem Hieronymo, sicut Jacob in nostram linguam translatus Jacobus dicitur, et Joseph Josephus, ita et Saul nunc Saulus dicitur, tanquam sit tris-

syllabum nomen, cum tamen per diphthongon proferre ipsum bisyllabum solcamus. Videtur etiam quasi diminutivum esse a Saul Saulus, sicut a Julio Julius. Sicut autem Saul primo humilis, postea superbus factus est; ita hic e contrario primo superbus et maximus Ecclesiæ persecutor, nunc Paulus, id est per humilitatem jam modicus sive quietus appellatur. Nam juxta Augustinum Paulus Latine *modicus* sonat (35). Unde et dicimus, *Paululum exspecta*, id est modicum. Quantum vero humilis ipse fuerit, audi ab ipso. *Ego enim sum*, inquit, *minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (I Cor. xv, 9). Juxta Ambrosium vero (36) ex Saulo Paulum se dicit, hoc est immutatum, ut quia Saulus *inquietudo* seu *tentatio* interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit Paulum se dicit, id est quasi jam quietum, cum prius tentationes æmulatione legis Dei servis inferret. Quantum vero jam quietus et patiens exstiterit, et ne quem scandalizaret semper studuerit, ipse quoque docet, qui ne quem gravaret manibus laborabat, non ut cæteri apostoli de Evangelio victitans. A Hieronymo autem in libro Hebraicorum Nominum Paulus *mirabilis*, sive *electus*, interpretari dicitur (37). Quem et Dominus ipse vas electionis vocavit, et tam vita quam doctrina inter apostolos mirabilem fecit. Quem quidem tam virginem esse quam martyrem constat, ut quæ in magnis apostolis, Petro scilicet et Joanne, divisa sunt merita, in isto reperiantur conjuncta; et præ cæteris tam prædicationis quam virtutis gratias assecutum; per quem fere universus conversus est mundus; atque ipse quoque apostolorum princeps de pernicioza simulatione necessario correctus, ut in eo quoque mirabiliter illa Veritatis impleretur sententia: *Erunt novissimi primi, et primi novissimi* (Matth. xx, 16). In cujus etiam typo Benjamin fratrum suorum extremum, et a patre vehementer dilectum fuisse non ambigimus. De hoc autem præclaro Christi signifero et tuba Domini vehemente ipse humiliter qui ab eo correctus fuerat Petrus, in excellentiæ ejus laudem prorumpens: *Sicut et charissimus*, inquit, *frater noster Paulus secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus Epistolis loquens de his, in quibus sunt quædam difficulta intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras scripturas ad suam ipsorum damnationem* (II Petr. iii, 15).

Quam quidem difficultatem, ex nimia subtilitate rationum procedentem, et professi et veriti sunt doctores sancti. Unde et Ambrosius in Epistola quadam quæ sic incipit: « Etsi sciam quod nihil difficilius sit, quam de apostoli lectione disserere, cum ipse Origenes longe minor sit in Novo quam in Veteri Testamento, etc. » Augustinus Retractatio-

num lib. i (38): « Epistolæ ad Romanos expositionem inchoaveram, sed hujus operis, si perficeretur, plures libri essent futuri. Quorum unum solum in sola disputatione salutationis absolvi: sed deinde cessavi ipsius magnitudinis ac labore deteritus. » Et beatus Hieronymus ad Pammachium (39): « Paulum, » inquit, « apostolum quotiescunque lego, videor non mihi verba audire, sed tonitrua. » Idem ad Paulinum (40): « Paulus novissimus in ordine, primus in meritis est, quia plus omnibus laboravit. » Idem ad Eustochium (41): *De virginibus*, inquit Apostolus, *præceptum Domini non habeo* (I Cor. vii, 25). « Quod et ipse ut esset virgo non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Neque enim audiendi sunt, » inquit, « qui eum uxorem habuisse confingunt. Cum suadens perpetuam castitatem intulerit; *volo autem omnes esse sicut meipsum* (ibid., 8). » Quantus autem et apud philosophos habitus sit, qui ejus vel prædicationem audierunt, vel scripta viderunt, insignis ille tam eloquentia quam moribus Seneca in epistolis, quas ad eum dirigit, his verbis protestatus est (42): « Libello tuo lecto, de plurimis ad quosdam litteris, quas ad aliquam civitatem seu caput provinciæ direxisti, mira exhortatione vitam mortalem contemnentes usquequaque reffecti sumus. Quos sensus non puto ex te dictos, sed per te certe aliquando et ex te, et per te. Tanta etenim majestas earum rerum est, tantaque generositate clarent, ut vix conjecturas puto ætates hominum quibus illustrari perficique possint. » Meminit et Hieronymus hujus laudis Senecæ erga Paulum in libro De illustribus viris cap. 12, ita scribens (43): « Lucius Annæus Seneca Cordubensis, Photini stoici discipulus, et patruus Lucani poetæ, continentissimæ vitæ fuit, quem non ponerem in catalogo sanctorum, nisi me epistolæ illæ provocarent, quæ leguntur apostoli Pauli ad Senecam, aut Senecæ ad Paulum. In quibus cum esset Neronis magister, et illius temporis potentissimus, optare se dicit esse ejus loci apud suos cujus sit Paulus apud Christianos. »

Quod et si prophetiæ auctoritatis laudem philosophico adjungas præconio, invenies hujus Apostoli excellentiam supra cæteros tam apud patriarchas quam prophetas insigne aliquid laudis specialiter adeptam esse. Hic quippe, sicut ipse ait, de tribu Benjamin exordium ducens, ille est, in typo cujus tam patriarcha Jacob quam prophetarum et regum maximus David, exultantes præcinerunt. Jacob quidem sic ait: *Benjamin lupus rapax mane rapiens prædam, vespere dividet escas* (Gen. xlix, 27). Sive juxta aliam translationem, *vespere spolia distribuet*. David vero futuræ Ecclesiæ princeps in spiritu prævidens, et quasi hunc cæteris anteponeus: *Ibi, in-*

(35) Patol. tom. XXXV, col. 2037.

(36) Patol. tom. XVII, col. 47.

(37) Patol. tom. XXIII, col. 832.

(38) Patol. tom. XXXII, col. 623, 624.

(39) Patol. tom. XXXI, col. 502.

(40) Patol. tom. XXXI, col. 580.

(41) Ibid., col. 407.

(42) Senec. et Pauli Epist. apud Senec. philos. tom. VII, col. 555, edit. Panckoucke.

(43) Patol. tom. XXIII, col. 629.

quit, *Benjamin adolescentulus in mentis excessu* (Psal. lxxvii, 20). Ille quippe Benjamin filius Jacob, qui hujus typum gerebat de semine suo futuri, inter fratres ordine extremus, primus apud patrem per gratiam erat, a quo ipse in senio susceptus potissimum diligebatur. Sic et Paulus inter apostolos ordine vocationis et conversionis ultimus, meritis, ut dictum est, apud Deum primus. Benjamin quoque nascens matrem parientem peremit, quæ præ dolore partus moriens Benonim, id est *filium doloris* appellavit: Pater vero nomine commutato eum Benjamin, id est *filium dexteræ* appellavit. Paulus quoque in Christo jam renascens, matrem suam Judæam, quæ eum in doctrina legis genuerat et educaverat, quasi peremisse dicitur, cum ipse præcipue carnalium observationum præcepta, in quibus ipsi vivebant, evacuaverit, et totam eorum gloriam ad nihilum redegerit, quasi de utero matris exiens, et a scholis Synagogæ per conversionem recedens, juxta quod ipse ait: *Qui me segregavit ex utero matris meæ, et vivificavit per gratiam suam* (Gal. i, 5). Unde et bene mater eum Benonim, id est filium doloris sui vocavit, quia quo plus errorem ejus Paulus infestavit, amplius eam dolere fecit, et quo præ sapientiæ suæ excellentia gratior ei exstiterat, amplius eam contristavit amissus. Bene autem Pater nomen commutare voluit, ut potius eum filium dexteræ, id est prosperitatis seu fortitudinis appellaret, quam doloris; quia hic, ut diximus, interitus Synagogæ, qui per Paulum factus est in prosperitatem potius fidelium et communem Ecclesiæ exultationem, quam in dolorem reputandus. Qui etiam quanta fortitudine animi viguit innumeræ in eum persecutiones indicant. Quod vero dicitur mane rapere prædam, et vespere escas dividere, significat eum primitus persecutorem Ecclesiæ fuisse, et postea spiritualis verbi refectionem doctrina suæ prædicationis administrasse. Quod vero juxta aliam translationem dicitur distribuere spolia, significat eum posteaquam conversus est multas animas diabolo eripuisse, et quasi spolia fugato hoste hos retinuisse, quos postea per ecclesiastica officia et quæcunque fidelium ministeria ordinavit.

Hieronymus vero in prologo libri Hebraicarum quæstionum in Genesim (44) asserit secundum Hebræos, quod altare in quo immolabantur hostiæ, et victimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte tribus Benjamin erat. Quo quidem convenienter iste Christiani sanguinis effusor intelligitur, de quo scriptum est: *Spirans minarum et cædis in discipulos Domini*, etc. (Act. ix, 4), ut Christi membra tanquam lupus oves laniaret in terris. Iste est Benjamin adolescentulus, quasi inter apostolos ipse extremus, mente et ratione cæteris præcellens: utpote qui raptus est ad tertium cælum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. A quo etiam ipse primus apostolorum a perniciosa simu-

latione correctus est, et universa Ecclesia spiritaliter instructa, ut inter universa sanctorum scripta ejus Epistolæ privilegium tam utilitate quam subtilitate adeptæ sunt. Quarum nunc istam, quæ ad Romanos dirigitur, exponendam suscepimus; quæ omnium eruditissimorum judicio tam literæ difficultate quam rationum subtilitate implicita est.

Servus. Cum dicat apostolis Dominus, *Jam non dicam vos servos, sed amicos* (Joan. xv, 15), quare nunc Apostolus se servum appellavit? At vero ut prætermittamus distinguere duo genera servorum, id est subjectorum, quorum videlicet alios timor pænæ subjectos tenet: de qualibet dicitur, *quia servus non manet in domo in æternum* (Joan. viii, 35). Et iterum illud: *Cum feceritis omnia quæcunque præcepta fuerint vobis dicite: Servi inutiles sumus* (Luc. xvii, 10). Alios quoque amor obedientes facit. Quibus quidem dicitur: *Euge, serve bone et fidelis*, etc. (Matth. xxv, 21). Facile est prædictæ quæstioni etiam hoc modo respondere, quod alio modo dicitur servus simpliciter, alio modo servus dicitur Christi, sive servus bonus. Ibi enim quasi coactio quædam ex servili timore non voluntaria subjectio monstratur, hic per amorem filialem obedientia designatur. Nec fortasse necesse est ex nomine servi simpliciter prolato coactam semper et non voluntariam subjectionem signari, nisi forte per adjunctum aliquod amicalis subjectio removeatur, veluti cum dicitur: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Cum enim subditur, *sed amicos*, quasi adversando ad illud quod est, *servos*, intelliguntur non præmissi servi illi qui tantum sunt servi, non etiam amici. Alioquin modo generaliter servi dicuntur omnes illi tam boni vel mali, quibus talenta sua Dominus commisit. Servi itaque generaliter dicuntur, sive eos qui præsumunt diligant sive non, dummodo eis ita subjecti sint, ut in eorum penitus potestate tam res eorum quam ipsi permanerent; ut nec se ipsos, nec aliquid ii qui servi dicuntur possideant proprium. Hoc itaque modo se hoc loco Apostolus servum Christi nominat, cui se penitus ita subjecerat, ut nihil suo relinqueret arbitrio, sed totum se Christi subderet voluntati, dicens illud ei per omnia, *Fiat voluntas tua* (Matth. vi, 10). Quis etiam culpet, cum Dominus per gratiam nolit jam apostolos appellare servos, ipsi tamen per humilitatem se servos profiteantur? Non enim ait, *Jam non dicetis vos servos, sed amicos, sed, jam non dicam vos servos, sed amicos*. Bene autem Apostolus, cum ad obediendum alios invitet, se primitus obedientem profiteatur, ut non solum verbo, verum etiam magis exemplo auditores commoveat, sectatus quidem eum, de quo scriptum est: *Quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. i, 1). Prius videlicet facere, et postea docere. Cum vero præmiserit nomen Christi, quod est commune omnium tam in regem quam sacerdotem inunctorum, secundum quod scriptum est.

Nolite tangere christos meos (Psal. civ, 15); subjecti proprium nomen ejus, quod est Jesus, ut hunc videlicet Christum a cæteris tam singularitate personæ, quam dignitate distingueret. Solus quippe proprie Jesus dicitur, qui solus vere et in perpetuum salvare potest. Cum itaque dicitur Christus, id est unctus, quoniam tam reges quam sacerdotes inungebantur, ostendit eum a Domino tam in regem quam in sacerdotem nobis esse constitutum, per quæ duo nos salvet, quod sonat Jesus. Sacerdos quippe nobis exstitit, seipsum pro nobis in ara crucis immolando; rex vero pro fortitudine et potentia dictus est, qua potest sibi subjicere omnia, et tanquam fortior fortem alligare diabolus, utpote illi cui Pater omnia dedit in manu.

Vocatus apostolus. Hoc est vocatus a Deo et electus in apostolatam, non a seipso veniens ad prædicandum, alioquin fur esset et latro, juxta illud Veritatis: *Omnes quotquot venerunt fures sunt et latrones* (Joan. viii, 10). *Venerunt*, inquit Hieronymus, non qui missi sunt. Unde et bene apostolus missus sive legatus interpretatur. Attende etiam humilitatis suæ commendationem, cum dixerit *vocatus* potius quam electus. Vocatio quippe clamor vocis est ad longe positos ut accedant vel audiant. Tanto autem iste remotior erat a Deo, quanto immanior erat Ecclesiæ persecutor. Diligenter itaque ait non electus, vel assumptus, sed *vocatus* quasi a longe a Domino tractus ad Evangelium illius prædicandum.

Segregatus in Evangelio Dei, id est, seorsum et per se, non cum aliis apostolis electus, non a Christo adhuc in terra consistenti mortali, sed jam in cælestibus ad dexteram Patris constituto, et tam per resurrectionem quam ascensionem glorificato. Unde et ad Galatas scribens, ut suam commendaret electionem adversus eos qui calumniabantur cum cæteris apostolis non esse connumerandum, quod non fuerit a Domino Jesu Christo in terra cum cæteris electus, ait: *Paulus apostolus, non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis* (Gal. 1, 1), ac si diceret Paulus apostolus non per hominem, id est mortalem, sed per Christum jam resurrectione glorificatum, et nihil jam mortalis naturæ vel corruptibilis habentem. Dicitur etiam segregatus in prædicatione Evangelii, dum cæteris adhuc apostolis circa prædicationem Judæorum occupatis iste specialiter ad gentes tanquam eorum proprius apostolus destinatus est. Unde et Doctor gentium specialiter ipse dictus est. Hinc est illud in Actibus apostolorum, dicente Spiritu sancto: *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ministerii quo assumpsi eos* (Act. xiii, 2). Evangelium bona annuntiatio, dicitur, eo videlicet quod evangelica prædicatio enuntiet completum quod antea erat promissum.

Quod ante promiserat. Commendatio est Evangelii quod olim a Deo nobis promissum dicit. Per

A prophetas suos. Nemo enim rem vilem, ut ait Ambrosius, magnis præconibus nuntiat. Per Jeremiam Dominus dicit: *Ecce dies veniunt, et consummabo testamentum novum, etc.* (Jer. xxxi, 31). Suos dicit prophetas ad differentiam falsorum sive reproborum, sicut Balaam, vel qui per spiritum malignum nonnunquam futura prædicunt; propheta quippe est qui futura prædicendo revelat. Unde et propheta quasi a prophetando, id est prædicando dicitur. *In Scripturis.* Ut non solum verbis hoc prophetæ annuntiarent, verum etiam scripturis confirmarent. *Sanctis.* Hoc est ad sanctitatis doctrinam et religionis formam conscriptis, et Spiritu sancto dictante compositis. *De Filio suo*, id est proprio et substantiali, non adoptivo. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*, id est humanam naturam qui secundum divinam solummodo est genitus. *Ei*, scilicet Deo Patri, id est ad honorem ipsius qui semper in Filio glorificatus est et honoratus, cum ipse dicat Filius Dei propriam gloriam se non quærere, sed ejus qui misit eum (Joan. viii, 50). *Ex semine David*, id est ex Maria, quæ fuit ex stirpe David, cum tam Abraham quam David promissio de Christo facta sit, ut videlicet de eorum semine per matrem suam nasceretur. Hic tamen solum commemorat David, qui graviter nonnunquam deliquit, non Abraham, qui maxime justus apparuit, ut videlicet divinæ gratiæ, non meritis hominum totum hujus incarnationis tribuatur mysterium. Sufficit etiam nominare David, tacito Abraham, cum per David, qui de genere Abrahæ est, Christum de genere Abrahæ esse doceat.

Qui prædestinatus est secundum carnem, scilicet hoc est divina præparatus, pro qua et matri ejus dictum est: *Ave, gratia plena* (Luc. 1, 28). Prædestinatio quippe dicitur divinæ gratiæ præparatio. Prædestinatus est, inquam, *Filius Dei in virtute.* Hoc est, ut esset virtus et fortitudo omnium ei cohærentium per fidem. *Secundum Spiritum sanctificationis.* Ad duo præmissa duo alia subnectit quasi singula singulis reddens. Ad illud quidem quod primo dixit, *qui factus est ei ex semine David secundum carnem*, istud subjungit, *secundum Spiritum sanctificationis*, hoc est per operationem divinæ gratiæ, quæ Spiritus sanctus dicitur, mundantem prius et sanctificantem a peccato matrem ejus, ut de semine peccatoris David sacrosanctam carnem assumeret. Ad illud vero aliud quod secundo promiserat, *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*, istud annectit: *Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi.* Ac si diceret: Ex tunc factum est ut esset virtus seu fortitudo omnium per fidem ei cohærentium, ex quo ejus resurrectio completa est, testificata per resurrectionem mortuorum eodem die factam, de quibus scriptum est, quia *venerunt in sanctam civitatem et apparuerunt multis* (Matth. xxvii, 53). Tunc enim omnis infidelitatis dubitatio abscessit, quæ de passione quoque discipulis acciderat, quorum quidam jam desperati dicebant:

Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel (Luc. xxiv, 21). Mortuos Jesu Christi dicit, id est ad honorem ipsius, qui ad hoc mortui fuerant, ut eum resurrectionis suæ testimonio glorificarent. Possumus et resurrectionem spiritalem animæ a vitiis accipere, de qua Simeon ait *quia positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum* (Luc. ii, 34). Solus quippe est Christus qui a morte animæ liberare potest, Agnus videlicet Dei qui tollit peccata mundi (Joan. i, 29).

Notandum vero quod, ut ait beatus Augustinus in Enchiridion (45), cum dicatur Christus natus ex Spiritu sancto et Maria, non tamen ideo filius Spiritus sancti dicitur sicut Mariæ, cum videlicet non sit natus aut conceptus ex substantia Spiritus sancti sicut ex substantia Mariæ, sed potius per operationem Spiritus, id est divinæ gratiæ excellens ejus conceptio sive natiuitas facta est, et ideo ex illo quoque natus, hoc est conceptus per illum dicitur. Non enim omne quod ex aliquo nascitur filius ejus dicitur, ut capilli ex capite, vel pediculi ex nobis nascentes. Ex aqua quoque et spiritu denuo nascentes nequaquam filii aquæ dicimur. Solent et filii dici eorum, a quibus non nascuntur ut filii adoptivi, filii diaboli, filii gehennæ, vel filii per doctrinam. Si quis tamen Christum secundum hominem Filium Dei aut Spiritus sancti dicat, eo quidem modo quo cæteros fideles per filialem ei amorem subjectos, non absurdum arbitror. Non tamen ideo plures habent patres propter Deum, scilicet Patrem et Spiritum sanctum, cum præsertim nec cæteri electi plures patres Deo habeant propter personarum diversitatem. Neque enim ibi plures patres dicendum est, sicut nec plures deos aut dominos cum nulla sit ibi rerum diversitas, aut nominum differentia. Si vero quæretur utrum homo ille in Christo a Verbo assumptus sit adoptivus Dei Filius sicut cæteri electi, cum hoc bonum quoque per gratiam habeat, non puto concedendum. Qui enim adoptantur et sic filii efficiuntur, utique prius erant non eo modo filii quo facti sunt. At vero homo ille a Verbo assumptus omnino sine peccato et natus et conceptus, statim ex quo exiit Filius Dei per gratiam fuit. Nos vero alii qui cum peccato nascimur, et filii iræ dicimur, renati baptismo per adoptionem esse incipimus quod non prius eramus. Ille itaque licet per gratiam secundum humanitatem Filius dicatur, non tamen per adoptionem hoc accipit qui hoc ex quo fuit habuit. Unde Hilarius de Trinitate lib. xii (46) : « Et nos qui filii Dei, sed per facturam filii, fuimus enim aliquando filii iracundiæ, sed filii Dei per adoptionem effecti, et dici id meremur potius quam nascimur. Et quia omne quod fit antequam fiat non fuit, nos cum filii non fuissetus, ad id quod sumus efficimur. Ante enim filii non eramus, sed postquam meruimus hoc sumus. Sumus autem non nati, sed facti; neque ge-

nerati, sed acquisiti. Acquisivit enim sibi Deus populum, et per hoc genuit. Genuisse autem Dominum filios nunquam cum proprietatis significatione cognoscimus. »

Per quem accepimus gratiam et apostolatam. Commendata Christi persona, adnectit commendationem suæ, sive officii sui, cum se a tanto auctore miti perhibet ad prædicandum, ut saltem ex auctoritate mittentis suscipi ejus prædicatio debeat. *Gratiam et apostolatam*, hoc est prædicandi officium gratis, non ex meritis suis, ei collatum; vel primo gratiam in conversione ipsius et remissione peccatorum, seu collocatione virtutum, vel miraculorum aut quorumlibet donorum, et postea apostolatam, dum ad prædicandum missus est. Possent Romani Apostolo dicere : Etsi ad apostolatam vocatus es, non tamen super gentes, vel super gentes aliquas, non tamen super nos. Ideo subdit, *in omnibus gentibus*, hoc est, ut omnibus ubicunque prædicaret gentium nationibus. Gentes sive nationes dicuntur quasi tales quales genitæ vel natæ, hoc est sine disciplina legis quasi pecudes viventes. Pagani autem a pago dicti sunt, id est nulla seu quacunque mansione extra civitatem, ut sint pagani quasi rustici, et non urbani; qui nondum legibus civitatis ad recte aut honeste vivendum instructi sunt. Est quippe civitas conventus hominum, æquo jure vivendum. Qui ergo a civitate Dei penitus alieni erant, nullis adhuc divinis legibus instructi, merito pagani erant appellati, qui nunc se Saracenos magis quam Agarenos vocari volunt, quasi a Sara libera magis quam ab Agar ancilla nuncupari se gloriantes. *Ad obediendum fidei.* Hoc est, ad ea opera implenda quæ ante crediderint implenda. Primo quippe sciri oportet quæ facienda sunt quam opere compleantur. *Pro nomine ejus*, id est Dei sive Christi, ut videlicet ipse cognoscatur et sic ametur secundum quod ipse Christus de se et Patre loquitur, ut cognoscant te solum et quem misisti Jesum Christum. Quælibet res nomine suo significari et cognosci habet, ideoque nomen hic pro notitia ponitur. Cognosci autem vere tantum bonum non potest, nisi et statim diligatur. *In quibus estis et vos*, id est in quarum gentium vocatione et vos Romani jam estis. *Vocati Jesu Christi.* Hoc est ex glorioso ejus nomine Christiani appellati.

Omnibus qui sunt Romæ. Hucusque littera tota præmissa hujus salutationis suspensiva est, quasi dicatur, repetitis omnibus præmissis, Paulus servus, etc., mandat, subaudis hoc omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei vocatis sanctis, hoc, inquam, mandat : *Gratia sit vobis et pax, etc. Dilectis Dei.* Ac si diceret : Non dico simpliciter omnibus qui sunt Romæ, tam fidelibus scilicet quam infidelibus, tam electis quam reprobis : sed his tantum qui per conversionem suam jam amicitiam cum Deo inierunt, subjecti jam ei more Christianorum, id est

(45) Patrol. tom. XI, col. 252.

(46) Patrol. tom. X, col. 440, 441.

ex amore potius quam timore. Quibus quidem dictum illud convenit : *Jam non dicam vos servos* (Joan. xv, 15). Et iterum : *Vos autem dixi amicos* (ibid.). Vel *dilectis Dei*, id est a Deo, qui eos prior dilexit, ut præveniente gratia ejus non, meritis eorum, ipsos eligeret. *Vocatis sanctis*, hoc est vocatis per inspirationem internam, seu prædicationis gratia, ad hoc ut sancti sint. Cum dicit eos vocatos a Deo esse potius quam eos Dominum invocasse, gratiam Dei exaggerat, quæ nonnunquam invitis vel non petentibus beneficia præstat.

Sed cum hæc saluatio ad omnes illos pertineat, ad quos Epistola dirigitur, quomodo dicit dilectis Dei vel vocatis sanctis, cum maxime ad eos vel propter eos corrigendos Epistola sit directa, qui superba contentione, ut dictum est, se ad alterum præponere volebant? quippe qui superbe agunt, quomodo dilecti Dei dicuntur? Nunquid propter eorum benevolentiam captandam mentiri aut falsum scribere aliquid Apostolum oportuerit? Sed profecto ad omnes quidem hæc saluatio pertinet, licet non omnes adhuc sint dilecti Dei, ut cum viderelicet eos tantum salutet qui sunt dilecti Dei, eos tantum salutatione sua dignos judicet, aliosque ad imitationem ipsorum invitet, ut et ipsi, scilicet dilecti Dei esse nitantur. Convenienter etiam, etsi nonnulli ibi essent Dei dilecti, dicere eos dilectos Dei potuit, juxta eorum opinionem quidem qui hoc de se profitebantur, sicut etiam nonnulli ironice quandoque loquuntur. Non enim mendacium, beato attestante Augustino (47), dicitur, nisi falsa significatio cum voluntate Jacipiendi. Hic vero Apostolus non decipere, sed admonere intendit. *Gratia vobis et pax*. Gratiam dicit donum gratuitum, id est non ex meritis præcedentibus collatum. Gratia et pax, id est donum pacis, qua ipsi qui contendunt superbe, invicem et cum ipso Deo reconciliantur. Qui enim proximum quem videt non diligit, Dominum quem non videt quomodo potest diligere? (I Joan. iv, 20.) *A Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*. Donum Dei, quod gratiam dicit, Spiritus sanctus dicitur. Unde et cum septiformem Spiritum dicimus, vel septem Spiritus Dei nominamus, septem divinæ gratiæ dona demonstramus. Recte ergo donum Dei quod Spiritus sanctus dicitur, a Patre et Filio simul dari postulat, a quibus simul procedere spiritus ipse habet. Sic construe : *A Deo Patre et Domino Jesu Christo, Deo Patre nostro dico, tam Domini scilicet Jesu Christi Patre quam nostri*. Hinc et ipse Filius Deum Patrem tam suum quam nostrum appellat dicens : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum* (Joan. xx, 17); illius quidem per naturam, nostri vero per adoptionem. Ex quo maxime gratiam Dei erga nos commendat, per quam fratres efficitur et coheredes Domini Jesu Christi. Filii quidem dicimur per amorem, et magis quam per timorem subijcitur. Dominum Jesum dicit, quia ei assidua et

A perpetua debetur obedientia, sicut domino a servis, juxta quod superius et se servum dixit.

Primum quidem. Ne præmissa Epistolæ saluatio magis ex occasione et consuetudine scribendi epistolas quam ex affectu charitatis prolata videretur, quanta eos charitate amplectatur annectit, dicens se primum, id est maxime pro conversione et fide Romanorum Deo gratias agere, cum pro omnibus tamen conversis id faciendum sit. Oportebat etiam gratiam, quam in eos Apostolus habebat, prius eum ostendere, ut cum eos graviter postmodum reprehenderet, ex amore id factum intelligerent, et libentius ejus correctionem vel admonitionem susciperent. Quasi ergo blandiendo more solertis oratoris prius eos allicit, ut ad audiendum attentiores ac benevolos eos magis reddat. Gratias alicui agere est pro beneficio ab eo gratis collato eum laudare, benedicere, glorificare. *Deo meo per Jesum Christum*, hoc est qui mihi propitius factus est, sicut et cæteris peccatoribus per Filium suum redemptorem ac mediatorem nostrum. Vel *gratias ago* per Jesum Christum, quia id factum esse de conversione Romanorum per Christum recognosco, non per nostram virtutem sive cæterorum hominum. Qui etiam in laudem Dei me idoneum ex me esse non recognosco, sed ex gratia Filii ejus cui deservio. De hoc, inquam, gratias ago. *Quia fides vestra annuntiatur*, hoc est divulgatur ad laudem Dei, et ad exemplum conversionis aliorum in toto mundo, id est ubicunque terrarum vel in maxima parte earum. Quo vero magis notus erat Romanus populus quasi caput totius mundi, magis ubique innotescabant quæ apud Romanos fiebant : et quo superiores erant, magis exemplo sui cæteros ad conversionem invitabant. Unde Quintilianus de cæco : « Quo, » inquit, « ad altiorems quisque honoris gradum extenditur, magis in exemplum spectantibus patet. » Item : « Hæc conditio superiorum est, ut quidquid faciunt præcipere videantur. » Ex his quidem et consimilibus Apostoli verbis, quibus dicit se gratias Deo agere per Jesum Christum, Ecclesia, ni fallor, in consuetudine duxit ut in celebrationibus missarum cum Deo Patri gratiæ referuntur, vel in ipsis orationum petitionibus semper adiungatur, *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, vel simile aliquid, ac si omne quod agimus recognoscamus Deo Patri minime placiturum, nisi per ipsum mediatorem qui nos ei reconciliavit, neque nos ab eo aliquid bonum adeptos nisi per eundem qui nobis ipsum pacificavit.

Testis enim. Ostendit quasi a causa, quod pro gratia eis collata maxime Deo gratias agat; quia eos tanto affectu complectitur, ut in suis semper orationibus eorum memor sit, id est quotiescunque pro se orat, oret etiam ut ad eos pervenire valeat, ut in ipsis quoque aliquem habeat fructum. Unde, inquit, *michi testis est Deus*, cui ipsam orationem facio, et decipi non potest, et qui solus intentionem

discutere potest. Non dicit simpliciter, *sine intermissione*, sed *sine intermissione in orationibus suis*, ut videlicet nulla ejus oratio sine memoria eorum fiat. *Cui servio in spiritu meo*, hoc est interiori homine, ex toto videlicet cordis affectu sicut amicus, non ad oculum sicut servus qui flagellari timet. *In Evangelio Filii ejus*, hoc est in prædicatione Evangelii, quod Dominus Jesus ipse nobis tradidit atque docuit. *Obsecrans etiamsi quomodo*, sive per tranquillitatem, sive per tribulationem, sive terra, sive mari ad vos corpore etiam perveniam. *Prosperum iter* dicit secundum Dei voluntatem, non suam, qui quælibet sanctorum pericula cooperatur eis in bonum, et melius eis providet quam ipsi sibi providere queant, cum in omnibus decantat quisque religiosus : *Fiat voluntas tua*, non scilicet mea.

Desidero enim. Causa est cur oret venire ad eos, ut videlicet sua prædicatione aliquod spirituale donum eis impendat confirmando eos suis adhortationibus in ipsa doctrina quam acceperant. Quod videlicet confirmare eos dicit esse, seipsum simul consolari in eis sicut et ipsi consolarentur in eo, hoc est, dicit hoc commune fore solatium tam sibi qui instrueret quam illis qui instruerentur. Illis quidem, quia confirmarentur per ejus rationes, si in aliquibus dubitarent ac titubarent ; ei vero qui illis confirmatis securior esset de perseverantia eorum. Hoc est illud commune solatium, quod in ipso Hypotheticorum Syllogismorum exordio inter docentes et discentes Boetius commemorat, dicens (48) : « Cum in omnibus philosophiæ disciplinis ediscendis atque tractandis summum in vita solatium positum esse existimem, etc. »

Spiritualis gratiæ, id est alicujus spiritualis, non corporalis doni gratiæ ab Apostolo impensi, non spe temporalis lucri. *Per eam fidem*. Quam jam habetis mecum communem, id est ad confirmandos vos in ea fide, quæ jam vobis prædicata est, non in alia nova. *Quæ est invicem*, id est quam inter nos habemus communem, vel quæ omnium communis est fidelium. Unde et Catholica dicitur, id est universalis, non privata aut particularis, sicut hæreticorum, quæ in aliquo esse potest errarum angulo, non ubique dilatatur. Cum subdit : *Vestram atque meam*, ostendit fidem suam, quæ omnium est fidelium, tam ipsorum Romanorum quam apostoli esse. Potest etiam dici tunc esse fides invicem, quando ipsos fideles vicaria charitate ad invicem constringit. Hæc est enim vera illa fides, quæ, sicut ipsemet dicit, per dilectionem operatur.

Nolo autem. Ne parvum videatur desiderium Apostoli veniendi ad eos nisi id facere jam aggressus esset, dicit se jam id sæpius ipso paratu aggressum esse, sed adhuc permissus non est id complere, occulta Dei dispensatione ita disponente. *Venire*, in-

A quam, *ad vos, propter hoc ut aliquem*, id est aliquam utilitatem in vobis conferam. Fructus quippe arboris non serenti, sed accipienti utilis est, et Apostolo bonæ voluntatis desiderium sufficit si effectus desit, nec quidquam de merito illius minuitur si impeditur effectus. *Græcis ac barbaris*. Ac si diceret : Et hoc quidem oportet me velle quia secundum prædicationis officium mihi injunctum omnibus gentibus debitor a Deo constitutus sum. Præter Græcos omnes cæteras gentes barbaras vocat tam a cultu unius Dei quam a lege Dei penitus alienas. Apud Græcos vero jam unius Dei fides per philosophos innotuerat. Lex per septuaginta Interpretes translata nota erat. *Sapientibus et insipientibus*, id est tam fidelibus jam per Christum et Dei sapientiam illuminatis, sicut vos estis, quam infidelibus. Illis quidem ut eos confirmem, istis vero ut ipsos convertam. *Ita quidem in me*. Debitor sum, inquam, et voluntarius in solvendo quæ debeo : et hoc est, ita debitor sum, quod in me promptum est evangelizare vobis, id est quantum in me est jam pronus sum et voluntarius in solvendo quod debeo ex injuncto mihi officio, ad prædicandum scilicet vobis, sicut et cæteris gentibus prædicavi. Licet enim jam conversi essent ad fidem, in multis tamen adhuc eis prædicatione vel exhortatione opus erat. Potest etiam quantum ad cæteros Romanos id accipi, qui nondum conversi fuerant. Unde et generaliter dicit vobis qui Romæ estis, non qui conversi estis. *Non enim*. Ideo promptum est in me, quia non erubescio prædicare Evangelium, licet in eo quædam erubescencia digna videantur, quæ videlicet juxta infirmitatem assumptæ humanitatis de Domino Jesu prædicantur. Aliter : *Non erubescio Evangelium*, id est prædicationem Evangelii, id est confutari non possum sicut illi qui rationibus reddendis deficiunt. *Virtus enim*. Ac si diceret : Ideo in me promptum est evangelizare, vel non erubescio Evangelium propter infirmitatem assumptæ humanitatis, quia Evangelium omni credenti et suscipienti illud est virtus Dei, id est, scilicet hoc est collata a Deo nobis ad salvandum non tanquam virtus, per quam quisque proficit. Evangelium, id est bonum nuntium, per excellentiam Novum Testamentum dicitur, non solum ut superius insinuavimus, quia completum docet quod in Veteri Testamento erat promissum, verum etiam quia ejus perfecta penitus et vere prorsus justitiæ sufficiens doctrina est ; cum lex vetus, ut ipse Apostolus ait, ad perfectionem nihil adduxerit, opera magis quam intentionem corrigens. *Judæo primum*. Tempore, et postmodum Græco. Primum enim apostoli ex Judæis conversi sunt, per quos inde ad Græcos prædicatio Evangelii descendit, tandem ad Latinos. Unde etiam illud quod dictum est, primum respectu Romanorum sive cæterarum gentium ad Judæos simul et Græcos referri potest. Vel *primum*, id est maxime dicamus

quod in tempore apostoli Pauli de aliis populis A
conversi jam essent.

Justitia enim Dei. Vere in salutem, quia ibi totius salutis doctrina continetur, ubi videlicet justitia Dei, id est justa ejus remuneratio sive in electis ad gloriam, sive in impiis ad poenam liquide et perfecte continetur et traditur. Et hoc est, *In eo* scilicet Evangelio revelatur, id est in ejus prædicatione docetur justitia Dei, id est justa ejus in quibuscunque remuneratio tam electis, ut dictum est, quam reprobis. *Revelatur*, inquam, *ex fide in fidem*, id est ex fide poenarum dirigente nos in fidem præmiorum. Consequens est enim quasi a contrariis, ut dum noverimus : quod poenam apud Deum mereantur, subintelligamus et quod præmium assequantur, quia necesse est eum qui mala oderit bona diligere, sicut scriptum est : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem* (*Psal.* XLIV, 8). Maxime autem hæc in Evangelio revelari et distingui arbitror, ubi Dominus cuncta quæ fiunt secundum radicem intentionis examinat, dicens : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si oculus tuus fuerit tenebrosus, totum corpus tuum tenebrosus erit* (*Matth.* VI, 23). Et hoc quidem est examen veræ justitiæ, ubi cuncta quæ fiunt secundum intentionem pensantur magis quam secundum operum qualitatem. Quæ quidem opera Judæi magis quam intentionem attendebant, cum nunc Christiani naturali suscitata justitia non tam attendant quæ fiunt quam quo animo fiant. Habemus etiam ibi in Evangelio manifeste utramque retributionem, ubi dicitur a Domino : *Ite, maledicti* (*Matth.* XXV, 41), et : *Venite, benedicti* (*ibid.*, 34). Juxta quod alibi ait : *Eadem quippe mensura*, etc. (*Matth.* VII, 2). Cum dicitur ex fide puniendorum, in fidem glorificandorum, ordinem diei judicii tenemus, ubi impiis puniitis coronabuntur electi.

Sicut scriptum est in Habacuc scilicet propheta, *Justus ex fide vivit* (*Habac.* II, 4), id est secundum quam revelationem factam, de his videlicet quæ credenda sunt, tam de poenis impiorum, quam de præmiis justorum, quilibet electus in sua perseveratus [*f. perseverans*] justitia, dum hæc videlicet cavet quæ punienda credit, et contraria quæ placitura Deo credit appetit, ut animi terrorem superbis D
incuriat Romanis, illam partem hic divinæ justitiæ prosequitur, qua punit eos, dicens : *Revelatur ira.* Quod dixit justitiam Dei revelari ibi ex fide, scilicet injustorum, ut diximus, puniendorum ; nunc manifeste determinat dicens, quia ibi, id est in Evangelio, manifestatur ira Dei, id est justa ejus vindicta super iniquos. *Dei de cælo.* Dicit ad differentiam falsorum deorum, sive vicariorum Dei in Ecclesia, quibus dicitur : *Ego dixi : Dii estis* (*Psal.* LXXXI, 6). Vel revelatur de cælo, id est ex ruina superbientium angelorum de cælo facta, ab æterna scilicet beatitudine irrecuperabiliter alienatorum. Si enim tam pretiosas creaturas tam cito poena irrecuperabili damnare sustinuit, quid de homini-

bus sperandum est tot peccatis eum offendentibus? Aliter de vindicta illa prævaricationis angelicæ patenter ostenditur, unde ad damnandum irascatur, de perversa scilicet voluntate priusquam de opere. Non enim diabolus hoc quod superbiendo voluit, dicens apud se : *Ponam sedem meam*, etc. (*Matth.* XIV, 14), opere complevit. Unde nequaquam eum effectus operis, qui subsecutus est, sed voluntas damnavit. Sic et Simon Magus donum miraculorum concupiscendo quod non obtinuit, non ex opere, sed ex infidelitate, quod venalem scilicet Spiritum sanctum credidit, damnatus est, sicut et ei Petrus ait : *Quia existimasti*, etc. (*Act.* VIII, 20). *Impietatem.* Quantum ad majorem transgressionem Judæorum, qui lege etiam scripta instructi erant. B
Et in justitiam. Quantum ad transgressionem gentilium, qui sola naturali lege utebantur. Super omnem impietatem, id est ad puniendum omnem, etc. Et bene superesse dicitur, quasi prævalere in illis qui se ab eo tanquam superiori defendere nullatenus valent. *Veritatem Dei in injustitia detinent.* Hoc quod de vero Deo sentiunt fructificare non permittunt, injusta desideria sua sectantes, et voluntatem suam divinæ voluntati præponentes.

Quia quod notum est Dei. Nota quoniam Apostolus in hac Epistola, sicut supra meminimus, ad reprimendam tam Judæorum quam gentilium superbe contententium relationem, alternatim in utroque, modo in gentiles, modo in utrosque simul invehitur. In utrosque autem pariter jam quamdam præmisit invectionem, cum ait, *Super omnem impietatem et injustitiam*, ostendens Dominum ad ultionem præparatum. Nunc maxime ac specialiter in gentiles invehitur, qui juxta rationes suas minus reprehensibiles videbantur, ac pene omnino inexcusabiles, quod Deo vero non servierant, quem sine lege scripta, ut aiebant, cognoscere non valebant, Quam quidem excusationem manifeste retundit, etiam sine scripto a gentibus per naturalem legem Dominum antea notum fuisse, ipso eis de seipsis per rationem quam dederat, hoc est legem naturalem, ac per visibilia sua opera notitiam conferente. Et hoc est quod ait, *quod notum est.* Tanquam diceret, dixi eos detinere quod de Deo vero sentiunt, et bene dixi quod sentiunt. *Quia quod notum est Dei*, id est de natura Divinitatis modo revelatum est mundo per legem scriptam, etiam sine scripto per naturalem rationem manifestum ante fuerat. *In illis*, id est non tantum illis, verum etiam per illos aliis. Unde et multa de Trinitate testimonia aperta in philosophorum libris reperiuntur, qui gentium magistri erant : quæ etiam sancti Patres in nostræ fidei commendationem adversum gentilium impugnationem diligenter collegerunt. Quorum pleraque et nos etiam in theologiæ nostræ opusculo contulimus. *Deus enim illis revelavit.* Saltem per effecta suorum operum. Et hoc est quod subdit.

Invisibilia enim, etc. Totum hic mysterium Trini-

tatis distinguit, ut non solum unitatem Dei, verum et Trinitatem ex ipsis operibus perpendere possent, quemadmodum ex qualitate operis cujuslibet, qualis et cujus solertia fuerit artifex ejus conjicimus. Et attende diligenter dictum quod notum est Dei illis revelatum fuisse, hoc est eos credidisse ea quæ nunc credimus de his quæ ad Divinitatem quidem pertinent potius quam ad divinæ Incarnationis mysterium. Mysterium quippe Incarnationis ex visibilibus Dei operibus nequaquam concipi humana poterat ratione, sicut potentia Dei, et sapientia ejus, et benignitas ex his quæ videbant liquide percipiebantur. In quibus quidem tribus totam Trinitatis distinctionem consistere credo. Id quippe Deus Pater sonare mihi videtur quod sonat divina potentia divinam generans sapientiam, id est Filium, et Deus quidem Filius tantumdem quantum divina sapientia ex Deo Patre genita, et Deus Spiritus sanctus quantum amor Dei sive benignitas ex Deo Patre procedens et Filio. Continuatio: Deus illis revelavit, quia per rationem quam Deus eis contulit, ex visibilibus ipsius operibus divina ejus Trinitas innotuit, et per effecta sua ipse artifex sui notitiam eis impersit. Et hoc est quod ait, *Invisibilia enim ipsius*, id est Dei, quod est dicere multiplex ejus seu septiformis Spiritus, qui etiam septem spiritus nonnunquam dicitur, sicut septiformis gratiæ dona; ipse, inquam, septiformis Spiritus Dei conspicitur intellectus, id est perpenditur non oculis corporis, sed intelligentia rationis.

A creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, id est intelligi per effecta mundanorum operum, quæ tam optime fieri voluit ac disponi. *Sempiterna ejus*. Hic sapientiam ejus, id est Dei intelligimus, quæ est, ut diximus, Filius Dei, de quo alibi idem Apostolus dicit: *Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam* (1 Cor. 1, 24). Quam quidem sapientiam evangelista Verbum, id est mentis conceptum, philosophus mentem nominat, quam ex Deo natam affirmat. Virtus quidem Dei sapientia ejus dicitur, secundum id quod in sapientia omnia optime facit ac disponit. Debile quippe atque invalidum opus est, quod solerter factum non est. Divinitas vero hoc loco pro majestate divinæ potentiæ accipitur, quæ specialiter ex nomine Patris, sicut reor, innuitur. Deus quippe teste Isidoro, *Θεός*, id est timor interpretatur, et potestas quælibet timor est subjectorum. Unde merito nomine Dei sive divinitatis, id est deitatis, divina specialiter exprimitur potentia. Quod diligenter maximus episcopus in expositione Symboli quod dicitur apostolorum, quæ legitur in v Quadragesimæ Dominica his verbis insinuat: « Credis, » inquit, « in Deum Patrem omnipotentem. In Deo natura innascibilis, in Patre ingenti veritas, in omnipotente plenitudo virtutis ostenditur. Est namque per ingentiam divinitatem

A omnipotens, et per omnipotentiam Pater. » De his autem in primo Theologiæ nostræ prout potuimus satis diligenter disseruimus. Apparet itaque maxime ex ipsa mundanæ fabricæ universitate tam mirabiliter facta, tam decenter ornata, quantæ potentiæ, quantæ sapientiæ, quantæ bonitas ejus artifex sit, qui tantum et tale opus de nihilo facere potuit et voluit, et tam solerter et rationabiliter cuncta temperavit, ita ut in singulis nihil plus aut minus quam oportuerit actum sit. Unde et Plato ipse, cum de genitura mundi ageret, in tantum divinæ potentiæ et sapientiæ bonitatem extulit, ut astrueret Deum nullatenus potuisse mundum meliorem facere quam fecerit. Non solum autem philosophi gentium ex ipsa mundi compositione vel ornatu mirabili mirabilem ejus artificem perceperunt, verum et ex optima ejus dispositione optimam divinæ gubernationis providentiam rationibus congruis assignarunt. Quorum unus Tullius in primo Rhetoricæ suæ, mundum ipsum providentia, non fortuito regi valida ratione monstravit, eum videlicet ea quæ consilio ac providentia reguntur, melius procedere atque administrari proponeret quam alia: ac statim nihil melius et ordinatius administrari vel disponi, quam mundum ipsum assumeret, atque hoc quoque illico manifesta ratione convinceret, ostendens scilicet quam utiliter et rationabiliter ea quæ in mundo sunt in sua ordinatione perseverent.

Possumus et quod ait Apostolus: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi*, etc., non solum ita exponere, quod ex compositione et ex ornatu mundi potuerit per humanam rationem ipsa artificis potentia, sapientia atque bonitas percipi, secundum quæ, ut diximus, tres in Deo personæ distinguuntur, verum et dicere eousque per similitudinem corporalium rerum humanam rationem conscendisse, ut ipsam Dei unitatem atque in eo personarum Trinitatem, et quomodo ipsæ personæ invicem se habeant congruis similitudinum exemplis assignare valeret, ponendo videlicet ante oculos aliquam mundi creaturam sicuti æream substantiam (49), et attendendo aliquid quod fiat in ipsa ærea substantia, ut per imaginem æream, quæ nostra operatione ipso ære facta est, ita quidem ut ipsum æs et ærea statua, quæ in ære ipso vel ex ære facta est, eadem res sint essentialiter sive numero, sed tamen proprietatibus suis diversa sint; cum videlicet aliud sit proprium æris, aliud æræ statuæ. Et quamvis idem sit essentialiter æs et ærea statua, ærea tamen statua ex ære est, non æs ex ærea statua. Sic et in divina Trinitate cum sit eadem substantia trium personarum, id est Patris, et Filii et Spiritus sancti, diversæ tamen sunt in suis proprietatibus personæ, cum sit aliud proprium Patris, aliud Filii, aliud Spiritus sancti. Et quamvis sit unaquæque persona idem essentialiter cum cæteris, Filius tamen ex Patre tanquam ærea imago ex ære, non Pater ex Filio

(49) S. Bernardus ep. 190, hanc similitudinem refellit.

sicut nec ipsum æs est ex ærea imagine, et Spiritus sanctus a duobus aliis habet esse personis, non illæ ab eo. Sed et de his quidem, quantum oportuit in Theologiæ nostræ nos tractasse arbitramur. Nunc ad litteram revertamur.

A creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, id est per aliquam creaturam mundi, sicuti per ipsum æs, et per illa quæ in ipso ære facta sunt, sicut est imago ærea vel aliquid simile. Cætera in expositione non mutantur. *Ita ut sint inexcusabiles*, id est jam non possint se gentiles per ignorantiam excusare, de notitia scilicet unius Dei, quamvis legem scriptam non habuerint. Et unde sint inexcusabiles exponit : *Quia cum cognovissent Dominum*, per humanam scilicet rationem, quæ lex naturalis dicitur. *Non sicut Deum glorificaverunt*, id est debitum reverentiæ cultum ei per humilitatem non exhibuerunt. *Nec gratias egerunt*, recognoscentes scilicet ex dono gratiæ ejus esse hanc notitiam de ipso habitam quam præ cæteris habebant, et ob hoc eum laudantes. *Sed evanuerunt in cogitationibus suis*, more videlicet fumi, qui quo altius conscendit, magis deficit atque annullatur. Sic et isti quo magis ex arrogantia intumescabant propter scientiam quam adepti erant, suo studio vel ingenio, non divinæ gratiæ eam ascribentes, magis excæcari meruerunt, et in errorem amplius devolvi. Et hoc est quod exponens subdit : *Et obscuratum est insipiens cor eorum*. Insipiens fuit, qui sibi, non Deo proprium ipsius donum tribuerunt, et ex se, non ab ipso hoc se habere crediderunt. Unde merito est cor obscuratum, et ipsa in eis naturalis ratio obtenebrata. Vere obscuratum, quia *stulti facti sunt*, et illa nobili cognitione privati, *dicentes esse se sapientes*, id est jactantes se esse potius sapientes ex seipsis quam sapientes esse factos a Domino. Et in quantum stultitiam, imo insaniam proripuit, tam per infidelitatis errorem quam per ignorantiam vitæ subjungit dicens :

Et mutaverunt gloriam, id est honorem et sacrificia, quæ debuissent vero Deo exhibere, qui videlicet corrumpi aut mutari in aliquo non potest, exhibuerunt falso homini, id est imaginariæ similitudini hominis corruptibilis et mortalis, idololatræ scilicet facti, et non solum in similitudinem hominis, verum etiam quorumlibet irrationalium animalium, tam volucrum scilicet quam *quadrupedum et serpentum*. Fortasse autem credebant quosdam spiritus, quos deos vocabant, præesse hominibus; quosdam cæteris animantibus. Et ideo eos colebant in formis eorum, quibus præesse videbantur. Haymo (50) : « Assyrii simulacrum Beli patris Nini regis pro Deo colebant, et Babylonii ipsum quem vocant Bel, Sidonii Baal, Indi Belzebub, et Philisthæi. Romani colebant anserem, et Ægyptii accipitrem. Item Ægyptii colebant Apim, hoc est vaccam albam, Babylonii draconem, et Ægyptii croc-

A dilum, qui est serpens aquaticus natans in aqua ut piscis, pascens in terra ut bos. » *Propter quod*, videlicet quia a Domino desipuerunt, ut falsa animalia, id est animalium simulacra pro Deo colerent, *tradidit illos Deus*, id est permisit abire post immunda desideria sua; ut quod turpiter mente conceperant, turpius etiam opere complerent. *Ut afficiant*, id est affligant, et in quamdam contrariam naturam cogant, et dedecorent corpora sua contumeliosius immunditiis Sodomiticis peccati in semet ipsis commissi, ut seipsos mutuo polluant.

Qui commutaverunt, submissio sive repetitio causæ, quare id videlicet permiserit de illis Deus, quia in eum, inquit, maxime deliquerunt. *Commutantes veritatem Dei in mendacio*, id est sub nomine et honore veri Dei colentes falsos deos : et servierunt creaturæ, id est dæmoniis spiritibus, quos inhabitare simulacra credebant. *Qui est benedictus*, id est qui glorificatur, hoc est laudabilis apparet ex universis suis creaturis per omnes temporum successiones. *Sæcula*, quasi a sequendo dictæ sunt ipsæ temporum successiones. *Amen*, id est verum est. Modo enim confirmandi, modo optandi adverbium est hoc. *Propterea tradidit*, quia videlicet interim excellentiæ divinæ derogaverunt, non sufficit semel hoc dicere, ut magis deterreat auditorem a talibus. Passiones ignominiosas dicit pollutiones non naturalis libidinis. Pati merito dicitur quælibet substantia, et quasi quamdam sustinere violentiam, quoties contra naturam aliquid in ea agitur. Quæ vero sint hujusmodi turpitudines statim annectit, tam feminis quam viris eas assignando ad majorem vindictam Dei probandam. Feminæ eorum dicuntur, quas ipsi pessimi exempli doctrina quasi suas in hoc fecerant. *Qui est contra naturam*, et ideo magis abusio dicendus est quam usus. Contra naturam, hoc est contra naturæ institutionem, quæ genitalia feminarum usui virorum præparavit, et e converso, non ut feminæ feminis cohabitarent. *Exarserunt*, id est contra legem naturæ accensi sunt in suis desideriis, vel naturæ voluptatibus. *Et mercedem*, id est retributionem, debitam sui erroris, hoc est excæcationis atque idololatriæ. *Recipientes in semet ipsis*, mutuo scilicet se invicem polluentes in corpore, sicut animo corrupti erant infidelitate. *Et sicut non probaverunt*, hoc est laudaverunt atque elegerunt, *Dominum*, quem cognoverant, *habere in notitia*, hoc est retinere in memoria ei cohærendo, *tradidit illos Deus in reprobum sensum*, hoc est ita penitus excæcari permisit, ut omnino conscripserant, *ita ut faciant*, id est opere impleant ea quæ non conveniunt, non solum quæ mala sunt apud Deum, sed quæ nulli hominum disciplinæ concordant, aut aliqua ratione excusari etiam apud impios valeant. Illos dico *repletos omni immunditia*, hoc est non omnibus simul tantum peccatis, sed singulis repletos, ita scilicet ut unaquæque iniqui-

tas in eis plena et perfecta reperiatur. Unde statim enumerando subdividit iniquitatis partes, quibus eos repleri ostendit.

Malitia, per quam student aliis damnum inferre; *fornicatione*, quæ est omnino illicitus concubitus, extra uxorem videlicet; *avaritia*, id est immoderato terrenorum desiderio; *nequitia*, qua et alios corrumpere gaudent, quibus non sufficit ut soli moriantur; *invidia*, de bonis alterius dolendo; *homicidiis*, tam opere, si possunt, quam voluntate; *contentione*, aperte veritati contradicendo; *dolo*, id est simulatione, quando scilicet occulte aliud agitur, et aliud simulatur; *malignitate*, in ipsos, et benefactores suos; *susurriones*, id est latenter cum aperte non valent detrahentes, et cum audent etiam in aperto; *detractores*, et per hoc non solum hominibus quibus detrahunt, vel nocere volunt, verum etiam *Deo odibiles, contumeliosos*, inferendo convitia; *superbos*, appetendo esse super æquales; *elatos*, appetendo æquari superioribus; *inventores malorum*, id est cogitantes novum aliquod peccandi genus in quo delectarentur; *parentibus non obedientes*, et in hoc inhumani, et feris ipsis indomitiores; *insipientes*, jam ex consuetudine mali discretionem boni non habentes; *incompositos*, quantum ad exteriorem habitum, qui male ordinatæ mentis nuntius, *sine affectione*, scilicet naturalis benignitatis in proximos sui generis; *sine misericordia*, id est compassione alienarum miseriarum; *sine fœdere*, id est mutuo charitatis vinculo in aliquos, vel aliquid pacti observatione. Qui etiam in tantam devoluti sunt excæcationem, ut non per pœnitentiam redire sciant, non jam intelligentes, id est non attendentes vel curantes.

Quoniam qui talia agunt digni sunt morte, videlicet æterna, cum, id est quamvis, justitiam Dei primitus cognovissent, id est ejus debitam vindictam de singulis peccatis. *Sed et qui consentiunt*. Consentire hic dicit non resistere aliquem peccato alterius cum possit et debeat. Multorum enim fortasse Deus resistere peccatis posset, disturbando scilicet, ne fierent, nec tamen debet culpæ nostris exigentibus, vel ipsiis peccatis, in melius utendo: ideoque consentire peccatis nullo modo dicendus est. Notandum vero non de omnibus philosophis vel naturali lege utentibus hanc excæcationem vel malitiam prædictam esse intelligendam, cum plerique illorum tam fide quam moribus Deo acceptabiles exstiterint, veluti Job gentilis, et nonnulli fortasse philosophorum gentium, qui continentissimæ vitæ fuerunt ante ipsum Domini adventum. De qualibus beatus Hieronymus super Matthæum commemorans ait (51): « Ex eo quod malus servus ausus est dicere: *Melis ubi non seminasti, et congregas tibi non sparsisti*, intelligimus etiam gentium philosophorum bonam vitam recipere Dominum, et aliter habere eos qui juste, aliter eos qui injuste agunt ad comparatio-

nem ejus qui naturali legi serviat, condemnari eos qui scriptam legem negligunt (*Matth. xxv, 24*). Metere itaque Dominum ubi non seminaverit, juxta Hieronymum, intelligimus eos etiam qui per naturalem legem bene agunt ad vitam colligere, in quibus scilicet nullum prædicationis verbum seminatum est. Sed quia fortassis inter philosophos pauci tales exstiterunt, quasi generaliter sine aliquorum exceptione hoc de eis supra dictum est, ut sapientes minus de sua sapientia præsumant, quæ magis inflare quam ædificare solet; ipso alibi attestante Apostolo: *Scientia instat, charitas ædificat* (*I Cor. viii, 1*). Sufficiebat enim etiam hoc loco Apostolus ad reprimendam superbam Romanorum gentilium contentionem, et humilitatem conservandam, ostendere per aliquos philosophorum gentilibus notitiam sive fidem Dei innotuisse, et eosdem ipsos fidei magistros graviter deliquisse, ut usque et ad idolatriam eorum cæcitas duceretur, et cum summo idololatriæ errore ad summam etiam ignominiam vitæ devolverentur, ut supra memoravit. Quæ omnia pœnam esse peccati superbiæ docet, ut secundum intentionem præsentis Epistolæ, quæ tota etiam contra superbiæ pestem scripta est, a superbia in ipso statim Epistolæ exordio dehortetur. Pœna præcedentis peccati sequens peccatum dicitur justa ejus remuneratio ad pœnam, cum ex præcedenti peccato quod corrigere negligit promeretur aliquis in aliud peccatum devolvi, ut juxta illud Apocalypsis: *Qui in sordibus est, sordescat adhuc* (*Apoc. xiii, 11*).

Tres in hoc loco quæstiones occurrunt, quarum quidem una est: Quid sit quod idololatriam faciat, cum nos etiam Christiani nonnulla in cultu Dei vel angelorum aut sanctorum hominum sculptilia sive picturas habeamus? Alia vero quæstio est: Cur dicitur Deus aliquem pro præcedentibus peccatis in alia peccata tradere, atque hoc ex justitia agere; cum scilicet ille qui traditur hoc meruit? Utrum Deus quoque auctor vel causa peccati sit, cum subtrahendo gratiam suam eum compellere ad peccandum videatur, qui ea subtracta a peccato sibi minime possit cavere. Quemadmodum si quis ei qui inter fluctus in navi navim subtrahat quacunque de causa, et eum ibi dimittat, eum profecto non compellit. Tertia autem est quæstio: Quomodo justum sit impio Dominum subtrahere gratiam suam, qua subtracta ille deterior fiat, et amplius peccet, nisi etiam justum sit illum deteriorem fieri, et amplius peccare, hoc est amplius Creatorem suum offendere atque contemnere? Quis hoc autem, quod iniquissimum est, justum esse dicat, cum videlicet potius respicere peccator debeat quam augere peccata? Quippe si justum esset eum amplius peccare, quomodo reus statueretur, aut etiam peccare diceretur id faciendo, quod utique eum facere justum esset? Sed harum quidem trium propositarum quæstionum

solutiones theologiæ nostræ examini reservamus.

CAPUT II.

Propter quod. A singulari invectione in gentiles ad generalem transit, ac si ita dicat : Quandoquidem hi se excusare non possunt per ignorantiam Dei a peccato, id est a contemptu Creatoris, quibus lex scripta non data est, ergo nullus, et hoc est : *Ergo inexcusabilis es, homo omnis qui iudicas.* Omnis, inquam, qui iudicas, id est iudicium rationis et discretionem boni habes et mali. Ab hoc quippe contempti parvuli, qui nondum discretionem habent, liberi sunt ; in quo enim vere inexcusabiles. Quia etiam proprio tuo iudicio condemnandus, cum in aliis reprehendas eadem quæ facis, aut similia. Hoc autem maxime spectat ad superbam Romanorum contentionem, qua se alterutrum præponere volebant, et seipsos singuli defendentes, alios criminosos iudicabant. *In quo enim iudicas,* id est de eodem peccato de quo iudicas, id est reprehendis alterum et censens dammandum, teipsum condemnas, id est ea operando damnabilem facis vel asseris, et in teipsum proprio iudicio sententiam profers, et quare vel quomodo supponit dicens : *Eadem vero agis quæ iudicas,* id est quæ in aliis reprehendis, scilicet mala opera quæ contra propriam conscientiam committis. Et dixi quæ iudicas reprehendendo, sed bene iudicas hæc arguendo quæ Deus ipse iudicat puniendo ; et hoc est : *Scimus enim,* etc. Vel ita : Dixi, teipsum condemnas, id est damnabilem facis ea operando. Et verum est quidem. Scimus enim nos, scilicet divina gratia illuminari, *quoniam iudicium Dei,* quod est *secundum veritatem* ipsam rei, non falli potest. *Est in eos,* id est contra illos, *qui talia agunt,* ad ipsos scilicet puniendos atque dammandos. Et cum ita sit, quod videlicet Deus tales damnet. *Existimas, tu qui iudicas,* id est arguis vel accusas, *eos qui talia agunt, et facis ea.* *Existimas,* inquam, *quia tu effugies iudicium Dei,* id est justam ejus de talibus vindictam, et nunquid etiam ignoras, quia tanto damnabilior es quanto majori patientia Deus te expectat, et expectando diu ad pœnitentiam ejus invitat benignitas, et hanc ejus benignitatem patientiæ in contemptum ejus convertis, et tanto minus eum vereris quanto amplius sustinet offensas tuas, nec statim punit : et hoc est quod ait, *an ignoras.* Nunquid contemnis divitias bonitatis ejus, id est Dei, hoc est divitem et copiosam ejus animi dulcedinem : bonitatis dico, patientiæ et longanimitatis, id est longæ ejus patientiæ. *Ignoras quoniam benignitas Dei,* id est hæc bonitatis ejus exhibitio, qua exspectat te. *Adducit,* quantum in ipsa est, id est invitat, adhortatur ad pœnitentiam peccatorum tuorum potius quam ad contemptum expectantis. *Sed tu secundum durtiem tuam et cor impœnitens thesaurizas tibi,* id est studiose tanquam pretiosas divitias accumulas tibi iram, id est vindictam exercendam in te, *in die,* id est in tempore iræ et revelationis, id est vindictæ Dei in te revelandæ, et ut

ira illa potius justitiæ quam crudelitatis intelligatur, et deliberationis magis quam præsumptionis, addit, *justi iudicis,* id est iræ dico, id est vindictæ provenientis ex iudicio justæ deliberationis Dei, qui injuste agere non potest. Quam vero justum sit divinum iudicium supponit dicens :

Qui reddet unicuique. Quod videlicet meruerit. *Secundum opera,* id est qualitatem operum, quæ magis in intentione quam in actione consistit. Secundum qualitatem operum est qualitas retributionis, quia qualia sunt opera, talis et retributio, pro bono scilicet bonum, pro malo malum ; cum apud Deum voluntas ipsa pro opere facti reputetur. Unde et ipse probator cordis et renum in abscondito videre dicitur. Opus hoc loco pro affectu operis ponit. ab effectu videlicet ad causam vocabulo translato. Alioquin non ostenderetur æquum esse iudicium Dei, cum opera indifferentia sint in se, scilicet nec bona nec mala, sive remuneratione digna videantur, nisi secundum radicem intentionis, quæ est arbor bonum vel malum proferens fructum. Tale est ergo quod ait, *secundum opera ejus,* ac si diceret, secundum voluntatem eorum quæ fieri vel non fieri appetunt. Alioquin superbia diaboli, vel cupiditas Simonis, quæ non obtinuerunt operis effectum, ad hoc iudicium pertinere non viderentur. Parvuli autem, qui intra annos discretionis morientes iudicium habere non videntur, ad hujus iudicii revelationem non pertinent, qua videlicet dicitur : *Reddet unicuique secundum opera ejus,* id est tribuet ei quod meruerit.

Diligenter itaque expressit Apostolus quid sit accipiendum iudicium Dei, cum ait revelationem iudicii. Non enim verbis, sed exhibitione operis quisque ibi iudicabitur, id est manifestabitur an præmio vel pœna dignus fuerit. Cujus quidem dum viveret occultus etiam sanctis exitus habebatur. Utrum videlicet prædestinatus esset ad vitam vel non. Hoc autem iudicium, id est hæc revelatio seu discussio divini examinis, et singulariter quotidie fit in exitu singulorum morientium, et generaliter in fine sæculi facienda est. Ubi quidem omnes omnibus revelabuntur, quales videlicet antea fuerint, an præmio scilicet an pœna digni. In illa vero generali discussione hini in electis et reprobis ordine esse dicuntur. Quidam enim electorum, id est prædestinatorum, ibi iudicabunt tantum et non iudicabuntur. Sic et reproborum duo erunt ordines cum alii eorum iudicandi sint tantum, alii minime iudicandi sint. Quicumque enim electi purgati ante diem iudicii non inveniuntur, iudicandi, id est revelandi ibi erunt ; de quibus alibi ait : *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Qui vero perfectæ vitæ inventi fuerint, vel ante ipsum iudicium purgati, non erunt ibi iudicandi, id est revelandi ; sed potius cum ipso Christo pariter iudicabunt. Cujus quidem majestatis et gloriæ participes ita fulgebunt, ut statim ex ipsis appareat, sicut ex ipso Christo, quam bene egerint qui eis adhæserunt, quam male

qui eos contempserunt. Et ita ipsi quoque tanquam iudices cum Christo residebunt, securi penitus de se, et alios iudicantes, hoc est, ut dictum est, revelantes an bene cum eis an in eos male egerint, ut præmio ex hoc vel pœna digni sint. Reprobi vero, qui in infidelitate sua moriuntur, jam in ipso exitu suo iudicati sunt, id est revelati, nec ulterius generaliter revelandi sunt, juxta illud Veritatis : *Qui non credit, jam iudicatus est* (Joan. III, 18). Ii vero qui fidem habentes dubiam in occulto gesserunt vitam, propter quod eorum incertus est exitus, ibi iudicandi sunt, id est revelandi.

His quidem qui secundum. Quomodo secundum qualitatem operis sit qualitas retributionis ostendit, ut videlicet pro bono bonum reddatur, et e contrario. Et hoc est hic dicere, *Qui secundum patientiam boni operis.* Subaudi sunt, ut videlicet ostendat bene agentibus tribulationes non deesse, per quas purgantur aut proliciunt. *Gloriam et honorem,* id est gloriosum honorem, cum nostra videlicet humanitas ad celsitudinem angelorum pervenerit, et nos pariter hæredes Dei et cohæredes Christi cum ipso regnabimus. Et ne ista gloria ad animam tantum referatur, addit etiam de glorificatis corporibus quæ incorruptibilia erunt, dicens : *Et incorruptione,* videlicet corporum, his inquam, *quærentibus vitam,* non transitoriam sicut vidimus, sed æternam sicut Christiani, ut ostendat merito id eos obtinere ad quod toto desiderio anhæverunt, nec sua spe esse fraudatos, sicut de quolibet scriptum est justo : *Vitam petiit a te, et tribuisti ei* (Psal. XX, 5). Et item : *Desiderium animæ ejus tribuisti ei* (ibid., 3). *His autem quæ ex contentione,* sunt subaudis, id est qui scienter divinæ repugnant voluntati. Quod statim exponit dicens, *qui non acquiescunt veritati quam norunt,* ut videlicet operentur secundum quod operandum esse veraciter credunt. *Sed magis credunt,* id est acquiescunt vel assentiuntur iniquitati, ut malum quod animo concipiunt opere compleant, id est adimplere studeant. Reddetur subaudis, *ira et indignatio,* quam videlicet meruerunt, id est vindicta Dei sine eorum patientia. Electi vero, si qua in ipsis quandoque puniuntur ut videlicet purgentur, patienter sustinent, nec inde irascuntur, sed potius gaudent, atque grates referunt, attendentes quod scriptum est : *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me* (Psal. CXVII, 18). Et rursum, *Quos diligit Deus corrigit, flagellat autem omnem filium quem recipit* (Hebr. XII, 6). Unde Hieronymus ad Castrutium (52), « Magna ira est quando peccantibus non irascitur Deus. »

Tribulatio et angustia. Ostendit ex quibus prædicia ira et indignatio proveniat. Tribulatio enim angustia est, ubi is qui torquetur omni spe evadendi destitutus est, ut nec spes ei ad remedium aliquod sit relicta, sed ipsa quoque desperatione torqueatur. Et quia dixerat his indefinite, addit generaliter id fieri in omnem animam hominis operantis malum,

(52) *Patrol.* tom. XXXI, col. 652.

A tam Judæi scilicet quam gentilis, id est tam scripta quam naturali lege instructi, *operantis,* inquit non operati, id est perseverantis in malitia, non desistentis. Qui etiam inter ipsa tormenta nec malam voluntatem deponent cum diabolo confirmati, nolentes adhuc si liceret eadem agere, atque ideo perpetua erit merito pœna, quia perpetua in animo perseverabit culpa. Unde, et beato attestante Hieronymo, merito Dominus in die iudicii dicturus est : *Discedite a me, qui operamini iniquitatem* (Matth. VII, 25), id est qui non solum operati estis, sed adhuc in ipsis cordibus vestris operamini. Ubi, ut supra diximus, apud Deum voluntas pro opere facti computatur. Bene dicit in animam, non in corpus hominis, vindictam fieri, quia solius animæ est non corporis dolere sive sentire, et contristari vel delectari, irasci vel gaudere. Et si diligenter consideremus sola ipsa quæ velle potest, apud Deum voluntatis remuneratorem vel præmium vel pœnam ex bona vel mala voluntate promeretur; et sola proprie dicenda est peccare, sicut et virtutes habere, et sola beata effici ex visione divinæ majestatis, quæ oculis tantum mentis non corporis conspicitur. Quod autem quinque animæ sensus corporei dicuntur, cum sola tantum est, anima sentiat; vel quod quædam peccata carnalia, quædam spiritalia vocentur, cum sola tantum anima peccet : quæ sola rationem habet, et velle potest, non ita est accipiendum, ut corpus ipsum vel sentiat, vel peccet, sed quia per ipsum vel sensus exercentur vel voluntates implentur, ut ingluvies gula, libido genitalibus.

Sola itaque anima ex bona vel mala voluntate præmium vel pœnam apud Deum meretur et obtinet, et sola beatitudinis vel miseræ particeps esse potest; licet ex corpore resumpto pœna ejus vel gloria augeatur. Unde duplicem contritionem impiorum, et geminam stolam sanctorum, tam secundum animam scilicet quam secundum corpus dicimus. Gaudebit amplius bona anima et Creatorem magis glorificabit, cum corpus ipsum, quod hic tam infirmum et passibile gessit, viderit ibi ita aptatum, quod ulterius dissolvi non possit, nec ipsa ex contractu ejus alquam contrahere læsionem. Et hæc ipsa corporis humani reparatio, corporis glorificatio vel beatitudo dicitur. Sic et pœna corporis dici potest, quam anima ipsa per corporea sustinebit membra. Nec tamen cum ex corporibus geminetur animarum gloria vel pœna, ideo geminam istam gloriam vel pœnam simplici angelorum vel dæmonum gloriæ vel pœnæ præferimus, qui corporeæ non sunt naturæ. Quod vero, ut dictum est, sola anima doleat vel sentiat, ipsi quoque asserunt sancti. Unde Augustinus De civitate Dei, lib. XX, c. 11 : « Si consideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis magis ad animam pertinet. Animæ est enim dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi causa existit a corpore, cum in eo loco dolet ubi læditur corpus. » Idem super Genesim : « Sentire non est

corporis, sed animæ per corpus. » Item : « Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus. » Idem ad Dioscorum in ea Epistola : *Tu me innumerabilem quæstionum*, etc. : « Non igitur accipit animusa corpore vel summum bonum vel partem aliquam summi boni. Hoc qui non vident cæcati sunt dulcedine carnalium voluptatum, quam ex indigentia sanitatis venire non intuentur. Sanitas autem perfecta corporis illa extrema totius hominis immortalitas erit. Tam potenti enim natura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur, redundet etiam in inferiorem naturam quæ est corpus, non beatitudo quæ fruētis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis et incorruptionis vigor. »

Judæi primum et Græci. Judæum vocat omnem scripta lege edoctum, Græcum omnem gentilium more philosophorum qui Græci fuerunt, ratione præditum, id est naturali lege optime instructum; quorum quo major est discretio, major est transgressio. Et ideo ait : *Judæi et Græci primum*, id est maxime; *operantis malum*, id est delinquentis, comparatione scilicet aliorum hominum quasi brutorum. *Gloria autem et honor.* Repetit justorum remunerationem, quam præmisit, ut ad eam sæpius memoratam nos accendat amplius. Pacem quidem dicit, non solum quietem ab infestatione exteriorum inimicorum, verum etiam concordiam illam spiritus et carnis, ut in nullo ulterius caro spiritui reluctetur, omnibus prorsus finitis carnalium suggestionum molestiis. *Judæo primum et Græco bonum*, scilicet operanti. Quo enim isti amplius summum bonum Dominum vel scripto vel ratione cognoverant, amplius, ejus voluntati sobrie vivendo inhærebant. Primum itaque et hoc loco pro maxime supraponit. *Non est enim.* Dixi generaliter omni atque differenter, nullam faciens differentiam retributionis ex dignitate personarum. Et merito, quia non est personarum acceptio apud Deum, hoc est nunquam divinum judicium minus aliquem ibi punit vel magis glorificat pro aliqua dignitate vel excellentia, quam hic habere videbatur; sed æque omnibus secundum merita reddit, tam habentibus quam non habentibus legem, tam iis qui de genere Israel gloriantur quam cæteris. Et quod secundum merita tantum reddat ostendit, cum secundum quantitatem transgressionum sit quantitas pœnarum. Unde similiter de præmiis subintelligendum constat. Sicut itaque major est transgressio ejus qui legem quoque scriptam accepit, quam illius qui sola naturali est instructus, ita majorem ejus esse pœnam ostendit, et alterius minorem, dicens : *Qui peccaverunt sine lege, scilicet scripta*, sicut gentiles, id est non eam habentes qua instruerentur, peribunt quidem, id est damnabuntur, sed sine lege peribunt, id est nullam ex transgressione legis scriptæ pœnam incurrunt, sed ex transgressione naturalis legis tantum : *Et quicumque in lege peccaverunt*, id est per transgressionem quoque scriptæ legis, sicut Judæi, per le-

gem, id est convinci aperte rei poterunt per professionem legis susceptæ, quam non servaverunt. Sed cum major sit istorum transgressio qui legis quoque scriptæ transgressores sunt, quam legis naturalis, quare ibi dixit *peribunt*, hic dixit *judicabuntur*? Cum videlicet ea quæ judicio reservantur peccata non tantum videantur, quantum illa quæ judicium non expectant, sed statim damnant, et perire reum cogunt, absque ullo scilicet judicii examine. Sed profecto ut diximus, *judicari* dixit, pro aperte convinci, ut tanto majus peccatum appareat, quanto apertius convinci potest, ex transgressione scilicet scriptæ legis, quæ aperte a Deo coram omnibus est tradita, et miraculis confirmata. Quæ enim publico judicio damnantur, aperte arguuntur, nec post sententiam judicii approbatam defensorem inveniunt.

Non enim auditores. Incipit invectio in Judæos... Dixi, *per legem judicabuntur*, tanquam rei scilicet, quia licet legem audiant, non ideo justus sunt nisi opera faciant quæ lex videlicet præcipit. Et hoc est, *Non enim auditores.* Hoc est non quia sunt auditores legis justus sunt apud Deum, id est divino judicio quamvis humano, sed *factores*, id est quia faciunt quæ lex præcipit. At vero cum alibi dicat nexinem justificari ex operibus legis, quomodo nunc dicit factores legis justificari; nisi hoc loco factores dicat qui amore Dei ad faciendum spontanei sunt, secundum quod bona voluntas pro opere facti reputatur ut diximus? Non enim exteriori opere Deo placemus, sed potius ex voluntate, ibi de exteriori opere loquitur. Possumus et hic naturalem legem accipere, qua sola utuntur gentiles. De quibus vero ait et in sequentibus illud de lege scripta operum intellige, ut videlicet ita intelligatur, quod non illi tantum qui audiunt verba legis naturalis justus sunt, sed qui opere complent. Verba autem legis naturalis illa sunt, quæ Dei et proximi charitatem commendant, sicuti ista : *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris* (Tob. iv, 16); et : *Quod vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis* (Matth. vii, 12).

Cum enim gentes. Et vere non in auditu scriptæ legis, sed in opere ejus, ut dictum est, vis justificationis consistit. Quod apparet ex gentilibus, qui quamvis legem scriptam non habeant quam audire possint, cum tamen faciunt ea opera quæ lex præcipit, æque ut Judæi salvantur. Et hoc est, *cum enim gentiles*, id est gentiles qui legem scilicet scriptam non habent, *naturaliter faciunt*, id est naturali lege instructi, hoc est cognitione Dei ac discretionem rationis, quam naturaliter, hoc est ex sua creatione habent, non ex scripta alicujus doctrina : ipsi dico non habentes hujusmodi legem, id est scriptam exterius sicut habent Judæi, ipsi sibi sunt lex, hoc est eandem remunerationem assequuntur per seipos sine lege scripta, quam illi per obedientiam scriptæ legis. Quippe qui exhibent exterius in opere voluntatem bonam quam habent in mente, hoc est opus

legis scriptum in cordibus. Cum dicit *scriptum*, perseverantiam bonæ voluntatis innuit. Ut enim beatus ait Gregorius, quod loquimur transit, quod scribimus permanet. Qui itaque legis auditores sunt, quasi legem loquuntur quam in membranis scriptam, non in cordibus tenent affixam. Sicut e contrario isti faciunt, *Bonum eis testimonium reddente conscientia ipsorum*, hoc est securos eos facientes de justitia operum suorum, bona ipsorum conscientia atque recta intentione, quæ illis non aliis cognita est. Secundum quam quidem intentionem Deus opera pensat. *Et inter se invicem*. Diversa littera hic legi solet. Modo enim genitivi plurales ponuntur hoc modo, *cogitationum et accusantium*, aut etiam *defendentium*; modo ablativi sic, *cogitationibus accusantibus*, etc. Unde Augustinus *De civitate Dei* lib. xx (53): « *In cogitationibus enim*, sicut scriptum est, *impii interrogatio erit* (Sap. 1, 9). Et Apostolus: *Cogitationibus*, inquit, *accusantibus*, vel etiam *excusantibus*, *in die qua judicabit Deus occulta hominum*, etc. Idem in psal. cviii (54): « *Omnia opera vel bona vel mala a cogitatione procedunt*. In cogitatione quisque innocens, in cogitatione reus est. Propter quod scriptum est: *Cogitatio sancta servabit te* (Prov. 11, 11). » Et alibi: *In cogitationibus impii interrogatio erit* (Sap. 1, 9). Et Apostolus: *Cogitationibus*, inquit, *accusantibus* aut etiam *excusantibus*, etc. Idem in psal. v (55): « *Decidant a cogitationibus suis dictum est*, decidant accusantibus se cogitationibus suis, conscientia sua, sicut Apostolus dicit: *Cogitationum accusantium seu defendentium*, etc. (*ibid.*) »

Puto autem hanc litteræ narrationem maxime ex consuetudine Græcæ linguæ contigisse, cum videlicet Græci ablativo carentes, genitivo pro ablativo utuntur. Unde factum est ut, secundum diversas translationes ex Græco in Latinum, modo in genitivis retentus ut in Latino sicut erat in Græco, modo, prout sententia requirebat, in ablativum apud nos sit commutatus. Quamvis enim hæc Epistola, quæ ad Romanos dirigitur, primo Latine scripta intelligatur, etsi in Græcia apud Corinthum scripta fuerit, credimus tamen diversos postea ejus translatores vel expositores exstitisse, qui Græcos, ut dictum est, imitarentur, cum illam fortassis scripturam Latinam ad manum non haberent, et ideo ad exemplaria Græca recurrerunt. Nunc igitur utramque litteram exponamus.

Cum itaque præmissum sit, *testimonium reddente illis conscientia*, addit, *et conscientia cogitationum*, etc. Ac si diceret: Et tali conscientia quæ non erret in discretione operum, ea scilicet discutiens secundum ipsas animi cogitationes, hoc est intentiones. Quæ quidem cogitationes habent accusare vel defendere apud Deum potius quam exteriora opera. Et hoc est, conscientia dico cogitationum, id est quæ ipsas cogitationes magis attendit quam opera.

(53) *Patrol.* tom. XLI, col. 702.

(54) *Patrol.* tom. XX·XVII, col. 1571.

A Et quare eas maxime penset annectit, qua accusant vel excusant apud Deum. Cogitationum dico inter se invicem, scilicet habitatum, ut de ipsis videlicet existimaret agendum sicut de aliis; juxta illam videlicet suprapositam naturalis legis regulam: *Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris*. Et: *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*. In die, hoc est in tempore, quo judicabit Deus, per Filium suum, id est Jesum Christum, secundum quod scriptum est: *Pater omne judicium dedit Filio* (Joan. v, 22). *Occulta hominum*, id est intentiones potius quam exteriora opera. *Secundum Evangelium meum*, id est sicut ego prædico, asserere videlicet Deum potius intentionem, quam operum remunerationem. Si vero sit ablativus absolutus hoc modo: *Et inter se invicem cogitationibus accusantibus*, etc., continuabitur ad præmissum alium ablativum sic: Dixi, conscientia ipsorum reddente illis testimonium, et cogitationibus suis quas habent inter se invicem, id est per quas sese ita ut alios pensant ut dictum est, ipsis, inquam, suis cogitationibus, id est propriis intentionibus, subaudis reddentibus illis testimonium. Et est quasi expositio ejus quod præmissum est, *conscientia*, scilicet, *ipsorum*. Ac si diceret, id est *cogitationibus eorum*, etc. Et quare testimonium reddatur eis, id est securos eos faciat cogitationes suæ apud Deum subdit, quia videlicet sole, ut dictum est, cogitationes apud Deum habent accusare vel defendere. Et hoc est quod supponit: *Accusantibus aut enim defendentibus*, etc.

C Queritur autem quomodo post datum circumcisionis mandatum: *Omnis anima cui caro præputii circumcisa non fuerit*, etc. (*Gen.* xvii, 14). Gentiles in circumcisi salvabantur, sicut Job et fortasse plerique alii, de qualibus dictum est: *Cum enim gentes*, etc. Sed si diligenter attendamus verba ipsa Scripturæ, atque ipsum circumcisionis exordium, quæ primo Abrahamæ est injuncta, videbimus præceptum circumcisionis non fuisse generale, sed ad Abraham tantum et semen illius pertinere, id est Isaac, dicente Domino ad Abraham: *Quia in Isaac vocabitur tibi semen* (*Gen.* xxi, 12), non in Ismael videlicet. Unde et cum circumcisionem Dominus Abrahamæ præciperet ait: *Hoc erit pactum inter me et te, et semen tuum post te* (*Gen.* xvii, 10). Origenes quoque, super hanc Epistolam in sequentibus aperte convincit ex ipsis aliis Scripturæ verbis, soli populo Israel et vernaculis eorum vel emptis pecunia, circumcisionis signum fuisse præceptum. Exposito namque illo versiculo: *Si sibi præputium justitias legis custodiat*, etc., diligenter circumcisionis mandatum atque rationem discutiens ait: « *Non importunum videtur circumcisionis generalem discutere rationem*. Dixit Dominus ad Abraham: *Tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas*. Et hoc est testamentum inter me et vos, et inter me et inter medium seminis tui

(55) *Patrol.* tom. XXXVI, col. 88.

post te. Circumcidetur omne masculinum vestrum, et puer in octava die. Circumcidetur in vobis omnis masculus in generationibus vestris, vernaculus et pecunia emptus (Gen. xvii, 10-14). Discutiamus utrum mandatum et eos qui ex gentibus crediderant coustringat. Nunquam fecit proselyti, id est advenæ mentionem, sed vernaculum servum, vel pretio mercatum circumcidi jubet, non liberum? Perscrutemur ergo Leviticam legem.

Loquere, inquit, filii Israel, et dices ad eos: Mulier si pepererit masculum, octava die circumcidet, etc. (Levit. xii, 3.) Intuere et hoc quemadmodum de lege circumcisionis tantum ad filios Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum nulla sit mentio, cum in quibusdam mandatis non solum filiis Israel, sed et proselytis et advenis loquatur. Necessario utique observanda distinctio est, quia sicut ibi dicitur, loquere ad Aaron, et alibi ad filios Aaron, et alibi ad Levitas, certum est non subjacere reliquos his legibus; et quæ filii jubentur, nec alienigenæ memoria ulla sit, non est putandum commune esse mandatum ubi appellationis habetur exceptio. Si ergo non alius quisquam circumcisionis lege constringitur nisi ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, vel pretio emptus, vis autem videre quasi sicubi vult etiam alienigenas lege connecti significanter ostendatur? Audi quid scriptum sit: Homo ex filiis Israel et advenis, quicumque manducaverit omnem sanguinem, animam illam disperdam, quia anima omnis carnis sanguis illius est, et ego dedi vobis ut ex ipso super altare propitiaretur pro animabus vestris, quia sanguis pro anima expiabit (Levit. vii, 1 et seq.). Vides ergo hanc legem, quæ et advenis data est, observari a nobis qui ex gentibus credimus. Ergo legem de observatione sanguinis communem cum filiis Israel et gentium suscipit Ecclesia. Hæc namque ita intelligens in lege scripta, tunc beatum illud apostolorum concilium decernebat decreta, gentibus scribens ut abstinerent se a sanguine et suffocato (Act. xv, 20). Verum requires fortasse, si etiam de suffocato communis filii Israel cum advenis data sit lex? Audi, Homo, inquit, ex filiis Israel et ex advenis qui sunt in vobis, quicumque venatus fuerit feram aut avem quæ manducatur, effundat sanguinem ejus et cooperiat terram, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est (Levit. vii, 13). Verum quia inter illa quæ de Levitico superius protulimus, etiam hoc refertur: Homo ex filiis Israel vel ex advenis qui sunt in eis quicumque fecerit holocaustum aut sacrificium, et ad ostium tabernaculi non adduxerit facere illud Domino, exterminabitur de populo suo (ibid., 9). Et per hoc etiam videtur Ecclesia ex gentibus holocaustis obnoxia fieri. Non ut faciat jubet, sed si forte fecerit quomodo facere debeat docet. Certum est enim quod, dum Jerosolymis templum constaret, et religio tradita patribus vigeret, plurimi etiam gentium veniebant ad templum a lorare et offerre sacrificia. Sed hoc quoniam in

A loco uno tantummodo fieri præceptum est, de quo etiam hic mandat ut ad ostium tabernaculi jugulanda victima deducatur, tandiu potuit legitime fieri, quandiu status loci permansit incolumis. Denique et Salvator ad decem leprosos, quos mundaverat inquit: Ite, ostendite vos sacerdotibus, et offerite pro vobis hostias sicut præcipit Moyses (Luc. xvii, 14). Nunc vero quomodo exposcitur ab advenis quod exhibere nec propriis quidem cultoribus licet? Hæc dicta sunt a nobis, ut ostenderemus præcipue de circumcisionis præcepto, quod non aliis quam his qui ex Abraham genus ducant, vernaculisque eorum vel pretio emptis esset injunctum. Liberos esse ab hujusmodi legibus eos qui per Christum Deo gentibus credunt. Item, recupearint ergo prius statutum templum, etc.

B Si autem cognominaris Judæus. Gentiles, qui a genere sanctorum Patrum hæreditate remoti, o Judæe, tibi videntur, cum dicat Dominus Abraham: Quia in Isaac vocabitur tibi semen (Gen. xxi, 12), et insuper lege scripta non sunt instructi, et ita bene operantur, sed in te contra est. Quod cum in compositione quadam, et improprii indignatione proferens exagerat, dicens: Si tu cognominaris Judæus, hoc est non ille Judæus existens, imitatione scilicet fidelium Patrum, sed solo nomine cognominaris, a Juda scilicet patriarcha, seu a Juda Machabæo sic vocaris, etc., Origenes: « Non diceris, sed cognominaris, » docet in sequentibus, quia vere Judæus ille sit, qui in occulto circumciscus est. Qui autem in manifesto ut videatur ab hominibus. non est vere, sed cognominatur Judæus. » Et in Apocalypsi: Qui dicunt se Judæos esse, et non sunt (Apoc. iii, 9). Qui vere Judæus est ab illo Juda vocabulum trahit, de quo scriptum est: Juda, te laudabunt fratres tui, etc. (Gen. xlix, 8), quæ in Salvatore prophetata sunt. Aug. in psal. lxxi: « Judæi maxime a Juda patriarcha appellati sunt, » quia primo de alia tribu datus est Saul et reprobatus, tanquam malus. Rex primus de tribu Juda David, et ex illo de tribu Juda semper reges habuerunt. Unde Judæi dicti sunt, et cœperunt reges alienigenæ ab Herode. Itaque, veniente Domino, eversum est regnum Judæorum, et sublatum est ex Judæis quia noluerunt cognoscere verum regem. Jam videte si Judæi sunt appellandi. Ipsi voce sua abdicaverunt se ab isto nomine, ut Judæi non sint digni appellari, nisi tantum carne. Sæviebant in Christum, id est in genus Juda, semen David, dicebant: Non habemus regem nisi Cæsarem (Joan. xix, 15). O Judæi, si non habetis regem nisi Cæsarem, defecit jam princeps ex Juda, venit cui repromissum est. Illi ergo verius dicuntur Judæi qui Christiani facti sunt ex Judæis. Judæa vera Christi Ecclesia est. Credimus in illum qui venit ex tribu Juda per Mariam. Haymo: « Si autem tu Judæus cognominaris, subaudis a Juda patriarcha, » etc. Ambrosius: « Judæo primum et Græco. Judæi ex tempore Judæ Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis resistit sacrilegis, et æ-

ducia Dei collegit populum, et defendit genus A
suum. »

Notandum vero quia hoc loco Ambrosius non dicit Judæos dici a Juda Machabæo, sed a tempore ejus sic dici, præsertim cum a cæteris libris Veteris Testamenti non inveniantur sic appellati sicut in libris Machabæorum. Qui etiamsi a Juda Machabæo sic essent appellati, videntur et a Juda patriarcha sic nominari, cum ipse quoque Judas Machabæus ab illo Juda sic esset appellatus.

Et requiescis in lege. Ut non fatigeris erroribus inquirendo quæ facienda sint tibi, et totum in ea studium habes occupatum, ut non, ipsas alias petendas, ad scripta scilicet poetarum et philosophorum. *Et gloriaris in Deo,* jactando scilicet te gloriosum de cognitione Dei et lege tibi ab ipso data, ex qua videlicet lege nosti voluntatem ejus, quod videlicet ei fieri placeat. *Et probas,* id est discernis non solum utilia ab utilibus, verum etiam utiliora ab utilibus. *Confidis,* ut videlicet possis ostendere aliis viam justitiæ in mandatis Dei. Cæcos sive in tenebris existentes, sive insipientes et infantes ideo intelligit, et similiter duces, et lumen, et eruditorem, et magistrum pro eodem accipit, ut sit quædam verborum inculcatio ad confusionem eorum, non diversa significatio. Unde autem se duces esse cæcorum confidat, id est sufficientem ad alios docendos, supponit. Te dico, *habentem ex lege formam scientiæ et veritatis,* id est veram scientiam quæ instruere alios et informare potest ab bene agendum. Tu ergo talis ac tantus secundum judicium tuum, qui alios doces, id est corrigis, etc. In quo autem se debeat corrigere supponit dicens : *Qui prædicas,* ex verbis scilicet legis, etc. *Qui abominaris idola,* id est simulacrorum formas propter significatum, cum non evitas sacrilegium propter ipsum, quia in seipsum malum est. Sacrilegium dicitur violatio rei sacræ, scilicet eorum maxime quæ ad cultum Dei pertinent, veluti templum et quæ ad ipsum spectant. Templum vero Dei sive materiale et figurativum, sive spirituale et verum Judæi violarunt, in ipso manufacto templo negotiationem exercendo, propter quam a Domino inde sunt expulsi; vel ipsum Dominum crucifigendo, qui de templo corporis sui loquens ait : *Solvite templum hoc,* etc. (*Joan. 11, 19*). *Dominum inhonoras,* id est facis despicabilem aliis quantum in te est. Colorem in hoc loco rhetoricum facit, qui repetitio dicitur, habens in diversis clausulis orationis idem principium, sicut est, qui, quod, quantum est repetitum.

Nomen enim. Cum superius singulariter dixerit, *si autem tu,* nunc vero pluraliter dicat *per vos,* plane insinuat generalem Judæi personam se introduxisse, quasi generaliter rebellem redarguens populum, de quo se esse gloriabantur isti conversi Judæi, qui Romæ erant. In quo quidem populo alios dicit reos furti esse, existisse, vel adhuc esse; alios adulterii, etc. Continuatio : Bene dico inhonoras, tu vi-

delicet, popule Judæorum, quia per vos blasphematur inter gentes, id est infideles nomen Dei, et notitia ejus quam vos habere gloriamini. Ut enim Tullius meminit, sæpe ex vitio hominis culpam scientia solet, quasi scientia illa male operari doceat. *Sicut scriptum est,* in propheta Ezechiele his verbis : *Nomen sanctum meum quod polluistis in gentibus* (*Ezech. xx, 59*), id est contemptui vel irrisioni haberi fecistis, et cum in se pretiosissimum esset vivificastis.

Circumcisio quidem. Superius abstulit gloriationem legis datæ, per hoc quod non faciunt quæ lex præcipit, et ideo magis a lege arguuntur quam justificentur. Nunc vero per hoc ipsum quod legi non obtemperant, aufert gloriam circumcisionis. Quia sicut legis latio nil prodest suscipientibus, nisi eam servent, ita circumcisio, nisi legi obtemperent, ut videlicet cætera præcepta impleant sicut præceptum circumcisionis. Quippe qui in unum offenderit, ut alius dicit apostolus, reus est omnium (*Jac. 11, 10*), id est transgressor est seu contempтор totius legis, universa scilicet Dei præcepta continentis. Cum enim lex omnia simul, non unum tantum præcipiat, quisquis unum transgreditur legem non servat. Ac si per uniuscujusque præcepti transgressionem legis violatæ reus efficitur. Nihil ergo circumcisio carnalis ad salutem prodest si lex in cæteris violetur. Sicut et baptismus cujus locum, beato attestante Gregorio, circumcisio tenebat, si in cæteris transgressores permaneamus, non salvat. Cum autem circumcisio in hoc tempore jam nullius sit momenti, juxta illud ipsius Apostoli ad Galatas scribentis : *Si autem circumcidimini, Christus vobis nil proderit* (*Gal. v, 2*), id est nihil jam utilitatis vobis ex illo signo conferet, apparet hoc loco Apostolum ad statum priorem legis spectare, in quo utilis erat circumcisio. De quo quidem statu legis quamvis jam præterito et quantum ad carnales observantias defuncto, ibi nunc etiam Judæi conversi gloriabantur. Si vero Apostolus ad suum nunc tempus respiciens dicat : *Circumcisio quidem prodest, si legem observes,* tale est ac si dicat : Circumcisio nunc prodest, si sit spiritualis potius quam carnalis, quæ gentili æque sicut et Judæo communis est. Custodia igitur legis spiritualem circumcisionem facit, id est separationem a vitiis, quæ per carnalem circumcisionem figuratur. Tale est ergo, si legem custodias, ac si diceret : Si sit spiritualis circumcisio cordis potius quam corporis, quia superfluum est signum ubi deest per negligentiam signatum.

Si autem prævaricator, id est transgressor, etc. *Præputium* vocatur illa particula genitalis membri, quam de summitate illius præcidebant circumcidentes. Et dicitur præputium quasi amputando, id est præscindendo, quamvis putare modo pro incidere non sit in usu, sicut amputare. Dicitur tamen in Canticis : *Tempus putationis advenit* (*Cant. 11, 12*), id est amputationis. Quemadmodum autem

circumcisio carnis circumcisionem cordis, & est a separationem a carnalibus vitiis significat, ita praeputium retentum immunditiam carnalium desideriorum demonstrat. Unde et Judæi et gentiles, qui praeputium habebant, non praeputiati, id est immundos, verum ipsum praeputium, id est ipsam immunditiam vocabant. *Circumcisio tua.* In sola videlicet carne tua, inquam, quam approbas, quam facis, non Deus. *Praeputium facta est tibi,* id est quodammodo immunditia, quoniam magis reus convinceris post susceptum circumcisionis sacramentum et professionem observandæ legis, si eam non observes, quam si hoc non fecisses. *Si ergo.* Quasi a contrariis infert: Quandoquidem tua circumcisio, id est carnalis, praeputium sit tibi, id est magis te inquinat et damnat, si legem non observes. Igitur praeputium gentilis, si ipse lege naturali quod scriptum est impleat, *reputabitur ei a Domino in circumcisionem,* id est ipsi corporale praeputium habentes aestimabuntur divino iudicio ejusdem esse meriti, cujus sunt et spiritualiter circumcisi. Non enim hic repetit circumcisionem tuam, ut carnalem intelligat, sicut superius posuit, sed simpliciter dicit circumcisionem, ut spiritualemente insinuet a Deo factam. Qui etiam cum dicit *praeputium illius,* sicut superius *circumcisionem tuam,* carnaliter intelligit praeputium, corporis, scilicet particulam, non cordis immunditiam. Alioquin non diceret reputari praeputium in circumcisionem. Si praeputium, id est ipsa praeputiata gentilitas, quam vos scilicet Judæi quasi ad ignominiam praeputium vocatis. *Custodiat legis justitias* potius quam figuras, id est impleat moralia charitatis praecepta, quæ unumquemque justificant, nonne praeputium illius, id est ipsa gentilitas proprium habens praeputium, carnale videlicet cum quo ipsa nascitur, reputabitur a Deo digna præmio? Vere et spiritaliter, ut dictum est, circumcisorum et ipsum praeputium legem consummans, id est adimplens. Plenitudo enim legis, ut postea dicitur, est dilectio. Quod videlicet consummare legem est ei ex natura, id est ex instructione legis naturalis illa, quæ duo dicimus continentis praecepta charitatis, *quod tibi non vis, etc. Judicabit te,* id est reum manifeste convincet qui lege etiam scripta instructus, de qua gloriaris, bene agere negligis. Te dico, Judæc, *qui prævaricator es legis,* id est transgressor per litteram occidentem, id est litteralem sensum, carnale signum in quibus confidis significantibus maxime non significatis adhærens, id est figuris potius quam rebus ipsis, et similitudini potius quam veritati.

Non enim qui. Bene dico praeputium per bonorum operum exhibitionem reputari in circumcisionem, et bene dico circumcisionem per mala opera transire in praeputium. Nam illi carnaliter circumcisi etsi in manifesto dicantur Judæi, non tamen vere, id est corde sunt Judæi, sed potius illi supradicti gentiles, quanquam nullo modo reputarentur Judæi vel circumcisi. Manifesti Judæi dicuntur, qui solo no-

mine et natione Judæi Judæi nuncupantur, foris Dominum voce confitentem, et mente ab eo recedentes. De quibus dicitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Math. xv, 8).* *Sed qui in abscondito Judæus est.* Confitentem Deum in corde ubi Deus videt, et qui Deo servire satagant, non ad hominum aspectum. *Neque quæ in manifesto est circumcisio,* id est quæ manufacta est, in carne id est in carnis ablatione, non est circumcisio, id est non vera vitiorum damnatio et concupiscentiæ destructio, sed vera circumcisio est illa quæ est cordis, id est per quam ab animo vitia et concupiscentiæ amputantur. Circumcisio, dico, in spiritu, non littera, id est juxta spiritualem et mysticum, non litteralem sensum facta. *Cujus,* scilicet, Judæi vel circumcisionis spiritualis, *laus est ex Deo* quia Deus eam approbat, non homines, id est carnales, qui videlicet legem carnaliter tantum, non spiritaliter intelligunt, et opera magis quam animum pensant, videntes in facie, non in corde.

CAPUT III.

Quid ergo amplius. Oppositionem quam possent Judæi facere contra prædictam rationem objicit sibi Apostolus, ut eam solvat. Dicerent enim Judæi: Tu dixisti circumcisionem transire in praeputium, et praeputium transire in circumcisionem. Ergo quid amplius Judæo quam gentili est? quæ majora beneficia contulit Judæis quam gentilibus, qui dicebantur canes et immundi? aut quæ utilitas circumcisionis, id est circumcisorum! Hoc quidem, quasi expositio præcedentis subditur. Poterant quippe cum ait, *Judæo soli,* intelligi illi qui ad tribum Judæ pertinent, a quo dicti sunt Judæi. Et quod dicitur, *quid amplius,* poterat tam ad bonum quam ad malum se habere, et fortasse magis ad malum, cum Judæos in proximo maxime vituperasset. Est autem consuetudo Apostoli sicut per praeputium gentes, ita per circumcisionem Judæos accipere. *Multum* videlicet amplius utilitatis Judæo quam gentili olim a Domino collatum est. *Per omnem modum,* id est modis omnibus, lege scilicet eos instruendo, et miraculis innumeris, et beneficiis confirmando, et ad amorem suum provocando. *Sed hoc primum,* id est maximum illud fuit inter bona Dei; quod legem eis dedit, ut non solum naturali sicut gentiles, verum insuper scripta lege instruerentur. Et hoc est quod ait *primum,* id est maximum fuit illud beneficium quod sunt illis *credita,* id est commissa, *eloquia Dei in lege et prophetis.* Quod quidem donum et eos erudire, et in perpetuum retinere potest. Nota tamen quod non ait commissa, sed *credita;* quasi ad tempus eis sit hæc doctrina accommodata. Quæque ad nos per spiritualem et rectam ejus intelligentiam transitura erat, et in carnalibus ejus observantiis, in quibus maxime confidebant Judæi, cessatura. Quasi et creditor eloquiorum suorum Deus dicitur, pro quibus ab his quibus ea credit, quasi pretium obedientiam requirat. Verba Dei eloquia dicit, quasi extra alia locutionum genera per excellentiam.

Propter eorum, id est obedientiæ fructum et salutiferam doctrinam.

Quid enim. Quæ causa, diceret aliquis, de eloquiis divinis datis illi populo, tamen propter incredulitatem ejus bona ipsi promissa Deus non compleverit, sive de reparatione humani generis per Filium suum, sive de quibuscunque promissionibus. Quod quidem duobus modis refellit Apostolus ostendendo non omnes in populo fuisse incredulos, ut penitus illi populo promissa negarentur, nec Deum quia verax est, promissiones suas posse cessare. Sic lege: Bene dixi maximum illud esse de eloquiis divinis, per quæ sibi alliceret populum suum. Nam quid impedit propositum divinum? *Si quidam illorum non crediderunt*, illis eloquiis, hoc est his quæ ibi promittebantur vel prædicebantur. *Nunquid incredulitas illorum*, qui videlicet non crediderunt, *fide Dei*, id est per quam Deo crediderunt, *evacuavit* ut videlicet non eveniret quod ipse Moyses, Josue et cæteri fideles crediderunt? *Absit*, ut scilicet eorum fides sit evacuata, id est frustrata in his promissis ibi prædictis quæ crediderunt. *Est autem Deus.* Dixi, absit, nec inconsiderate, sed provide, cum sit *Deus verax*, id est stabilis seu immobilis, in his quæ promittit aut prædicat.

Omnia autem homo mendax, id est mutabilis in suo proposito, ut videlicet facile ejus consilium aut voluntas mutari queat. Forte quæritur si homo in Christo unitus divinitati mentiri aut peccare potuerit, quamvis in eo quod præmissum est, *est autem Deus verax*, et statim subjunctum est, *omnis autem homo mendax*, Deus homo exclusus videtur, ut de puro homine tantum accipi debeat quod dictum est, *omnis homo mendax*, non de homine qui Deus est. Nemo autem ambigere debet hominem illum Deo unitum, postquam ei unitus est, aut dum ei unitus est, nullatenus peccare posse, sicut eum qui prædestinatus est, postquam prædestinatus, vel cum prædestinatus sit, damnari non posse. At vero si simpliciter dicitur hominem illum, qui unitus est, nullo modo peccare posse, potest quilibet ambigere. Si enim penitus peccare non potest, aut male facere, quod meritum habet, cavendo peccatum quod nullo modo potest committere, aut quo etiam cavere id dicitur quod nullatenus incurrere potest. Unde Boetius contra Eutychem et Nestorium de homine quem Deus assumpsit. Quando, inquit, fieri potest, ut talem assumpserit hominem, qualis Adam fuit ante peccatum, cum in Adam potuerit esse peccandi voluntas atque affectio? Scriptum præterea est in laude justi: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit, iste in excelsis habitabit*, etc. (*Eccli. xxxi. 10.*) Et hoc quidem ad liberum hominis arbitrium pertinet, ut in ejus sit potestate agere bene et male. Quod si Christus non habuit, libero videtur privatus arbitrio, et necessitate potius quam voluntate peccatum cavere, et ex natura potius quam ex gratia id habere. Quippe quod per gra-

tiam cuius collatum est, ex dono ei potius quam ex naturæ suæ proprietate venit, non tam naturale quam gratuitum est dicendum quod ex dono alterius potius quam ex nobis habemus. Quis etiam neget hominem illum ex anima et carne consistere, qui Deo unitus est, in unam videlicet personam, etiam sine illa unione, sicut cæteri homines, in sua natura consistere posse? Alioquin minoris valetudinis esse videretur, si per se ipse subsistere non posset, sicut cæteri homines, non et magis accidentis quam substantiæ naturam habere. Quod si per se etiam existere posset, cur non et peccare sic posset ut cæteri? Videtur itaque nobis ut in hac quoque, sicut in cæteris rebus, vires propositionum diligenter attendamus, quando videlicet cum determinatione possibile aut necesse ponit, et quando simpliciter prædicatur, id est sine apposita determinatione. Verum quippe est si simpliciter dicatur, quod eum qui prædestinatus est, et qui salvandus est, possibile est damnari, cura omnino possibile sit eum fuisse non prædestinatum, nec salvandum, non tamen cum determinatione verum est dicere, quod eum possibile est damnari, cum sit prædestinatus, vel cum sit salvandus. Sic et eum, qui curtatus est, possibile est habere duos pedes, cum sit omnis homo bipes, et eum qui cæcus est possibile est videre; non tamen possibile est postquam curtatus est, vel postquam cæcus. Alioquin possibile esset regressionem de privatione ad habitum fieri, quod penitus falsum est. Sic et fortasse non est absurdum nos concedere simpliciter, quod cum hominem, qui Deo unitus est, possibile sit peccare, non tamen postquam unitus vel dum unitus est. Christum vero, id est Deum simul et hominem modis omnibus impossibile est peccare, cum videlicet ipsum Christi nomen Dei et hominis exprimat unionem. Ac sic quod dictum est, *omnis homo mendax*, modis omnibus vera videtur esse enuntiatio.

Sicut scriptum est, ut justificeris. Probat per auctoritatem psalmi, quam verax sit Deus in promissis suis complendis, et stabilis in suo proposito. Promiserat quippe Dominus ad David quod de semine ejus Christus nasceretur. Quæ quidem promissio post adulterium David cassanda omnino videbatur, et omnino incongruum videbatur ut ulterius de semine tam peccatoris hominis Filius Dei carnem susciperet, et ita Deum, qui hoc ei promiserat, mendacem fieri oporteret. Quod nequaquam posse contingere, idem qui tam graviter deliquerat attendens aiebat: *Tibi soli peccavi* (*Psal. l. 6*), id est ad honorem tui tantum, qui etiam iniquitatem bene ordinas, et ad gloriam tuam omnia convertis, *et malum coram te feci* (*ibid.*), id est te sciente, quem nihil latet, ut per hoc appareat quam justus sis, qui videlicet cum scias me promeruisse, ut non mihi promissa custodias, tamen quia justus es et verax, non potes promissionem tuam frustrare. Si enim peccatum hoc Deum lateret, non videretur causa quare promissionem non implet. Nunc autem cum sciat

peccatum committi, et peccantem meruisse contrarium, servat tamen immobilem suæ veritatis constantiam, adimplendo scilicet promissa. *Ut justificeris in sermonibus tuis*, id est ut exsequendo sermones tuos, de promissionibus quas mihi fecisti justificeris, id est justus et verax appareas. *Et vincas*, scilicet humanum iudicium, *cum judicaris* ab hominibus, id est argueris mendacii, tanquam qui non possis ulterius propter delicta mea tuam promissionem adimplere.

Si autem. Oppositionem ad præmissa ipse inducit Apostolus, quasi diceret : Dictum est Deum justificari, id est justum et veracem maxime apparere ex peccatis, cum illam scilicet promissionem illius impedire nequeant, imo etiam ipsa ad gloriam suam convertat. Sed si peccata mea ita ut dictum est in præmisso exemplo de David, *justitiam Dei commendant*, id est ad laudem et gloriam veritatis ejus proficiunt, *quid dicemus*, id est quid poterimus respondere objectioni sequenti, quæ ait : *Nunquid iniquus est Deus qui infert iram*, id est vindictam propter peccata, quæ ejus, ut dictum est, justitiam commendant, id est eum maxime laudabilem ostendunt de incommutabili suæ veritatis proposito? Et quoniam non ex persona hoc sua Apostolus objicit, quasi non ei videretur ut in hoc ageret inique, addit : *Secundum hominem dico*, id est secundum animalem, qui non sapit ea quæ Dei sunt, non secundum spiritualem, qui dijudicat omnia, tam in divinis quam in humanis æquum rationis iudicium tenet, et ideo, *absit* ut hoc scilicet recipiamus, Deum inique agere, puniendo peccata, quæ etiam ad ejus proficiunt gloriam, ut quamvis peccata non sint bona, bonum tamen sit esse peccata. Unde est illud August. in Enchiridion (36) : « Non fit aliquid nisi Omnipotens fieri velit vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Non dubitandum est Deum facere bene, et sinendo fieri quæcunque fiunt male. Non enim hoc nisi justo iudicio sinit. Et profecto bonum est omne quod justum. » Item (57) : « Nam nisi esset hoc bonum ut essent mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotente bono. » *Alioquin*, id est si aliter esset quam dicimus, hoc est, si inique faceret Deus, inferendo vindictam pro peccatis, quomodo mundum, id est universos, tam bonos scilicet quam malos judicaret, eis videlicet pro meritis vel gloriam vel pœnam retribuendo?

Si enim veritas. Ad suprapositam objectionem iterum redit, quasi eam commendans, quod scilicet bene iniquus videtur Deus puniendo peccata, si ipsam justitiam ejus commendant, quia nec jam pro peccatis reputari debent, sed pro bonis quæ ejus veritatem commendant. Et hoc est, *si enim veritas Dei abundavit in gloriam ejus ex meo mendacio*, id est immobilitas suæ veritatis laudabilior efficitur ex mutabilitate et inconstantia meæ professionis, qui licet ei mentiar, ipse tamen mihi

A mentiri non potest. *Qui dijudicor*, adhuc dum videlicet id quod facio ad ejus gloriam proficit, tanquam peccator, id est qua ratione ea quæ facio pro peccatis reputanda sunt. Et cur non potius *faciamus mala ut veniant bona*, id est peccemus, ut ex nostris peccatis glorificetur Deus? *Sicut blasphemamur* a quibusdam, et sicut *aiunt nos dicere*, me scilicet et cæteros spiritales, qui dicimus etiam mala tam bene ordinari, ut ad gloriam Dei proficiant. Unde et ipse etiam prædictus doctor in xi *De civit. Dei*, cum de bonitate et malitia diaboli loqueretur, ait : « Deus sicut naturarum bonarum optimus creator est, ita malarum voluntatum justissimus ordinator. » Item ibidem de diabolo : « Deus cum eum conderet, futuræ malignitatis non erat ignarus, et prævidebat quæ bona de malis ejus esset ipse facturus. » Item post aliqua : « Neque enim Deus ullum non dico angelorum vel hominum creasset, quem malum esse futurum præscisset; nisi pariter nosset quibus eos bonorum usibus commendaret. » Item in Enchiridion (58) : « Neque enim Deus omnipotens cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse in operibus suis; nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bene faceret et de malo. » *Quorum*, scilicet nos blasphemantium, id est non tam pro existimatione sua quam propter nos blasphemandos id dicentium. Adeo namque mala quoque a Deo bene ordinari datum est, ut hoc etiam gentilis ille philosophus Plato manifeste professus sit, dicens : « Nihil enim fit, cujus ortum non legitima causa et ratio præcedat. »

Quid ergo. Dixi talium nos blasphemantium justam esse damnationem, ex quo nos maxime commendasse videmur, quasi tales sinus ex nostris meritis, in quibus nihil sit blasphemandum. *Quid ergo*, id est nunquid potest dici quia præcellimus tales juste damnandos, id est ex propriis meritis et nostra virtute digniores sumus illis? *Nequaquam*, sed potius ex Deo quam ex nobis est, si quid boni habemus, sicut et in sequentibus ait : Quia non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei, quia ejus misericordia sufficiens est ad salutem potius quam nostra valetudo, quoniam ex nobis omnes simul culpabiles sumus, sicut superius ostendimus, tam de Judæis quam ex gentibus, omnes inexcusabiles esse. Et hoc est, *Causati enim sumus*, id est quasi in causam accusando traximus tam Judæos quam Græcos, quos sapientiores esse convenit, *omnes sub peccato esse*, id est reos esse et pœnæ debitos, tanquam transgressores. Et hoc quidem ad generalem revertitur invectionem, colligens ex Scripturis testimonia, quibus omnes pariter reos et inexcusabiles convincat.

Sicut scriptum est, in psal. videlicet xii : *Quia non est justus quisquam*, etc. Psalmus hic ubi testimonia hæc apud nos continentur, quasi generalem invectionem facit in omnes, qui tempus suæ visita-

(56) *Patrol.* tom. XL, col. 276.

(57) *Ibid.*

(58) *Ibid.*, col. 233

tionis non cognoscentes, quasi pro abominatione habuerunt Dominum, scilicet pro humana redemptione incarnari et pati. Unde et alibi idem Apostolus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam (I Cor. 1, 23)*. Ait itaque Psalmus: *Dixit insipiens, id est animalis homo, qui non percipit ea quæ sunt spiritus Dei (I Cor. 11, 14)*, de arcano videlicet illo nostræ reparationis mysterio, cum infirmitatem assumpti hominis inspiceret: *Non est Deus*. Dixit hic quidem non verbis negando tantummodo, sicut Petrus cum negando, sed et corde, quia etsi credidit, hoc est, paucissimi et quasi nulli sunt qui iusti sunt, id est unicuique reddentes quæ sua sunt. Absit enim ut credamus Ecclesiam a primo electo usque ad novissimum in aliquibus saltem fidelibus non perseveraturam, quæ et ante legem multos et post legem plures, sicut et ipsum qui hunc Psalmum composuit, et sub gratia colligit multos. Unde et in ipso adventu Domini jam ex maxima parte in Israel facta cæcitate nonnullos legimus superesse, velut Simconem, Annam, atque ipsam Domini matrem cum sponso suo Joseph, et patrem et matrem Joannis Baptistæ cum ipso. Sæpe autem cum dicitur *omnis*, vel *nullus*, non generaliter, sed ad maximam partem dicitur. Veluti si dicatur de civitate, in qua pauci sunt boni: *Omnes mali sunt qui in ea habitant*; vel: *Nulli boni sunt in ea*. Hinc est illud Hieronymi ad Damasum papam de filio prodigo: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt (Luc. xv, 31)*. Nunquid angeli throni? *Omnia ergo, intellige prophetas, eloquia divina, secundum illud quod sæpe exposuimus, non omnia ad totum esse referenda, sed ad partem maximam, ut: Omnes declinaverunt (Psal. xlii, 3)*, et: *Omnes qui ante me venerunt fuerunt fures et latrones (Joan. x, 8)*. Et: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem (I Cor. ix, 22)*. Et: *Omnes quæ sua quærunt, non quæ Jesu Christi (Philipp. ii, 21)*.

Quare autem non sit justus quisquam, supponit: *Quia non est intelligens Dominum aut requirens ipsum*. Non est intelligens Dominum, id est non curat ejus promissis vel minis attendere, quia animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei (I Cor. 11, 14), sed est sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Psal. xxxi, 9). Et quia non est intelligens Dominum, nescit requirere eum per pœnitentiam, quem amisit per negligentiam. Quam quidem negligentiam annectit, dicens: *Omnes declinaverunt*, hoc est studium suum, relicto Deo, converterunt ad sæculum, ut pro temporalibus contemnerent æterna, atque ita omnes pariter tam Judæi, scilicet quam gentes. *Inutiles simul facti sunt*. Nemo quippe tam iniquus est ut omnino inutilis fiat, cum ipsis etiam malis Deus, ut dictum est, optime utatur, sicut nequitia Judæ sive diaboli. In uno quippe et eodem facto, et Deus Pater, et Filius, et Judas cooperati sunt, quia Pater Filium, et Filius seipsum, et Judas tradidit Dominum. Traditio illa, quam et

A Judas operatus est, communem omnium redemptionem est operata. Per prædicationem quidem Petri apostoli aliqui conversi sunt et salvati. Judæ vero nequitiam in salutem omnium Dominus convertit. Ad majorem utilitatem nobis malo istius quam illius bono divina usa est gratia. Diaboli quoque nequitiam quis dubitet a Deo semper bene ordinari, cum et ipse nihil nisi Deo permittente faciat, vel puniendo reos, vel probando justos, vel quilibet agendo? Unde et potestas illius non nisi justa esse potest, sicut voluntas illius non nisi justa; qui a Domino potestatem, a se vero habet voluntatem. *Non est enim potestas, ipso attestante postea Apostolo, nisi a Deo (Rom. xiii, 1)*. Unde et Veritas iniquo præsi ait: *Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset desuper (Joan. xix, 11)*. Qui itaque male agunt, sibi potius inutiles quam omnino inutiles intelligendi sunt, cum in ordine rerum nihil inutiliter aut superflue agi divina, ut ostendimus, dispositio permittat. Quomodo autem declinaverunt omnes, aut a quo declinaverunt? a bono, scilicet opere, supponit, dicens: *Non est qui faciat bonum, qui bene operetur, et quod debet impleat*. Quamvis enim bona videatur traditio Domini, quæ a Juda facta est, et simul, ut dictum est, a Patre sive a Filio, non tamen id Judas bene fecit, quod perversa intentione, id est ex cupiditate pecuniæ commisit. Omnia quippe opera ex intentione pensanda esse Dominus docuit, dicens: *Si oculus tuus simplex fuerit, etc. (Matth. vi, 22)*. Alioquin Judæ quoque opus, in quo tam Pater quam Filius misericorditer sunt operati, bonum dicendum esset.

Non est usque ad unum. Repetitio est præmissi illius, videlicet quod dictum est, *non est qui faciat bonum*, ut determinatio subderetur, non generaliter dictum putaretur. Tale est itaque ac si diceret: *Non est qui faciat bonum, inquam, usquequo veniat credendo et per amorem se copulando ei qui vere unus est, et immutabilis per naturam, et singularis per eminentiam, id est Deo sive Christo, qui est unus Dei et hominum mediator, per cujus fidem in sequentibus salvari nos astruet sine operibus legis*. Potest etiam ita intelligi: *Non est qui faciat bonum usque ad unum*, ac si diceret: *Vix est qui faciat bonum, id est fere nullus est qui faciat*. Fere enim nullus est, nec unus tantum superest. *Sepulcrum patens*. Tres isti sequentes versiculi, qui in nostro Psalterio habentur, in Hebræo, teste Origene sive Hieronymo, minime ita continue leguntur. Unde Origenes super hanc Epistolam: *In nonnullis, inquit, exemplaribus Latinorum, ea quæ subsequuntur in xlii psalmo consequenter inveniuntur; in Græcis autem pœne omnibus in xlii psal. scriptum est, usque non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*. Sed et quod dixit Apostolus, sicut scriptum est: *Quia non est justus quisquam, quoniam usque non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*: Sed et quod dixit Apostolus, *sicut scriptum est, quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est*

requirens Deum. Et quod dixit : Non est justus quisquam, puto ex eo sumpserit, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Quod vero dicit, Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, in quinto psalmo reperies. Venenum aspidum, sub labiis eorum, ex quodam psalmo assumptum puto immutatis sermonibus. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, ex nono psalmo videtur acceptum. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, vel in Isaia invenies, vel in Proverbiis. Sed contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non agnoverunt, non quidem ad integrum recordor, ubi scriptum sit, suspicor tamen in uno prophetarum inveniri posse. In Psalmis autem scriptum est: Non est timor Dei ante oculos eorum. »

Hæc autem testimonia videtur congregasse ut ostenderet, quia quod causatur Judæos et Græcos omnes sub peccato esse, non tam sua quam Scripturæ sententia pronuntiat, omnes sub peccato esse quos vel naturali vel scripta lege ne peccent constat edoctos. Hieronymus in Præfat. lib. xvi in Isaiam ad Eustochium (59) : « Quæstiunculam detulisti, quod viii versus, qui leguntur in Ecclesiis, et in Hæbraico non habetur, tertii decimi psalmi Apostolus usurparet : *Sepulcrum patens, etc.* Animadverti hoc testimonium de psalmis in Isaia esse contextum. Nam duo primi versus, *sepulcrum patens, etc.*, quinti psalmi sunt. Illud autem quod sequitur, *venenum aspidum sub labiis eorum*, cxxxix psal. Rursum quod dicitur : *Quorum os maledictione et amaritudine plenum*, de nono psalmo scriptum est. Tres autem versiculi qui sequuntur, *veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis*, non in Isaia reperiuntur. Ultimus versus, id est octavus, *Non est timor Dei ante oculos eorum*, ut tricesimi Psalmi quinti principio est. Item denique omnes Græciæ tractatores qui nobis eruditionis suæ in psalmos commentarios reliquerunt, hos versiculos..... adnotant atque prætereunt, liquido confitentes in Hæbraico nec haberi, nec esse in LXX Interpretibus, sed in editione Vulgata quæ Græce *τομή* dicitur, et in toto orbe diversa est. » Nunc autem litteram persequamur.

Dictum est : *Omnes declinaverunt et non est qui faciat bonum. Et non solum declinaverunt, verum etiam ut alios faciant declinare, et plurimum nocent nituntur. Quasi eis non sufficiat ut soli damnentur, sed quasi ad defensionem sui sociam quærunt multitudinem. Guttur quoniam formandæ vel proferendæ vocis instrumentum est, sermonem significat, qui per guttur emittitur. Sermo itaque eorum ad malum persuadens, quasi sepulcrum patens est ex concepta mente nequitia, quasi fœtore inclusi cadaveris alios corrumpens atque astantium nares offendens, id est naturalem eorum discretionem perturbans, ac vicians. Linguis suis. Quasi*

expositio est præmissi parabolice dicti, cum dicit eos in dolo loqui, id est contra conscientiam suam ea commendare ad quæ persuadent, vel vituperare a quibus dehortantur.

Venenum aspidum. Quod et ipse Moyses insanabile dicit, ac per hoc cæteris pœnis testatur esse mortifera, id est criminalia peccata significat, quæ quasi venenum suis persuasionibus infligunt aliis. Hæc autem videlicet peccata, ad quæ persuadent, sub labiis eorum esse dicuntur, id est callidis eorum sermonibus ita occultari, ut animadverti ab audientibus non possint. Possumus et per venenum aspidum insanabile, illud in Spiritum sanctum irremissibile peccatum accipere, quando quis videlicet per invidiam vel cupiditatem aliquam opera illorum, quæ a Deo fieri non dubitat, diabolo tribuit : sicut nonnulli Judæorum faciebant, qui ut populum a Christo averterent, opera ejus tanquam diabolica vituperabant : quæ tamen spiritu Dei, id est divina gratia fieri non dubitabant, et ideo in Spiritum Dei, id est divinæ gratiæ donum peccare dicebantur, cum scienter diabolo tribuerent unde glorificare Deum deberent, contra propriam mentes conscientiam. Quod quidem peccatum, etsi per pœnitentiam deleri posset, ita tamen divino sancitum judicio, ut nullus in hoc lapsus respiscendo redeat, atque ideo irremissibile dicitur. Hoc autem peccatum sub labiis eorum latebat, non in labiis apparebat, quia, dum sic contra propriam conscientiam delinquerent, aliud in corde habebant quam ore proferebant. *Quorum os*, id est tam sibi ipsis quam acquiescentibus maledictionem acquirit a Domino, et amaritudinem illam, videlicet de qua per prophetam dicitur : *Vox diei illius amara, tribulabitur ibi fortis (Soph. i, 14)*. Tale est *maledictione et amaritudine*, ac si diceretur amara illa maledictione, qua dicitur reprobis in damnationem eorum : *Ite, maledicti, in ignem æternum (Matth. xxv, 41)*. Est quidem alia maledictio quasi dulcis et paterna, quando aliquibus anathematis maledictionem inferimus ad correctionem potius quam ad damnationem.

Veloces pedes, id est affectus habent pronos ad homicidia, etsi opere non permittantur implere. *Pes enim*, quo incedimus, affectum, id est voluntatem significat, quo ad operationem perducimur. *Contritio et infelicitas*, id est infelix contritio est, *in viis eorum*, id est in operibus, per quæ ad mortem præparantur æternam, alios etiam secum conterentes, ac per exempla etiam corrumpentes, ut sint quasi pulvis dissoluti, quem projicit ventus a facie terræ (*Psal. i, 4*), id est diabolica tentatio, quæ huc et illuc impellit et dejicit a stabilitate terræ viventium. *Et viam pacis*, id est omnino in viis suis damnatione conterentur, quia viam Dei non cognoverunt, id est Christum, per quem tanquam mediatorem Dei et hominum Deo pacificati et reconciliati sumus, qui

(59) *Patrol. tom. XXIV, col. 547, 548.*

est pax nostra, ut idem ait Apostolus, et facit utrumque unum (*Ephes. II, 14*). Qui et de semetipso ait: *Ego sum via* (*Joan. XIV, 6*); *ego sum ostium*; *per me si quis introierit, salvabitur* (*Joan. X, 9*). Hanc quidem viam non cognoverunt, id est Christum qui pro infirmitate carnis eum contempserunt, aut purum hominem crediderunt, ac per hoc tanquam Dominum eum reveriti non sunt, nec Joanni credi-

derunt de eo quidem comminanti et dicenti: *Jam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis enim arbor quæ non facit fructum, etc.* (*Matth. III, 10*). Hoc est quod supponit, *Non est timor Dei*, id est oculis carnalibus suis, quibus infirmitate ejus percipiebant, actum est ut eum tanquam Deum non metuerent, cum sola ejus infirmitas humanitatis, non majestas appareret divinitatis.

LIBER SECUNDUS.

Scimus autem. Redit Apostolus ad invectionem Judæorum, ut sicut abstulit eis gloriationem de circumcisione, auferat et de lege vel quibuscunque carnalibus observantiis, ne forte maxime legem in eo commendasse videretur, quod dixerat *primum quidem*, quia credita sunt illis eloquia Dei. Legis ergo gloriationem per hoc primum aufert, quod eos per legem magis argui quam justificari convincit. Continuatio: Induxit testimonia ex lege, id est Veteri Testamento, per quæ omnes reos esse, tam Judæos scilicet quam gentiles, astrueret. Sed scimus Judæos maxime his argui, quibus quidem solum non de solis iex loquitur, cum eis solis data fuerit atque imposita. Et hoc est quod ait, *scimus autem*, etc., ac si diceret: Quamvis præmissa testimonia contra gentiles quoque ex lege collegerimus, tamen scimus legem non eis fuisse locutam, quibus data non fuerat, licet de eis. *Sed his tantum qui in lege sunt*, id est professioni susceptæ legis tenentur astricti. Notandum legis nomine quandoque proprie quinque tantum libros Moysi comprehendit, quandoque etiam totum Vetus Testamentum, sicut in hoc loco. Unde Augustinus, *De Trinit.* lib. xv, legis nomine aliquando omnia Veteris Instrumenti eloquia, aliquando autem proprie lex dicitur, quæ per Moysen data est. *Ut ita omne os obstruatur*, id est compescatur et conticeat a sua gloriatione, et non aperiatur nisi in glorificationem Dei, cum scilicet intellexerimus illius quoque peculiaris populi Dei maximam gloriam, quam ex lege habebant tanquam per ejus opera se justificari arbitantes, nullam esse reputandam. *Et ita subditus*, id est humiliet se Deo, nihil de sua gloriatione præsumens, quæ eis etiam, qui magni apud Deum videbantur, ablata est. *Quia ex operibus legis*, id est corporalibus ejus observantiis, quæ maxime populus ille attendebat, veluti circumcisionem, sacrificia, observationem Sabbati, et cæterorum hujusmodi figuralium præceptorum. *Non justificabitur coram illo*, id est apud Deum, *omnis caro*, id est omnis ea carnaliter tantum, non spiritualiter adimplens, licet coram hominibus, id est humano judicio, quod de exterioribus et visibilibus judicat, justus tales reputentur.

Per legem enim. Ad duo præmissa duo refert. Ad illud quod ait, *ut omne os obstruatur, et subditus*, etc.,

istud subjungit, *per legem enim.* Ad illud vero aliud, *quia ex operibus*, etc., istud supponit, *Nunc autem sive*, etc. Sic continua: Quare per legem compesci a sua gloriatione homines debeant, qui per eam inexcusabiles a peccatis suis maxime redduntur, quæ per eam cognoverunt potius quam amiserunt, imò etiam auxerunt, et in sequentibus dicturus est: *Ut fiat supra modum peccans peccatum per.... Nunc autem.* Dixi ex operibus propriis legis scriptæ, id est figurativis illis præceptis quæ lex naturalis ignorat, neminem justificari apud Deum, sed nunc, id est in tempore gratiæ justitiæ Dei, id est quam Deus approbat, et per quam apud Deum justificamur, id est charitas est manifesta, per evangelicam, scilicet doctrinam. *Sine lege*, id est carnalibus illis et propriis observantiis legis, illa tamen dico, *Justitia testificata a lege et prophetis*, qui eam quoque præcipiunt. Unde vero hæc justitia pendeat, statim annectit dicens: *Justitia autem Dei.* Fidem Christi dicit quam de ipso habemus, eum sive ei vel in eum credendo. Unde et cum adjecit, *qui credunt*, non addidit horum aliqueum, ut æque ad omnia se haberet. Ex fide, quam de Christo habemus, charitas in nobis est propagata, quia per hoc quod tenemus Deum in Christo nostram naturam sibi unisse, et in ipsa patiendi summam illam charitatem nobis exhibuisse, de qua ipse ait: *Majorem hac dilectionem nemo habet* (*Joan. xv, 13*), etc., tam ipsi quam proximo propter ipsum insolubili amoris nexu coharemus. Unde et in sequentibus scriptum est: *Quis ergo nos separabit a charitate Dei? tribulatio* (*Rom. viii, 35*), etc. Et rursum: *Certus sum enim quia neque mors* (*ibid.*, 38), etc. Justitia dico habita supra omnes fideles, id est in superiori eorum parte, id est in anima, ubi tantum dilectio esse potest, non exhibitione operum exteriorum.

Non est enim. Benedixi super omnes pariter, tam gentiles scilicet quam Judæos, quia nulla est eorum differentia ex hac justitia Dei per fidem Christi, sicut olim erat ex operibus legis. Quia sicut omnes peccaverunt, ita indifferenter justificati sunt per hanc summam gratiam a Deo nobis exhibitam. Et hoc est quod ait, *Omnes enim peccaverunt et egent gratia Dei*, id est opus habent quasi ex debito Dominum glorificare, *justificati gratis*, id est quia justificati

sunt, non prævenientibus meritis eorum, sed per gratiam ipsius, id est Dei qui prior dilexit nos. Quæ vero sit illa gratia, id est gratuitum et spirituale ipsius donum, supponit dicens : *Per redemptionem nostram factum per Christum, quem proposuit nobis Deus Pater propitiationem*, id est reconciliatorem in sanguine suo, id est per mortem suam, et quia non omnibus, sed solis credentibus hæc propitiatio proponitur a Deo, id est constituitur, addit, *per fidem*, quia eos solos hæc reconciliatio contingit qui eam crediderunt et expectaverunt. *Ad ostensionem suæ justitiæ*, id est charitatis, quæ nos, ut dictum est, apud eum justificat, id est ad exhibendam nobis suam dilectionem, vel ad insinuandum nobis quantum eum diligere debeamus, qui proprio Filio suo non pepercit pro nobis. *Propter remissionem*, id est ut per hanc justitiam, id est charitatem remissionem peccatorum assequamur, et sicut per semetipsam Veritas de beata peccatrice ait : *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum* (*Luc. vii, 47*). Remissionem dico habitam, vel præcedentium, inquam, delictorum, *in sustentatione Dei*, id est propter patientiam Dei, qui non statim punit reos et perdit peccatores, sed diu expectat ut redeant per pœnitentiam, et cessent a peccato, et sic indulgentiam consequentur. *Ad ostensionem*. Primo dixerat simpliciter ad ostensionem justitiæ suæ, nunc vero addit, *in hoc tempore gratiæ*, id est amoris potius quam timoris. Cum itaque ait justitiæ ejus, id est suæ in hoc tempore scilicet gratiæ, aperte insinuat quam justitiam primo intellexerit, id est charitatem quæ hominibus nostri temporis, id est temporis gratiæ tanquam propria convenit. Potest et quod dicitur, *in sustentatione Dei*, ad consequens referri, id est ad hoc quod subjungitur, *ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore*, ut sit videlicet sensus, Dominum ad hoc sustinuisse vel distulisse in præcedenti tempore, ut manifestaret justitiam suam quam diximus, id est charitatem in hoc tempore, *ut sit ipse justus voluntate*, et justificans operatione, id est ut et velit implere per Christum quod promiserat, de redemptione scilicet vel justificatione nostra, et sicut voluerit opere adimpleat : *Eum qui ex fide est Jesu Christi*, id est credit qui eum Jesum, id est salvatorem, per hoc quod Christus est, id est Deus et homo.

QUÆSTIO. Maxima hoc loco quæstio se ingerit quæ sit ista videlicet nostra redemptio per majorem Christi, aut quando in ejus sanguine justificari Apostolus dicat, qui majori supplicio digni videmur, quia id commisimus iniqui servi, propter quod innocens Dominus occisus sit. Primo itaque videtur quærendum qua necessitate Deus hominem assumpserit, ut nos secundum carnem moriendo redimeret, vel a quo nos redemerit qui nos vel justitia vel potestate captus venet, et qua justitia nos ab ejus potestate liberaverit, qui præcepta dederit, quæ ille suscipere vellet ut nos dimitteret. Et quod dicitur quod a potestate diaboli nos redemerit qui per transgressionem primi hominis, qui se ei sponte obediendo subjecerat jure quo-

dam, omnem quoque ejus potestatem possidebat, ac semper possideret nisi liberator veniret. Sed cum solos electos liberaverit, quando eos diabolus possidebat sive in hoc sæculo sive in futuro magis quam modo. Nunquid et pauperem illum, qui in sinu Abrahamæ requiescebat, sicut divitem damnatum diabolus cruciabat, licet minus eum torqueret, aut et in ipsum Abraham dominium habebat cæterosque electos? Quando in eum malignus ille tortor dominium haberet, qui portatus ab angelis in sinum Abrahamæ commemoratur, de quo etiam ipse Abraham testatur dicens : *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris?* (*Luc. xvi, 25*.) Et insuper chaos magnum firmatum esse asserit inter electos et reprobos, ut nequaquam hi ad illos transire possint, ne dum diabolus omnibus nequior ibi dominium habeat, ubi nullus iniquus locum vel et transitum habet. Quod etiam jus in possidendo hominem diabolus habere poterat, nisi forte quia eum Domino permittente aut etiam tradente ad torquendum ipsum susceperat. Nunquid enim si aliquis servus dominum suum deserere vellet, et alterius potestati se subdere, et sic agere liceret, ut non jure si vellet eum dominus requireret, atque reduceret? Quis etiam dubitet quod si servus alicujus domini persuasionibus suis conservum suum seducat, et ab obedientia proprii domini declinare faciat, quanto amplius apud dominum suum reus constituatur seductor quam seductus, et quam injustum sit ut is qui alium seduxerit aliquid inde privilegium vel potestatem in eum quem seduxit habere meruerit, qui, etiamsi quod prius in eum jus haberet, ex hac ipsa seductionis suæ nequitia jus illud amittere meruerit? Scriptum quippe est : « Privilegium meretur amittere, qui commissa sibi potestate abutitur. » Quod alter alteri ex his conservis præponendus esset, et potestatem in eum accepturus, nequaquam oporteret nequiores præesse qui nullam penitus habet privilegii rationem, sed magis rationi consentaneum esset, ut is qui seductus est in eum qui sibi seducendo nocuit, districtiorem exerceret vindictæ. Præterea diabolus immortalitatem quam homini ex transgressionem promisit, dare non potuit, ut per hoc jure aliquo retinere posset.

His itaque rationibus convinci videtur quod diabolus in hominem quem seduxit nullum jus seducendo acquisierit, nisi forte, ut diximus, quantum ad permissionem Domini pertinebant, qui eum illi quasi carcerario vel tortori suo ad puniendum tradiderat. Nec enim ille nisi in Dominum suum peccaverat, cujus obedientiam deseruerat. Si ergo Dominus suus ei dimittere peccatum vellet, sicut et Mariæ virgini factum est, et multis etiam ante passionem suam Christus fecit, ut dictum est de Maria Magdalene, et quemadmodum scriptum est ad paralyticum Domino dicente : *Confide, filii, remittuntur tibi peccata tua* (*Matth. ix, 2*). Si ita, inquam, sine passione homini transgressori ignoscere Dominus vellet, et dicere tortori suo : Nolo ut amplius eum

punias : quid juste torqueri posset tortor, qui nil, ut ostensum est, juris in torquendo acceperat, nisi ex ipsa Domini permissione? Si ergo Dominus hoc permittere cessaret, nullum tortori jus superesset, cui quidem conquerenti vel murmuranti adversus Dominum, statim responderi a Domino conveniret : *An oculus tuus nequam est quia ego bonus sum?* (Matth. xx, 15.) Non fecit Dominus injuriam diabolo, cum de massa peccatrice carnem mundam et hominem ab omni peccato immunem suscepit. Qui quidem homo non hoc meritis obtinuit, ut sine peccato conciperetur, nasceretur et perseveraret, sed per gratiam suscipientis eum Domini. Nunquid eadem gratia, si cæteris hominibus peccata dimittere vellet, liberare eos a pœnis potuisset? Peccatis quippe dimissis, propter quæ in pœnis erant, nulla superesse ratio videtur, ut propter ipsa amplius punirentur. Qui ergo tantam exhibuit homini gratiam, ut eum sibi uniret in personam, non posset minorem impendere, dimittendo scilicet ei peccata? Quæ itaque necessitas, aut quæ ratio, vel quid opus fuit, cum sola visione sua divina miseratio liberare hominem a diabolo potuisset : quid, inquam, opus fuit propter redemptionem nostram Filium Dei carne suscepta tot et tantas inedias, opprobria, flagella, sputa, denique ipsam crucis asperimam et ignominiosam mortem sustinere, ut etiam cum iniquis patibulum sustinuerit? Quomodo etiam nos justificari vel reconciliari Deo per mortem Filii sui, dicit Apostolus, qui tanto amplius adversus hominem irasci debuit, quanto amplius homines in crucifigendo Filium suum deliquerunt, quam in transgrediendo primum ejus in paradiso præceptum unius pomi gustu? Quo enim amplius multiplicata sunt per homines peccata, nasci Deum hominibus amplius justum fuerat. Quod si tantum fuerat illud Adæ peccatum, ut expiari non posset nisi per mortem Christi, quam expiationem habebit ipsum homicidium quod in Christum commissum est, tot et tanta scelera in ipsum vel in suos commissa? Nunquid mors innocentis Filii in tantum Deo patri placuit, ut per ipsam reconciliaretur nobis, qui peccando commisimus, propter quod innocens Dominus est occisus? Nec nisi hoc maximum fieret peccatum, illud multo levius potuit ignoscere, nec nisi multiplicatis malis tantum bonum facere. In quo etiam justiores facti sumus per mortem Filii Dei, quam ante eramus, ut a pœnis jam liberari debeamus. Cui etiam pretium sanguinis datum est ut redimeretur, nisi ei in cuius potestate eramus, id est ipsius, ut dictum est, Dei, qui nos tortori suo commiserat? Neque enim tortores, sed domini eorum captivorum pretium componunt aut suscipiunt. Quomodo etiam pretio hos captivos dimisit, si ipse prius hoc pretium exegerit aut instituerit, ut captivos dimitteret. Quam vero crudele et iniquum videtur, ut sanguinem innocentis in pretium aliquod quis requisierit, aut ullo modo ei

A placuerit innocentem interfici, nedum Deus tam acceptam Filii sui mortem habuerit, ut per ipsam universo reconciliatus sit mundo? Hæc et his similia non mediocre movere quæstionem nobis videntur, de redemptione scilicet vel justificatione nostra per mortem Domini nostri Jesu Christi.

Solutio. Nobis autem videtur quod in hoc justificati sumus in sanguine Christi, et Deo reconciliati, quod per hanc singularem gratiam nobis exhibitam, quod Filius suus nostram suscepit naturam, et in ipsos nos tam verbo quam exemplo instituendo usque ad mortem perstitit, nos sibi amplius per amorem astrixit, ut tanto divinæ gratiæ accensi beneficio, nil jam tolerare ipsum vera reformidet charitas. Quod quidem beneficium antiquos Patres etiam hoc per fidem expectantes, in summum amorem Dei tanquam homines temporis gratiæ non dubitamus accendisse, cum scriptum sit : *Et qui præbant, et qui, sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, etc.* (Marc. xi, 9.) Justior quoque, id est amplius Dominum diligens quisque fit post passionem Christi quam ante, quia amplius in amorem accendit completum beneficium quam speratum. Redemptio itaque nostra est illa summa in nobis per passionem Christi dilectio, quæ non solum a servitute peccati liberat, sed veram nobis filiorum Dei libertatem acquirit, ut amore ejus potius quam timore cuncta impleamus, qui nobis tantam exhibuit gratiam, qua major inveniri ipso attestante non potest. *Majorem hac, inquit, dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis* (Joan. xv, 13). De hoc quidem amore (Dominus alibi ait : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat?* (Luc. xii, 24.)) Ad hanc itaque veram charitatis libertatem in hominibus propagandam se venisse testatur. Quod diligenter attendens Apostolus in sequentibus ait : *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v, 5). *Ut quid enim Christus, etc.* Iterum : *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis. Quoniam sicut adhuc, etc.* Quæ quidem plenius suo loco exponemus. Nunc autem succincte, quantum ad expositionis breviter pertinet, de modo nostræ redemptionis quod videtur nobis sufficiat. Si qua vero desunt perfectioni, Theologiæ nostræ tractatui reservamus : *Ubi est : Dixi sine lege justitiam manifestari nunc per fidem Christi super omnes pariter qui credunt. Igitur, o Judæe, ubi est amplius gloriatio tua, illa scilicet singularis, quam habebas de lege et corporalibus ejus observantiis? Nam exclusa est, id est ablata tibi et annullata.*

*Per quam legem ; scilicet est exclusa per legem factorum, id est aliquorum exteriorum operum? Non, sed per legem fidei, ut dictum est, Jesu Christi, id est charitatem ex fide nostræ salvationis per Christum venientem. Nam et antequam aliquis baptizaretur, si jam credit et diligit, sicut Abraham de quo scriptum est : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est**

ei ad justitiam, et fortasse Cornelius nondum baptizatus, cujus elemosynæ susceptæ sunt a Deo (Act. x, 4), et de præteritis peccatis vere pœnitet, sicut Publicanus qui de templo descendit justificatus (Luc. xviii, 14) : eum justum dicere non dubito, seu justitiam habere, qui unicuique reddit quod suum est. Unde et ex utero sanctificatos Jeremiam et Joannem dicimus, ubi specialiter illuminati Dominum jam cognoscebant et diligebant, quamvis eis adhuc necessarium esset suscipere circumcisionem, quæ tunc locum obtinebat baptismi. Quare ergo, inquires, istos tales postea circumcidi vel baptizari oportuit, qui jam antea erant, ex fide, scilicet et charitate quam habebant, et quos si tunc morerentur salvari necesse esset? Nemo quippe juste mori potest, vel habens charitatem, qui damnatur. Rursus nemo sine baptismo vel martyrio post datam de baptismo sententiam salvari potest. Mori tamen poterat cum charitatem habebat ante baptismum vel martyrium, eo quidem tempore quo, inquires, si moreretur, et salvari eum necesse esset et damnari. Nos autem cum dicimus omnem, qui Dominum sincere et pure propter ipsum jam diligit, prædestinatum ad vitam, nec unquam præveniendum morte, donec ei vel per prædicationem vel per Spiritum sanctum Dominus revelet quiddam ei de sacramentis fuerit necessarium, et insuper facultate hoc percipiendi tribuit. Quod vero opponitur, tum qui ante baptismum jam justus erat, credendo atque diligendo. Deum in eo tempore etiam esse, in quo si moreretur et salvari eum et damnari oporteret. Hoc opponi potest de quolibet criminaliter peccante, qui ad vitam prædestinatus est, sicuti de David adulterante. Sicut enim illum, qui justus erat, salvari oporteret, sic justum qui prædestinatus est sicut non baptizatum damnari necesse esset, sic istum adulterantem.

Fuit itaque et David in quodam tempore, in quo si moreretur, et damnari eum et salvari oportebat. Sed rursus, si in illo tempore fuit, in quo non posset mori bene, et in nullo in quo non male posset mori, quandiu habuit liberum voluntatis arbitrium, non tamen omnino in aliquo fuit, in quo necesse esset eum et bene et male mori. Imo in nullo (60) tempore necesse fuit aliquem bene mori, vel in nullo aliquem male mori, sed in singulis temporibus, in quibus potest aliquis bene mori, potest in eisdem male mori. In nullo tamen conjunctim verum est dicere eum posse mori simul bene et male. Sic et de illo qui charitatem habet ante baptismum, et per hoc justus est, concedimus quod in nullo tempore fuerit, in quo necesse esset eum salvari et damnari simul si moreretur. Posset quippe is qui charitatem habet ante baptismum sine charitate tunc esse, et sic mori et damnari tantum. Posset et mori baptizatus in eo tempore

(60) *Patrol.* tom. CXVII, col. 395.

(61) *Patrol.* tom. CXVII, col. 395.

in quo nondum est baptizatus et sic salvari. Quod si dicas conjunctim eum posse simul et habentem charitatem et non baptizatum, non recipio magis quam si diceres aliquem posse mori adulterum et prædestinatum. Sic vero eum qui prædestinatus est bene agere oportet, ut salvetur, sicut eum, qui jam justus est, credendo et diligendo baptizari propter fixam Domini sententiam de baptismo, vel propter ipsam justitiæ perseverantiam. Si enim is qui charitatem antequam baptizari habet, priusquam baptizetur vitam finiret, nequaquam in ipsa charitate perseveraret ut de æterna beatitudine penitus desperaret, et se statim in ipso exitu esse in perpetuo damnandum præsentiret. Sicut autem ante baptismum aliquem ex fide, id est dilectione justum jam dicimus, cui tamen in baptismo nondum sunt peccata dimissa, id est pœna eorum penitus condonata : sic et post baptismum parvulos et qui nullius discretionis sunt, quamvis remissionem perceperint peccatorum, nondum tamen justos dicimus, quamvis mundi sint apud Deum, qui nondum aut charitatis aut justitiæ capaces esse possunt, nec aliqua merita habere. Qui tamen si in hac imbecillitate moriantur, cum incipiunt de corpore exire, et vident sibi per misericordiam Dei gloriam præparatam, simul cum discretionem charitatis Dei in eis nascitur. Ne quis itaque Judæorum nobis, imo Apostolo posset opponere, nos quoque per legem factorum, id est exteriorum operum, sicuti baptismi justificari, sufficiat nos hoc de nostra justificatione, imo omnium quæ in charitate consistit interposuisse, et antequam sacramenta suscipiantur sive nostra sive illorum. Quod et propheta considerans ait : *In quacunque hora peccator ingemuerit salvus erit (Ezech. xxxiii, 12).*

Arbitramur enim. Nos scilicet, quos Dominus præposuit, id est censens vel testificamur. « Unde, ut ait Haymo (61), arbitros dicimus iudices sive testes. » *Hominem omnem, scilicet tam Judæum quam gentilem, per fidem* tanquam scilicet ei necessariam, quia sine fide impossibile est Deo placere. Per fidem, dico, *sine operibus legis, illis videlicet exterioribus et corporalibus observantiis. An Judæorum.* Arbitrantur et bene, quia etiam gentes gratiam Dei assequuntur per fidem, quæ tamen legis opera non servant, sicuti Job, gentilis olim, et nunc etiam gentiles conversi. Et hoc est quod ostendit dicens : *An Judæorum tantum est Deus per gratiam. Quoniam quidem.* Ac si diceret : utrorumque est per gratiam, quia utrosque justificat per fidem quæ ad charitatem, ut diximus, perducit. *Circumcisionem, id est Judæos. Præputium, id est gentiles.* Quod dicit, *ex fide in fidem, diversitas est locutionis, non sententiæ.* Unde Augustinus in libro *De spiritu et littera* (62) : « Non ad differentiam dictum est tanquam sit ex fide aliud per fidem, sed ad varietatem locutionis. » *Legem ergo. Quoniam quidem per fidem sine operibus legis di-*

(62) *Patrol.* tom. XLIV, col. 231.

cius homines posse salvari, ergo legem destrui-
mus per fidem, id est per commendationem fidei
eam irritam monstramus. *Absit : imo legem statui-*
mus, id est volumus ut lex per omnia compleatur.
Ille enim veraciter etiam figuralia nunc implet
præcepta, qui illud facit vel credit, quod nunc
tantum illa habent figurare, non efficere, non tam
sonum vocis quam sensum et intentionem atten-
dens jubentis. Denique, ut ipse ait Apostolus, *plen-*
itudo legis est dilectio (Rom. xiii, 10), de qua etiam
commemoratis ejus præceptis Dominus ait diviti :
Hoc fac et vives (Luc. x, 28).

CAPUT IV.

Quid ergo. Quoniam quidem exteriora illa opera
legis justitiam non habent conferre, quid ergo jus-
titiam vel utilitatis, *dicemus invenisse Abraham se-*
condum carnem, id est per illas carnales observan-
tias, veluti circumcisionis vel sacrificiorum. Ac si
diceret, nihil. *Cum dicit Patrem nostrum*, id est
quem imitari debemus quasi filii ejus per doctrin-
am, quæstionem suam agit, quasi et nos eam in
istis sequi debeamus. *Si enim.* Et vere non est per
illa exteriora justitiam assecutus, divino judicio,
quia per illa nullum apud Dominum pretium ha-
bet, et hoc est, *Si justificatus est ex operibus*, id est
si exteriora, quæ justitiæ hominibus videbantur,
exercuit. *Habet quidem gloriam, sed non apud Deum*,
id est apud homines, qui de visibilibus judicant,
magnus per hoc habetur, nec apud Dominum, qui
cordis inspector est et renum probator, et in abs-
condito videt. *Quid enim.* Et bene dico, non ex
operibus Abraham justificari apud Deum, sed ex
fide, quia sic habemus ex testimonio Scripturæ. Et
hoc est : *Quod enim dicit Scriptura*, hoc est atten-
dimus quod scriptum est in Genesi, hoc videlicet
quod sequitur,

Credidit Abraham Deo, id est promissionibus
divinis, sive exeundo de terra sua, ut multiplica-
retur in aliena, sive de promissione filii sui, de
quacunque ei promisit, quantumcunque incredi-
bilia vel magna videntur. Hæc autem est vera illa
fides, quæ per dilectionem operatur. Cum itaque
dicit, *credidit Deo*, tale est, credendo executus est
libenter jussa Domini. *Et reputatum est hoc ei a*
Domino ad justitiam, id est ad obedientiam fidei
eum apud Dominum justum constituit : non cir-
cumcisio, vel cæteræ corporales observantiæ, quæ
in lege postea scripta sunt. *Ei autem.* Ac si diceret :
Non sine causa dico quod Abraham si ex operibus
justificaretur haberet gloriam, id est maximam
laudem inter homines, sed non apud Deum, sed
propter hoc dico, quod ei *qui operatur, imputatur*,
ab hominibus *merces secundum debitum*, hoc est
suæ acquisitionis et propriæ virtutis id dicitur esse,
non ex aliena gratia conferri, cum apud Dominum
sola amantis fides ad justitiam sufficiat. Et hoc
est quod sequitur : *Ei vero qui non operatur legalia*

videlicet opera, sed per fidem ei vere cohæret, qui
justificat impium, et hoc est : *Credenti in eum qui*
justificat impium, deputatur ab eo scilicet, qui jus-
tificat impium, id est a Deo. *Fidem autem ad jus-*
titiam, id est remunerat eum pro hac fide tan-
quam justum. Hic aperte Apostolus determinavit,
cum ait : *credenti in eum*, qualem fidem intelligit.
Aliud est enim credere Deum, ut videlicet ipse sit,
aliud est Deo, id est promissis vel verbis ejus,
quod vera sint, aliud in Deum. Tale quippe est cre-
dere in Deum, ut ait Augustinus super Joannem
(62*), « amare, credendo diligere, credendo tendere ut
membrum ejus efficiatur. » Credunt itaque dæmo-
nes quoque et reprobi Deum, credunt Deo, sed non
in Deum, quia non diligunt, nec diligendo se ei in-
corporant, id est Ecclesiæ, quæ ejus corpus est,
per devotionem aggregant. Quomodo autem depu-
tatur supponit, *secundum propositum gratiæ Dei.*
Secundum hoc quod in proposito divinæ bonitatis
consistit, quæ magis animum quam opera remun-
nerat. Alioquin multi, qui facultatem operandi non
habent, cum tamen habent voluntatem, reproba-
rentur.

Sicut et David dicit, id est exponit nobis *beati-*
tudinem hominis cui Deus accepto, id est per suam
misericordiam susceptionis ipse surgere per se ad
Deum non valeret. *Fert justitiam* quia ipse cui af-
fertur sumere per se non poterat. *Fert, inquam,*
sine operibus legis, scilicet legalibus. Quod enim
ait : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, etc.,
generaliter dicitur. Quicumque sint sive Judæi sive
gentiles, remittitur iniquitas quæ poena ejus
condonatur per gratiam, quæ exigere poterat per jus-
titiam, ac per hoc jam ipsam gratiam quasi funda-
mentum Scriptura constituit, ut quidquid deinceps
superædificeretur, præeunti gratiæ deputetur. Rem-
issis autem iniquitatibus qualiter ad perfectionem
divina gratia hominem perducat prosequitur, cum
deinde addit peccata tegi, ac denique nec imputari.
Remittuntur quidem peccata per pœnitentiæ gemi-
tum, de quo dicitur : *Quacunque hora peccator in-*
gemuerit (Ezech. xxxiii, 12). Quia priusquam ei
vere displicet iniquitas, et omnis mala ejus volun-
tas abscedit, jam ita est Deo peccator reconciliatus,
ut a gehennæ pœnis sit liberatus, nec unquam
gehennam incurrat si in hoc gemitu moreretur,
paratus ad omnem quam posset satisfactionem.
Tunc autem tecta sunt peccata, quando in hoc sæ-
culo satisfactio sequitur. Quæ quidem satisfactio
et purgatorias exstinguit sæculi alterius pœnas,
cum prius pœnitentia pœnas deleverit damnato-
rias et gehennales. Tunc ergo tecta sunt ante oculos
judicis peccata, quando nec pro eis nihil videt
quod puniat.

Beatus vir. Eum primum plurali numero bea-
tum enuntiat, et virum nominat dicens : *Beatus*
vir, etc. Nisi quia divinæ gratiæ beneficia usque

(62*) *Patrol.* tom. XXXV, col. 1651.

et ad singularem illum hominem ostendit, qui in unam Christi personam Deo unitus est. Cuius etiam beatitudinem eodem Propheta describente, in ipso statim capite libri scriptum est : *Beatus vir qui non abiit* (Psal. 1, 1). Vir quippe a viribus dictus est, ideo quia ille qui nihil debilitatis ex corruptione peccati traxit, qui fortior fortem alligavit et arma diripuit, quasi vir singulariter per excellentiam dicitur. Alii vero cooperatione ipsius quasi effeminati et molles omnes existunt, terrenis voluptatibus subjacentes. Huic autem omnino si sit immunis a peccato, nullum Dominus imputavit peccatum, quia nulla eum pœna pro peccato dignum iudicavit aliquo vel originali vel proprio, qui nec in peccato conceptus fuerit, nec peccatum aliquid commiserit. Possumus etiam tunc beatitudinem nominata hominum salvatorum vel salvandorum genera intelligere. Unum quidem genus est parvulorum baptismo vel martyrio sanctificationum, et quorumlibet vere pœnitentium, quibus in hac vita satisfactionem pœnitentiæ non licet explorare. Aliud vero genus est, quasi pro condignam satisfactionem peccata corrigere. Tertium vero genus in unius Salvatoris singularitate, ut expositum est, permanet. Cum itaque ait : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, solam intelligit remissionem, quam scilicet nulla hic satisfactio sequitur. Parvuli autem, juxta Psalmistam, in iniquitatibus concepti sunt illi, in quibus concepti et nati, iniquitates remittuntur, dum originalis peccati damnationem pro eis, ut diximus, non incurrunt. Cæteri enim, sicut supra meminimus, per satisfactionem bonorum operum peccata corrigunt præterita. Et hoc quidem ipsa constructionis proprietates exigere videtur, ut cum hæc dicuntur, *quorum et quorum*, non eosdem intelligamus, sed diversos. Alius enim sensus, si semel proferatur *quorum*, hoc modo : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates et tecta sunt peccata*. Alius si repetitum bis dicatur, sicut præsens habet littera. Semel quippe dictum eosdem, duplicatum diversos insinuat.

Quæstio de gratia Dei et meritis hominum hoc loco se ingerit, quæ sint apud Deum videlicet merita nostra, cum omnia bona ejus tantum gratiæ tribuenda sint, qui in nobis operatur, eodem attestante Apostolo, *et velle et perficere pro bona voluntate* (Philipp. 11, 13). Unde et alibi ait : *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* (I Cor. 14, 7.) Quærendum est in quo merita nostra consistant, in voluntate scilicet tantum, an etiam in operatione, id est quid ad gloriam sine pœna Deus in nobis remuneret, et utrum virtus ad beatitudinem sufficiat, et si in operatione non prorumpat, et utrum opus exterius quod bonam vel malam voluntatem sequitur, meritorium augeat, et cum omnis virtus sit animi, et in ipso fundata consistat, utrum omne peccatum similiter animi sit, et quid inter vitium animi et peccatum differat, et quot modis peccatum dicatur.

PATROL. C.J.XXVIII.

Sed quia hoc maxime ad ethicam pertinet considerationem, et diutius in his dirimendis immorandum esset, quam brevis expositio postulat, nostræ id ethicæ discussioni reservemus.

Beatitudo ergo. Quandoquidem ostensum est quot modis beatitudo dicatur sive habeatur, illud etiam videamus a quibus habeatur, id est a circumcisiis tantum an etiam a præputiatis. Et hoc est, quod quærendo ait : Ergo hæc beatitudo, quam videlicet in Deum assequimur si non operibus etiam legis credendo, *Manet in circumcissione tantum*, id est in circumcisiis, an etiam in præputiatis? Quæ vero sit hæc beatitudo, quam videlicet in Deum assequimur, determinat; dicens eam esse quam Abraham consecutus est, cum ex fide fuit justificatus. Et hoc est quod subdit : *Dicimus enim*, id est ex supposito convincimus testimonio, *quia Abraham fides*, quæ, ut expositum est, in Deum credidit, *reputata est ei apud Deum ad justitiam*, id est Deus eum justum esse reputavit, et remuneratione justorum dignum iudicavit. Dixi reputata est, ergo quæramus in ipso Abrahami quomodo, id est quando sit ei reputata fides ejus ad justitiam, utrum videlicet antequam circumcideretur, vel post, ut per eum videlicet, et de cæteris hominibus judicare possimus, utrum videlicet soli circumcisi hanc beatitudinem justitiæ assequantur, an non. Et hoc est quod ait, *quomodo* scilicet requirendo, et statim solvendo. *In circumcissione*, id est priusquam circumcisius fuit, *In præputio*, id est antequam circumcideretur, dum adhuc videlicet præputium retineret. *Et signum accepit.* Forte quæreret aliquis quare superflue circumcissionem accepit Abraham, cum ante justificatus fuerit, nihilque in ea justificationis accepit. Et ideo hanc quæstionem præveniens ait, non ad justificationem aliquam eum hoc signum exterius suscepisse, sed ad sanctificationem et ostensionem justitiæ, quam jam habebat in mente dum adhuc in præputio esset. Et hoc est quod dicitur : *signum accepit*, etc., id est circumcissionem accepit pro signo, et cuius rei signo statim supponit. *Signaculum*, id est pro signaculo, id est signo, *justitiæ fidei*, quæ est etiam in præputio, id est in præputiatis nihilominus quam in circumcisiis, ut videlicet tali signo justitiam potius designaret quam adipisceretur. Justitia fidei dicitur, quæ est in mente, ad differentiam illius quam solent homines justitiam appellare, quam scilicet exterius exercent in vindicta malorum, vel in beneficiis aliquibus exigendis. Unde scriptum est : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis*. Possumus etiam ita variare signum et signaculum, ut circumcisio ipsa alterius rei signum sit, alterius vero signaculum; signum quidem sit carnalium Abraham filiorum, et signaculum spiritualium, cum ipse tam Judæorum secundum carnem, quam gentilium per fidem, pater sit constitutus. Est quippe, juxta Haymoneum, signaculum quasi sigillum quod alicui rei imprimitur ut lateat, atque ideo bene referendum videtur ad spi-

rituales filios Abrahæ ex gentibus futuros, qui nondum apparebant. Circumcisio itaque, quæ in ipso incœpit, et in carnali ejus posteritate est reservata, tam signum quam signaculum fuit, quia et per eam distinguebantur a cæteris populis filii Abrahæ carnales, et præsignabantur futuri ex gentibus filii ejus spirituales, qui videlicet per fidem imitarentur. Unde et bene Ismael, quem secundum carnem, non secundum virtutem miraculi genuit, circumcisus legitur, per quod videlicet carnalium Abrahæ filiorum circumcisio signaretur exterior, per quam, ut dictum est, carnalis Israel cognosceretur. Isaac vero qui postea natus est, gentilis populi postea vocati spiritualem a vitis circumcisionem exprimit, quam et proselyti figurabant.

Recte itaque Apostolus signum et signaculum distinguens quantum ad Judæos carnales Abrahæ filios, et gentiles filios ejusdem etiam spirituales dixit primitus signum circumcisionis, id est signum carnalis Israel, per quod videlicet populus ille a cæteris distinguebatur, et postmodum signaculum justitiæ fidei quæ est in præputio, id est sacramentum spiritualis circumcisionis, quam solam habent fideles ex gentibus collecti. Potest etiam signaculum quasi expressum signum intelligi, juxta quod in laude apostatæ angeli dicitur: *Tu signaculum similitudinis*, etc. (*Ezech. xxviii, 12.*) Per hoc quippe circumcisionis signum maxime justus ac spiritualis homo exprimitur, qui voluptatibus carnis propter Deum renuntiat, et a se illas amputat, quæ maxime in renibus dominantur, et per genitalia exercentur. Potest et signaculum quasi diminutivum accipi a signo, id est primum signum justitiæ Abrahæ. Non enim erat magnum illam cuticulam ad imperium Dei amputare, ad comparationem eorum quæ postea spirituales Abrahæ filii, tam martyres quam reliqui sancti, pro Christo sustinuerunt. Potest et sic distingui signum et signaculum, ut quod signum magnum est in carne, tam bonis videlicet quam malis commune, parvum est signum justitiæ, quia pauci sunt qui Abrahæ ita per justitiam cohæreant sicut per carnem. Signum itaque est secundum carnem, sed signaculum, id est parvum signum secundum justitiam, quia in multis Abrahæ posteris secundum carnem est dilatatum, sed in paucis secundum justitiam contractum. Unde bene dicit signum circumcisionis, scilicet exterioris, quæ omnibus æque convenit, et signaculum justitiæ quæ paucorum est.

Nunc vero pauca de virtute et sacramento circumcisionis discutienda sunt, quid videlicet ipsa conferret aut figuraret, et quare potius in membro genitali et virili, non femineo instituta sit, et in octava die jussa fieri in infantibus. In adultis quippe nullum erat circumcidendi determinatum tempus, nisi quando ad Judaismum converterentur. Constat autem hoc idem apud antiquos circumcisionem

valuisse quod nunc apud nos baptismus efficit. Unde ait Augustinus De nuptiis et concupiscentia lib. 1 (63): « Ex quo enim instituta est circumcisio in populo Dei, quod erat tunc signaculum justitiæ fidei, ad significationem purgationis valebat et in parvulis veteris originalis peccati, sicut et baptismus ex illo valere cœpit ad innovationem hominis, ex quo est institutus. » Gregorius in Moral. lib. iv (64): « Quod valet apud nos aqua baptismatis, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sanctificii vel pro his qui ex Abrahæ stirpe descenderant mysterium circumcisionis. » Ex his itaque liquet circumcisionem apud antiquos eandem vim obtinuisse in remissione peccatorum, quam habet modo baptismus et tamen qui modo baptizati statim moriuntur, regnum cœlorum statim ingrediuntur: quod tunc non fiebat, quia scilicet hostia nondum erat soluta, in effusione videlicet sanguinis Christi, sicut nec illi qui baptismo Christi baptizati fortassis ante passionem ejus mortui sunt, januæ cœlestis aditus adhuc habere poterant. Non enim nisi per mare Rubrum transitum habuerunt Israelitæ ad terram promissionis, hoc est baptismus qui per mare designatur non potest sine rubore, id est sanguinis Christi effusione, quemquam ad veram promissionis terram, id est cœlestem Jerusalem transmittere. Quemadmodum vero baptismo Christi hostia postmodum adjuncta regnum cœlorum contulit, ita eadem circumcisione præcedentium subsecuta idem eisdem præstitit. Est autem circumcisio carnis signum interioris animæ circumcisionis, sicut ablutio exterioris baptismi signum interioris animæ mundationis per peccatorum remissionem. Maxime autem in genitali membro, quo per carnalem concupiscentiam culpæ originalis peccatum una cum prole propagatur, hoc sacramentum fieri oportuit, ut illo merito membro plecteretur peccatum quod per ipsum ad posteros transmittitur. Mulier vero, cui dictum est: *In dolore paries filios* (*Gen. iii, 16*), non hujusmodi pœna afficienda fuit, cui ad pœnam satis esse debuit in genitali suo, per quod similiter peccatum transfunditur, partus gravissimus dolor, quem in eo sustinet: cui, ni fallor, sexui sacrificium pro eo oblatum ad indulgentiam sufficit, atque ad originalis peccati remedium. Videtur insuper nobis ob hoc præcipue genitale viri potius quam mulieris circumcidendum fuisse, ut in hoc significaretur omnibus in populo illo, qui per illud membrum gignerentur, hujus sacramenti remedium esse necessarium, per quod ipsi a veteris hominis expiarentur contagione. Quod non ita est de muliere, cum Dominus Jesus ex muliere absque omni peccato natus fuerit. Potest etiam viri circumcisio beatum eundem virum spiritualiter designare, qui solus sine concupiscentia conceptus carnem puram et penitus absque præputio immunditiæ suscepit. In cujus quidem typo fe-

(63) Patrol. tom. XLIV, col. 450.

(64) Patrol. tom. LXXV, col. 633.

mur Abrahæ, quod primo circumcisum est, servus eius in sacramento suscepit, quasi in eum iuras qui ex semine illo nasciturus ei primo fuerat promissus, id est in Christum. Circumcisioni vero infantium certa dies, id est octava recte præfixa est, ut in hoc videlicet præfiguraret illius octavæ claritatem, et beatitudinem quæ sanctis promissa est illis solis deberi qui innocenter more parvulorum vixerunt, nec purificationis sacramentum ad hoc sufficere, nisi innocentia custodiatur vitæ. Ad quod nos Dominus adhortans constituto in medio parvulo ait : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvulus iste, etc.* (Matth. XVIII, 5). Octava dies, qua circumciditur parvulus, futuram sanctorum claritatem in die resurrectionis significat, quando videlicet resumptæ carnis veritas permanebit, sive

superaddita corruptela peccati, quæ erit vera circumcisio, in exspoliatione scilicet veteris hominis cum actibus suis, cum jam videlicet carnalis concupiscentiæ stimulis manentibus angelice nobis vivendum fuerit, ubi, inquit Veritas, *neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei* (Matth. XXII, 30). Quia vero totum præsentis vitæ tempus per septem dies peragitur, recte illa vitæ futuræ perpetua claritas per octavam intelligitur. Unde et psalmos, qui intitulatur *Pro octava*, ad diem resurrectionis certum est pertinere.

Quæritur autem de infantibus ante octavam diem morientibus, utrum damnentur, cum eos videlicet nondum juxta præceptum Domini circumcidi liceat, nec pro eis legamus sacrificia esse offerenda ante diem maternæ purificationis, id est a nativitate masculi quadragesimum. At vero cum scriptum sit : *Omnis anima cujus caro præputii non fuerit circumcisa, peribit de populo suo* (Gen. XVII, 14). Et rursus si præcepto Domini ante octavam diem a circumcissione parvi inhibeantur, videtur crudelis divina sententia in damnationem talium, qui et his circumcissionem necessariam instituit, et circumcidi quando possent non permittit. Neque autem a Salvatore quidquam præcipi vel institui oportuit quod salutis obsisteret, nec evitari debuit remedium quod pluribus proficere posset, utpote fides parvulorum, sive sacriliciorum ritus, quibus antea parvulos sive adultos mundari constat, juxta illud Gregorii quod novissime adjecimus. Sed hoc quidem objectioni in nostri quoque sacramenti institutione, id est baptismi redundare videtur, cum videlicet propter aquæ tantum absentiam deesse nonnullis baptismum contingat, quem in aqua solummodo Dominus constituit, nec tamen eos cum vel ipsi ad hoc nitantur, vel alii propter eos, salvandos esse definimus absque baptismo, nisi interveniat martyrium. Providentiæ itaque divinæ omnem ejus dispositionem committentes, qui solus novit quare hunc elegerit, illum vero reprobaverit, auctoritatem Scripturæ quam ipse dedit immobilem teneamus, ut videlicet tempore circumcissionis nullos de semine Abrahæ sine illa mortuos temere asseramus salvari,

A nisi forte pro Domino interfecti sint, sicut de innocentibus creditur. Attende autem quod dictum est, *de semine Abrahæ*, cum nonnulli fideles etiam post institutionem circumcissionis ante adventum Christi circumcisi morientes lege naturali nihilominus quam circumcisi salvati sunt, sicut Job et nonnulli fortasse alii gentium naturali lege contenti, et sacrificiorum ritu quæ Job quoque pro filiis obtulisse legitur, ab originali peccato seu propriis expiati, sicut Abel vel Noe. ante legem, vel circumcissionis institutionem : de qualibus supra Apostolus meminit, dicens : *Cum enim gentes quæ legem non habent, etc.* Unde et Isidorus De summo bono lib. I, cap. 15 : *Christi, inquit, adventum non tantum plebis Judææ sancti prophetantes expectaverunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque sanctos viros prophetiæ donum habentes, quibus per Spiritum sanctum Christus revelabatur, et a quibus expectabatur, sicut Job, Balaam, qui Christi utique prædicaverunt adventum.* Licet autem Job ex Abraham quoque et Isaac per Esau descendisse credatur, non tamen in semine Abrahæ vel Isaac quisquam est computandus, qui ex patriarcharum filiis in cultu Dei minime remanentibus sit procreatus. Unde et Dominus Abrahæ leniens molestiam ejus, de expellenda scilicet Agar ancilla et Ismaele filio suo ad imperium Saræ : *Non tibi, inquit, viaeatur asperum super puero et super ancilla tua. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Sed et filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est* (Gen. XXI, 12, 13). Hoc etiam Apostolus in inferioribus præsentis Epistolæ prosecutus et quasi spiritualiter exponens ait : *Non enim omnes qui ex Israel hi sunt Israelitæ ; neque qui semen sunt Abrahæ omnes filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen* (Rom. IX, 6, 7) ; id est non qui filii carnis hi filii sunt Dei, sed qui filii promissionis sunt æstimantur in semine. Itaque juxta historiæ veritatem, neque Job neque alii multi licet de genere sint Abrahæ, tamen semen Abrahæ vocandi non sunt, quia de infidelibus, ut dictum est, nati sunt. Patres tamen talium, licet infideles fuerint, utpote Ismael sive Esau, semen Abrahæ sunt, quia non de infidelibus geniti, juxta quod Dominus Abrahæ supradixit de Ismael : *Quia semen tuum est.* Et tamen nullum semen Abrahæ vocandum erat sicut in Isaac.

Aliud est itaque Isaac sive Ismael vocari semen Abrahæ. Tale quippe est : *In Isaac vocabitur tibi semen*, ac si diceret, in posteris Isaac, tam videlicet carne quam fide ei conjunctis, non aliquibus intervenientibus patribus in posteris Isaac, tam videlicet carne quam fide eis a cultu Dei recedentibus. Hoc enim credo significari, cum Dominus circumcissionis pactum cum Abraham et semine ejus iniens præmissis istis : *Statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis* (Gen. XVII, 7), mox adjunxit : *Fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus et Deus seminis tui post te*

(Gen. xvii, 7). Tale quippe est, in generationibus suis *fædere sempiterno, ut sim Deus tuus, etc.*, ac si diceret : In posteris tuis mihi continue per obedientiam fæderatis, nec a cultu meo per interpositionem infidelium patrum disjunctis. Hoc autem modo neque Job neque cæteri gentiles ab Ismael vel Esau descendentes in semine Abrahæ sunt æstimandi, nec ad eos quidquam vel circumcisio vel cætera legis figuralia præcepta pertinent, cum hæc solummodo Abrahæ et semini ejus, ut supra determinavimus, injuncta sint. Scriptum quippe est de circumcissione, Domino sic cam Abrahæ primo præcipiente : *Statuam pactum meum inter me et te, et semen meum post te in generationibus suis fædere sempiterno, ut sim Deus tuus et seminis tui post te, daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaam in possessionem æternam, eroque Deus eorum. Et tu ergo custodies pactum meum et semen tuum post te in generationibus suis. Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fæderis inter me et vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis. Omne masculinum in generationibus vestris tam vernaculus quam emptitiis circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra, eritque pactum meum in carne vestra in fædus æternum. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit (ibid., 7-14). Et post aliqua : Super Ismael quoque exaudivi te, et multiplicabo eum valde. Pactum vero meum statuam ad Isaac quem pariet tibi Sara (ibid., 20, 21). Augustinus De nuptiis et concupiscentia, lib. 1, de circumcidendis (65) : « Deus sic manifestavit infantibus : Masculus qui non circumcidetur præputii sui carne octavo die, disperiet anima ejus de genere suo, quia testamentum meum dissipavit (ibid., 14). Dicat iste, si potest, quomodo puer ille octo dierum testamentum dissipavit. Quantum ad ipsum proprie attinet, innocens infans. Tunc ergo dissipavit testamentum Dei, nec hoc de imperata circumcissione, sed illud de ligni prohibitione, quando per unum hominem peccatum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines transiit, in quo omnes veccaverunt (Rom. v, 12). »*

Ecce beato exponente Augustino quomodo unusquisque in primis parentibus testamentum sive pactum Domini, id est primam ejus a Domino legem datam in paradiso transgressi sunt, ut saltem originalis peccati vinculo teneatur et parvulus, cum de Abraham cæterisque fidelibus natus parentibus de populo suo, id est a sorte et beatitudine fidelium patrum suorum sit excludendus, nisi ei, ut dictum est, circumcissionis remedio subventum fuerit. Quod vero in præcepto circumcissionis additum est, *tam vernaculus quam emptitiis circumcidetur, et qui-*

cunque non fuerit de stirpe vestra, ita est intelligendum, ut de vernaculis vel emptitiis eorum, sive fuerint Hebræi, id est de stirpe sua, sive non, hoc præcipiat Dominus, non de aliis nationibus. Tale ergo : Tam vernaculus quam emptitiis circumcidetur, et quicumque non fuerit, etc., ac si diceret, de vernaculis et emptitiis etiam omnes illi, qui non fuerint de stirpe vestra. Non est igitur circumcissionis generale præceptum, sicut est baptismi, sicut Evangelii, sed populo tantum Israel eam esse traditam, non gentilibus. Quod diligenter Origenes in posterioribus ostendit, distinguens ex ipsis litteræ testimoniis quæ præcepta legis sint generalia, tam ad Judæos scilicet quam ad gentiles pertinentia, quæ non. Unde etiam constat nec traditionem legis esse generalem. Quod ipse quoque Moyses diligenter distinguens, in Deuteronomio ait : *Et nunc, Israel, audi præcepta et judicia quæ ego doceam te, ut faciens ea vivas, et ingrediens possideas terram quam Dominus daturus est vobis (Deut. iv, 1). Item : Quæ est enim alia gens sic incluta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, et universam legem quam ego proponam hodie ante oculos vestros (ibid., 8). Et iterum : Docebis eam filios tuos ac nepotes (ibid., 9). Et post aliqua : Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram (Deut. vii, 6). Et Psalmista : Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis (Psal. cxlvii, 19, 20). Apostolus quoque patenter legem non omnibus loqui, vel datam esse supra professus est, dicens : Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur (Rom. iii, 19).*

His autem a nobis de circumcissione prælatis, licet succincte antiquorum dicta ad eam pertinentia non præterire. Origenes super hanc Epistolam Pauli verbis superius citatis : Si igitur præputium, etc. « Dixit Deus ad Abraham : Tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum inter vos et me, et inter me et inter medium seminis tui post te : Circumcidetur omne masculinum vestrum, et puer octava die. Circumcidetur in vobis omnis masculinus in generationibus vestris vernaculis et pecunia emptus. Discussamus utrum mandatum etiam eos, qui ex gentibus crediderunt constringat. Nunquam fecit proselyti mentionem, id est advenæ, sed vernaculum servum vel pretio mercatum circumcidi jubet, non liberum. Perscrutemur etiam Levitici legem. Loquere, inquit, filiis Israel, et dices ad eos : Mulier si pepererit masculum, octavo circumcidetur die (Levit. xii, 2, 3). Intuere etiam hic quemadmodum de lege circumcissionis tantum ad filios Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum nulla fit mentio, cum in quibusdam mandatis non solum filiis Israel, sed proselytis, id est advenis loquatur. Necessari-

utique observanda distinctio est. Quia sicubi dicitur, *loquere ad Aaron*, et alibi, *ad filios Aaron*, et alibi, *ad Levitas*, certum est non subjacere reliquos his legibus, quæ filiis jubentur Israel, nec alienigenæ memoria ulla sit. Non ergo putandum est commune esse mandatum, ubi appellationis habetur exceptio. Sic ergo nec alius quisquam circumcisionis lege constringitur, nisi ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, vel pretio emptus. » Item : « Hæc dicta sunt a nobis ut ostenderem præcipue de circumcisionis. præcepto quod non aliis quam his qui ex Abraham genus ducunt, vernaculisque eorum vel pretio coemptis esset injunctum circumcisioni. Liberos vero esse ab hujusmodi legibus eos, qui per Christum Deo ex gentibus condicuntur. » Item : « De circumcisione quid etiam allegoricis legibus sit videamus. Circumcisione ex genitali membro, per quod carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem. Per hoc indicari figuratiter reor amputandam esse ab anima si qua excusatio ei carnis adhæret impuritas. Idcirco ista dissectio genitalibus indigitur, quod hujusmodi vitia animæ non ex propria substantia, sed ex incentivo carnis adveniant. Præsenti sæculo septimana deputata est. Octavus dies autem futuri sæculi mysterium tenet. Illorum ergo est circumcisio spiritalis quæ futuro sæculo militant, in quo neque nubent neque nubentur, et eorum qui seipsos castraverunt propter regnum Dei, et quorum in terris ambulantium in cælis est conversatio. Sed apud Ezéchielem dicit Dominus : *Omnis filius alienigena incircumciscus corde et carne non introibit in sancta mea* (Ezech. XLIV, 9). Sed videamus ne forte referri queat ad duo generalia præcepta, ut sit incircumciscus corde qui non habet fidem, incircumciscus carne qui non habet opera. Altera namque sine altera reprobatur, quia et fides sine operibus mortua dicitur, et sine fide nemo vivificatur. »

Item : « Et dicitur circumcidi auribus, cum secundum Salomonis monita non recipit auditionem vanam, et incircumciscus labiis dicitur, qui non circumcidit blasphemiam, scurrilitatem, turpiloquium de ore suo, qui non posuerit ori suo custodiam. Cur non simili forma incircumciscus præputio carnis suæ dicatur qui erga naturalem coitus motum immoderatus effluit, circumciscus vero habeatur qui hujusmodi negotio legitimis et quantum posteritati sufficit utatur officii? Unde quoniam de circumcisionis ratione tractavimus, et illud adjungere non absurdum videbitur, quod filius Nave ex præcepto Domini filios Israel secundo circumcidisse cultris saxeis memoratur. Quod utique quantum ad litteram impossibile videtur. Semel enim circumciscus in carne præputiis, quid invenire potest secunda circumcisio? Jesus vero noster qui vere post Moysem filios Israel in terram sanctam induxit, evidens est quomodo secundo circumcidat credentes populos. Prima namque est circumcisio, quæ ab eis vel idolorum cultum vel commenta phi-

losophicæ persuasionis resecurit; secunda autem veteris hominis consuetudinem ac vitia carnis abscidit. Et tunc impletur quod in Jesu Nave scriptum est : *Hodie a vobis abstuli opprobria Ægypti* (Josue, v, 9), id est Ægyptiorum morem et motus animi barbaros. Stoici aiunt : Indicet aliquid mysticum circumcisio et figuram teneat allegoriæ. Itane oportuit, ut cum pœna et periculo parvulorum, cum cruciatibus teneræ et innocentis infantia figurarum species et legis ænigmata crederentur? Sic non habebat legislator ubi firmas justitias poneret nisi in deculcatione verecundorum locorum, et Dei signaculum nisi in obscenis partibus? Itane Deus et animæ creator et corporis, superfluo se plasmasse partem illam corporis notat, quam postmodum abscindi mandat, et per miserorum supplicia proprium emendat errorem, aut quod utiliter fecit non recte mandat auferri? Propterea, si curæ est Deo plurimos ad cultum sanæ religionis adduci, maximum ex circumcisione obstaculum nascitur. Cum eo enim quod supplicium unusquisque declinat, tunc etiam quod irrisionis turpitudinem refugit. Quibus respondere necessarium puto. Nemo sapiens in aliis notat quæ apud se honesta ducit et magna. Etenim circumcisio apud nos gentiles ita manifesta habetur, ut non passim vulgo ignobili, sed solis sacerdotibus, et his qui inter ipsos electioribus studiis mancipati fuerint, credatur. Nam apud Ægyptios qui in superstitionibus vestris vetustissimi habentur et eruditissimi, a quibus prope omnes reliqui ritum sacrorum et cæremonias mutuati sunt; apud hos, inquam, nullus aut geometriæ studebat, aut astronomiæ, quæ apud illos præcipua ducitur; nullus certe astrologiæ et Geneseos, qua nihil divinius putant, secreta rimabatur nisi circumcisione suscepta. Sacerdos apud eos aut aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel ut illi appellant propheta omnis circumciscus est. Litteras quoque sacerdotales veterum Ægyptiorum nemo discebat nisi circumciscus. Omnes vates, omnes cœli, ut putant, inferni que simsustes [*sic. An. leg. symmystes?*] et conscius apud eos esse non creditur, nisi circumciscus fuerit. Hoc ergo apud nos turpe judicatis, quod apud vos ita honestum habetur et magnum, ut cœlestium Infernorumque secreta non nisi per hujusmodi insignia enuntiari nobis posse credatis. Unde si replicetis historias vestras, invenietis non solum Ægyptiorum sacerdotes usos esse circumcisione, sed etiam Arabas et Æthiopas, et Phœnices, aliosque quorum studia erga hujusmodi superstitiones nobilium viguere.

« Hæc dicta sunt adversus gentiles. Nunc ad eos sermo dirigatur, qui Christo quidem credunt, sed legem non recipiunt et prophetas. Scriptum est in Epistola Petri quia redempti sumus pretioso sanguine Unigeniti, ab aliquo sine dabo empti cujus eramus servi, qui et pretium proposuit quod voluit, ut dimitteret quod tenebat. Tenebat autem nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposeit

ergo pretium nostrum sanguinem Christi. Unde donec Jesu daretur, necessarium fuit eos qui instituebantur in lege unumquemque pro se ad imitationem quamdam futuræ redemptionis sanguinem suum dare. Et propterea nos, pro quibus completum est pretium sanguinis Christi, non necesse habemus pro nobis pretium sanguinem circumcisionis offerre. Si ergo culpabile videtur quod Deus inferri jubet infantibus, hoc etiam in Christo factum culpabitur, qui et circumciscus est, et cum crucis pœna sanguinem effudit. Quod vero circumcisionis horrore difficilis ad religionem videtur accessus, difficultius multo videbitur ingressus ad Evangelium, ut non partem exiguam corporis, sed ipsam quis animam ponere jubetur. Sed et exempla martyrum secundum nos prohibebunt homines accedere ad fidem. An eo magis creditur firma religio, quod nihil remissum, nihil delicatum pollicetur aut molle? Quod si et nihil sacramenti circumcisio teneret, quid esset absurdi si ad distinctionem cæterarum gentium populus, qui sub lege Dei instruebatur, proprium aliquod gestaret insigne? Et si necessaria visa est partis alicujus amputatio, quid tam conveniens fuit quam eam minuere, quæ videbatur obscena, et illa auferre quorum diminutio nihil ad officium corporis impediret? Quod vero dicunt, quia si necessaria non erat pars illa membri, a Creatore fieri non debuit, si necessaria facta est, non debuit auferri. Interrogemus et nos, si necessariam dicant filiorum procreationem. Necessariam sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui continentia et virginitatis obtentu necessariis naturæ officiis non ministrant. In summa vero dicendum est, quod sicut necessariae erant multæ hostiæ antequam una hostia agnus immaculatus semetipsum Patri offerret hostiam Christus, ita etiam multis circumcisionibus opus fuit quousque una in Christo circumcisio omnibus traderetur, et multorum sanguinis effusio præcessit quousque per unius sanguinem omnium redemptio fieret.

Ambrosius in Epistola ad Constantium maxime Origeni in supradictis de circumsione consentiens: « Plerosque, » inquit, « movet quæstio, qua causa circumcisio et Veteris Testamenti auctoritate quasi utilis imperetur, et Novi Testamenti magisterio quasi inutilis repudietur? Quod ergo dicemus secutum Patrem Abraham, ut id primus instrueret, quod ejus non sequeretur hæreditas. » Item: « Reperimus autem in historia veterum non solum Ægyptios, sed etiam Æthiopum et Arabum, et Phœnicum aliquos circumcissione erga suos usos; et hanc putant se adhuc probandæ viam servare rationis, eo quod sui corporis primitus et sanguinis initiati insidias dæmonum, quas illi generi suo molliuntur, exiguæ partis arbitrantur consectionibus destruenda. Sed arbitror jam non otiosam causam in hanc portiunculam membri æstimare, qua circumcidatur puer octava die, quando incipit mater in sanguine esse puro, quæ ante octavam diem fertur in

A sanguine immundo sedere. » Hieronymus in epistola ad Romanos: « Quæritur quare data sit circumcisio si per se non prodest. Primum ut agnosceretur Dei populus inter gentes: quando soli erant in eremo circumcisci non fuerunt; sive ut corpora illorum cognoscerentur in bello. Nam quod in tali membro signatur, hæc causa est, primum ne aliud membrum aut debile fiat aut turpe, quod publice videtur. » Item: « Propter gratiæ promissionem, in qua erat per castitatem placendum, sive ut Christus significaretur ex ejus semine nasciturus, usque ad quem futura erat ista carnalis, quia spiritualem habebat afferre, cujus typum gerens Jesu Nave, qui populum secundo circumcidere jubetur. »

B Solet, memini, nonnulla esse quæstio, quando [f. quare] videlicet Josue cultros petrinis ex præcepto Domini filios Israel secundo circumcidit, quasi qui antea circumcisci essent rursus circumcidi potuissent. Beatus vero Augustinus in lib. Quæstionis Veteris et Novæ legis omnem hujus dubitationis errorem removens, docet secundam hanc circumcissionem non in eisdem personis, sed in eodem populo factam fuisse. Quod et patenter continent verba ipsa historiæ libri Josue, hæc videlicet: *Eo tempore, ait Dominus ad Josue: Fac tibi cultros lapideos, et circumcide secundo filios Israel. Fecit quod jusserat Dominus, et circumcidit filios Israel. Hæc autem causa est secundæ circumcissionis. Omnis populus qui egressus est ex Ægypto generis masculini universi bellatores viri mortui sunt in deserto per longissimos viæ circuitus, qui omnes circumcisci erant. Populus autem qui natus est in deserto per quadraginta annos itineris latissimæ solitudinis incircumciscus fuit, donec consummarentur qui non audierant vocem Domini. Horum filii in locum successerunt patrum, et circumcisci sunt a Josue: quia, sicut nati fuerant in præputio erant, neque eos in via aliquis circumciderat. Postquam autem omnes circumcisci sunt, manserunt in eodem castrorum loco donec sanarentur, dixitque Dominus ad Josue: Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis (Josue v, 2-8).* Miror itaque Origenem tam litteratum virum in hac secunda circumcissione per Josue factam adeo errasse, ut eam superius assereret nullo modo juxta litteram fieri potuisse. Quam tamen historia ipsa mox a Josue factam adjecit, dicens: *Fecitque quod jusserat Dominus, et circumcidit filios Israel.* Nunc ad expositionem Epistolæ redeamus.

C Ut sit pater omnium. Duo dixerat, quod videlicet Abraham in præputio, id est dum præputium haberet, reputata est fides sua ad justitiam, tanquam jam spiritualiter circumciso: et quod postea carne quoque circumciscus est, ut per hæc duo videlicet sit pater atque auctor cæteris in exemplo et doctrina propositus, tam de spirituali quam carnali circumcissione. Et hoc est, ut præputium, in quo justificatus antequam circumciscus sit pater credentium, in hoc scilicet quod credentes sunt reputetur etiam illis ad justitiam, quamvis desit exterius signum.

Et sit pater circumcisionis, videlicet exterioris, id est primus omnibus in spirituali simul et carnali circumcissione in exemplo et auctoritate propositus. *Non his tantum*, scilicet pater, qui sunt ex circumcissione, id est quibus præcepta est carnis circumcisio sed et his qui sectantur, etc., id est qui habent fidem cum præputio. Sic construe: Vestigia fidei patris nostri Abrahamæ, quæ scilicet fides est in præputio, id est in præputiatis æque ut in circumcisis. *Non enim per legem*. Cum superius ostenderet hominem ex fide sine operibus legis justificari, et per hoc glorificationem legis Judæis auferret, manifestum de Abraham patre ipsorum interposuit exemplum. Unde nunc ad glorificationem legis evacuandam revertitur, ac si iterum supra dicta ut ea probet repetens dicat: Dixi superius me arbitrari hominem justificari per fidem sine operibus legis, quod in ipso etiam patet Abraham, qui opus maximum, legis scilicet circumcissionem suscipiens, potius per justitiam fidei, quam per opus ipsum legis justificatus est, et merito. Non enim per legem, id est per aliquod legis, vel per obedientiam legis, quæ nondum data erat, meruit promissionem hæreditatis accipere, sed per justitiam fidei, id est per fidem justificantem, sive per justitiam ex fide venientem; aut semini ejus, id est exemplo ejus instructi, ut hæres esset mundi, id est perpetuus possessor universorum bonorum quæ per fecunditatem terræ promissæ significatur. Universa quippe possidet bona, qui omnia habet necessaria, et ei nihil deesse dicitur qui nullo indiget. Unde Apostolus de his qui exemplo Abrahamæ peregrinantes terrena despiciendo cælestia appetunt, ait: *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes* (II Cor. vi, 10). Vel esset hæres mundi id est soli ex universo mundo eligerentur, ut fierent hæredes. *Si enim qui*. Bene dico per opera legis non perveniri ad hæreditatem fidelibus promissam. *Alioquin fides esset exinanita*, id est meritum fidei evacuatum, cum æque infideles sicut fideles opera illa legis habere possint, et per hoc hæredes fieri. *Et promissio abolita*, id est inefficax et irrita facta. Per quam quidem promissionem in semine Abrahamæ gentes sunt benedicendæ, quæ legis opera non habent. Et hoc est, si qui ex lege sunt, subaudis sunt hæredes, id est qui opera legis habent, pro hoc hæreditatem merentur, etc.

Lex enim. Iterum probat per legem, id est opera illa legis exteriora, quæ lex præcipit, non acquiri hæreditatem, imo magis reos constitui homines per legem, ut hæreditatem amittant. Multa quippe sunt opera legis ita gravia, ut eos a quibus vel in quibus fiunt adeo affligant, ut vix eis aut nunquam præcepta eorum placeant, nec voluntarie possint impleri, sicut est, dentem pro dente et oculum pro oculo tollere, et nonnullis mortem inferre. Quis enim in his quos diligit hæc libenter exerceat, aut in se ea libenter excipiat? Unde Petrus in Actibus apostolorum eos refellens, qui Christianis opera legis imponere volebant, ut ea videlicet ipsi quo-

que servarent, ait: *Viri fratres, quid tentatis Dominum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus; sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari, quem admodum et illi* (Act. xv, 10). Lex itaque carnalem et duræ cervicis populum ex operibus legis magis reum effecit, quam purgavit. Spiritualibus vero nihil justitiæ contulit, per illa videlicet propria sua opera exteriora. Et hoc est quod ait: Lex enim illa legalia opera iram Dei in eos potius operatur quam veniam vel aliquam justificationem. Et quare iram? Quia transgressores sui facit eos, non alios scilicet, et hoc est: *Ubi enim non est lex*, etc. Idem illi quibus illa legalia præcepta non sunt data, prævaricationis et transgressionis reatum per illam non incurrunr, cum eis voluntarie non obediunt. *Ideo ex fide*, scilicet sunt hæredes, quando quidem non ex lege. Vel ita continua: Dixi non per legem esse factam promissionem hæreditatis, sed per justitiam fidei. Ideo, ex fide sunt hæredes. Et hoc est: *Ut sit firma promissio* scilicet hæreditatis, id est ad effectum perducta. *Omni semini Abrahamæ*, id est fidem ejus imitanti, tam gentili scilicet quam Judæo. Et hoc est quod subdit: *Non solum ei qui est ex lege*, id est Judæo qui legi subjacet, sed et etiam qui ex fide est Abrahamæ, id est gentili, qui sola fide Abraham imitatur, secundum gratiam scilicet Dei, sit firma promissio ejus non secundum merita legalium operum. *Qui est pater*, scilicet Abraham, *omnium nostrum*, tam Judæorum scilicet quam gentilium, id est in exemplo ad imitandum hominibus propositus est. *Sicut scriptum est*, in Genesi scilicet, ac si diceret: Eo videlicet modo pater est atque auctor omnibus in exemplo ad imitandum propositus, quo promittitur a Domino pater esse multarum gentium, id est diversarum regionum, credendo scilicet magis quam opera legis exercendo. Quod patenter insinuat, cum subdit: *An Deum cui credidisti*; verba Domini loquentis ad Abraham sunt ista: *Quia patrem*, etc. Sic quippe scriptum est: *Non vocabitur nomen tuum Abram, sed vocaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te* (Gen. xviii, 5).

Innuitur itaque ex his verbis interpretatio nominis Abrahamæ, quod sonat pater multorum. Sed quod additur *gentium*, explanatio est potius quarum rerum multarum sit intelligendum, quam interpretatio. Sed et quod ait Apostolus: *Ante Deum, cui credidisti*, vel nostræ translationis est subtractum, vel ex parte Apostoli additum, ut videlicet determinaret Abraham ex fide in omnibus in patrem esse propositum magis quam ex circumcissione. Pater ponitur, id est constituitur ante Deum, id est in beneplacito ejus, qui filios non quærit sibi generare, sed Deo, nec concumbendo suæ voluptati satisfacere, sed exemplo fidei magis quam propagatione carnis filios Dei præparare. Quod patenter insinuat cum subdit: *Cui credidisti*, de omnibus scilicet ejus promissis; ac si diceret: Posui te patrem ante Deum cui credidisti, id est ut per hoc quod ei

credidisti ministros sibi similes exemplo tuæ fidei illi generares. Quod Deus loquens ad Abraham ita fatur: *Patrem multarum gentium posui te ante Dominum*. Et non dicit, ante me, sed ita de se quasi de alio loquitur. Consuetudo est Hebraici sermonis, Unde et ipse legislator, qui hoc scripsit, semper de seipso quasi de alio consuevit loqui, veluti cum ait: *Dixit Dominus ad Moysen*. Et item: *Et erat Moyses mitissimus*, etc. (*Num. xii, 3*), quod tamen non sine causa factum videtur, ut videlicet alius quasi de alio loquatur. Constat quippe in sanctis et maxime in prophetis Dominum potius quam ipsos loqui. Unde prophætæ aliquid dicturi frequenter aiunt: *Hæc dicit Dominus*. Et Veritas in Evangelio ad discipulos: *Non enim vos estis*, inquit, *qui loquimini* (*Matth. x, 20*). Apparens quoque et loquens Dominus Abraham olim vel cæteris, quoniam id per Angelum exhibebat, veritatem ipsius apparentis vel loquentis angeli a seipso provide distinguebat, ut ipso quoque locutionis genere alius intelligeretur qui verba firmaret, quam ipse de quo verba erant, id est angelus a Domino.

Qui vivificat. Et merito ei credidisti de suis promissis, quia talis est qui vivificat mortuos, id est infideles prout vult ad fidem convertit. Mortui dicuntur infideles, vulnerati, peccatores. Vita quippe justorum fides dicitur, juxta illud: *Justus ex fide vivit*. (*Rom. i, 17*.) Qui infidelis est, nihil penitus boni habet, quo Deo placere possit, *quia sine fide*, ut ipse dicit Apostolus, *impossibile est Deo placere* (*Hebr. xi, 6*). *Et vocat*, id est ita suis verbis facit obedire non existentia; *Dixit enim, et facta sunt, mandavit, et creata sunt* (*Psal. xxxii, 9*), sicut existentia. *Qui contra spem*. Commendata potentia Domini, ut de ejus promissis nullatenus sit dubitandum, commendat et constantiam fidei Abraham, ad quam imitandam adhortatur. Cum primitus Abraham desperasset de Sara, speravit de Agar se hæredem suscipere. Postea vero e contrario per promissionem Domini credidit ac speravit: et hoc est, *credidit in spe contra spem*, id est credendo divinis promissis ductus est in spem suscipiendi scilicet hæredis contrariam priori spei. Aliter. Quando duxit Saram credidit eam secundam et secundum naturam ei filios in juventute parituram. Postea vero frustratus hac sua spe e contrario penitus credidit et speravit, propter promissionem Domini, id est eam sterilem in senectute contra naturam parituram. Quod mirabile fuit eum potuisse credere, juxta illam dialecticæ regulam: « Si enim quod magis videtur inesse non inest, nec quod minus videtur inesse inest. » *Ut feret pater*, id est ut per tantam constantiam fidei de promissionibus Dei mereretur proponi in exemplo etiam gentibus. *Secundum quod dictum est ei a Domino*, scilicet in ipsa Genesi. *Sic erit semen tuum*, id est homines exemplo fidei tuæ mihi generandi, ita scilicet innumerabiles. *Sicut stellæ*, etc.

Possumus et per stellas et arenam Judaicum et gentilem populum distinguere, ex quibus spiri-

tuales Abraham filii pariter sunt collecti, ut non solum filiorum multitudo, verum et populorum diversitas exprimat. Stellis Judæi comparantur per fidem ex lege jam illuminati, et a fluxu mundanarum concupiscentiarum per legem coerciti, et quasi cœlestes in spe sua facti, cum e contrario gentiles nulla lege constricti per omnem concupiscentiam libere effluerent terrenis tantum desideriis inhiantes. Sed quia de gentibus tantum, in quibus maxime fides Abraham fructificatura erat, promissionis verba sunt. Possumus fortassis convenientius in stellis et arena maris tres Ecclesiæ ordines distinguere, per stellas quidem quæ et igneæ sunt et lucidæ duos sublimiores, continentium scilicet, id est contemplativorum, qui divini amoris igne vehementius fervent, et prædicatorum qui alios doctrina sua illuminant; per arenam vero maris conjugatorum, qui quasi in mari et in humidis habitant luxuriæ indulgentes, et mundanarum sollicitudinum curis fluctuant, et earum amaritudinem graviter tolerant. Credidit, inquam, *Et non est infirmatus in fide*, id est non fuit remissa in aliquo vel debilis fides ejus quantumcunque differretur promissio, vel impossibilis videretur, sed æque firmiter credidit id quod contra naturam esse penitus sciebat, sicut illud quod per naturam fieri prius expectaverat.

Nec consideravit corpus suum emortuum, id est non attendit impossibilitatem suæ naturæ vel uxoris, sed potentiam promittentis. Corpus emortuum dicit, id est omnino jam per naturam impotens ad generationem quæ promittebatur. *Cum*, id est quamvis jam ipse Abraham, fere esset centum annorum, id est nonaginta novem, *et emortuam vulvam Saræ*, ad opus similiter generationis, tam propter senectutem scilicet, quam propter sterilitatem. Et attende, cum ait de Abraham cum fere centum esse annorum, innuit eum propter ætatem tantum, non propter sterilitatem ad generandum minime valere, nec tamen tam impotens penitus ad generandum Abraham credendus est, qui mortua Sara postea Cethuram duxit, de qua filios generavit. Quippe potuit in juvenula id natura senis, quod non potuit in vetula et sterili. Quod et satis ipsa verba Apostoli determinant. Non enim ait simpliciter emortuum corpus Abraham, sed statim adjunxit, *et emortuam vulvam Saræ*, ut per adjunctionem Saræ Abraham impossibilitatem ostendat, et cum Sara scilicet, non cum alia. Non repetiit negativam conjunctionem, sed copulativam interposuit. Non enim ita dixit: Non consideravit corpus suum emortuum, nec emortuam vulvam Saræ. Sed potius ita adjunxit, *et emortuam vulvam Saræ*. Ex quo intelligi innuit, nec unumquemque per se ad generandum penitus esse impotentem, sed conjunctum invicem. Notandum vero quod hæc promissio: *Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli et sicut arena maris*, non invenitur facta fuisse Abraham, quando ei promissus est Isaac, sed postquam, juxta præceptum Domini, voluit eum immolare Domino. Sic enim scriptum

est: *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, nec pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, et velut arenam quæ est in littore maris* (Gen. xii, 16, 17). Scimus quidem, antequam Ismael etiam natus esset Deum Abraham promississe sic fore semen ejus innumerabile sicut pulverem terræ, et alia vice postea sicut stellas cœli; sed nihil de arena maris tunc addidisse. Hæc autem ideo notavimus, quia videtur Apostolus ita extremam promissionem et conceptionem, id est Isaac disponere, ut ante facta illa promissio videatur quam Isaac conciperetur. Sic enim superius ait: *Qui contra spem in spem credidit, ut feret pater multarum gentium, secundum quod dictum est: Erit semen tuum sicut stellæ cœli et sicut arena maris; et statim adjunctum est, et non est infirmatus in fide, etc.* Ad illud vero tantum quod interponitur, *ut feret pater, etc.*, illud spectat quod subditur, *secundum quod deinde est, sic erit, etc.*

Quærendum existimo quando non fuerit Abraham infirmus in fide de promissione Isaac, cum ipse quoque sicut et Sara de promissione hac quasi diffidenter loqui et risisse narretur. Sic enim scriptum est in Genesi: *Cecidit Abraham in faciem, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nascentur filius, et Sara nonagenaria pariet?* (Gen. xvii, 17.) Dixit ad Dominum: *Utinam Ismael vivat coram te.* Sed profecto cum præmittitur: *Cecidit Abraham in faciem suam*, id est adorando atque supplicando gratias retulit promissioni, pariter innuitur quia de ea non desperavit. Quod nequaquam Sara fecisse legitur, cum riserit. Dicitur etiam de Sara, quod riserit occulte post ostium; de Abraham vero, quod riserit corde potius quam ore, videlicet, risus cordis gaudium intelligitur mentis, non risio promissi. Et verba illa quæ sequuntur, *putasne centenario, etc.*, admirationis potius quam desperationis sunt. Et quod adjunxit, *utinam Ismael vivat coram te*, ostendit humilitatem Abraham non tam præsumpsisse de bonitate divinæ gratiæ quantum Deus ipse non petenti offert, sed potius Abraham satis esse, si vel Ismael vivat ei pro semine.

In repromissione, etc. De duobus factæ sunt Abraham promissiones, de semine scilicet ei dando vel multiplicando, et de terra Chanaan ei danda, vel semini ejus. Sæpius autem utramque promissionem factam ei fuisse legimus, dum compleri differetur. Sed maximam illa de possessione terræ dilationem accepit, quæ longe post mortem illius complenda esse promittitur. Hanc itaque secundam promissionem repromissionem dicit Apostolus, ac si diceret: Non solum in prima promissione, de semine scilicet non dubitavit, sed nec etiam in secunda, de possessione, videlicet terræ, licet longe postea futura, in quarta scilicet vel in quinta generatione filiorum Jacob in Ægypto profectorum. *Non hæsitavit diffidentia*, id est non habuit dubitationem in corde, sicut in ore verba quidem dubitationis ha-

buisse videtur, et non statim credidisse. Non prius in visione signo accepto sicut statim credidit promissioni priori de semine. Sic enim scriptum est de Domino et de Abraham: *Qui egredietur de utero tuo ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, et ait: Suspice cœlum, et numera stellas si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. Credidit Abraham et reputatum est illi ad justitiam. Dixitque ad eum: Ego Dominus, qui eduxi te de Hæ Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam. At ille ait: Domine unde scire possum quod possessurus sum eam? Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, etc.* (Gen. xv, 4-9). Hæc itaque dubitationis verba signum requirentia ad confirmationem posteriorum magis quam suam Abraham assumpsisse credimus. Sicut et Joannes Baptista Dominum non sibi, sed discipulis requisivit dicens: *Tu es qui venturus es, etc.* (Matth. xi, 3). *Sed confortatus fide*, id est expectatione, non re ipsa, quæ longe scilicet post mortem ejus erat futura, dans gloriam Deo, id est gratas ei pro his referens, non meritis suis quidquam tribuens. *Plenissime sciens*, id est firmiter credens *quia quæcumque*. Providam repromissionem ostendit et rationabilem, nihil scilicet promittentis nisi quod implere potest, vel etiam debet. Certum quippe est quia non potest facere nisi quod debet, id est quod convenit ei. *Ideo reputatum est*, quia scilicet confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, etc. Hoc est, etiam hæc fidei firmitas, si opera cessarent exteriora, imputatur ei à Domino pro justitia, ut videlicet ad eum justificandum sufficiat.

Non est autem, quasi quis diceret; quid ad nos relatio tantæ laudis Abraham? Responderet quod hæc laus ejus *non est scripta tantum propter ipsum*, id est ad commendationem ipsius, sed et *propter nos*, quibus videlicet exemplo ejus instructis, id est reputabitur ad justitiam. *Credentibus in eum, etc.*, id est si credendo in Deum, Abraham imitemur. In eum dicit, non eum, vel ei, sicut superius exposuimus. *Qui suscitavit*, id est qui jam complevit in semine Abraham per Christum quod Abraham expectabat futurum, et quod sibi in promissione terræ vel benedictione ipsius seminis intelligebat figuratum. Tota quippe exsultatio Abraham de figurato Isaac, id est Christo, potius quam de figurativo fuisse intelligitur. Unde et per se ipsam Veritas ait: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, vidit et gavisus est* (Joan. viii, 16). Totam autem humanæ reparationis et salutis summam tam in capite quam in membris Apostolus hoc loco paucis comprehendit, dicens videlicet Christum resurrexisse a mortuis qui traditus est, etc. Nota autem quod dum ait Apostolus Deum Patrem suscitasse Christum, et quod potentiæ est specialiter Deo Patri assignat, divinam potentiam ad personam Patris maxime pertinere insinuat, sicut divinam sapientiam ad Filium, et divinæ gratiæ bonitatem ad Spiritum sanctum. Quod plenius Theologiæ nostræ textus edise-

rit. *A mortuis*, id est de inter mortuos corpore, quorum ipse unus erat. *Qui mortuus est*. Causa mortis Christi, quam resurrectionis causam ad nos reducit. Duobus modis propter delicta nostra mortuus dicitur; tum quia nos deliquimus propter quod ille moreretur, et peccatum commisimus cujus ille pœnam sustinuit, tum etiam ut peccata nostra moriendo tolleret, id est pœnam peccatorum introducens nos in paradysum pretio suæ mortis auferret, et per exhibitionem tantæ gratiæ, quia, ut ipse ait, *majorem dilectionem nemo habet* (Joan. xiii, 13), animos nostros a voluntate peccandi retraheret, et in summam suam dilectionem intenderet. *Et resurrexit propter justificationem nostram*. Justificationem dicit perseverantiam justitiæ quæ justum facit. Non enim justus dicitur qui aliquando juste agit, sed qui hoc in consuetudinem habet. Quod itaque dicitur: *Resurrexit propter justificationem nostram*, tale est, ut spe gloriæ resurrectionis, quam in seipso nobis exhibuit, nos in operibus justis perseverantes faciat.

CAPUT V.

Justificati ergo a fide. Quandoquidem et propter nos scriptum est de justificatione Abrahæ per fidem, ut videlicet exemplo ejus similiter justificemur. Ergo ex fide potius quam ex operibus legis nos justificati, *Pacem habeamus apud Deum*, id est sic reconciliemur ei, et quantumcunque justii fuerimus, mediatore Christo nobis opus est. Addit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, a quo ad nos tanquam a capite ad membra omne bonum emanatum exemplo vitæ tum prædicatione doctrinæ. Et hoc est, *per quem habemus accessum in gratiam istam in qua stamus*, et quæ sit illi gloria supponit dicens, *in spe gloriæ filiorum Dei*, id est ex spe illa quam habemus adipiscendi illam summæ beatitudinis, quæ filiis non servis est debita. Et hoc est per fidem præeuntem. Ex fide enim spes nascitur, cum electi ex fide quam habent ad spem supradictam assurgunt, ac nemo sperare aliquid potest nisi quod primitus credit. Gratiam dicit gratis datam non pro meritis scilicet collatam, quia *non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam* (Rom. viii, 18). *Non solum autem*, scilicet gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei, *sed et gloriam in tribulationibus*, id est magno nobis honori imputamus affligi pro Deo, secundum quod in Actibus apostolorum scriptum est: *Ibant gaudentes a conspectu concilii*, etc. (Act. v, 41.) *Scientes etiam*, hoc est attendentes maximum fructum, in his tantum gloriamur quod videlicet tribulatio, *patientiam operatur*, id est in opere virtutum exhibet patientiæ atque ipsum tribulationis exercitium fortiores ad eas tolerandas nos reddit. *Patientia autem*, secundum quod scriptum est: *Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus* (Sap. iii, 6), id est tam tibi quam aliis eorum constantiam, id est probitatem

A exhibuit; *probatio vero spem*, ut jam videlicet tam nos ipsi quam alii de nostris per gratiam Dei meritis confidamus. Et ne spes ista irrita videretur sicut de impiis dicitur: *Spes autem impiorum peribit* (Prov. x, 28), addit, *spes autem*, scilicet hæc, *non confundit*, id est erubescitiam nobis non acquirit in futuro, quia speratum obtinebimus, et quasi qui requirit unde hoc scire possumus, adjungit: *Quia charitatem habemus per quam speramus*, promeremur. Et hoc est, *quia charitas Dei*, etc. Dei dicitur, id est pure propter Dominum habita, ad differentiam carnalis dilectionis. Charitatem, id est dilectionem diffusam dicit, quæ inimicum quoque complectitur. De qua scriptum est: *Omnis consummationis vidi finem, tatum mandatum tuum nimis* (Psal. cxviii, 96), id est perpensi atque intellexi latum tuum de charitate mandatum finem esse omnis consummationis, id est illud esse ad quod universorum tuorum mandatorum intentio dirigitur. *Propter Spiritum sanctum qui datus est nobis*, id est per operationem gratiæ divinæ nobis collatæ. Augustinus De doctrina Christiana libro iv (66): *«Patientiam operatur tribulatio*, etc., agnoscitur figura quæ Latine a quibusdam est appellata gradatio, cum verba vel sensus connectuntur alterum ex altero, sicut hic ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus.»

C *Ut quid enim*. Merito dixi charitatem diffusam in cordibus nostris. Nam propter quid aliud, nisi videlicet ut in nobis dilaretur charitas Dei? *Christus mortuus est secundum tempus*, id est quasi ad horam et in transitu mortis detentus, qui cito resurrexit. *Pro impiis mortuus est*, ut eos videlicet a damnatione liberaret. *Cum adhuc infirmi essemus*. Notandum vero est Apostolum hoc loco modum nostræ redemptionis per mortem Christi patenter exprimere, cum videlicet eum pro nobis non ob aliud mortuum dicit, nisi per veram illam charitatis libertatem in nobis propagandam, per hanc videlicet qua nobis exhibuit summam dilectionem, sicut ipse ait: *Majorem hac dilectionem nemo habet*, etc. (Joan. xiii, 13.) De quo quidem redemptionis modo supra nos satis arbitrator disseruisse. *Vix enim*. Dixi Christum pro impiis mortuum esse, ut charitas in cordibus nostris diffunderetur, quasi hoc magnum esset quod fecerit. Et vere magnum hoc et salutarium fuit, Deum scilicet pro impiis mori, quia vix pro homine iste homo mori sustinet. Dixi, vix, ex toto negavi, quia fortasse, etsi rarissime, potest reperiri, qui pro amore boni hominis, id est justii, moriuntur. Et hoc est, *Nam pro bono*, scilicet homine, *forsitan quis*, id est aliquis, *audeat mori*, sciens se a Domino remunerandum. Cum dicit *forsitan*, et *audeat*, difficultatem insinuat. Christus autem non solum ausus mori, sed et mortuus est pro peccatoribus, et per exhibitionem tantæ gloriæ, *Commen-*

dat Deus, id est ædificat sive confirmat suam charitatem in nobis; quoniam scilicet Dei *Christus Filius pro nobis mortuus est cum adhuc peccatores essemus*. Quod si ita respexit cum essemus peccatores, morti scilicet unicum suum pro nobis tradendo. *Multo magis ergo*, id est multo facilius sive libentius vel probabilius nunc respiciet nos ad salvationem jam justificatos in sanguine suo, id est jam per dilectionem, quam in eo habemus, ex hac summa gratia, quam nobis exhibuit, pro nobis scilicet adhuc peccatoribus moriendo. Et hoc est, *salvi erimus ab ira*, scilicet futura, id est a peccatorum vindicta, *per ipsum*, videlicet Christum pro nobis semel morientem, et sæpius orantem, et assidue nos instruente[m].

Si enim cum. Dixi quia justificati in sanguine Christi salvi erimus ab ira Dei per ipsum. Et merito, quia jam reconciliati sumus Deo per mortem illius, cum prius nos pro inimicis haberet ad puniendum. Et si tantum mors ejus potuit ut nos scilicet justificaret vel reconciliaret, multo magis vita ipsius nos protegere poterit et salvare ab ira sua. Constat quippe plus posse unumquemque vivum quam mortuum. *In vita ipsius*, id est ipsum jam suscitatum et viventem. *Non solum autem*, scilicet salvi erimus, id est salvari per ipsum impetrabimus. Et hoc est, gloriationem maximam adepti sumus, et maximo honori nobis imputamus, quod talem nobis reconciliationem Dominus dedit. Et hoc est, *gloriamur in Deo*, non in nobis, id est de tanto beneficio ejus, ex gratia ejus, non ex meritis nostris, nobis per Christum collato. *Propterea sicut*. Littera ideo hæc defectiva videtur, nisi cum superioribus vel inferioribus quoquomodo conjungere nitamur. Sic autem superioribus fortasse continuabitur, ac si dicamus: Reconciliationem, inquam, per Christum accipimus, propterea, id est propter hoc quod supradictum est, quia videlicet pro nobis mortuus est, sicut e contrario damnationem per Adam incurrimus. Et hoc est quod addit: *Sicut et per unum hominem*, videlicet Adam, *peccatum intravit*, quia prior peccans aditum peccato dedit. *In hunc mundum*, id est in hanc partem mundi scilicet terrenam, in qua homines habitant, non veri homines qui antea peccaverant. *Et per peccatum mors*, scilicet corporis. *Et ita*, videlicet ab Adam incipiendo tam mors quam peccatum, saltem originale, *pertransiit in omnes homines*, unum, inquam, hominem, id est Adam, *in quo omnes reliqui peccaverunt*, id est pœnam peccati incurrerunt. Poterit et fortassis *vorsus* incipere, *propterea*, et ad inferiora *longe postea* constructio dirigi, illuc scilicet sic, *et per unius justitiam in omnes homines*, etc. Ac si diceretur propter, quia scilicet per Christum reconciliationem accepimus, sic per unius justitiam, subaudi justificationem vitæ, in omnes homines, sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, etc. Cætera vero quæ interponuntur suspensivam litteram tenent.

A Usque ad legem enim. Bene dico In omnes pertransiit peccatum, cum nec ulli, qui ante legem fuerunt a peccato immunes exstiterint. De quibus magis videtur. Cum adhuc nullius scriptæ transgressionis eos reos faceret, *usque ad legem*, id est toto tempore illo antequam lex per Moysen daretur; peccatum erat in mundo, licet non imputaretur, id est ab hominibus argueretur, vel puniretur per aliquam legem, cum videlicet lex nondum scripta esset, sed tantum naturalis per quam boni vel mali discretionem nonnullam habebant, ex qua cognoscere peccatum possent. Potest etiam sic dici peccatum ante legem non imputari ab hominibus, id est a nullis vel paucis cognosci quid esset peccatum, antequam scilicet concupiscentiam lex tanquam peccatum interdiceret, et doceret in corde potius quam in opere peccatum consistere. Quod quidem in sequentibus patenter Apostolus edocens ait: *Lex peccatum est? absit! Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam*, etc. (Rom. vii, 7.) Peccatum itaque non imputabatur sive originale sive proprium, id est ignorabatur ab hominibus, donec ipsum lex diceret. Nam et ipsum primorum parentum peccatum etiam in concupiscentia fuit, sicut scriptum est: *Vidit ergo mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis aspectuque delectabile, et tulit de fructu illius, et comedit* (Gen. iii, 6). Et licet peccatum ante legem, ut dictum est, non imputetur ab hominibus, tamen etiam tunc imputabatur a Deo, quoniam pro ipso pœnam corporalis mortis omnibus inferebat, insinuans per hoc nobis a propriis maxime peccatis esse cavendum, cum hoc sustineremus propter alienum. Et hoc est: *Sed regnavit mors*, scilicet corporalis, id est quietum obtinuit dominium, et ante legem, id est *ab Adam usque ad Moysen etiam in eos qui non peccaverunt*, scienter transgrediendo sicut Adam fecit, id est in parvulos vel quoslibet innocentes, qui scilicet Adam vetus est *forma futuri*, id est similitudo novi Adæ, id est Christi post eum futuri. Adam sicut homo commune nomen est tam viri quam feminæ. Ideo cum dicitur novus Adam, tale est ac si diceretur novus homo, et veteri homini per obedientiam omnino contrarius. Similitudinem Adæ et Christi ipse Apostolus aperit, ostendens videlicet ita Christum omnium spiritualium esse patrem, sicut est Adam carnalium, hoc est, ita præesse omnibus ad generandum in Deo, sicut ille est ad generandum mundo: et hunc sic ad vitam et requiem esse auctorem, sicut ille est ad mortem et pœnam. Potest etiam ad hanc similitudinem, Adæ videlicet et Christi, illud reduci quod alibi idem Apostolus intelligens ait: *Sacramentum hoc magnum est: ego dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 32), sed litteræ præsentis sufficit similitudo prædicta, quam ipse Apostolus prosequitur, de carnali, scilicet et spirituali generatione.

Sed non sicut delictum Adæ, ita est et donum

Christi, id est non sunt æqualia in istis quæ ad posteros suos transmittuntur, et plura per Christum ad posteros transmittuntur in salutem, quam per Adam in damnationem : et merito, quia plus conveniens fuit divinæ justitiæ sive pietati, ut per Christum plus prodesset quam per Adam noceret, id est plura per hunc commoda quam per illum incommoda daret. Longe quippe est pronior Deus ad bonum conferendum, quam ad malum inferendum. Et hoc est, *si pro unius delicto*, scilicet Adæ, uno videlicet non pluribus, *multi mortui sunt*, id est damnati, sicut parvuli non baptizati, qui ob aliud non sunt perdit, multo magis in plures, id est multos similiter, non in unum tantum hominem, ut absolute videlicet, non comparative intelligatur, abundare debuit gratia Dei, et donum in gratiam Christi, id est per dona Dei homini illi collata, de plenitudine cujus nos omnes accepimus, et qui nobis meritis suis impetravit quidquid boni habemus, et non sicut per unum scilicet hominem, Adam pertransiit, subaudi ut supra diximus *peccatum*, scilicet unum in omnes, hoc est originale, *ita et donum*, similiter unum pertransiit per unum hominem videlicet Christum, imo multa dona ad multos. Et hoc est quod Apostolus in superiori versu jam comprehenderat, sed repeliit ut probaret dicens :

Nam iudicium quidem, etc., id est ex uno peccato, Adæ scilicet, est iudicium Dei in *condemnationem* posterorum ejus, id est deputat eos æternæ pœnæ tradendos. Sed gratia Dei, id est gratuitum remissionis donum ex multis delictis, tam originali scilicet quam propriis per Christum condonatis est nobis in *justificationem*, id est ad pœnarum absolutionem. Apparet itaque plura nobis a Christo collata esse ad salutem, quam ab Adam ad condemnationem, cum ille videlicet Adam unum peccatum iulerit mundo, id est unius peccati scilicet originalis pœnam, iste vero remissionem tam illius quam cæterorum. Et merito quia plus oportuit tot et tanta bona istius juvare quam illius unum delictum, nec magnum aliorum comparatione nocere. Unde Hieronymus ad filiam Mauritiæ hoc etiam peccatum extenuans ait : « Adæ magis parcendum fuit, qui adhuc novellus erat, et nullius ante peccantis, et propter peccatum suum morientis retraheretur exemplo. Tibi vero post tanta documenta, post legem, post prophetas, post Evangelia, post apostolos, si delinquere volueris quomodo indulgere possit ignoro. » Sic expone. Quandoquidem per delictum unius scilicet Adæ, et per unum scilicet delictum *mors*; etiam animæ *regnavit*, id est quiete posteros obtinuit, multo convenientius et justius per unum Jesum Christum omnium bonorum plenitudine perfectum posteri ejus spirituales accipientes abundantiam divinæ gratiæ, id est plura bona super merita ipsorum eis collata, bona dico donationis et justitiæ. Donationis solummodo illa dona dicuntur quibus nullum est meritum adjun-

ctum, sicut in parvulis; justitiæ vero, ubi aliquid pro meritis datur. Justitia quippe dicitur, quæ unicuique reddit quod suum est. Regnabunt in vita scilicet æterna, id est vitam quasi regnum, non quasi consulatum instabilem obtinebunt. Ne mire ris hanc sententiam sæpius Apostolum memorare, cum maxime Christum in hoc attendat commendare, et ratione valida velit astruere plus de Christo omnibus esse confidendum quam de Adam timendum. Quod ut firmiter memoriæ commendet, sæpius replicat :

Igitur sicut per unius. Quandoquidem per Adam incurrimus damnationem, et per Christum assequimur justificationem, id est remissionem; igitur per unum, id est per unum illud confertur, et hoc est, sicut per unius delictum, agitur subaudi. *Ad condemnationem*, ut videlicet obnoxii sint etiam propter illud morti æternæ. *In omnes homines*, tam videlicet in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, ut supra meminit, quam in alios, vel tam in eos qui ante legem fuerunt, quam in alios, ut supra quoque meminit. Ita et per unius justitiam agitur ad justificationem vitæ, id est ad remissionem peccatorum, quæ vitam conferat æternam, in omnes similiter homines, non quidem in singulos, sed in utraque hominum genera determinata. Quod enim non de singulis dicat Apostolus statim sequentia insinuant, ubi solummodo *multi*. Multi non omnes dicuntur. Et plane Apostolus exprimit quomodo superius supradixerit priorem Adam formam, id est similitudinem secundi, id est Christi, in hoc videlicet quod, sicut quod suam est, transfundit ad posteros, id est peccatum, ita *quæ* quod suum ad suos, id est gratiam justificationis.

Sicut enim. Vere per delictum et justitiam sic actum est, quia per inobedientiam et obedientiam. Et hoc est, *sicut enim*, etc. Per peccatum Adæ multos dicit, non omnes constitui peccatores, id est æternæ pœnæ tradi. Ut enim prætermittamus hominem Christum ab omni peccato semper immunem, sunt multi quibus jam per sacramenta Ecclesiæ peccatum originale condonatum est, et postea propriis condemnantur peccatis, quos nequam eo modo quo dictum est peccatores Adam constituit, sed ipsimet ipsos, quia jam non peccatum Adæ in eis puniri videtur, quippe quod jam eis condonatum est, sed propria ipsorum tantum peccata. Quamvis nonnulli juxta parabolam Domini de duobus conservis dimissa etiam peccata in damnatis atque ingratum redire, et jungi ad pœnam ita velint, ut quod jam condonationem accepit iterum puniatur. Cum id plane Apostolus in sequentibus contradicat, dicens sine pœnitentia esse dona Dei et vocationem. De quo quidem suo loco diligentius disseremus. Possumus etiam fortasse nullos salvandos ab Adam peccatores, ut determinatum est, constitui, id est æternæ morti subiaci, sed solos sine sacramento damnatos.

Per unius obedientiam. Qui videlicet factus obediens usque ad mortem, *constituentur justī*, id est ab omni peccato penitus immunes etiam per pœnam. Nota quod in Adam dicit, *constituti sunt*, in Christo *constituentur*. Ipsum quidem Adæ peccatum in nobis transfusum quasi præsens et determinatum est per pœnam sui. Justificatio autem illa per Christum quasi futura est adhuc, cum sit occulta, et maxime, quia Christiani qui sunt, afflictionibus in hoc mundo subiaceant. Unde Joannes Apostolus. *Filii Dei sumus et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, etc.* (1 Joan. III, 2.) Et ipse Paulus: *Vita, inquit, nostra abscondita est cum Christo in Deo* (Coloss. III, 3).

Non autem segniter prætereundum est quod hoc loco Apostolus de peccato et gratia per Adam et Christum transfusus toties replicat, et quod quasi necessaria ratione ac manifesta justitia exigente astruit plura per Christum bona, licet non p̄uribus debere conferri quam per Adam mala, quasi plus in juvando iste potuerit quam ille in nocendo: quod apertum est. Sed ex hoc, ni fallor, contuendo nobis Apostolus reliquit Deum in incarnatione Filii sui id quoque sibi machinatum fuisse, ut non solum misericordia, verum et justitia per eum subveniret peccantibus, et ipsius justitia suppleretur quod delictis nostris præpediebatur. Cum enim Filium suum Deus hominem fecerit, eum profecto sub lege constituit quam jam communem omnibus dederat hominibus. Oportuit itaque hominem illum ex præcepto divino proximum ipsum tanquam se diligere, et in nobis charitatis suæ gratiam exercere, tum instruendo nos, tum pro nobis orando. Præcepto itaque divino et pro nobis, et maxime pro dilectione ei adhærentibus orare cogebatur, sicut in Evangelio Patrem sæpissime interpellat pro suis. Summa vero ejus justitia exigebat ut in nullo ejus oratio repulsam sustineret, quem nihil nisi quod oportebat velle vel facere unita ei divinitas permittebat. Quod ipse Apostolus duobus aliis locis diligenter insinuavit, scribens de eo ad Galatas: *Factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Galat. IV, 5). Et ad Hebræos: *Qui in diebus vitæ suæ preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, est exauditus pro sua reverentia, etc.* (Hebr. V, 7.) Homo itaque factus lego ipsa dilectionis proximi constringitur, ut eos qui sub lege erant, nec per legem poterant salvari, redimeret, et quod in nostris non erat meritis, ex suis suppleret. Et sicut sanctitate singularis exstitit, singularis fieret utilitate in aliorum etiam salute. Alioquin quid magnum sanctitas ejus promereretur, si suæ tantum salvationi, non alienæ sufficeret? Nunquid Adam obediendo seipsum salvasset, quod unusquisque etiam sanctorum per gratiam Dei obtinet? Multo plus aliquid in illo singulari justo divina operari gratia debuit. Non sunt etiam co-

A piosæ potentis divitiæ, quæ alios ditare non sufficiunt.

De originali peccato quæstiones sive objectiones.

Nunc ad illam veterem humani generis querelam et interminatam quæstionem, de originali scilicet peccato, quod a primo parente in posteros redundare Apostolus præsentī loco commemorat, veniendum nobis est, et prout poterimus, in ejus solutione laborandum. Primo itaque id quæritur, quid originale peccatum dicamus, cum quo singuli homines procreantur. Deinde qua justitia pro peccato patris innocens filius apud misericordissimum judicem Deum reus constituatur, quod non apud sæculares judices approbaretur, et quod jam ei qui commisit dimissum credimus, vel in cæteris per baptismum deletum, in filiis puniatur, qui nec adhuc peccato consentire valuerunt et quos proprium non obligat peccatum damnet alienum, et prioris iniquitas patris magis quam proximorum quancuncque graviores in damnatione trahant. Quantum etiam sit crudele, et summæ bonitati Dei incongruum, qui salvare magis quam perdere animas desiderat, ut pro peccato parentis filium damnet, quem pro ejus minime justitia salvaret. Pluribus autem modis peccati nomen Scriptura sacra accipit, uno quidem modo et proprie pro ipsa animæ culpa et contemptu Dei, id est prava voluntate nostra, qua rei apud Deum statuimur. Altero autem modo peccatum dicitur ipsa peccati pœna quam per ipsum incurrimus, vel eui propter ipsum obnoxii tenemur. C Secundum quam quidem significationem dicuntur peccata dimitti, id est pœnæ peccatorum condonari, et Dominus peccata nostra portasse, id est pœnas peccatorum nostrorum sustinuisse. Et cum aliquis dicitur habere peccatum, vel cum peccato adhuc esse, qui tamen per voluntatem malam non peccat, sicut est aliquis iniquus dormiens, tale est ac si adhuc eum obnoxium pœnæ proprii peccati fateamur. Tertio autem modo ipse Christus ab Apostolo peccatum dicitur, id est hostia pro peccato.

Cum itaque dicimus homines cum originali peccato procreari et nasci, atque hoc ipsum originale peccatum ex primo parente contrahere, magis hoc ad pœnam peccati, cui videlicet pœnæ obnoxii tenentur, quam ad culpam animi et contemptum Dei referendum videtur. Qui enim nondum libero uti arbitrio potest, nec ullum adhuc rationis exercitium habet, quasi eum recognoscat auctorem, vel obedientiæ mereatur præceptum, nulla est ei transgressio, nulla negligentia imputanda, nec ullum omnino meritum, quo præmio vel pœna dignus sit magis quam bestis ipsis, quando in aliquo vel nocere vel juvare videntur. Unde Augustinus in libro De fide ad Petrum, de anima irrationalium disserens animalium: «Ideo,» inquit, «nec æternitas irrationalibus spiritibus data est, nec aliquid eis judicium præparatur, in quo eis vel beatitudo pro bonis, vel damnatio pro malis reddatur operibus. Ideo in eis nulla operum discretio requiretur, quia nullam in-

telligendi facultatem divinitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora resurrectura non sunt, quia nec ipsis animalibus aut æquitas aut iniquitas fuit, pro qua eis aut æterna beatitudo sit retribuenda, vel pœna. » Idem in lib. xxx, quæst. 83, cap. 16 : « Deus justus est gubernans universa, nullam pœnam cuiquam sinit immerito infligi, nullum præmium immerito dari. Meritum autem pœnæ peccatum, et meritum præmii recte factum est. Nec peccatum aut recte factum imputari cuiquam recte potest, qui nihil propria fecerit voluntate. Est ergo et peccatum et recte factum in libero voluntatis arbitrio. »

Boetius autem lib. III editionis secundæ in *Perihermenias*, quid sit liberum arbitrium diligenter aperiens, ait : « Nos enim liberum arbitrium ponimus nullo extrinsecus cogente in id quod pro nobis faciendum vel non faciendum judicantibus pendentibusque videatur : ad quam rem præsumpta prius cognitione perficiendam et agendam venimus, ut id quod sit ex nobis ex nostro principium iudicio sumat, nullo extrinsecus aut violenter cogente aut impediante. » Item : « Nos autem liberum voluntatis arbitrium non id dicimus quod quisque voluerit, sed quod quisque iudicio et examinatione collegerit. Alioquin multa quoque animalia habebunt liberum voluntatis arbitrium. Illa enim videmus sponte quædam refugere, quibusdam sponte concurrere. Quod si velle aliquid vel nolle hoc recte liberi arbitrii vocabulo teneretur, non solum hoc esset hominis, sed cæterorum quoque animalium, quibus hanc liberi arbitrii potestatem abesse quis nesciat? Sed est liberum arbitrium, quod ipsa quoque vocabula produnt, liberum nobis de voluntate iudicium. Quotiescunque enim imaginationes animo concurrunt, et voluntatem irritant, eas ratio perpendit, et de his iudicat, et quod ei melius videtur cum arbitrio perpendit et iudicatione collegerit, facit. Atque ideo quædam dulcia et speciem utilitatis monstrantia spernimus, quædam amara licet nolentes, tamen fortiter sustinemus : adeo non in voluntate, sed in iudicatione voluntatis liberum constat arbitrium, et non in imaginatione, sed in ipsius imaginationis propensione consistit. » Atque ideo quarundam actionum nos ipsi principia non sequaces sumus. D Hoc est enim uti ratione, uti iudicatione. »

Ex his itaque verbis Boetii patet, liberum arbitrium nihil aliud esse quam ipsam animi facultatem deliberandi ac dijudicandi id quod velit facere, an scilicet sit faciendum, an non, quod elegerit sequendum. Unde et qui nihil actu deliberat, quia tamen ad deliberandum aptus est, libero non caret arbitrio. Quam quidem facultatem nemo sani capitis parvulis deesse contradicet, sive furiosis aut mente captis, qui discretionis iudicium non habent, nec in his qui agunt sola voluntate, vel impetu mentis agitati, non aliqua deliberatione animi commoti, aliquid eos promereri concedet vel pœnæ vel præmii : nec legibus etiam hominum subjaceret, ut vel humano

A iudicio rei pro aliquo censeantur. Unde et ipse Augustinus in libro *Quæstionum Veteris et Novæ legis* : « Quomodo, » inquit, « reus constituitur qui nescit quid fecerit? » Et Hieronymus super *Ezechielem* : « Quandiū anima in infantia constituta est, peccato caret. » Ac rursus : « Objicies mihi illud suprapositum B. Augustini dictum, quod Deus nullam pœnam cuiquam sinit immerito infligi, nullum præmium immerito dari, id est nulli qui non meruit aut pœnam aut præmium conferri. Quod quidem non solum in parvulis tam propter originale peccatum damnatis quam per solam gratiam baptismatis salvatis reprehensibile videtur, verum etiam in plerisque aliis, sicut in *Job* percusso, et illo quem Dominus sanavit, a nativitate cæco facto, non ut ait Dominus, quia ipse peccasset aut parentes ejus, sed ut manifestarentur opera Dei in illo (*Joan. ix, 3*). » Quod diligenter beatus Gregorius attendens, diversa promissionum genera in 1 distinguit Moralium. Quis etiam nesciat Deum non solum promittere, verum et jubere ut inimicis nostris non secundum merita eorum bona retribuamus pro malis, et nos a Deo per gratiam, quæ nos prævenit vel subsequitur, multa obtinere, non per merita. Unde Apostolus : *Si autem ex operibus, jam non ex gratia. Alioquin gratia jam non est gratia* (*Rom. xi, 6*). Quid itaque illud Augustini velit quod primo posuimus et postmodum opposuimus, Dominum videlicet nulli immerito aut pœnam inferri, aut præmium conferri C permittere, non facile absolvi posse video, nisi in eo vim quamdam notemus, quod cum dixerit Deus, addidit justus, ut videlicet notet non id Dominum ex justitia permittere quod tamen aliqua permittat dispensatione, aut ex abundantia charitatis potius fieri jubet, quam ex æquitate justitiæ. Est quippe justitia quæ reddit unicuique quod suum est, non plusquam quod suum est, aut minus, hoc est id tantum quod ille cui redditur meruit. Si quis autem alicui plus boni conferat quam ille meruit, aut minus infligat mali, gratiæ id est potius quam justitiæ. Sicut e converso iniquitatis esse videtur, si quis alicui minus boni conferat, vel plus mali reddat quam ille meruit.

Ut ergo ad propositum revertamur, quanta est illa crudelitas æstimanda, quam Deus in parvulis exercere videtur, ut videlicet cum nullum inveniatur meritum, gravissimam tamen infernalis incendii pœnam inducit? Hinc enim illud est Augustini in libro *De fide ad Petrum* : « Firmissime tene, et nullatenus dubites nos solum homines jam ratione utentes, verum etiam parvulos, qui sive in uteris matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, sive jam pati sine sacramento baptismatis, quod datur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, de hoc sæculo trans-eunt, ignis æterni supplicio sempiterno puniendos. Quia etsi peccatum propriæ actionis nullum haberunt, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione et nativitate traxerunt. Nunquid etiam apud homines iniquissimum iudicaretur, si

quis innocentem filium pro peccato patris flammis A istis transitoriis traderet, nedum perpetuis? Esset utique, inquam, hoc in hominibus iniquum, quibus etiam interdicitur propriæ vindicta injuriæ. Sed non ita in Deo qui dicit : *Mihi vindictam, ego retribuam* (Rom. xii, 19). Et alibi : *Ego occidam, et ego vivere faciam* (Deut. xxxii, 39). Non enim injuriarum creaturæ suæ Deus facit, quocumque modo eam tractet, sive ad pœnam eam deputet, sive ad requiem. Alioquin animalia, quæ ad laborem humani obsequii creata sunt, juste conqueri et murmurare adversus Creatorem possent. Quibus quidem murmurantibus super se illud Evangelii responderet : *An non licet mihi quod volo facere* (Matth. xx, 15)? sive illud Apostoli : *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit : Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutu ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam?* (Rom. ix, 20, 21.) Nulla profecto ratione cum eo posset contendere. Hac quidem ratione profiteor, quoquomodo Deus creaturam suam tractare velit, nullius injuriæ potest argui. Nec malum aliquomodo potest dici, quod juxta ejus voluntatem fiat. Non enim aliter bonum a malo discernere possumus, nisi quod ejus est consentaneum voluntati, et in placito ejus consistit. Unde et ea quæ per se videntur pessima, et ideo culpanda, cum jussione fiunt Dominica nullus culpæ præsumit. Alioquin Hebræi spoliantes Ægyptios furti graviter arguendi essent, et qui suos occiderunt proximos cum Madianitis fornicantes, non tam ultores quam homicidæ, judicaretur. Adeo autem boni vel mali discretio in divinæ voluntatis dispositione consistit, cui hoc attendentes quotidie clamamus : *Fiat voluntas tua*, ac si ita dicamus : Ordinentur optime cuncta, ut ad ejus jussione vel prohibitionem eadem fieri alio tempore bonum sit, alio malum, cum pro temporum diversitate antiqui et novi contrariæ penitus nonnullæ videantur observantiæ. Quis enim nesciat antiquo populo prius esse præceptum, ut de sua quisque tribu duceret uxorem, et omnino modo est inhibitum : et tunc præcipue nuptiis implicari, nunc libertate continentia frui, et circumcissionem et cætera legis sacramenta, quæ in summa veneratione ex præcepto divino tunc fuerunt, nunc abominabilia esse? Constat itaque, ut diximus, totam boni vel mali discretionem in divinæ dispensationis placito consistere, quæ optime cuncta nobis ignorantibus disponit, nec quidquam bene fieri dicendum aut male, nisi quod ejus optimæ voluntati consentaneum est aut adversum : ut quemadmodum proposuimus, quocumque modo Deus jam parvulos quam cæteras ejus creaturas tractare velit, id optime fieri non dubitemus, et si eas omnes ut voluerit ad pœnam ordinet, nec eum injuriæ argui posse, quocumque modo eas ordinet, sive ad gloriam sive ad pœnam.

Sed quia parum est ad divinæ dispositionis commendationem in hac parvulorum damnatione ab injuria Deum absolvere, nisi et aliquam bonitatis ejus gratiam valeamus astruere, videur quoque id nobis agi ex multiplicis gratiæ ipsius dispensatione, tam in ipsos scilicet parvulos, quam in alios redundantis. Scimus quippe hanc esse mitissimam pœnam, B. in Enchiridione Augustino sic attestante (67) : « Mitissima sane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt. » Quam quidem pœnam non aliam arbitror quam pati tenebras, id est carere visione divinæ majestatis sine omni spe recuperationis. Quod, ni fallor, conscientia tormentum ignem perpetuum B. Augustinus supra nominavit. C Credimus etiam huic mitissimæ pœnæ neminem deputari morte in infantia præventum, nisi quem Deus pessimum futurum, si viveret, prævidebat, et ob hoc majoribus pœnis cruciandum. Unde nonnullum in hac remissione vel alleviatione pœnæ divinæ bonitatis gratiam percipere parvuli non immerito videntur. Bene etiam Deus ad correptionem nostram hac mitissima parvulorum pœna utitur, ut videlicet cautiores efficiamur ad evitandum propria peccata, cum tales et tam innocentes, quibus nec sepultura vel orationes fidelium conceduntur, damnari quotidie credamus propter aliena, et ampliores Dei gratias referamus, cum nos ab illo perpetuo igne post multa etiam perpetrata crimina per gratiam suam immunes habeat, a quo minime illos salvat. C Voluit etiam statim ostendere in prima et fortasse modica primorum parentum transgressione, quam ita in posteris nihil adhuc merentibus vindicat, quantum omnem abherret iniquitatem, et quantum pœnam majoribus culpis et frequentibus reservet, si hoc semel commissum in unius pomi reparabilis esu ita in posteris punire non differat. Unde Hieron. in epistola ad filiam Mauricii, sive ad virginem Deo consecratam : « Adæ, » inquit, « magis parcendum fuit, qui adhuc novellus erat, et nullius ante peccantis, et propter peccatum suum morientis retrahebatur exemplo. Tibi vero post tanta documenta, post legem, post prophetas, post Evangelia, post apostolos, si delinquere volueris, quomodo indulgere possit ignoro. Sunt et in singulorum parvulorum damnatione propriæ et familiares quædam causæ, licet nobis occultæ, quas ille novit qui nihil non optime disponit. Et nos quidem aliquas hujuscemodi ex his quæ frequenter accidere videmus, conjicere possumus. Sæpe quippe accidit ut talium parvulorum mortem in vitam suorum parentum divina gratia commutet, cum ipsi videlicet maxime de eorum damnatione quærentes quanta eis per concupiscentiam propriam generatis intulerint, propriæ id culpæ totum tribuant, et sibi ascribant, et tam ipsi quam cæteri hoc videntes timidiore in Deum, et de propriis peccatis

magis compuncti vel resipiscentes efficiantur, cum tam severam in parvulos ex concupiscentia, in qua omnes genuerunt, viderint sententiam. Ex quo etiam ad continentiae bonum potius invitatur, quod tam periculosae indulgemus concupiscentiae, per quam tot animae incessanter inferis transmittuntur. His vel consimilibus rationibus apparere arbitror Dominum de mitissima illa damnatione parvulorum non solum injuriae non esse arguendum, verum etiam ex nonnulla gratiae suae tam in parvulos, ut dictum est, quam in ceteros collatione glorificandum.

Est ergo originale peccatum, cum quo nascimur, ipsum damnationis debitum quo obligamur, cum obnoxii aeternae poenae efficimur propter culpam nostrae originis, id est primorum parentum, a quibus nostra incœpit origo. In illo enim, ut supra meminit Apostolus, peccavimus, id est peccati ejus causa aeternae damnationi ita deputamur, ut nisi divinatorum sacramentorum nobis remedia subveniant aeternaliter damnemur. Et notandum quod licet dicamus peccasse parvulos in Adam, ut expositum est, non ideo simpliciter annuamus eos peccasse, sicut nec cum dicimus aliquem tyrannum adhuc vivere in filiis suis, ideo eum simpliciter vivere concedimus. Damnantur itaque, inquit, qui non peccarunt, quod est iniquissimum; puniuntur qui non meruerunt, quod est atrocissimum. Sed hoc fortasse, quantum ad homines, non quantum ad Deum est concedendum. Alioquin quomodo parvulos quoque poena diluvii vel incendii Sodomitae Deus affligens non arguitur? Aut quomodo B. Job et martyres sanctos affligi vel occidi permisit? denique et unicum suum morti tradidit? dispensatione, inquit, commodissima gratiae suae id fecit, bene et argute: sic etiam, inquam, homines aliqua saluberrimi consilii dispensatione et innocentes pariter ut nocentes affligere possunt, nec in hoc peccare: veluti cum propter alicujus tyranni malitiam boni principes terras eorum depopulantes atque deprædantes, et bonis fidelibus qui eis subjecti sunt, et possessione non mente conjuncti nocere compelluntur, ut paucorum electorum damno plurimorum utilitati provideatur. Potest etiam contingere ut aliqui falsi testes, quos tamen refellere non valcamus, aliqua de aliquo imputent quem innocentem scimus. Quorum quidem testimonia, postquam id egerint quod eis adjudicatum fuerit, cogimur etiam contra conscientiam nostram gravare innocentem, ut (quod mirabile dictu est), dum legibus obtemperamus, juste eum puniamus qui juste non punitur, et juste id agamus quod justum non est, competenti super hoc deliberatione habita, ne uni parcendo pluribus noceamus. Sic etiam in parvulorum damnatione, cum quod non meruerint plectuntur, multae possunt existere causae divinae dispensationis saluberrimae, præter has etiam quas assignavimus, ut non sit iniquum eos sic puniri, licet non meruerint, quoniam Deus qui

talium poena tam ipsis quam aliis non inutiliter utitur, ut supra aliquibus non improbabilibus assignavimus opinionibus, ut magis ad gratiam Dei quam ad justitiam hæc mitissima parvulorum poena referenda videatur, et in quo maxima Dei videtur crudelitas, magnae dispensatio gratiae sit prædicanda.

Nec hoc rationi contrarium est, si quod dimissum est in parentibus, puniatur in filiis, licet hoc filii non ex culpa contrahunt parentum. Aliqua enim pro parentibus satisfactio intercedit, et eis tantum sufficiens est, non etiam filiis. Verbi gratia, egerunt Adam et Eva ejecti de paradiso in sudore vultus et dolore partus vel cæteris afflictionibus poenitentiam de commissa transgressione, et propitiatus est eis Deus propria ipsorum satisfactione. Morte denique temporali cum sint pro illa transgressione quam commiserant ipsi puniti, nequaquam propter ipsam aeternae morti sunt reservandi, juxta illud propheticum: *Non judicabit Dominus bis in idipsum, et non consurget duplex tribulatio* (Nahum 1, 9), id est nemo de uno eodemque proprio peccato et corporali et aeterna morte puniendus est. Filiis autem illorum, videlicet primorum parentum, quibus pariter omnibus etiam pro culpa ipsorum patrum iratus est Deus, tanquam in peccato carnalis concupiscentiae conceptis, quam ipsi videlicet patres ex prima transgressione incurserunt, singulis propria necessaria est absolutio, quae levissima nobis instituta est in baptismo, ubi pro alieno quo obligantur peccato aliena fides patris et confessionis confessio intercedat. Quippe qui obligatus peccato nascitur, pro ipso quo tenetur nondum satisfacere vel pro se valet, sed divinae gratiae sacramento mundatur. Non mirum videri debet si quod indulgetur parentibus, exigatur a filiis, cum ipsa vitiosa carnalis concupiscentiae generatio peccatum transfundat, et iram mereatur. Unde Apostolus: *Natura filii iræ*, a qua quidem ira parentes primi satisfactione propria sunt liberati. Potest autem usu evenire ut cum aliquis pauper dominio alicujus se subjugaverit et parvulos suos; ipse tamen postea propriae virtutis facto aliquo vel pretio libertatem sibi, non filiis acquirat. In ipsis etiam rerum naturis non incongruam nobis Dominus hujus rei similitudinem impressit, quæ hujusmodi objectioni satisfacere quodammodo videatur, cum tam videlicet ex olivæ quam ex oleastri semine non nisi oleaster nascatur, sicut tam ex carne justi quam ex carne peccatoris non nisi peccator nascitur, et ex frumento a palea purgato non purgatum, sed cum ipsa palea frumentum producat: sicut ex parentibus per sacramentum a peccato mundatis nemo nisi cum peccato nascitur.

Utrum autem ex proximis quoque parentibus sicut ex primis peccata contraxerimus, et multiplicatis originalibus peccatis tanto quisque nascatur deterior quanto posterior, ante ... queritur. Beatus vero Augustinus in Enchiridione cap. 16, hoc probat

biliter dici consentit, ut proximorum quoque parentum peccatis filii obligentur, ubi videlicet ait parentum quoque peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam ipsorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabilius dicitur. Illa quippe divina sententia, Reddam peccatum patrum in filios (*Exod. xx, 5*), tenet eos utique antequam per regenerationem ad testamentum novum incipiant pertinere, quod testamentum prophetabatur cum dicitur per Ezechielem, non accepturos filios peccata patrum, nec ultra futuram in Israel parabolam hanc: *Patres manducaverunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt (Jerem. xxix, 51)*. Item ideo est instituta regeneratio, quia vitiosa est generatio usque adeo, ut de legitimo matrimonio procreatus dicat: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. l, 7)*. Neque enim hic dixit, in iniquitate vel peccato, quia et in verbo uno quod in omnes homines portransiit, tam magnum est ut mutaretur vel converteretur in necessitatem mortis humana natura. Reperiuntur, sicut supra disserui, plura peccata, et alia parentum, quæ et reatu obligant filios, nisi gratia divina subveniat. Sed de peccatis aliorum parentum ab ipso Adam usque ad patrem suum disceptari potest, utrum omnium malis actibus et multiplicatis delictis originalibus qui nascitur implicetur, ut tanto pejus quanto posterius quisque nascatur. Hæc tamen beati Augustini dicta magis ad opinionem aliorum, sicut ipsemet innuit, probabilem, quam ad ipsius assertionem referenda videntur. Quis namque Jeremiam et Joannem Baptistam sanctificatos in utero longe posteriores quam Cain deteriores nasci arbitretur? Denique et Dominus Jesus ex multis peccatoribus patribus originem ducens secundum carnem longe post Cain natus est ex Virgine. Et cum plures quam Cain peccatores haberet antecessores, nihil tamen ei obfuit numerositas talium patrum, quorum carnem accepit in Virgine. Sed vero illud in admirationem venire debet, quod cum originale peccatum condonatur, status immortalitatis, qui per ipsum amissus est, non recuperatur. Satis quippe ad divinæ gratiæ largitatem nobis debet esse, si vel gravissimam et æternam evitemus mortem, quia per illud peccatum incurrimus utramque. Non est enim aliud Deum condonare peccatum, quam æternam ejus relaxare pœnam. Ad hoc enim, ut arbitror, pœna ista corporalis et transitoria mortis reservatur, ut eo minus vitam habere temporalem appetamus, quo facilius eam finire prospicimus, et ærumnis subjacere, et eam amplius diligamus quæ vere beata est, et finem non habet. Hæc de originali peccato non tam pro assertionem quam pro opinione, nos ad præsens dixisse sufficiat. Nunc ad expositionem litteræ redeamus.

Lex autem subintravit. Ac si aliquis quæreret: Quid ergo egit lex ante adventum Christi, si postea Christus adveniens peccata abstulit? Respon-

A det quia lex non solum peccata non abstulit, sed auxit, ut necessario Christus ad auferendam quoque habitudinem peccatorum descenderet. Et hoc est lex scilicet scripta *subintravit*, post naturalem, *ut abundaret delictum*. Hoc autem dictum est, quomodo si dicatur de aliquo, *exivit ut moreretur*, id est exivit, et propterea mors est subsequuta, non quod hac intentione exiret. Sic et per hoc quod lex data est populo rebeli, peccatum per transgressionem plurimam abundavit. *Ubi autem*, id est in eodem populo, in quo per transgressionem etiam legis scriptæ, *abundavit peccatum, superabundavit et gratia*, Christi, id est bona ab eo gratis non pro meritis collata, tum quia ibi salutem nostram specialiter operatus est, tam patiendoci scilicet quam prædicando. Unde ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv, 24)*, vel remittendo peccata, aut miracula faciendo, sive patiendoci, resurgendo, ascendendo, Spiritum sanctum mittendo quam apostolos et priores electos inde colligens, per quos universus postmodum orbis acquisitus est Deo. Abundasse peccatum dicit, et superabundasse gratiam, quæ non solum peccatum abstulit, verum etiam virtutes contulit et multiplicavit, tam visibiliter in miraculis quam spiritualiter in interioribus animæ bonis, *ut sicut*, id est ad hoc abundavit hæc gratia, id est dona a Christo gratis collata, *ut ipsa regnat per justitiam*, id est regnum justitiæ in nobis ædificet, quæ omnibus imperet libidinibus, et illicitos refrenet motus, præparando nos ita, *in vitam æternam*, et hoc, *per Christum* seipsum pro nobis hostiam offerentem. *Sicut antea regnavit*, id est regnum suum et dominiium habuit, *in nobis peccatum*, ducens nos ita, *in mortem*, scilicet æternæ damnationis.

CAPUT VI.

Quid ergo dicemus? etc. Quandoquidem ubi abundavit delictum scilicet quasi diceret aliquis: Quid dicemus nisi ut perseveremus in peccato, ut sic in nobis *gratia abundet*, sicut in illis? *Abst!* inquit Apostolus ex sua parte, hoc concedamus, scilicet perseverandum unquam esse nobis aliqua occasione in peccato. *Qui enim mortui sumus peccato*. Ac si diceret: Non est nobis permanendum in peccato, quia nec manendum aliquo modo, cum ei sumus jam mortui, per gratiam scilicet nobis collatam de remissione etiam peccatorum, *An ignoratis*; ac si diceret, etiam ipso sacramento et similitudine mortis Christi, quam accepistis in baptismo, admonemini postquam mortui facti estis peccato, non esse vivendum in illo. Sicut enim ille semel mortuus corpore semel resurrexit a morte, non ultra scilicet moriturus, ita et vos a morte animæ, id est peccato, per gratiam baptismi Christi, non Joannis, liberati, redire ad peccatum non debetis. Et hoc est: Nunquid vos qui ita opponitis, ignoratis sacramentum, id est sanctificationem baptismi Christi, id est ignoratis quod *quicumque*

baptizati sumus in Christo Jesu, id est baptismate ejus potius quam Joannis, *sumus baptizati in morte ipsius?* id est in similitudine et significatione corporalis mortis. Sicut dictum est, ut videlicet sicut ille semel mortuus est corpore, et resurrexit, ita et nos semel mori peccato nitamur, et non ultra velle peccare, etiamsi per penitentiam valeamus resurgere. *Consepulti enim*. Post similitudinem mortis et sepulturæ adjungit etiam resurrectionis, dicens nos ad hoc in baptismo consepultos esse Christo in morte peccati, id est similitudine tridua ejus sepulturæ, per quam morimur peccato, accepisse, ad hoc, inquam, ut, *Quomodo Christus semel resurrexit*, semel iterum casurus in mortem, *per gloriam Dei Patris*, id est per potentiam divinitatis, quæ specialiter nomine Patris exprimitur, ita nos ambulemus per gradus virtutum, quæ novum hominem faciunt, non revertentes ad vitia quæ sunt mors animæ. *Si enim*. Dixi nos accepisse similitudinem mortis et sepulturæ Christi in baptismo, ut similitudinem resurrectionis per novitatem vitæ teneamus. Et merito, *Quia si complantati fuerimus similitudini mortis Christi*, id est si in gratia baptismatis, quæ est similitudo mortis Christi, firmiter radicati fuerimus, sicut ille obedientia mortis sibi injunctæ a Patre immobilis exstitit. Quæ quidem mors ejus fuit quasi plantatio grani fructificandi, et multiplicandi sicut ipse dicit: *Nisi granum frumenti*, etc. (Joan. xii, 24); *simul erimus et resurrectionis ejus*, id est pervenimus per gradus virtutum ad resurrectionis ejus gloriam, sive ad ipsam novitatem vitæ, quæ est etiam in terris quædam similitudo futuræ vitæ, quam resurgendo primus Christus nuntiavit. Novitas vitæ est, ut ait Origenes, ubi veterem hominem cum actibus suis deponimus, et induimus novum qui renovatur in agnitione Dei. Quotidie sic dici potest ipsa novitas innovanda esse. Sic enim dicit: *Nam et is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus renovatur de die in diem* (II Cor. iv, 16). Qui in fide proficiunt, semper bonis operibus adjiciunt meliora.

Hoc scientes, id est attendentes et considerantes in ipso genere mortis Christi significari quod non simul cum Christo sit *crucifixus*, id est in nobis, *vetus homo*, id est transgressor Adam, ut quemadmodum scilicet Christus corporaliter crucifixus mortuus est, ita spiritualiter in nobis veterem hominem per baptismum mori credamus et crucifigi, id est omnem transgressionem, per quam imitamur veterem et priorem Adam, condonari. Et hoc est quod exponens subjungit, ita ut *destruatur in nobis totum corpus peccati*, non unum membrum, id est universa peccata, tam originale scilicet quam propria, non hoc tantum vel illa condonentur. Crucifixus quilibet ita totum corpus extensum habet, ut movere membra non possit, tanquam omnia sint mortificata. Per quod significatur in baptizatis omnia deleta esse peccata. *Ut ultra*, id est ad hoc

A nobis gratia remissionis est collata, ut ei, quantum possumus, cohærentes, et in hac munditia permanentes *non serviamus ultra peccato*, id est non dominetur nobis longa peccati consuetudo, quæ etiam nolentes quasi servos in perpetuum retinet, non tanquam famulos ad horam subjectos habet. *Qui enim*. Bene dixi crucifixum esse et mortuum in nobis veterem hominem, ut amplius ille in nobis peccato non serviat, quam mortuus quilibet, ut ait Hieronymus, justificatus est a peccato, id est ab opere peccati jam alienus, licet penitus voluntate peccandi non careat, sicut libero caret operandi arbitrio: *Si autem*, id est si morte peccati imitamur mortem Christi. *Credimus*, id est mente firmiter tenemus, *quia simul etiam vivemus cum Christo*, tam corpore quam anima glorificati in perpetuum. Cujus quidem vitæ perpetuitatem subjungit dicens, *scientes*, nunc per experimentum quia nunc credimus, *quod scilicet Christus resurgens ex mortuis*, id est de inter mortuos, quorum unus erat, *jam*, id est in præsentis sæculo, *non moritur*, neque etiam in futuro: et hoc est, *Mors illi ultra non dominabitur*. Sed quid est quod ait, *non dominabitur*, quasi prius dominata fuerit, et eum tanquam inimicum oppresserit. Et fortasse qui usque adeo mortem visus est expavisse ut diceret: *Pater, si possibile est*, etc., et iterum, *verumtamen non sicut ego volo*, etc., mori nullatenus voluit, sed permisit? Secundum divinitatem vero, sicut unum est cum Patre, ita et unius voluntatis est, juxta quod ipse de se ait: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam* (Joan. x, 18). Et iterum: *Potestatem habeo ponendi animam, et iterum sumendi eam* (ibid.). Et Isaias: *Oblatus est*, inquit, *quiu voluit* (Isa. liii, 7).

Desideravit quidem anima hominis illius salutem nostram quam in morte sua consistere sciebat, et propter illam quam desiderabat hanc tolerabat, sicut infirmus vel sauciatus aliquis propter sanitatem quam desiderat, multa tolerat aspera coactus, non spontaneus, per quam sanitatem se adepturum existimat. Quæcumque autem coactus quis sustinet, non utique velle, sed magis tolerare dicendus est. Nihil quippe affligendo gravat aliquem, nisi quod contra ejus geritur voluntatem. Et in nullo quis patitur, nisi quod ejus voluntati adversatur. Anima itaque Christi non tam afflictiones passionum velle quam tolerare dicenda est. Sed quia etiam Christus ipse alibi profitetur non se venisse voluntatem suam facere, sed voluntatem Patris. Unde et pro magno id merito et virtute reputandum est, cum amore quis Dei suæ penitus abrenuntiat voluntati, imo et, ut ipse alibi Christus ait, adhuc et animam suam oderit. Quodam itaque modo mors ipsa humanitati Christi dominata est, quando eam videlicet præ augustia sua reformidabat, et transire potius quam venire volebat, quasi nolens sustinuit propter injunctam sibi a Patre obedientiam. Qui etiam sub lege factus est, cum omnino legi nil de-

beret. Tale est itaque quod ait Apostolus, *Mors illi ultra non dominabitur*, ac si diceret : Non opprimit nolentem, vel non affliget violenter innocentem. Quasi enim violentiam mors in eum exercuit, cum innocentem, et nulli peccato penitus subjacentem oppressit, quæ non nisi peccati causa homini est immissa. Potest enim convenientius distingui quod dictum est, *jam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur*, ut videlicet illud primum ad mortem corporis, secundum vero ad mortem animæ referatur. Tale quippe est, *non moritur jam*, ac si dicatur : Præsentem vitæ mortem, id est corporalem non incurret. Tale est vero, *mors illi ultra non dominabitur*, ac si dicatur : Mors illi ulterior, quæ in reprobis corporalem sequitur, et etiam post resurrectionem impiis dominatur, eum nullatenus opprimit. Quæ videlicet mors omnibus quos arripit dominatur, et neminem nisi invitum detinere potest. Hanc autem distinctionem sequens littera exigere videtur quæ ait : *Quia enim mortuus est*, etc. Hinc enim probat quod mors illa, quæ ultima est, id est quæ post hanc transitoriam sequitur, æterna illi non dominabitur, quia ille semel mortuus est in corpore tantum.

Quod enim mortuus est peccato penitus, id est in nullo penitus unquam fuit peccato, sive actuali sive originali, pro quo videlicet peccato mors illa damnationis debetur, ideo semel tantum mori potuit, ut dictum est, id est corpore tantum, non anima. *Quod autem vivit*. Mortuus est, inquam, sed vivit jam suscitatus. Et quod vivit, *vivit Deo*, sicut mortuus fuerat peccato, imo quia mortuus existit in præsentem sæculo peccato, necesse est ut in futuro vivat Deo. Vivit peccato qui vivendo peccat, vivit Deo qui ab ejus voluntate non discordat. Quod quidem soli Christo sive in ipso capite sive in ejus glorificatis membris veraciter assignatur. *Ita et vos*. Quod præmisit de capite per similitudinem quamdam ad membra reducit, ut videlicet peccato moriantur et Deo vivant. Et quia possent illi dicere se ignorare quando peccato, quando Deo viverent, præveniens atque auferens hanc excusationem, dicit ut saltem pro existimatione sua et capacitate suæ intelligentiæ id implere studeant. Et hoc est quod ait : *Existimate*, etc., hoc est ita saltem vivatis, ut vos non reprehendat vestra conscientia, sed mundum ad plenum qualiter vivendum sit cognoscatis, quia et si aliter sapitis, ut ipse alibi Apostolus ait, id quoque Deus vobis revelavit, corrigendo scilicet vestræ simplicitatis minus doctam existimationem. *In Christo Jesu*, id est per gratiam vobis in Christo collatam, cum quo vobis collata sunt omnia, non per merita vestra.

Non ergo. Ad superiora illa revertitur ubi dictum est : *Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato? ut gratia hæc*, etc. Et multis rationibus interpositis concludit non esse permanendum in peccato, id est non oportere aliqua de causa peccatum regnare in nobis. Continuatio : Quandoquidem

sic vivendum est ut existimetis vos mortuos esse peccato. Ergo *non regnet peccatum in vestro mortali corpore*, hoc est non perseveret in fragilitate vestræ carnalitatis. Non dicit, non sit, sed *non regnet*, id est non dominando perseveret. Quod autem non dicat, non sit, insinuat dicens : *In vestro mortali corpore*, id est in fragili et ad peccandum prona humanæ naturæ substantia. Difficile quippe est, imo quodammodo impossibile, ut quandoque nostra hæc mortalitas ad peccatum inclinetur, sed cum humanum peccare diabolicum est, non humanum perseverare. Quomodo autem regnet in nobis peccatum, et dominium obtineat, determinat subjungens, *ut obediat concupiscentiis ejus*. Quasi transitum, non regnum in nobis habet peccatum, quando quod suggerit concupiscentia ratio refrenat. Tunc vero quasi regnans et dominans stabilem in nobis mansionem facit, quando malum quod mente concipimus, opere implemus, vel (quod pejus est) in consuetudinem ducimus, nolentes id per præventiam emendare. Est itaque obedire concupiscentiæ peccatum ita ad affectum ducere, sicut prava concupiscentia quæ peccati est persuadet.

Sed neque. Non solum non obediat malæ concupiscentiæ, verum et ipsam ita prævenire vestra providentia studeat, ut cum voluerit dominari non possit. Quod quidem facietis, si non exhibueritis, *membra vestra arma iniquitatis peccato*, id est non præparabitis ea instrumenta conceptæ animo iniquitatis, id est malæ concupiscentiæ, ad peccatum opere complendum. Tunc autem præparamus membra nostra ad malam concupiscentiam quæ ad actum perducitur, quando nimio cibo vel potui indulgemus, unde lascivire facile caro possit; vel quando componimus nos atque adornamus, ut mulieribus placere valeamus; vel quando pugillatorie vel gladiatorie insistimus, ut per ea quos voluerimus opprimamus; vel in causis linguam exeremus, ut inde pecuniam acquiramus; et quibuscunque modis vel aliquam partem nostri corporis ad aliquid mali operandum facilem siveabilem efficiamus. *Sed exhibete*, id est præparate vos Deo, hoc est divinæ voluntati dicite, utpote per fidem ab eo spiritualiter suscitati a morte animæ. Et hoc est *tanquam exhibete membra vestra*. Et quia fides sine operibus mortua est, addit *et membra vestra*, scilicet exhibete *arma justitiæ Deo*, id est instrumenta quibus omnis ad justa opera utatur, veluti si quis abstinentia gulam domet, ut quod sibi subtrahit alteri largiatur, vel manus in labore exercent, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, vel aures prædicationi et oculos sacræ lectioni applicet, ut alios quoque valeat erudire, etc. *Peccatum enim*. Dixi, ut exhibeatis membra vestra Deo, et id præcipue debetis propter appositam gratiam Evangelii, et gravissimam pœnam legis remotam. Et hoc est peccatum, id est lex peccati, id est pœnæ potius quam gratiæ. *Vobis*, ad Christum jam conversis, *non dominabitur*, id est non opprimit atque affliget

illis intolerabilium pœnarum vindictis. Unde causam annectit, dicens :

Non enim sub, id est non estis jam sub legalibus institutionibus obnoxii, tanquam illo legis jugo gravissimo pressi, dentem pro dente, oculum pro oculo, etc., sed sub gratia scilicet Evangelii. Quod scilicet Evangelium testamentum amoris et misericordiæ est dicendum, sicut illud timoris et vindictæ exstitit. Unde et in laudem Christi Psalmista præcinit, *Diffusa est gratia in labiis tuis*, hoc est dilatatam usque ad inimicos charitatem, juxta quod alibi dicit : *latum mandatum tuum nimis*, et tota tua resonat prædicatio. Quæ quidem omnia ita dimitti præcipit, seu persuadet, ut incassum speremus remissionem a Deo peccatorum, nisi omnibus omnes injurias dimittamus. *Quid ergo peccabimus?* occasione præmissorum quæstionem interserit atque solvit dicens : *Quid ergo*, scilicet dicendum est aut tenendum? hoc est quæstionem quasi rationabiliter incurrimus hanc, peccabimus quoniam non sumus sub lege; id est libertatem hanc gratiæ quam accepimus convertemus ad peccandum, quia scilicet vindictam hanc corporalem non timemus? *Absit!* quod videlicet non esset hæc libertas, sed servitus. Et hoc est quod subdit : *An nescitis*, id est tam sto-

lidi estis quod ignoratis, quod servi estis ejus cui vos præparatis servos ad obediendum, id est cui vos sponte traditis non coacti, ut quod præcipit exsequamini; non attendentes videlicet an non sit faciendum, sed quod sit ab eo præceptum, sive peccati, id est pravæ voluntatis ducentis ad mortem, id est damnationem, quasi suggerem præcipientis prava opera, sive obeditionis, scilicet servi, id est bonæ voluntatis, seu præceptionis, cui est obediendum ad justitiam, id est aliquam justam operationem. *Gratias autem*. Dixi sive peccati sive obeditionis, quasi dubitarem cujus servi sitis; sed gratias, id est grates Deo, subaudi refero, quod cum fuissetis prius servi peccati, nunc estis facti servi obeditionis. Et hoc est, *obeditis autem ex corde*, id est amore potius quam timore, in eam formam, id est secundum illum modum doctrinæ, in qua a prædicatoribus estis eruditi, et sic liberati a servitute peccati, cui videlicet prius obediatis. *Servi facti estis justitiæ*, id est justæ vel rectæ voluntatis, seu divinæ præceptionis, quæ non solum justa, verum etiam ipsa est appellata justitia. *Humanum dico*. Ac si diceret : et quia nunc a jugo peccati liberati ad obediendum justitiæ estis traduci.

LIBER TERTIUS.

Humanum dico. Adhortando vos, ut in ea perseveretis, et quia vos infirmos adhuc et carnales intueor, id est pronos relabi ad peccata, humanitus vobis loquor, id est remissius quam justum sit, ut videlicet si non plus saltem tantum studeatis implere opera justitiæ, quantum studuistis iniquitati deservire. Et hoc est illud humanitus dictum, *propter infirmitatem carnalitatatis eorum*, id est quam ex carnalibus trahunt desideriis, quod statim adjungit dicens : *Sicut enim*. Ac si diceret, vere humanum vobis dico, quia hoc ut videlicet sicut olim exhibuistis, id est aperte atque impudenter præparastis, *membra vestra servire immunditiæ*, id est carnalibus turpitudinibus, luxuriæ vel gulæ, *iniquitati*, id est spiritalibus vitiis, sicut est ira vel odium in alterum, seu cupiditas rei alienæ : illis, inquam, exhibuistis *servire ad iniquitatem*, scilicet perpetrandam, ut videlicet perversum mentis desiderium in effectum duceretis, ita præparate nunc illa *servire justitiæ*, id est justis desideriis in *sanctificatione*, id est in effectum sancti operis. Qui non tam ex infirmitate quam ex studio peccant, membra sua præparant ad iniquitatem, sicut nonnulli calidis utuntur, ut luxuriæ; vel falsis, ut potui vacare diutius possint, atque ipsa sui corporis membra sæpe contra ipsorum naturam ad turpitudines cogunt. Manum quoque suam ad iniquitatem perpetrandam præparat,

si ei gladium providet, quem in eum quem odit exerceat. E contrario membra sua justitiæ præparat, si ea sic temperare satagit, et coercere, ne ad illicita prorumpant; sed ad coronam proficiant : quibus quidem cum potuit non est transgressus, imo viriliter in eis omnem pravæ suggestionis impetum exstinxit, et quæ eis potuit ad bene operandum monstravit, ut oculis sacras litteras, auribus lectiones, manibus eleemosynarum munera vel religiosi laboris instrumenta.

Cum enim. Bene dixi, quia liberati modo a peccato servi facti estis justitiæ, quia e contrario olim servi existentes peccati liberi fuistis justitiæ, id est a servitio justitiæ alieni. Locus a contrariis. Sicut servus justitiæ dicitur qui ei famulatur, ita e contrario liber ejus dicitur qui ab ejus servitio remotus est, id est qui eam implere non curat. *Quem ergo*, id est quandoquidem olim ita peccato servistis a justitia penitus alieni, quem tunc *fructum*, id est utilitatem, *habuistis*, scilicet supra positus, immunditia scilicet et iniquitate, *in quibus*, id est de quorum perpetratione, *nunc erubescitis*. Et hic est finis illorum, scilicet ad quod ducit, vel effectus prius eis debitus mors est, animæ videlicet, id est perpetuæ cruciatus pœnæ. *Nunc vero liberati a peccato*, id est a gravi malæ consuetudinis jugo, *habetis jam hic fructum vestrum in sanctificationem*, id est ipsam

remissionem peccatorum, qua sanctificati estis, habetis pro remuneratione. *Finem vero*, id est exitum, ad quem hæc sanctificatio perducit, habetis vobis præparatum. *Vitam æternam*. Merito finem dicit tam vitam quam mortem animæ æternam, quæ vita ista corporis et morte temporali finitis extremæ consequuntur. *Stipendia enim* ad duo illa præmissa. *Nam finis illorum, et Hinc vero liberati* etc., ista duo subnectit, *stipendia enim*, et, *gratia autem Dei*, etc., ostendens videlicet qualiter ad duos illos fines, quos distinxit, mortem scilicet ac vitam perveniatur. Ad mortem quidem ex justitia, ad vitam autem ex gratia per Jesum ante collata. *Non sunt enim condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. viii, 18). Unde bene remunerationem peccati de morte vocat stipendium, remunerationem autem obedientiæ Dei de vita æterna non stipendium, sed gloriam nominat. Stipendium quippe a stipe nomine, et penso pensas verbo dicitur. Stipes autem vel stips dicitur merces quæ militibus redditur, pensato eorum labore, sive considerata dominorum utilitate. Haymo vero sic ait : Stipendia, id est remuneratio stipendium dicitur, a stipe pendenda, id est substantia ponderanda. Antiquitus enim potius ponderabatur pecunia quam numerabatur. Sic continua : Dixi quia finis illorum, id est immunditiæ et iniquitatis, mors est, et bene, quia omnis peccati stipendia sunt, id est justa et debita remuneratio mors, his videlicet qui in eo perseverant : sed vita æterna potius est gratia Dei dicenda quam stipendia nostra, id est gratis potius nobis collata, quam meritis nostris debita. Et hoc est per Christum Jesum, per quem Deo reconciliati sumus.

CAPUT VII.

An ignoratis. Dixerat superius Apostolus : *Non enim sub lege estis, sed sub gratia* ; et rursus hic novissime adjecit, *per Jesum Christum Dominum nostrum*, potius quam per legem, nos nanc gratiam vitæ æternæ assecutos. Unde quia aliquis possit quæere : Post legem datam quando aliquis sine ejus observationibus potest salvari cuicumque apponatur gratia, convenienti similitudine Apostolus talem prævenit et solvit quæstionem, ostendens videlicet quod quemadmodum mulier priore viro defuncto potest ad alium inculpabiliter transire, ita populus Dei prius jugo legis alligatus quasi mulier viro cui debet obedire, potest jam lege defuncta ad libertatem Evangelii sine culpa meare. Usque ad Joannem enim, qui interpretatur *gratia Dei*, id est ad tempus gratiæ singularis adventus Christi, lex et prophetæ. Quod quidem tempus sicut in Epistola ad Hebræos ipse commemorat Apostolus, de mutatione scilicet testamenti, id est de interitu veteris et nativitate novi, Dominus per Jeremiam promiserat dicens : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, etc.* Continuatio : Dixi nos jam non esse sub lege, nec jam post Christum eam nobis esse necessariam insinuavi. Nec hoc quidem mirabile videri debet.

A Quia, *nunquid ignoratis, fratres*, id est non credo quod ignoretis, quia lex in homine dominatur, id est ei ab homine est obediendum, quandiu ipsa vivit, id est tanto tempore quod ei a Domino præfinitum est et concessum, ut ejus obedientia valeat et integre in ipsis etiam figuralibus præceptis custodiatur. Quod autem interponit, *scientibus autem loquor*, id est vobis qui legem jamdudum didicistis, ostendit hanc invectionem ad eos qui ex Judæis crediderant, specialiter spectare, de quibus quasi causam hic interserit, quod id quod dicit non ignorant, quia legem didicerunt, quæ hoc docet, tempus videlicet eam habere præfixum, vel a Deo determinatum, ut non semper ut dictum est vivat, sicut supposito Jeremiæ testimonio confirmatur, sive aliis B Veteris Testamenti locis.

Nam quæ. Probat competenti similitudine, quia lex ex eo tempore tantum quo vivit dominari habet populo subjecto. Quia et vir quilibet uxori sibi alligatæ non habet dominium, nisi dum vivit. Et hoc est : *Nam quæ sub viro est mulier*, id est ei tanquam superiori copulata est, *eo vivente alligata est legi ipsius*, id est legi maritali, ut videlicet alii nubere non possit. *Ergo vivente*, quia scilicet alligata est ita legi matrimonii. *Itaque fratres*. Præmissam adaptat modo similitudinem, dicens, et ita id est quemadmodum vos qui primitus legi vivebatis per obedientiam ei subjecti, mortui jam facti estis ei per corpus Christi, id est per ipsam præsentiam veritatis in Christo vobis exhibitam. Cujus quidem veritatis umbra in lege præcessit. Postquam enim res ipsa venit, quæ per se sufficit, jam non est opus figuris illis, quæ in signum rei futuræ præcesserunt, et in spe tantum illius venerabiles æstimantur, ne si et figuræ illæ adhuc perseverarent adhuc expectaretur futurum quod jam est præteritum ; et Judæi de sua adhuc vetustate gloriantes nostræ insultarent novitati et amplius de operibus ipsis quam de fide Christi nonnulli considerent, quam sine operibus minime sufficere crederent. Notandum vero quod cum, juxta similitudinem inductam, convenientius dicendum videretur legem nobis fuisse mortuam quam nos legi, quia tamen eadem est sententia nil refert sive hoc sive illo modo dicatur. *Ut sitis alterius*, id est Christi, ejus tantum obedientiæ atque evangelicæ doctrinæ præceptis alligati. At ne quis opponeret ipsum quoque Christum jam fuisse mortuum, et sic a jugo ejus jam suos absolutos esse, provide adjunxit, *qui ex mortuis resurrexit*, id est de inter mortuos propria virtute in vitam se erexit perpetuam, ut spe et desiderio ejus gloriæ accensi *fructificemus non mundo, sed Deo*, id est spiritualibus bonis quibus oblectatur Deus potius abundemus quam mundanis et terrenis, quæ Judæi semper avidè requirebant, quorum, juxta litteram quam insistent, nulla nisi terrena promissio reperitur, ut ita mundo potius quam Deo fructificare ex promissione legis dicendi essent. Quod enim Deus illum duræ cervicis populum amplius desiderare noverat, eis pro-

mittebat, ut sic magis eos qui carnales erant, id est carnalibus potius quam spiritualibus bonis intenti, ad obedientiam alliceret. Et attende quod cum ad hoc quod promisit, ut *sitis alterius qui ex mortuis resurrexit*, adjuunxit ut *fructificemus Deo*; non ait ut fructificetis, sed ut vos et nos pariter, id est omnes fructificemus, sive prædicando sive obediendo.

Cum enim essemus. Dixi ut sitis alterius discipuli, scilicet et imitatores quam bucusque fuistis, ut fructificetis Deo, id est, ut sitis spirituales per desiderium potius quam carnales, sicut olim fuistis temporalem legis promissionem sequentes. Et merito sic monet, quia tunc per illam legis promissionem vos carnalium desideriorum amatores nequaquam spirituales Deo fructum reddere poteratis, sed morti potius, id est mortalem et damnabilem habebatis fructum magis ac magis semper per concupiscentiam terrenis adhærentes, juxta quod scriptum est :

Crescentem sequitur cura pecuniam.

(HORAT., *Od.* lib. III, *od.* 16, v. 18.)

Et alibi :

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

(JUVEN., *Satyr.* 14, v. 159.)

Sic lege, *Cum essemus in carne*, id est carnalibus, non spiritualibus desideriis inhiantes, passiones peccatorum, id est concupiscentiæ diversæ nos peccare facientes, ut sit quasi intransitive dictum, *passiones peccatorum*, id est quæ peccata erant, sicut dicitur *creatura salis*, vel substantia aut corpus lapidis, id est creatura quæ est sal, vel substantia aut corpus quod est lapis. Quæ quidem passiones, *erant per legem*, laudantem scilicet atque pollicentem eorum quæ multum desiderabant magnam abundantiam, terram videlicet optimam lacte et melle manentem, et pacem et prosperitatem in ea maximam, et vitam longævam, et quidquid ad terrenam pertinet felicitatem, quam præcipue desiderabant. Et quorum quidem laude, promissione, et spe amplius in eorum desiderium accendebatur, quam si ea minime sperarent, vel tanta esse didicissent. A quibus enim ideo desperamus, non multum aut diu eorum desiderio tenemur. *Operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti*, hoc est damnationis mortalem nobis acquirebant exitum. Concupiscentiæ operantur in membris, quando conceptum mente desiderium per aliquod membrum opere implemus, ut per genitalia libidinem, per manus furtum aut rapinam. Nunc autem absoluti sumus ab obedientia illa legis, quæ pro remuneratione, ut dictum est, temporalium impendebatur. *Ita ut jam serviamus Deo*, mente potius quam opere spiritualiter illas legis figuras magis quam corporaliter adimplentes, sicut alibi dicitur : *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat* (II Cor. III, 6). *In novitate spiritus*, id est in spiritualibus desideriis et intelligentia, quæ ante non erant, et non in vetu-

A state litteræ, id est in antiquis operibus quæ juxta litteram tantum fiebant, sicut erat carnalis circumcisio, observatio Sabbati, sacrificia et alia innu-mera.

Quærit fortassis aliquis, cur etiam promissionem æternæ vitæ lex non habuerit, ut non solum terrenorum, verum et cœlestium donorum desideriis amplius ad obediendum populus alliceretur; sed quia imperfecta habuit præcepta, sicut alibi idem Apostolus commemorat, dicens quod *lex ad perfectum nihil adduxit* (Hebr. VII, 19). Et Veritas per semetipsam : *Audistis quia dictum est antiquis, etc.* (Matth. v, 21). Et : *nisi abundaverit justitia vestra, etc.* (ibid., 20). Non potuit ejus esse remuneratio perfecta, nec terrenis desideriis cœlestia compete-
bant, neque Deo aliquis tam pro terrenis quam pro cœlestibus serviens aptus esse potest. Unde Veritas per semetipsam admonet dicens : *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua* (Matth. VI, 3), id est ne admisceas in aliquo tuo opere terrenam intentionem cœlesti, ut simul pro transitoriis et æternis bonis obedias Deo. Sed fortasse dum propositæ quæstionis nodos solvere cupimus, majores ex ipsa solutione incurrimus. Cum enim in lege de dilectione et Dei et proximi præceptum sit, et hæc duo præcepta sufficiant ad vitam. Unde et Dominus diviti quærenti quid faciendo vitam æternam possideret, respondit ut hæc duo præcepta servaret et sufficerent, et Paulus ipse plenitudinem legis esse dilectionem profitetur. Mirabile videtur quod lex ad perfectionem nihil duxerit, et quod ipsa non suffecerit ad vitam, ut merito propter hoc evangelica deberet abundare justitia. Revera quia præcepta legis sive de dilectione sive de aliis ad perfectum non duxerint, id est ad salutem sufficere non poterant, sed necesse erat ut veniret Christus, qui est finis et consummatio legis, cum videlicet sine ipso in lege promisso lex adimpleri nullatenus valeret. Sed et si diligenter verba legis scrutemur, nusquam lex nomen proximi nisi ad homines ejus populi, id est Judaici extendit, nec usquam apud nos in tota lege Moysi scriptum reperitur, *diliges proximum*, sed *diliges amicum tuum* (Levit. XIX, 18). Quod quidem et Dominus ipse diligenter attendens, cum ei mandata legis dives interrogatus recitaret et diceret : *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. XIX, 19), proximum pro amico vel benefactore poni ex adjuncta parabola patenter insinuavit, ostendens ex ipso divitis judicio eum tantum qui misericordiam impenderat illi qui inciderat in latrones, proximum ejus exstitisse. Ac per hoc manifestum est cum dilectio proximi ad amicum tantum secundum litteram legis accommodetur, nequaquam præceptum dilectionis, quod in lege est, perfectum esse sicut est Evangelii, in quo præcipimur et inimicos diligere, atque eis quoque benefacere, ut simus perfecti sicut Pater cœlestis, qui solem suum facit oriri super bonos et malos (Matth. v, 44, 45). Quod quidem ipse Apostolus attendens, non ait, *qui diligit proxi-*

num, justitiam vel Evangelium adimplet, sed, *legem* A *adimplet* (Rom. XIII, 8).

At vero rursus quæstionis nodum incurrimus, quod diviti interroganti quid faciendo vitam æternam possideret, et ab ipso postea recitatis duobus de dilectione Dei et proximi mandatis, respondit ei dicens: *Hoc fac, et vives* (Luc. x, 28), præsertim cum ipse alibi dicat: *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* (Matth. v, 46.) Sed profecto nemo melius vel proximus vel amicus intelligendus erat, quam is quem designabat Samaritanus ille, qui misericordiam vulnerato impenderat, id est Christus qui profecto proximus erat Judæis tam cognatione quam veræ charitatis affectu, vel beneficiis innumeris, sive scilicet prædicando, sive miracula faciendo. Si ergo dives ille omnem tunc proximum sive amicum diligeret, utique per Christum. Et sic ei et præceptis ejus cohærendo vitam utique meretur æternam. Nec tamen ideo præceptum de dilectione proximi et amici vel benefactoris, quod lex dederat, perfectum exstiterat, cum nequaquam omnem hominem comprehenderet, tam amicum scilicet quam inimicum, licet etiam in tempore Christi videretur, imo per ipsam Christum qui jam advenerat, et proximus, ut dictum est, factus fuerat; perfectionem autem tunc haberet mandatum sive lex, si ex se ita sufficeret ut nihil unquam ad integritatem justitiæ deesset obedientibus sibi, nec opus esset aliud adjungi. Quod nequaquam verum est, cum ante adventum Christi illorum qui tunc erant proximorum et amicorum dilectio imperfecta esset, nec usque ad inimicos extenderetur, sicut postea per Christum extensa est. Quod vero supradiximus proximum in lege secundum litteram non omnem hominem accipi, non solum ex ipsa lege, verum etiam ex nonnullis ecclesiasticorum doctorum testimoniis astrui potest.

Unde Ambrosius (68) super Epistolam Pauli ad Romanos, ubi dictum est: *Nemini quidquam debentis*, etc. (Rom. XIII, 8). « Pacem vult, inquit, nos habere, fieri si potest, cum omnibus; dilectionem vero cum fratribus. Et hoc erit nulli quidquam debere, unicuique pro loco suo officium exhibere. » Item infra (69). « *Dilectio proximi malum non operatur* (ibid., 10). Malum non operatur, quia bona est dilectio, nec peccari potest per illam, quæ legis perfectio est. Sed quia tempore Christi addi aliquid oportuit, non solum proximos, sed etiam inimicos diligi præceptum est. Unde: *Plenitudo legis dilectio est* (ibid.), ut justitia sit diligere proximum, abundans vero et perfecta justitia etiam inimicos diligere. » Hæc cœlestis justitia est, hæc Deo Patri similes facit, qui et non colentibus se annua dona largitur. Nec nos latet plurimos sanctorum Patrum in ipso de dilectione proximi mandato omnem hominem proximum intelligere, atque id ve-

risimilibus confirmare rationibus. Unde Augustinus De doctrina Christiana lib. I (70), utrum ad illa duo præcepta et dilectio angelorum pertineat quæri potest. Nam quod nullum hominum exceperit qui præcepit ut proximum diligamus, et Dominus ostendit, et Paulus apostolus. Item duo præcepta protulerat, atque in eis pendere totam legem et prophetas dixerat. Item Dominus ait, *Vade et fac similiter*, ut videlicet eum esse proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ si indiget, vel exhibendum si indigeret. Ex quo est jam consequens, ut et ille a quo nobis vicissim exhibendum est, proximus sit noster. Proximi enim nomen ad aliquid est. Nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Item: (71) « Paulus dicit: *Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furtum facies, non concupisces*, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur. *Diliges proximum tuum tanquam teipsum* (Rom. XIII, 9, 10). » Item: « Quisquis ergo arbitratur non de omni homine Apostolum præcepisse, cogitur fateri quod scelestissimum est visum fuisse Apostolo non esse peccatum. Si quis autem non Christiani aut inimici adulteraverit uxorem, » etc. Item (72): « Jam vero si vel cui præbendum, vel a quo a nobis præbendum officium misericordiæ, recte proximus dicitur, manifestum est hoc præceptum quo jubemur diligere proximum, et sanctos angelos contineri, a quibus misericordiæ impenduntur officia. »

Hæc quidem diligentissimi doctoris nostri Augustini verba, omnino convincere videntur proximum in lege omnem hominem intelligendum. Alioquin per proximi dilectionem nequaquam impleri lex videretur, quæ etiam de alienigenis multa præcipit, quorum offensio sicut et proximorum vitanda est. Sed cum duo dilectionis sint rami, dilectio scilicet Dei, cujus Veritas ipsa primum et maximum dicit esse mandatum, et dilectio proximi, quando per dilectionem proximi lex impletur, nisi hæc dilectio illam quoque complectatur, cum neino rectius nobis proximus vel amicus sit intelligendus quam ipse Conditor noster et Redemptor, a quo tam nos ipsos quam omnia bona habemus, sicut ipse Apostolus commemorat dicens: *Quid autem habes quod non accepisti?* (I Cor. iv, 7.) De cujus quidem circa nos ineffabili charitate alibi dicit: *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam sic cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est* (Rom. v, 8). Item rursus: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Et per semetipsum Filius ait: *Majorem charitatem nemo habet ut animam suam*, etc. (Joan. xv, 13). Unde hunc spiritualiter proximum in hoc dilectionis mandato Origenes intelligens, in sequentibus hujus Epistolæ ait: « Si diligentius

(68) Patrol. tom. XVII, col. 164.

(69) Ibid., col. 165.

(70) Patrol. tom. XXXIV, c. l. 34.

(71) Ibid.

(72) Ibid.

requiras quis sit proximus noster, discas in Evangelio illum esse qui jacentes nos inclinatos ad stabulum Ecclesiæ detulit, et stabulario Paulo, vel ei qui Ecclesiæ præstet duos denarios Veteris ac Novi Testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc proximum si diligamus, legem implemus. *Finis enim legis Christus (Rom. x, 4)*. Cum itaque proximi nomen etiam Deum, et maxime ipsum comprehendat (neque enim aliter dilectio proximi implet legem) constat profecto per ipsam quoque, sicut et per dilectionem Dei, legem impleri, quia qui Deo vere per dilectionem cohæret, nullum ejus præceptum contemnit, sicut scriptum est : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit (Joan. xiv, 23)*. Quomodo etiam vera potest esse dilectio : quæ charitas dicitur, nisi ad Dominum referatur. Et ipse Augustinus De doctrina Christiana lib. quarto (73) : « Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter Deum. » Idem lib. De moribus Ecclesiæ contra Manichæos (74) : « Scriptum est quia propter te afficimur tota die (Psal. xliii, 22) : » « Charitas non potuit signari expressius quam quod dictum est propter te : » Quisquis ergo charitate Deo cohæret qua scilicet sola discernuntur filii Dei a filiis diaboli, atque ideo ejus satagit obtemperare præceptis, implere studet tam ea quæ pertinent ad alienos quam quæ attinent ad proximos, et in utrisque pariter divinam sequi voluntatem nititur. Nihil ergo refert ut salva reverentia patrum seu fratrum loquamur et longe a perfectione Evangelii legem absistere fateamur, omnemque insuper tam apostolicam quam evangelicam auctoritatem conservemus. Nihil, inquam, refert sive proximum in lege omnem hominem intelligamus, sive minime : dummodo, ut dictum est, in proximo comprehendatur Deus, et dilectionem quoque Dei dilectio includat proximi. Quippe cum dicitur, *diliges proximum tuum (Math. xxi, 39)*, atque additur *sicut teipsum*, quomodo implere id possemus, nisi et nos ipsos diligeremus? Quomodo autem diligere vel nos ipsos possumus, si mandata Dei contemnentes inique agamus? *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. x, 6)*.

Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Continuatio : Dixi passiones peccatorum per legem olim operari, ut utile etiam nobis esset a lege absolvi quasi a peccato. *Quid ergo dicemus*, id est quid de lege sentiendum est quam bonam putabamus? nunquid jam ipsa non videtur potius mala dicenda esse quam bona? Et hoc est quod quasi sibimet objiciendo ait : *Nunquid lex peccatum est*, id est ad damnationem potius quam ad salutem pertrahens, ut videlicet damnationem potius quam salutem nobis promereatur, et solummodo nocere, non juvare queat, et in se nihil boni habeat magis quam peccatum? *Absit!* ut hoc videlicet credamus. *Sed peccatum*, id est imo potius peccato

A contraria est, ipsum penitus docendo et prohibendo ut caveatur, ita ut non solummodo facta, verum etiam concupiscentias inibeat, sicut et Evangelium, sed longe minus, cum ipsa videlicet ad ea tantum quæ proximi sunt, eas restringat, dicens : *Non concupisces rem proximi tui, nec desiderabis quæ illius sunt (Exod. xx, 17)*. Quare autem necesse esset peccatum doceri a lego prætermittit, dicens quia ante documentum legis, in quo præcipue peccabatur, ignorabatur, in corde videlicet magis quam in opere. Et hoc est quod de se dicit in persona generali hominum, quorum jam per transgressionem priorum parentum obtenebrata tunc erat, ut potius opera quam desideria culparent : *Peccatum non cognovi*, id est discretionem ad veram notitiam peccati non habui, nisi per documentum legis, quia id in quo tantummodo videlicet vel maxime peccatur, id est concupiscentiam peccatum esse ignorabam. Et hoc est quod supponit : *Nam concupiscentiam*, id est pravum animi desiderium, in ambitione scilicet terrenarum vel carnalium voluptatum *nesciebam esse*, videlicet quod ipsa esset, *peccatum*, nisi lex id docendo diceret : *Non concupisces*, id est non interdiceret concupiscentiam, licet non generaliter, sed de rebus, ut dictum est, proximi. Nota quod cum dicitur, *Non concupisces*, simul et docetur peccatum, et prohibetur ut vitetur. Unde legem penitus bonam esse convincit, quia quidquid suum est bonum, sive in docendo scilicet, sive in prohibendo, nec vitio legis, sed hominum est imputandum ; si peccatum post legem abundavit, et deteriores et inexcusabiliores effecti sumus post doctrinam præceptorum et negligentiam eorum, quam ante, secundum quod scriptum est : *Servus sciens, et non faciens voluntatem domini sui, vapulabit multis*. Item : *Melius est non cognoscere viam veritatis, quam post agnitam retro abire*. Bene itaque dictum est : *Absit ut lex peccatum sit*, id est inutilis et mala ex se, sed tamen occasione peccati quod ante non erat ex ipsa accepimus, sicut ex nonnullis bonis quæ Deus erat, sæpe concupiscentiam incurrimus si his careamus, vel superbiam, si ipsa habeamus. Non tamen ideo mala sunt ipsa dicenda, si male ipsa desideremus, vel male ipsis utamur.

D Sic lege, *peccatum*, id est pœna et afflictio hujus vitæ temporalis, quam ex culpa priorum parentum sustinemus, operata est in nobis omnem concupiscentiam, quorumlibet scilicet terrenorum, bonorum, ut per eorum videlicet abundantiam omnem præsentium ærumnarum evitemus anxietatem. Et quomodo id operata sit demonstrat dicens :

Accepta occasione per mandatum, id est per legis obedientiam hæc terrena bona promittentis. Quod enim lex propter obedientiam sui hoc promittebat, non videbamur peccare, quantumcunque illa concupisceremus, si requisitam obedientiam impediremus. Hoc autem quod hoc loco peccatum nominat,

(73) Patrol. tom. XXXIV, col. 105 106.

(74) Patrol. tom. XXXII, col. 1517.

ipsum fomitem et nutrimentum peccati esse insinuat, de quo nobis in præcedenti libello, cum de originali peccato ageremus, non est prætermissum. *Sine lege enim*, id est antequam lex præcepta et promissiones auferret, peccatum illud, id est fomes ille, ut dictum est, peccati, etsi tunc etiam erat, quia minores habebat vires ad exsuscitandam concupiscentiam quam postea. Quo enim certius id quod desideramus expectamus, amplius in ejus concupiscentiam accendimur, sicut supra meminimus. *Ego autem vivebam aliquando*, id est aliquo modo, si non ex toto, morte illius fomitis carebam, et quasi sine concupiscentia eram ad comparationem subsequente post legem concupiscentiæ. *Sed cum venisset mandatum*, lege data, *revixit peccatum*, id est post præceptum invaluit concupiscentia, vel revixit in prole quod præcessit in parente, id est concupiscentia ita est nobis post præceptum excitata, sicut in primis parentibus post præceptum inchoata, præsertim cum sæpe etiam ardentius desideretur quod prohibetur, juxta illud poeticom.

Nitimur in vitulum semper, cupimusque negata.

(OVID., *Amor.* lib. III, eleg. 4, vers. 17.)

Ego autem mortuus sum. Qui prius quasi infirmus, non mortuus eram, et quasi corrigendus, non damnandus; flagellandus, non occidendus, minore merito si qua erat concupiscentia stimulatus. *Et inventum est mihi*, id est occasione legis, ut dictum est, ex qua melior esse debui, factus sum longe deterior, et unde vitare peccatum debui, amplius incurri. *Et hoc est quod subjungit: Nam peccatum accepta occasione*, id est inventa causa incitandi nos ad concupiscentiam per mandatum, id est legem, de cujus obedientia nimium præsumebamus, *seduxit me*, id est fefellerit reputans me scilicet singulariter Deo charum esse, propter obedientiam legis quam ei exhibebam, ut vix aut nunquam de damnatione mea vererer quidquid facerem, et maxime concupiscentiam promissorum quantacunque esset non arbitrans esse damnabilem, cum præceptis obediremus, pro quorum obedientia illa erant promissa. *Et per illud me occidit*, id est damnavit. *Itaque lex quidem*: quandoquidem lex ad cognitionem peccati, et ad vitam data est potius quam ad mortem, ergo lex quidem *sancta est*, id est in nullo vitiosa sive culpabilis, *et mandatum ejus sanctum*, nihil jubens atque prohibens, nisi quod oportet, atque ideo *justum in se et bonum*, id est utile ac salubre obedientibus.

Quod ergo bonum est. Duo dixit, scilicet et mandatum ejus bonum, et per illud tamen accepta occasione se esse occisum. Unde quasi rationabiliter obiciens quærit ergo quod bonum est in seipso, videlicet præceptum factum est mihi mors, id est damnatio. *Absit!* Nulli enim debet dici damnabile præceptum, nisi cujus obedientia damnosa est, sicut fuit præceptum diaboli ad Evam. *Sed peccatum.* Dixi quia mandatum bonum est, nec mihi nec alicui

mors, id est damnabile dicendum est; sed tamen ipsum causa quodammodo mihi damnationis factum est, ex ipso ut dictum est occasione concupiscentiæ accepta, juxta illud historiographi: « Omnia enim mala orta sunt ex bonis initiis. » Sic lege: *Sed peccatum*, id est fomes ille, ut diximus, peccati, *per bonum*, subaudi mandatum legis, sive per legem ipsam ut supra monstravimus, *operatum est mortem animæ*, id est omnem concupiscentiam, ita ut *appareat peccatum*, id est culpa illa concupiscentiæ sit manifesta, et inexcusabilis, et ita ut sit maxima. Et statim quod maxima sit ostendit, dicens, *ut peccatum*, id est fomes ille supradictus peccati, *fiat peccans supra modum*, id est ad peccandum nos maxime inclinans, *per mandatum*, id est occasione accepta, ut dictum est, ex lege.

Forte quærat aliquis quomodo mandatum legis, seu ipsa lex bonum dicatur, vel ad vitam datam, vel quare etiam Deo datum, si salvare obedientes non poterat? Ad quod respondemus legem in hoc esse datam ad vitam, ut etiam populo Dei vitæ æternæ meritum initiaret, non perficeret, et ideo bona tantummodo, quia omnia ejus, ut dictum est, justa sunt præcepta, etiam secundum litteram, si non perfecta, et causas habent rationabiles quæcunque Dominus præcepit, etsi ea ignoremus. Fuit autem magnæ dispensatio providentiæ, rudi adhuc penitus et indisciplinato populo ac duræ cervicis semper atque rebeli inchoationis aliqua, non perfectionis dare mandata, ut saltem in aliquo addicerent obedire qui nullam adhuc, aut pene nullam expertus fuerat obedientiam, ut poeta meminit:

Est quodam prodire tenus, si non datur ultra.

(HORAT., *Epist.* l. 1, ep. 1, vers. 32.)

Nec nos cum jumenta domamus, magna eis onera primum imponimus, sed in parvis eorum primitus excitatam insolentiam ad magna perferenda paulatim conducimus. Credimus tamen eos omnes qui imperfectioni mandatorum amore Dei potius quam timore obtemperabant, ante diem sui exitus, quod de perfectione ei per ignorantiam deerat, quod lex tacuerat, vel per spiritualem aliquem doctorem, vel per internam divinæ gratiæ inspirationem ei revelari. Multos quippe homines spirituales, atque jam per inspirationem doctrina evangelicæ prædicationis instructos prior ille populus, qui etiam habuit inimicorum quoque dilectionem, non solum scriptis, verum etiam factis plurimum docuerunt. Unde Psalmista: *Si reddidi*, inquit, *retribuentibus mihi mala*, etc. (*Psal.* VII. 5). Et iterum: *Cum his qui oderunt pacem: eram pacificus* (*Psal.* CXIX. 7). Qui etiamsi inimicum suum Saulem sibi a Domino in manus traditum non solum non occidit, sed etiam occisum graviter planxit, et eum qui se ejus occisorem professus est morte statim punivit. Salomon quoque benedictionem in inimicos commendans ait: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum*, etc. (*Prov.* XXV. 21.) Longe tamen a perfectione evangelica tam legis quam prophetarum dicta disjuncta sunt. Ad

quam quidem perfectionem discipulos adhortans Veritas dicebat : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis inimicos vestros, sicut dilexi vos (Joan. XIII, 34)*. Hæc est illa vera et sincera dilectio, quam Apostolus describens ait : *Non querit quæ sua sunt, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (I Cor. XIII, 5, 7)*, ut etiam pro fratribus animam parata sit ponere, nec sua tantum illis, sed seipsam impendere.

Ac si diligenter attendamus quod ait Veritas, *sicut dilexi vos*, et Apostolus, *Charitas non querit quæ sua sunt*, revera inveniemus evangelicum de dilectione proximi mandatum singulare ac novum. Tam sincera enim circa nos Christi dilectio exstitit, ut non solum pro nobis moreretur, verum etiam in omnibus, quæ pro nobis egerit, nullum suum commodum vel temporale vel æternum, sed nostrum quæreret; nec ulla propriæ remunerationis intentione, sed totum nostræ salutis desiderio egit. Revera hæc vera et sincera dilectio, quam diligenter attendens Apostolus tam scripto nobis quam exemplo commendans, ait : *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, et salvi fiant (I Cor. x, 33)*. Certus tamen debet esse qui sic agit de amplissima tantæ dilectionis remuneratione : nec tamen hac intentione hic agit, si perfecte diligit, alioquin sua quæreret, et quasi mercenarius, licet in spiritualibus esset. Nec jam est charitas dicenda, si propter nos eum, id est pro nostra utilitate, et pro regni ejus felicitate, quam ab eo speramus, diligere potius quam propter ipsum, in nobis videlicet nostræ intentionis finem, non in Christo statuentes. Tales profecto homines fortunæ potius dicendi sunt amici quam homines, et per avaritiam magis quam per gratiam subjecti. Quod quidem diligenter beatus attendens Augustinus in libro Quæst. 83, cap. 35 (75) : « Nihil aliud, inquit, est amare quam propter semetipsam aliquam rem appetere. » Rursus idem (76) id quod scriptum est exponens : *Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo quoniam bonum est (Psal. LIII, 8)*. « Quid offeram, inquit, nisi quod ait, *sacrificium laudis honorificabit (Psal. XLIX, 23)*. Cur voluntarie? Quia gratis amo quod laudo, gratuitum sit quod amatur et quod laudatur. Quid est gratuitum? ipse propter se, non propter aliud. Si enim laudas Deum, quod tibi det aliquid, jam non gratis amas Deum. Erubescere, si te uxor tua propter divitias amaret, et forte tibi paupertas accideret, de adulterio cogitaret. Cum ergo te a conjugio gratis amari vis, tu Dominum propter aliud amabis? Quod præmium accepturus es, o avarus? Non tibi terram, sed seipsum servat qui fecit cælum et terram. *Voluntarie sacrificabo tibi*. Noli ex necessitate laudas. Si enim propter aliud laudas, ex necessitate laudas. Si adesset tibi quod amas, non laudares. Item contemne omnia, ipsum attende : et

(75) Patrol. t. XI, col. 23.

(76) Ibid., t. XXXVI, col. 626.

A hæc quæ dedit, propter tantam bona sunt. » Item (77) : « Ipsum gratis dilige, quia melius ab eo non invenis quid det quam seipsum : aut si invenis melius, hoc pete voluntarie quod gratis. Quoniam bonum est nihil aliud nisi quod bonum est. »

Ex his itaque beati Augustini verbis aperte declaratur quæ sit vera in aliquem ac sincera dilectio, ipsum videlicet propter sua diligi. Denique si Deum quia me diligit diligam, et non potius quia quidquid mihi faciat, talis ipse est qui super omnia diligendus est, dicitur in me illa Veritatis sententia : *Si enim eos diligitis qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? (Matth. v, 46)*. Nullam profecto mercedem justitiæ, quia non æquitatem rei dilectæ, sed utilitatem meam attendo. Et æque alium plus diligerem, si æque mihi vel amplius prodesset; imo nec cum jam diligerem, si in eo utilitatem meam non sperarem. Unde quamplures et pene omnes in tam reprobum sensum devoluti sunt, ut plane fateantur se nullatenus venerari Deum sive diligere, si eum sibi minime profecturum crederent, cum tamen ipse non minus diligendus esset, si eum puniret, cum id non nisi juste faceret, et ejus prævenientibus meritis, vel aliqua causa rationabili, quæ hoc ipso quod justa esset omnibus placere deberet. Denique quis aliquem dignum gratia censeat, quem non sibi gratis, sed cupiditate retributionis deservire noverit? Si pro hoc servitio gratiæ cuiquam rei sunt referendæ, magis rebus nostris, pro quibus nobis servitia quam iis qui deserviunt exhibendæ sunt. Veluti cum mihi mercenarius, quem conduxim, pro multa mercede multum deservit ac proficit, aut cum mihi aliquis amore alterius, non mei ipsius mihi famulatur. Sed quæ est gratia referenda iis pro quibus id fit, non eis qui faciunt esse reddenda. At fortasse dicis, quoniam Deus seipso nos non alia re est remuneraturus, et seipsum, quo nihil majus est, ut beatus quæque meminit Augustinus nobis est daturus. Unde cum ei deservis pro eo quod exspectas ab eo, id est pro æterna beatitudine tibi promissa, utique propter ipsum id pure ac sincere agis; et pro illa qua debes remuneratione, sicut ipsemet admonet, dicens beatos illos qui seipsos propter regnum cælorum castraverunt (Matth. XIX, 12). Et Psalmista: *Inclina vi, inquit, cor meum ad faciendas justificationes tuas propter retributionem (Psal. CXVIII, 112)*. Ac tunc profecto Deum pure ac sincere propter se diligeremus, si pro se id tantummodo, non pro nostra utilitate, faceremus : nec qualia nobis donat, sed in se qualis ipse sit attenderemus. Si autem eum tantum in causa dilectionis poneremus, profecto quidquid ageret vel in nos vel in alios, quoniam non nisi id optime faceret, cum, ut dictum est, æque diligeremus, quia semper in eo nostræ dilectionis integræ causam inveniremus, qui integre semper et eodem modo bonus in se et amore dignus

(77) Patrol. t. XXXVI, col. 637.

perseverat. Talis est verus paternæ dilectionis affectus in filium, vel castæ uxoris in virum, cum eos etiam sibi inutiles magis diligunt quam quoscunque utiliores magis habere possent; nec si qua propter eos incommoda sustinent, potest amor minui, quoniam amoris integra causa substitit in ipsis quos diligunt, dum eos habent non in commodis suis quæ per eos habeant. Quod bene in consolatione Juliæ uxoris Cornelie Pompeius victus et profuga commemorans ait: « Quod desles id amasti. » Sæpe etiam qui liberalis sunt animi homines, etiam magis honestatem quam utilitatem sequuntur. Si qui forte sui consimiles viderint, a quibus tamen nihil emolumenti sperent, majoris eos dilectionis amplectuntur affectu, quam proprios servos a quibus quotidiana suscipiunt commoda. Utinam et in Dominum tam sincerum haberemus affectum, ut secundum quod bonus est in se magis, quam secundum quod nobis utilis est, eum diligeremus, et ei quod suum est nostra integre justitia servaret, ut quia videlicet summe est bonus, summe ab omnibus diligeretur. Quod autem fidelis anima supradixit in psalmo se inclinam ad bona opera fuisse propter retributionem, inchoationem bonæ operationis, non perfectionem ostendit. Quisque etiam imperfectus primo ad bene operandum, id est ad præcepta Dei implenda spe retributionis allucitur, et timore potius quam amore, sicut scriptum est: *Initium sapientiæ timor Domini (Psal. cx, 10)*. Cujus quidem charitas est consummatio, sive finis, id est perfectio, sicut alibi dicitur: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis (Psal. cxviii, 96)*. Bene, inquam, dixit, *inclinavi*, id est in initio suæ operationis, spe et desiderio retributionis id aggressus est. Quod vero eos Veritas laudat beatos, qui se castraverunt propter regnum cælorum, id est continenter vixerunt propter beatitudinem æternam, ita intelligendum puto, quod hi per continentiam illam sunt assecuti, sicuti cum de aliquo dicimus eum exisse ut moreretur, id est exisse, et ideo mortem consecutum esse non hac intentione ut ei accideret.

Scimus enim. Probat quod dixerat, legem videlicet Moysi bonam esse, licet occasionem inde in peccatum acceperit, quia videlicet est spiritualis lex, non sæcularis, tanquam digito Dei scripta, id est Spiritu sancto dictante composita et data, non ab hominibus inventa. *Ego autem carnalis sum*, id est carnalibus voluntatibus et terrenis inhians desiderii; atque adeo carnalis sum, ut *sim venundatus sub peccato*, id est sponte me peccato et ejus servituti subjiciens pretio terrenorum bonorum, id est exercens omnem concupiscentiam propter illa acquirenda et obtinenda; vel etiam in primis parentibus venundatus cum ipsis sub peccato, ob dilectionem scilicet et gustum pomi quod Eva concupivit. Ecce unde facti sumus captivi, vendere nos potuimus, redimere non possumus. Sanguis innocens datus est pro nobis, nec nostris nos viribus a domi-

nio peccati liberari possumus, sed gratia Redemptoris.

Quod enim operor. Quantum carnalis et infirmus sit factus, et quanto pravæ consuetudinis iugo depressus ostendit, dicens se committere scienter malum ipsum quod non vult, quasi si aliquis, cogente Domino, id quod non vult operetur. Et hoc est quod *non operor*, non intelligo esse operandum, id est non credo ut fieri debeat, imo indubitanter scio esse malum, et ideo non esse faciendum. *Non enim quod*. Probat se male agere contra propriam conscientiam, quia etiam quod bonum esse recognoscit dimittit, et quod non dubitat esse malum facit. Et hoc est quod dicit, *si ago*, id est non facio bonum, *quod volo*, id est quod approbo debere fieri, et cui per rationem consentio. *Sed malum quod odi*, id est quod dictum est, non volo, sed non rationis iudicio reprobatoque damno. *Si autem*. Redit ad commendationem legis, ut ex nostro quoque iudicio eam bonam esse convincat, quia id videlicet prohibet quod nos per rationem esse malum deprehendimus, sicut est concupiscentia, cum ait: *Non concupisces (Exod. xx, 17)*. Et hoc est, *si facio quod nolo*, id est quod non approbo, consentio et concordo legi de hoc quod bona est, cum eam videlicet ea prohibere video, quæ ego ipse mala esse iudico, sicut concupiscentia, de qua superius dixit, sive ira, odium, invidia. Quod etiam nolentes habemus, quia profecto concupiscere nollemus, licet quod concupiscimus volentes et cum dilectione peragamus.

Cum itaque dicitur: « Omne peccatum voluntarium, » et cum dicitur: « Nemo peccat invitus, » de actu hoc peccati, non de concupiscentia est intelligendum. Omnis quippe actus peccati..... voluntarius potius quam necessarius dicitur, quia ex voluntate quacunque præeunte tempore descendit, sive per aliquam fiat coactionem, verbi gratia: jacit aliquis lapidem improvide et fortuito, non scienter, hominem interfecit: hoc profecto ex voluntate jaciendi lapidem, non interficiendi hominem procedit. Est et alius qui irruentem super se hostem coactus interficit, ne ab eo scilicet interficiatur, et peccare invitus dicitur, cum id quoque ex voluntate evadendi mortem potius quam ex desiderio antea habito occidendi hominem agat. Omnis itaque actus peccandi voluntarius et non necessarius in eo dicitur, qui ex quacunque, ut dictum est, voluntate descendit. Si quis tamen dicat occasionem illam hominis per jactum lapidis voluntariam, non concedo, sicut jactum lapidis voluntarium dico. Frequenter enim nomina ex adjunctis suas variant significationes, ut cum omnem substantiam concedamus, non tamen ideo omnem hominem. ita et cum omne peccatum dicamus voluntarium, et omnem peccati actum ex aliqua, ut dictum est, voluntate procedere, non tamen occasionem illam concedimus voluntariam, id est ex voluntate quam aliquis haberet occidendi illum esse commissam. Hoc itaque modo cum coacti peccata committimus, simul

et quod volumus et quod nolumus efficimus, ut supra posito exemplo dum coacti hominem occidimus, mortem per hoc evitamus quod volumus, et homicidium facimus quod nolumus. Sic et in coitu uxoris alterius ipse nobis placet concubitus, non adulterii offensa, vel reatus quem incurrimus. Coitu itaque tantum, non adulterio delectamur, quia nihil ad voluptatem adulterii reatus pertinet, sed magis ad conscientię tormentum. Et quominus peccaremus atque a luterium vitaremus, eam cum qua fornicamur nequaquam conjugatam esse vellemus. Cum itaque dicitur, *non quod ago, sed quod nolo*, nihil obest si nolle et velle proprio et usitato modo sumamus pro placere et displicere, quia frequenter, ut dictum est, in eodem actu et quod placet et displicet invenimus, sicut in ipso coitu carnalis voluptatis et adulterii culpa. Possumus et juxta superiorem velle et nolle pro approbare et improbare accipere, quando et Deus nonnulla velle et nolle dicitur. Neque enim in eo potest esse commotio animi, quæ in nobis voluntas seu voluptas, id est delectatio dicitur, sed est cum velle aliquid dicimus, aut ejus approbationem aut dispositionem significamus. Alioqui cum dicit Veritas: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluisti* (Matth. xxiii, 37)? vel Apostolus: *Qui vult, inquit, omnes salvos fieri, et neminem perire* (I Tim. ii, 4); et rursus Psalmista: *Quæcumque voluit fecit* (Psal. cxiii, 5); vel idem Apostolus: *Voluntati enim ejus qui resistit* (Rom. ix, 19)? maximam incurreremus controversiam. In superioribus itaque duobus locis velle Dei approbare dicitur, ut id videlicet quod approbat seu consulit ut fiat, et quod si factum sit tanquam sibi placitum remunerat, velle dicatur. Reliquis vero duobus inferioribus locis velle ejus disponere dicitur, atque apud se stabilire quod facturus est. Quæ quidem voluntas nunquam effectu carebit, nec ei ab aliquo resistetur.

Nunc autem. Postquam ita videlicet legi consentio per rationem, et a me ipso dissideo per ipsam rationem, et per carnalem concupiscentiam, dum spiritus videlicet adversus carnem, et caro adversus spiritum concupiscit (Gal. v, 17). *Jam non ego illud malum operor, sed peccatum*, id est prava concupiscentiã. Non dicit simpliciter, *non ego illud operor*, sed ita dicit, *non ego, sed peccatum*: quod est dicere: Non ad hoc ex natura, sed ex vitio nature jam ei dominante pertrahor, imo ex natura, per quam rationalis sum a Deo creatus, reductor concupiscentiæ, et eam damno potius quam consentio. Cum dicit, *quod habitat in me peccatum*, et non dicit, quod est in me, quasi advenientem incolam, non naturalem civem ipsum demonstrat, et jam habitaculum in se habentem per diutinam consuetudinem, non transitum. *Scio enim.* In me jam, ut dictum est, carnali facto peccatum inhabitat, id est assidue manet, ut jam quasi in habitum sit mihi conversum. *Quod bonum*, id est virtus quæ est optimus animi habitus, jam non manet in me car-

nali facto, quod significat cum dicit, *Hoc est in carne meo.* Nam velle. Probat se virtute destitutum cum bonum quod vult, id est per rationem faciendum esse approbat, implere per infirmitatem carnalis concupiscentiæ non queat. Perficere bonum, est bonæ voluntati factum adjungere: quod in me, inquit, non invenio, si bene me circumspiciam, et diligenter discutiam. Velle itaque mihi naturaliter adjacet, quia ex me ipso et propria creatione rationem habeo, per quam bonum faciendum esse approbo, sed ex me illud perficere non habeo, nisi videlicet ex apposita mihi gratia. *Non enim quod, ac si diceret: Non invenio me perficere bonum. Quod volo*, quia ex contrario illud dimitto, et malum facio, et ita ut supra quoque meminuit. *Sed quod nolo illud facio. Non ego operor, etc. Invenio igitur.*

Quandoquidem lex, ut supradictum est, cognitionem peccati mihi attulit, per quam quidem cognitionem volo bonum facere, quod ipsa docet; et ei per rationem consentio, licet inde peccatum occasionem acceperit. *Igitur invenio*, id est per memetipsum propriæ rationis judicio comperio, legem esse bonam et rem utilem mihi vel ministram magni boni, cum per ejus doctrinam boni seu mali discretionem adeptus sim, mihi, inquam, volenti eam facere, id est bonum quod ipsa præcipit implere. In hoc quippe ipso quod id quod præcipit facere volo, et per rationem appetere, revera recognosco quod bona est, in suis videlicet præceptis. Quare autem dixerit, *volenti potius quam facienti*, supponit dicens: *Quoniam mihi malum adjacet*, id est gravi consuetudinis jugo premor, quæ bonam impedit voluntatem.

Condelector enim. Quia dixit se velle facere bonum quod lex præcipit, et tamen non facere, unde utrumque accidit exponit dicens, quia se condelectari legi secundum interiorem hominem: id est placere ei quod lex præcipit, et se illud per rationem appetere, quod hoc loco interiorem hominem appellat, id est spiritualement et invisibilem Dei imaginem, in qua factus est homo secundum animam, dum rationalis creatus est, et per hoc cæteris prælatus creaturis. Et rursus dicens se videre aliam legem in membris suis, etc., id est se cognoscere ipsum peccati fomitem carnis vel concupiscentiæ stimulos, quibus tanquam legi per carnis infirmitatem obedit, in membris corporis sui regnare et sibi dominari, sicut gulositatem in gula, luxuriam in genitalibus, et cætera vitia in cæteris partibus corporis per quas exercentur. Legem illam concupiscentiæ dico repugnantem, id est contrariam legi naturali meæ mentis, id est rationi, quæ me quasi lex regere debet. Per rationem quippe bonum, per concupiscentiarum appetu malum. *Et captivantem me*, id est quasi captivum et nolentem me trahentem, *in legem*, id est in obedientiam peccati mente concepti, ut opere illud impleam. Quæ scilicet lex ita me captivans, et a Deo proprio Domino meo avertens, sicut jam dictum est, *in membris meis.* Unde

et concupiscentia dicitur oculorum, per quam visa concupiscimus, et similiter dici potest cæterorum membrorum, secundum videlicet sua exercitia in carnalibus voluptatibus. Quod vero repetit, *quæ est in membris meis*, ad exagerandam et amplius nostræ memoriæ commendandam infirmitatem nostram facit, qui quia quot membra habemus, tot fere in eis hostes jugiter sustinemus et inseparabiliter nobiscum ipsos portamus. Unde vehementer exterritus quaerendo exclamat.

Infelix ego homo, subaudis revera sum, qui tot hostibus in ipso corpore modo circumsessus sum, quibus, ut superius dixi, a meipso sum venundatus et captivus traditus, nec jam per me ab hac servitute liberari possum aut redimi. Et quia ita est, *Quis me liberabit*, id est quis erit tam potens et tam benignus mihi, ut me liberet a corpore mortis hujus, id est ita prono et preparato ad interficiendam animam, ne carnales, scilicet suggestiones mihi prævaleant, et cedat spiritus carni, id est ratio victa succumbat et consentiat voluptati. *Gratia Dei*, id est non lex, non propriæ vires, non quælibet merita, sed divina beneficia gratis nobis per Jesum, id est Salvatorem mundi collata. Cum autem subdit Christum et Dominum nostrum potentiam et justitiam qua salvare queat, nos ostendit. Christus quippe, id est unctus, regiam quam habet, potestatem exprimit. Cum vero ait, Dominum nostrum jus quod habet in nobis tanquam servis suis demonstrat, ut nos juste a dominio peccati sive diaboli possit eruere, et a captivitate prædicta tanquam suos reducere. *Igitur ego*. Quandoquidem per rationem, ut dictum est, bonum quod lex præcipit volo, sed per peccatum quod habitat in carne mea malum operor. *Igitur mente*, id est ratione servio legi Dei... Dominius videlicet ad obediendum ei per rationem. Sed ego ipse carne, id est carnalis desiderio voluptatis stimulante, *servio legi peccati*, id est pravis concupiscentiæ suggestionibus quasi legi obedio.

CAPUT VIII.

Nihil ergo. Quia videlicet, ut dictum est, gratia Dei per Christum suos liberat, ergo *nil damnationis his qui*, etc., id est qui in hoc superædificati sunt fundamento. Quomodo autem hos cognoscere valeamus determinat. Qui videlicet *non ambulant secundum carnem*, id est si quando per infirmitatem carnis aliquam labuntur, sicut fecit Petrus mortem timens corpoream, non perseverant post concupiscentias suas euendo de vitio in vitium. Lex enim dixit quia gratia Dei liberabit eum per Christum, et quomodo id fiat nunc aperit, quia lex spiritus vitæ, id est lex charitatis et divini amoris potius quam timoris, sicut erat lex vetus, *in Christo Jesu*, id est per eum nobis data et exhibita, liberabit me a lege peccati. et ideo mortis, id est a præceptis vel suggestionibus carnalis concupiscentiæ, ne eis scilicet consentiendo obediam. Spiritus vitæ, id est Spiritus

sanctus, qui est vita animarum quia amor est; ideo lex hujus Spiritus lex amoris dicitur filios generans, non servos constringens, id est Evangelium, quod totum charitate refertum est. Unde et ad Christum dicitur, *diffusa est gratia in labiis tuis*, quia tota ejus prædicatio charitate plena est. Unde et Spiritus apostolos replens scientia, sicut promiserat Filius dicens: *Ille vos docebit omnia*. Quæ etiam doctrina significatur, cum dicitur, *factus est repente de cælo sonus*, id est sermo intelligentiæ factus eis per inspirationem in mente, merito in igneis demonstratus est linguis, cum eorum scilicet linguæ nihil nisi charitatis fervorem essent prædicaturæ.

Nam quod. Exponit quomodo in Christo sit liberatus a lege peccati. *Nam Deus Pater*, id est divinæ potentiæ majestas misit Filium suum in similitudinem carnis peccati, id est coæternam sibi sapientiam fecit humiliari usque ad assumptionem passibilis et mortalis hominis, ita ut per pœnam peccati cui subiacebat, ipse etiam carnem peccati, id est in peccato conceptam habere videretur. *Et de peccato*, id est de pœna peccati, quam pro nobis sustinuit in carne, id est in humanitatem assumptam non secundum divinitatem, *damnavit peccatum*, id est pœnam peccati a nobis removit, qua etiam justi tenebantur antea, et cœlos aperuit. *Ut justificatio legis*. Non dicit opera legis, quæ nequaquam justificationem attingunt, sine quibus justificare non possumus, sicut est Dei et proximi charitas, quam lex imperfectam facit, sicut supra monuimus, sed per Christum in nobis perficitur. Et hoc est quod ait, *ut charitas Dei et proximi*, quam lex præcipit, in nobis perfecta nos justificaret. Ipsum quippe Christum tanquam Deum ipsum proximum vere diligere, summum illud beneficium, quod nobis exhibuit compellit: quod est in nobis peccatum damnare, id est reatum omnem et culpam destruere per charitatem ex hoc summo beneficio. Quod verius, inquit, habetur apud Græcos, *pro peccato damnavit peccatum ipse hostia pro peccato factus*. Per hanc hostiam carnis quæ dicitur pro peccato, damnavit, id est delevit peccatum, quia remissionem quoque peccatorum, nobis in sanguine suo, et reconciliationem, operatus est. Vel de peccato a diabolo vel a Judæis in se commisso, damnavit peccatum in nobis, ut dictum est, malis etiam ipsis optime utens, et in bonum convertens. Duo illa quæ præmissa sunt ad dno supposita sunt referenda et copulanda. Ad hoc quidem quod ait, *de peccato damnavit peccatum*, illud subjungit quod impossibile erat legi scilicet damnare vel auferre peccatum. Ad illud vero quod subditur, *ut justificatio legis impleatur*, illud est annectendum, in quo infirmatur ipsa lex, scilicet per carnem, id est habendam plenam et perfectam justificationem lex infirma fuit, propter carnalem populum cui data fuit, ut supra ostendimus, de imperfectione mandatorum ejus

agendo. Impossibile itaque erat legi per obedientiam sui peccatum auferre; cum perfecta, ut dictum est, non haberet præcepta. Ad quam præcipue perfectionem infirmabatur et impediabatur propter insolentis populi carnalitatem.

Qui enim secundum. In nobis dico impleretur per Christum qui ejus doctrina et exemplo, et summa illa charitatis exhibitione spirituales, per desiderium carnales effecti sumus. Et hoc est, *qui non ambulamus secundum carnem*, id est carnalibus desideriis jam non inducimur, sed gratia Dei, id est Spiritu sancto regimur, et de virtute in virtutem promovemur. *Qui enim.* Dixi justificari eos qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulat. Et merito, quia qui secundum carnem sunt, id est carnalibus desideriis irretiti, illa *sapiunt*, id est illorum experimentis utuntur, *quæ carnis sunt*, id est quæ carnales attingunt voluptates. Qui vero secundum spiritum sunt, id est qui spiritalibus accenduntur desideriis, sentiunt experiendo dona ipsa Spiritus sancti. *Nam prudentia.* Vere qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, quia mortem scilicet animæ, id est damnationem, per ipsa carnalium desideriorum experimenta, quæ nos alliciunt, acquirimus: sicut e contrario prudentia spiritus, id est experientia virtutum et bonorum Dei *vita* sunt nobis *et pax*, id est quietam ab omni perturbatione conferunt vitam. *Quoniam sapientia.* Ideo prudentia carnis mortem acquirit, quia Deo contraria est et omnino displicens. Et quare displiceat statim annectit, quia legi Dei non est subiecta, id est præceptis divinis obedire non sinit. *Neque enim potest*, obedientiam Dei servare. *Qui autem.* Exponit quid sapientiam carnis dicat Deo inimicam, hoc est esse in carne, id est in carnalibus delectari voluptatibus, et per hoc displicere. Continuatio: Dixi sapientiam carnis inimicam Deo, nec sine causa, sed ideo quia *qui in carne sunt*, etc. *Vos autem.* Ne desperarent Romani, quibus scribebat, audientes quod qui in carne sunt Deo placere non possunt, quasi propter se etiam dictum esset, consolatur eos dicens: Vos autem gratia Dei jam, *non estis in carne, sed in spiritu*, id est non in carnalibus, sed spiritalibus desideriis. Et ne iterum de hoc quod testatur quasi certus esset nimis, confidenter et ad superbiam amplius incitarentur, quibus maxime ad elationem eorum reprimendam scribit, quasi dubitative hoc se profiteri insinuat, dicens: *Si tamen spiritus*, hoc est spiritum Dei habetis habitatorem potius quam hospitem, id est permanentem in vobis per inhabitantem gratiam suam, non a vobis recedentem vel per vos transeuntem. Quantum autem sit periculum spiritu Dei carere annectit dicens: *Quod si quis non habet spiritum Christi, hic non est ejus*, videlicet membrum, quia spiritus ejus ipse est amor et vinculum, quo huic capiti membra sua coherent. De quo quidem spiritu specialiter dicitur, quia *Deus charitas est* (I Joan. iv, 8): Cum autem primo dixit spiritum

A Dei, et præterea Christi, ipsum profecto Christum, cujus etiam dici divinum spiritum, dictum esse demonstrat. *Si autem*, ac si diceret: Sed spiritum Christi Dei habemus: quod est dicere, si Christus per spiritum suum, id est per gratiam donorum suorum, utpote remissionem peccatorum, et collationem virtutum in nobis est: *Corpus quidem nostrum mortuum est*, id est corporali morti obnoxium. *Propter peccatum*, scilicet primorum parentum, sive carnalis concupiscentiæ maculam, in qua est conceptum. *Sed spiritus noster vivit propter justificationem*, id est ex virtutibus quæ eum justificant, mortem damnationis evitat. Ac si aperte dicat: Licet in Christo remissionem etiam carnalis originalis peccati consequamur, cujus quidem mors peccati etiam carnis est pœna, non tamen hæc abstulit pœnam qui removit causam.

B Unde non minima fieri quæstio solet, quare videlicet pœna hæc reservatur ubi peccatum, quod ejus causa est, condonatur, ut qui videlicet in baptismo plenam peccatorum remissionem percipiunt, statim illam saltem quam in paradiso ante peccatum habebant, immortalitatem recuperent? Ad quam quidem quæstionem Isidorus de summo bono respondens lib. 1, cap. 23, ait: « Si a pœna præseculi homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptismi pretium, non illud æternum. Et eo soluto reatu peccati, manet tamen quedam temporalis pœna, ut illa serventius vita requiratur, quæ erit a pœnis omnibus aliena. Quis etenim nesciat omnes fere homines plus temporalem vitam quam æternam appetere, cum pro ea quam retinere non possunt multo amplius quam pro æterna laborent, et plus corporis quam animæ mortem pavere, et magis sollicitari de præsentis vitæ ærumnis quam futuræ? Si hujus itaque animalis vitæ felicitatem se detinere considerent, amplius ad Ecclesiæ sacramenta propter istam quam propter æternam præparent, et hujus qualicumque refrigerio contenti, illius perfectionem gloriæ vel omnino contemnerent, vel minus appeterent, in hoc ipso iniqui, quod summo bono inferius anteponerent. »

C *Quod si spiritus.* Dixi quia corpus nostrum mortuum est, id est morti temporali subjectum remanet, etiam post remissionem peccatorum omnium. Sed ab hæc etiam mortalitate ipsum liberabitur in resurrectione, ut non solum animam, verum etiam corpus divina glorificet gratia. Et hoc est quod ait, *si spiritus ejus*, id est Patris, quo videlicet Patre divina specialiter designatur potentia. *Ejus*, inquam, qui per propriam potentiam *suscitavit* jam caput nostrum *a mortuis*, id est *Jesum*, habitans, ut dictum est in nobis, ipse idem qui *suscitavit* Jesum non ab infirmitate, sed a morte, etc. Ideo resuscitationem Christi repetit, ut ea sæpius memorata securiores nos reddat. *Vivificabit etiam nostra mortalia corpora*, ut eandem resurrectionis gloriam in capite et membra participent, vivificabit non quomodo corpora reproborum, quæ passibilia erunt, et cruciatui

apta; sed propter inhabitantem spiritum, id est prout debetur reverentiæ spiritus Christi, qui in corporibus illis quasi in templo jam habitat et quiescit, jam per ejus gratiam repressis moribus carnalibus.

Non parva est quæstio, cum divina substantia humanam sibi in unam Christi personam conjunxerit, et eadem sit penitus Patris et Filii et Spiritus sancti substantia individua, cur Filius potius quam Pater aut Spiritus sanctus dicatur incarnatus, vel cum sint opera Trinitatis indivisa, videlicet ut quidquid una personarum facit et cæteræ faciant, quomodo Filius carnem assumpsisse dicitur, et non Pater aut Spiritus? sed hoc ex Atropologia [f. Antropologia] nostra petatur. Ergo fratres. Quandoquidem qui in carne sunt Deo placere non possunt, ergo non sumus debitores carni, id est desideriis carnalibus obedire non debemus, quia nihil cuiquam contra Deum debemus, qui etiam propter Deum animam ponere recte jubemur. Hoc sæculares attendant potestates, nullam sibi scilicet a subjectis obedientiam debere, cum aliquid quod Deus prohibet eis injungunt, etiam si tunc vel sacramento eos sibi in hoc astrixerint. Ut scilicet carnem vestram. Exponit quod promisit, quomodo videlicet intelligendum sit nos non esse debitores carni, ne forte hoc aliquis de substantia carnis dictum acciperet, cui quidem debitores sumus quantum ad necessariam ejus curam pertinet, in victu videlicet et vestitu, ut hæc ei ministremus. Tale est ergo ac si dicat: Non sumus, inquam, debitores carni, ita ut secundum carnem vivamus, licet in carne, id est ut carnalia sectemur desideria. Si enim, id est non estis obnoxii carni, quia ejus obedientia vos damnaret. Et hoc est, moriemini, id est mortem animæ, quæ est peccatum, incurretis ei consentiendo, si ea stimulante non quantum potestis reluctemini. Si autem spiritu, id est dono aliquo divinæ gratiæ magis quam vestra virtute mortificaveritis facta carnis, si nondum penitus suggestiones extirpare potestis, Vivetis. E contrario vera animæ vita, sive hic in virtutibus, sive in æterna beatitudine, facta mortificantur, tanquam si parvulus in utero conceptus antequam nascatur exstinguatur, dum mala quæ mente concipimus ne usque ad opera prodeant prævenimus, omnem eis quantum possumus occasionem auferentes, sicut scriptum est: *Beatus qui tenebit, et allidet parvulos suos ad petram (Psal. cxxxvi, 9)*, id est concepta per aliquam suggestionem mente peccata adhuc quasi parvula sint mortificabit atque interficiet, allidendo ad petram, id est confringendo ea et dissipando ad illud honorum omnium stabile fundamentum, quod Christus est; dum quod per infirmitatem carnis mens humana concupiscit, per amorem Christi ratio roborata ne periciatur satagit. Sicut alibi idem Apostolus commemorat dicens: *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus adversus*

A carnem (Galat. v, 17), id est ratio carnis suggestiones reprimens, ne scilicet usque ad opera procedant. Et Salomon: *Melior est, inquit, patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium (Psal. xvi, 32)*.

Quicumque enim. Bene, inquam, vivetis, si spiritu scilicet facta carnis mortificaveritis, quia quicumque aguntur potius quam coguntur, id est amore alliciuntur magis quam timore compelluntur. *Spiritu Dei.* Filii sunt Dei potius quam servi, id est per amorem ei magis quam per timorem subjecti. *Non enim.* Ac si aliquis quæreret: Habetne Deus plures filios, cum ejus Unigenitus dicatur Christus? Respondet, habet quidem plures, sed per adoptionem, non per naturam. Quia et vos ipsi spiritum adoptionis accepistis, in quo efficiuntur filii Dei. Unde et ipse alibi dicit: *Quod charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (Rom. v, 5)*. Spiritus itaque adoptionis donum dicitur charitatis, per quod adoptamur a Deo in filios. *In quo,* scilicet spiritu, id est in professione et recognitione cujus doni, nos ad Dominum clamamus intente, atque exultanter dicimus, *Abba, Pater*, id est eum potius profiteamur esse Patrem quam Dominum, ac per hoc nos potius filios quam servos recognoscimus. Sic enim et Veritas in Evangelio frequenter docuit nos scilicet Deum potius vocare Patrem quam Dominum, ut ex hoc quoque ad filialem nos hortaretur subjectionem. Unde et cum illam discipulis spiritualem traderet orationem: *Orantes, inquit, dicite, Pater noster, qui es in cælis, etc. (Matth. vi, 9)*. Unde bene abbates monasteriorum Patres dicimus, ut ex ipso nomine magis amari tanquam patres, quam timeri tanquam domini aperte admoneantur. Clamamus, inquit, nos Hebræi *Abba*, nos ex gentibus *Pater*, cum hoc, scilicet nomen sit Hebræum sive Syrum; illud Græcum sive Latinum. Augustinus in Epistola ad Galatas (78): *« Abba, Pater, duo sunt verba, quæ posuit, ut posteriore interpretetur primum. Nam hoc Abba quod pater, propter universum populum, qui de Judæis et gentibus vocatus est; ut Hebræum verbum ad Judæos, Græcum ad gentes pertineat. »* Idem lib. III de consensu evangelistarum (79). *« Hoc est Abba Hebraice quod est Latine Pater. »* Haymo super hunc locum (80): *« Abba Hebræum est et Syrum, Pater Græcum et Latinum. Prævidens ergo Apostolus utrosque populos ad fidem colligendos, posuit duo nomina sub una significatione, ut qui credunt ex Hebræis et Syris dicant, Abba, miserere, qui ex Græcis aliisque dicant Pater. Tale quid in Evangelio Marci habetur, dicente Domino: Abba Pater, si possibile est transeat calix iste a me (Marc. xiv, 36). »*

Spiritum servitutis in timore. Dicit donum illud servilis timoris, quo non a mala voluntate, sed a mala compescimur actione, formidine pœnæ; sicut antea Judæi per pœnas legis corporales. *Non acco-*

(78) Patrol. tom. XXXV, col. 2127

(79) Patrol. tom. XXXIV, col. 4166.

(80) Patrol. tom. CXVII, col. 430.

pistis spiritum. Per Evangelium sicut olim Judæi per legem. *Ipse enim spiritus.* Adoptionis quem diximus et habemus facere recognoscere spiritum nostrum, id est rationem. *Quod sumus filii Dei,* id est ei per amorem subjecti. Nihil enim melius quisque quam propriam recognoscit conscientiam, et utrum servus an filius potius dicendus sit. Notandum vero Apostolum in his, quibus loquitur Romanis, quorum nonnu^l vehementer erant reprehendendi, generalem fidelium Patrem hoc loco se intelligere, et non tam quales illi essent quam quales esse debent exponere. *Si autem filii,* scilicet adoptionis, utique *et hæredes,* quia ad hoc adoptantur, id est gratis eliguntur, ut hæreditatem assoquantur. *Hæredes quidem Dei,* id est Patris, et *co-hæredes Christi,* id est naturalis ejus Filii, in illa scilicet beatitudinis professione perpetua. Ostendit quantum sit assequi illam hæreditatem Dei, per quam Filio ejus Christo similes efficimur, *Si tamen.* Dixi *hæredes sumus,* hac tamen intentione, si compatimur ipsi Christo, quia non coronabitur quis nisi qui legitime certaverit (*II Tim.* 11, 5), adversus hostium videlicet seu vitiorum impugnationem. Et quia, ut ait Cyprianus (81), martyrem non facit poena, sed causa, addit, ut conglorificemur, id est si ita patimur ut Christo glorificari digni simus. Quod tunc fit quando charitas ad patiendum præparat, non necessitas trahit, et pro Christo sicuti pro nobis; ut sic ei mutuum solvamus.

Omnes itaque, quantum in ipsis est, pro eo compatiuntur, quicumque, ut diximus, pro eo pati parati sunt, si videlicet ipsi persecutori non desunt, licet eis desit persecutor. *Existimo enim.* Ac si aliquis quæreret: Estne tanta illa hæreditas, ut pro ea promerenda patiendum sit usque ad mortem sicut Christus passus est? Respondet, imo tantam esse existimo, ut omnia merita hominum, quantumcumque ipsi patiendum mereantur, longe excedat. Et hoc est quod ait: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis,* id est temporales illæ et transitorie tribulationes, quantumcumque fuerint, non sunt tanti meriti, ut eis debeatur illa ineffabilis et æterna gloria futuræ vitæ, quæ revelabitur in nobis, quia *jam filii Dei sumus,* sicut scriptum est, *sed nondum apparet quid erimus* (*I Joan.* 11, 2). Nulli enim transitorio, quanvis sit bonum ex debito, redditur perpetuum bonum, sed per gratiam Dei meritis nostris superadditam id obtinemus, ad quod nequaquam meritis ex nostris sufficiebamus. Et si diligenter attendamus, nihil transitorium etiam boni remuneratione dignum est. Sola quippe charitas, quæ nunquam excidit, vitam promeretur æternam, et quicumque æquales sunt charitate, pares apud Deum habent remunerationes, etsi alter effectu charitatis privetur aliquo casu præpeditus. Unde et merito B. Augustinus æqualem de martyrio coronam asserit habere Joannem, qui passus non est, quan-

tam et Petrus habet qui passus est, ut non tam passionis effectum quam affectum Deus attendat.

Nam expectatio. Bene dixi futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, scilicet filiis Dei; quia hanc revelationem scilicet gloriæ filiis Dei debita expectatio fidelium omnium expectat. Ac si diceret: Expectans unusquisque expectat, sicut dicitur: *Euntes ibant,* hoc est perseveranter atque confidenter sperant, bonis scilicet operibus eam promerentes. *Revelationem filiorum Dei,* id est remunerationem illam, in qua revelabitur qui filii Dei sint, et ad vitam prædestinati, quod adhuc occultum est. Creaturam eos dicit, quia creationem Dei in seipsis incorruptam satagunt custodire, ac reformare ad imaginem Dei in qua creati sunt, peccatis quæ eam delent vel maculant, quantum valent, resistendo. Et vere hanc revelationem expectant fideles, quia propter eam contemnunt vitæ præsentis vanitatem, et nolentes eam sustinent, concupientes etiam jam potius dissolvi et esse cum Christo. Et hoc est quod ait: *Creatura ipsa subjecta est nolens,* id est hanc vanam vitam, quæ et transitoria est, et ærumnis plena, sustinet invita, quantum in se est. *Sed propter eum,* scilicet eam tolerat, *qui subjecti eam in spe illius,* scilicet futuræ revelationis, id est in hac eam affligendo humiliat, ut in illa quæ speratur exaltet. Quod vero sit spes illa creaturæ, id est quod sperent hic afflicti fideles, supponit dicens: *Quia et ipsa,* etc., id est hic sperant qui liberabuntur ibi a iugo passibilis et corruptibilis carnis, quo hoc opprimuntur invitati. Libertatem dicit illius vitæ gloriam, in qua nulla erit oppressio, cum nemo aliquid contra voluntatem suam incurrerit.

Scimus enim. Ostendit per partes creaturam hic afflictam ad illam, quam ibi sperat, libertatem gloriæ toto desiderio anhelare, quia videlicet tam hi qui inter fideles sunt minores, quam illi qui majores. Minores autem distinguit per hoc quod dicit, *omnis creatura.* Majores vero per hoc quod supponit, *primitias spiritus habentes.* Quod itaque dicitur, *omnis creatura,* tale est ac si diceret: Hi qui omnino sunt creatura, vel qui toti sunt creatura, non creatores, nullos videlicet creare vel generare Deo per prædicationem volentes. Apostoli vero et eorum vicarii tanquam aliorum, ut diximus, creatores quodammodo sunt, juxta quod alibi ipse dicit Apostolus: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui* (*I Cor.* 14, 15). Et iterum: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur,* etc. (*Gal.* 14, 19.) *Ingemiscit et parturit,* id est ingemiscendo parturit. Gemitus autem fidelium hi vel de terrena afflictione proveniunt, secundum istud: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua* (*Psal.* cxxv, 6), vel de cælestis patriæ desiderio, sicut est illud: *Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est* (*Psal.*

(81) Patrol. tom. IV, col. 311.

cxix, 5). Et rursum : *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, donec recordaremur tui, Sion* (Psal. cxxxvi, 1). *Parturiunt autem*, id est labore maximo fructum honorum operum proferre meditantur. *Et satagunt usque adhuc*, id est non horarie, sed quandiu vivit. Parturio enim verbum est meditative formæ, non perfectæ : et ideo bene minoribus atque imperfectis aptatur, qui quasi sunt in initio cogitationis, non in perfectione operationis. Hæc autem Apostoli verba cum ait : *Ingemiscit et parturit*, illis Dominicus concordant verbis quibus dicitur : *Mulier cum parit tristitiam habet*, etc. (Joan. xvi, 21.) *Primitias spiritus habentes*, id est majora sancti Spiritus dona, sicut prædicatores sancti, qui secum et alios Deo acquirunt. Ad quod quidem prædicationis officium tanquam ad maximum Spiritus sancti donum ipse nos Apostolus in II Epist. ad Corinthios adhortatur dicens : *Æmulamini enim charismata meliora, et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro* (I Cor. xii, 31). Et post pauca : *Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis* (I Cor. xiv, 1), id est ut officium prophetarum prædicando assumatis.

Et ipsi gemimus, geminus. gravati scilicet passibilitate et corruptione carnis, sicut cæteri scilicet ex spe consolationem habentes, quæ scilicet spes quasi anchora est navis nostræ inter hujus sæculi fluctus, quia statim consolationem adjecit, dicens : *Expectantes*, id est cum fiducia sperantes, *adoptionem filiorum Dei*, de ipsis gentibus, id est ipsos adoptari a Deo et constitui hæredes in regno cælesti. Adoptionem hæc dico *redemptionem carnis nostræ*, id est Ecclesiæ, cujus membra sumus. Nihil quippe est aliud nos a Deo sic adoptari, quam per Unigenitum suum a diaboli potestate seu iugo peccati nos redimi : ut hæc tota adoptio divinæ gratiæ, non meritis nostris tribuatur. *Spe enim*. Dixit superius quia revelationem filiorum Dei expectamus sperando, et quod præsentis vitæ vanitati in hac spe subjecti sumus, ne propter labores diffidamus. Et ne quis objiceret spem istam non esse certitudinem, et ideo in ea non esse confidendum, ideo dicit, quod omnes quotquot salvamur, per spem salvamur. Et statim quod spes de non apparentibus tantum dicatur annexit, dicens : *Spes autem*, id est cognitio quæ de apparentibus est, nequaquam spes dicenda est. *Nam quod videt*, hoc est, quid sperat aliquid quod videt? Ac si diceret : Nihil est quod videndo speret ipsum, ut si quis videat se divitem factum esse, et fortasse antea speraverat, jam non de hoc spem vel existimationem, sed certitudinem habet. *Si autem quod*. Ostendit quomodo spe salvi facti sumus, quia videlicet illa spes, quæ dicta est vitæ futuræ, nos patientes reddit, ne in tribulatione vitæ præsentis deficiamus. Et hoc est, *si enim*, quia scilicet quod non videmus speramus, patienter illud expectamus non in agone præsentis certaminis deficientes, si-

PATROL. CLXXVIII.

A milititer autem, sicut videlicet spes nos adjuvat patientiam præstando, ita et Spiritus sanctus in hoc agone nostram adjuvat infirmitatem, necessarias nobis orationes suggerendo. Et hoc est : *Nam quid ita*, scilicet *ut oportet*, et nobis necessarium est, *oremus*, in tribulationibus videlicet positi, frequenter ignoramus, in multis scilicet dubitantes quid eorum videlicet nobis utile sit, sicut et ipse Apostolus quando ter Dominum rogavit stimulam Satanæ sibi auferri. *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis*, id est postulare nos facit, quod scilicet nesciebamus docendo, et ejus desiderium maximum inspirando. *Qui autem*. Dixi quod nos postulare facit *gemitibus inenarrabilibus*, id est tantis desideriis ut potius sentiri quam edisseri queant. Sed, licet sint inenarrabiles, ei tamen sunt cogniti, qui scrutatur corda, et inspector est cordis, ea videlicet potius attendens quæ versantur in corde quam quæ proferuntur de ore. *Quid desideret*, id est desiderare nos faciat, quia postulat pro sanctis, id est sanctos postulare facit, *secundum Deum*, id est secundum hoc quod ipse Spiritus Dei a Deo accepit, qui a Deo habet esse, procedendo scilicet ab ipso, et secundum quod in ipsa Dei dispositione ordinatum esse novit. Unde certum est Deum non posse latere quid agat spiritus eo disponente.

Scimus enim. Tanquam aliquis opponens, diceret, quomodo adjuvet Spiritus quos tot videmus afflictionibus laborare, dicit quia et ipsas afflictiones et quæcunque accidunt sanctis, tam prospera scilicet quam adversa, in bonum eis convertit, et ad eorum utilitatem perducit. Qui vero sint diligentes Deum, supponit dicens : *His qui vocati sunt sancti*, id est internæ vocationis inspiratione sanctificati, *secundum propositum Dei*, potius quam secundum eorum præcedentia merita, id est secundum hoc potius quod divinæ gratiæ placuerit, quam secundum hoc quod ipsi meruerunt. *Nam quos præscivit*. Exsequitur diligenter quomodo secundum propositum Dei, id est divinæ gratiæ placitum sint sanctificati, dicens quia quos præscivit postmodum, et prædestinando conformes Christo reddidit. Scire dicitur Deus ea quæ approbat, et quæ ejus notitia sunt digna, juxta illud : *Novit Dominus viam justorum*, sicut e contrario mala ignorare vel nescire dicitur. Juxta quod ipse Filius reprobis ait : *Nescio vos*. Illos itaque præscisse dicitur, quorum antequam essent futuram electionem approbavit. Quocumque itaque sic præscivit, eos postmodum *prædestinavit*, id est donis gratiæ eorum præparavit. *Prædestinatio* quippe divina dicitur præparatio gratiæ, quæ in electis tantum est. *Prædestinavit*, inquam, *conformes fieri*, id est ad hoc ut similes fierent, *imaginis Filii sui*, id est Christo, qui est imago Dei, id est expressa similitudo Patris, in omnibus scilicet bonis ei æqualis secundum divinitatem, juxta illud quod ait : *Philippe, qui videt me videt et Patrem* (Joan. xiv, 9), ac si diceret : Quia ex me inte-

20

gre cognosci potest qualis vel quam bonus ipse sit Pater. Tunc autem Christo conformamur, si veterem hominem cum actibus suis deponentes, ipsum induamus Christum, sicut scriptum est : *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit et ipse ambulare* (1 Joan. 11, 6). Ita, inquam, conformes fieri, ut sit ipse videlicet Christi primogenitus in multis fratribus, id est inter multos qui ejusdem Patris sunt filii per adoptionem, ipse qui per naturam Filius est more primogenitorum excellat dignitate, non eis adæquetur similitudine, sicut et ipse Patri æqualis est, cujus imago est. *Qui autem prædestinantur electi*, id est ad vitam æternam præparantur per fidem illuminati, quam primo tanquam omnium honorum fundamentum suscipiunt, vocantur postmodum per spem illexi, cum jam misericordia Dei et virtute sacramentorum cognita ad bene operandum alliciuntur, propter æternorum scilicet retributionem : deinde justificantur sinceræ charitatis affectu, non jam Deo tam propter sua quam propter ipsum adhærentes, et denique magnificantur in cœlesti scilicet patria sublimati.

Quæstio se hoc loco ingerit de divina scilicet providentia, seu prædestinatione, quæ liberum nobis arbitrium auferre videtur, cum omnia videlicet sicut a Deo prævisa sunt, necesse sit evenire, nec aliquem prædestinatum possibile sit perire. Certum quippe est omnia antequam fiant eo modo quo futura sunt a Deo esse prævisa, sive bona sint sive mala, nec in aliquo providentiam ejus posse falli. Cum itaque hunc hominem, qui forte mœchaturus est, præviderit mœchaturum esse, necesse est eum mœchaturum esse. Quod si eum necesse est esse mœchaturum, hoc est inevitabile, jam non est libero ejus arbitrio seu potestate peccatum hoc evitare. Non ergo propter hoc peccatum, quod nullatenus evitare potuit, reus est constituendus. Atque ita omnia mala in Dei providentiam tanquam eorum necessariam causam retorquenda videntur, et sic omnia eo modo quo eveniunt necessario provenire, cum scilicet sic a Deo prævisa fuerint, nec ullo modo aliter posse contingere. Nos autem concedimus eum qui mœchaturus est necessario mœchaturum esse, cum id Deus præviderit ; sed non ideo simpliciter dici convenit eum esse necessario mœchaturum. Non enim hæc modalis cum determinatione illam simplicem infert, de quo quidem diligentius disserendum Theologiæ nostræ reservamus, et quæ differentia sit providentiæ ac prædestinationis seu fati

Quid ergo. Quandoquidem Deus ita de nostra sollicitus est salute, ut præscierit, prædestinet, prædestinatos vocet, vocatos justificet, justificatos magnificet. Quid dicemus ad hæc, id est contra hæc quod impedimentum poterimus invenire? Nullum utique, quia etsi ex nobis infirmi sumus, quis contra nos prævalere poterit, si Deus pro nobis, id est cum Deum habeamus patronum? De cujus quidem patrocinio vel defensione quia securi

A esse valeamus, adnectit commemorans ejus singularem dilectionem, quam nobis exhibuit, dicens : *Qui non pepercit etiam proprio Filio suo*, consubstantiali, non adoptivo, sed *tradidit illum*, videlicet ad mortem pro nobis omnibus, scilicet quos præscivit, seu, ut dictum est, prædestinavit ut in ejus sanguine nostrorum maculas dilueret peccatorum. Quod vero ait, *etiam proprio Filio*, innuit Deum et aliis adoptivis filiis antea pro nobis non pepercissis : sicut Isaïæ, seu Jeremiæ, vel nonnullis aliis prophetarum, qui ad populum Dei missi, tanquam martyres pro salute hominum sunt occisi. *Quomodo enim etiam*, id est qua ratione potest dici ut in tanto de traditione Filii sui dono non dederit nobis omnia, nostræ scilicet salutis necessaria? *Quis accusabit?* Quandoquidem Deus de nostra ita, ut dictum est, sollicitus est salute, cujus accusatio quidquam adversus nos obtinere poterit? Nunquid accusatio ipsius Dei, qui non solum non accusat, verum etiam, ut dictum est, justificat? ac si diceret : Non. Aut si etiam accusator esset quis, in nostra condemnatione perstiterit. Nunquid ipse Christus, qui tantam nobis exhibuit dilectionem, sicut ipse ait : *Majorem hac dilectionem, etc.*, ut pro nostra moreretur salute? ac si diceret : Non. *Imo qui.* Quasi corrigens quod dixerat, qui mortuus est, quod est infirmitatis, supponendo resurrectionis gloriam in ipso nobis exhibitam atque promissam, quæ nos in omni tribulatione maxime consolatur, et quoniam resurrectio nonnullorum fuit iterum mortuorum sicut Lazari, ut etiam reproborum erit ad sinistram constituendorum, subdit : *Qui est ad dexteram Dei*, id est secundum ipsam humanitatem resuscitatam in æterna beatitudine perseverat, ibi quoque non immemor nostræ salutis, ubi tanquam advocatus Patrem interpellat pro nobis, ipsam videlicet, in qua tanta pro nobis passus est, humanitatem oculis Patris semper præsentando, et sic nos ei tanquam mediator reconciliando. Interpellat igitur, ut dictum est, tanquam inter nos et Deum medius intercedat, per ipsam, ut dictum est, nostræ naturæ substantiam. Sanctos etiam ipsos intercedere et orare pro nobis dicimus affectu potius charitatis vel meritorum suorum suffragiis, quam prolatione vocis. Unde et cum dicimus : *Sancte Petre, ora pro nobis*, tale est ac si dicamus : *Miserere nostri, Deus, propter merita B. Petri.*

Quis ergo nos. Quandoquidem tantis beneficiis tantam nobis gratiam Deus exhibuit, et in seipso confirmavit, quæ res nos ulterius poterit avellere ab ejus dilectione? Ac si diceret : Nulla. Atque id statim comprobatur per ea quæ maxime videntur posse homines a Deo avertere. Ac primo de adversis sic ait : *Tribulatio*, ac si diceret : Non. Tribulatio dicitur quæcunque corporis afflictio vel verberatio, angustia, mentis anxietas, ut et metus, persecutio de loco ad locum, propulsio, periculum, mortis apparatus, gladius, ipsa mors. *Sicut scriptum* in psalmo XLIII, ac si diceret : *U-*

que verum est quod nihil horum poterit separare, A spirata, sive in ipso ædicata atque radicata, et fundata.

CAPUT IX.

Veritatem dico. Quod dixit se et consimiles sui fideles a charitate Dei non posse avelli, experimento proprio vult probare dicens videlicet se, dum maximus Ecclesiæ persecutor existeret, ad hoc laborasse, ut servos ad fidem Christi conversos inde averteret, et hoc est in Christo Jesu, hoc est per Christum Jesum jurans veraciter dico, quantum ad ipsius rei eventum, et ita se habet ut dico. *Et non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea,* id est reus mendacii non sum, cum sic credam sicuti dico. Potest quippe aliquis quantum ad rei eventum veritatem in verbis per iguorantiam habere, et tamen contra conscientiam loqui, et per hoc incurrere mendacii reatum. Non enim mentitur apud Deum, id est reus mendacii non reputatur a Deo, nisi qui per duplicitatem loquitur. Loquenti conscientia sua perhibet testimonium, quando non dissidet animus a verbis, id est quando creditur ab ipso sicut dicitur. Mihi, inquit, qui eam novi, etsi non nobis, conscientia dico mea existens. *In Spiritu sancto,* id est fundata et radicata in charitate Dei. Ex qua scilicet charitate pullulare mendacium non potest. Unde et bene Spiritus veritatis dicitur, hanc videlicet dico veritatem. *Quoniam tristitia est mihi magna,* quantum ad computationis quantitatem, et continua quantum ad diurnitatem. *Cordi meo,* id est non simulata in exteriori habitu, sed vera in ipso animi affectu, et unde se tristitia supponit, quia videlicet optabam olim, non modo. *Ego ipse,* qui modo aliquid magni esse videor, et præcæteris adversari Judaismo, et pristinæ vitæ contrarius, optabam, inquam, pro fratribus meis esse anathema a Christo, id est nitebar modis omnibus fieri separatio nostratum, id est Judæorum a Christo, ut non solum scilicet ego separatus essem a Christo, sed ipse aliorum essem separatio, et tam verbis quam factis eos quoque, qui ei jam per fidem adhæserant, ab eo averterem, sicut scriptum est: *Saulus adhuc spirans minarum,* etc. (Act. ix, 1.) Vel ita ut fratres meos averterem a Christo, omnes generaliter avertere cupiebam, sicut scriptum est, ut si quos inveniret hujus vitæ viros, non videlicet solum Judæos, etc. Quod autem fratres generaliter dicat quicumque de suo genere sunt, id est quoslibet Judæos declarat, subdens:

Qui sunt cognati mei secundum carnem, id est de cognatione mea carnali, et ideo tunc vehementius animo meo inhærentes, ut plurimum pro eis agerem, et ne tantum eos intelligamus, qui ad tribum Benjamin pertinent, unde erat Apostolus, imo generaliter totum genus Judæorum, addit, *qui sunt Israelitæ,* id est de genere Jacob patriarchæ, qui prius Jacob a parentibus, postmodum Israel a Do-

(82) Patrol. tom. LXXVI, col. 1250, 1251.

(85) Ibid.

mino appellatus est, id est vir videns Dominum. Unde et præcipue nomine ejus tota posteritas insignita gloriabatur, quasi solis ipsis Deum videre, id est cognoscere concessum esset, quasi jam ulterius nec Christi, nec alicujus doctrina indigerent, ut hinc quoque ipse Paulus Christi disciplinam nonnulla de causa se præmississe insinuet, nec non ex illis quæ sequuntur, de condemnatione scilicet illius olim peculiaris populi Dei, cum ait: *Quorum adoptio est filiorum*, hoc est de primo per gratiam adoptati sunt a Deo in filios, qui specialiter ab eo dilecti innumerabilium beneficiorum exhibitione monstrantur. *Et gloria*, id est glorificatio in præsentem ex adoptione ista procedens, qua se et nunc in Ecclesia gentibus conuersis præponere volebant. Unde autem adoptio vel glorificatio eorum maxime processerit, diligenter prosequitur, dicens eorum esse testamentum, et ad eos primitus, non ad gentes latum fuisse, sicut scriptum est: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (Psal. cxlvii, 20). Ad hoc quidem illud pertinet quod superius dixerat: *Quid ergo amplius Judæo, etc.* — *Multum per omnia* (Rom. iii, 1). *Primum*

A quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei (ibid., 2). *Et obsequium*, id est publicum divini cultus officium, in tabernaculo vel in templo, et *præmissa munera* tam de terra Chanaan possidenda, et terrenis commodis, quam de spiritualibus etiam bonis per Christum ex eis nasciturum, sicut mox annexit dicens: *Quorum sunt patres secundum carnem potius quam secundum fidei imitationem illi, ex quibus et ipse Christus est secundum carnem, utpote ipsi patriarchæ Abraham, Isaac, et Jacob, quibus de Christo promissiones factæ sunt, quod in semine eorum scilicet benedicerentur omnes gentes.* Quod vero dixerat, Patres Christi, ne per hoc videretur Christus a patribus illis inceptisse, addit: *Qui est super omnia benedictus, et laudandus et glorificandus in sæcula*, id est per omnes temporum successiones ab ipso tanquam a divina sapientia optime ordinatas. *Amen*, id est verum est. Geminatio assertionis tam oris quam cordis professionem indicat, sicut et ibi: *Amen, amen dico vobis* (Matth. vi, 2); et: *Sit sermo vester, Est, est, non, non* (Matth. v, 37).

LIBER QUARTUS.

Non autem quod exciderit. Diceret fortasse aliquis: Et quomodo promissa divina Israelitis facta sunt, quæ pro nequitia sua obtinere populus ille non potest, semper Deo rebellis existens, et jam ab ipso penitus reprobatus? Ad hoc Apostolus: *Non ita*, inquit, promissa eis facta sunt, quod exciderit verbum ipsum promissionis, id est quod sit cassa promissio, et nullatenus impleatur. Stare quippe, sive manere promissio dicitur, quæ impletur; excidere autem e contrario. Tale superius animadvertit. Cum enim quæsitum fuisset quæ utilitas circumcisionis, et responsum multum per omnem modum, primum quidem, etc. subjunctum est: *Quid enim si quædam illorum non crediderunt, nunquid incredulitas illorum fidem Dei evacuat?* Ita igitur et hoc loco dicitur, quod promissio, ut dictum est, Israelitis facta non est cassata, si in quibusdam qui de genere Israel secundum carnem sunt, nequaquam sit completa. *Non enim omnes.* Soli quippe illi inter filios Israel computandi sunt, qui in cultu unius Dei permanentes fidem sui patris Israel, id est Jacob imitantur, sicut mox per simile in Abraham demonstrat dicens: *Neque qui semen sunt Abraham, secundum carnem scilicet omnes in filiis Abraham computantur.* Quod statim testimonio ipso ex Genesi sumpto confirmat, dicente Domino ad Abraham, postquam Sara Agar ancillam expelli cum filio jusserat: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen* (Gen. xxi, 12).

C Exponit Apostolus quod præmissum est: *In Isaac vocabitur tibi semen.* Filios carnis dicit, qui ex Patre Abraham solam carnis originem ducunt, non fidei sumunt exemplum. Cum autem dicendum videretur, hi filii sunt Abraham, dicit potius Apostolus: *Hi filii sunt Dei*, ostendens videlicet non alios dicendos esse filios Abraham, nisi qui filii sunt Dei, id est qui fideles sunt. Abraham quidem fidem significat. Ideoque Abraham filii illi soli recte dicuntur quos sibi Dominus per fidem adoptat tam ex Judæis quam ex gentibus, sicut et ipse superius meminit Apostolus, cum de Abraham loqueretur, dicens: *Ut sit pater credentium omnium, non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed et his qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio.* *Sed qui filii sunt promissionis*, filios promissionis dicit, qui ad fidem Isaac pertinent, eum scilicet fide imitando, quoniam scilicet Abraham ex senili et sterili matre per solam promissionem Dei, non per naturam carnis generavit. *Æstimantur in semine*, videlicet Abraham, id est inter filios Abraham reputandi sunt. Quibus autem verbis promissio facta sit Abraham de futuro filio Isaac, supponit dicens:

Promissionis enim, etc. Hæc sunt verba angeli ad Abraham loquentis, *secundum hoc tempus*, id est in tali tempore quale modo est anno, scilicet revoluto, *veniam et erit*, id est per adventum et operationem meam potius quam, per naturam tunc Sara concipiet. Hæc autem sententia his verbis in Genesi est expressa: *Revertens veniam ad te tempore isto vita*

comite, et habebit Sara filium uxor tua (Gen. xviii, A 40). Item infra : Visitavit Dominus Saram sicut promiserat. et implevit quod locutus est, concepitque et peperit filium in senectute sua, tempore quo prædixerat eis Dominus (Gen. xxi, 1). Ex quibus quidem verbis non satis liquet cum dicitur, erit Saræ filius, an de conceptu ejus sive partu sit intelligendum. Cum autem dicitur in senectute sua, patenter innuit quod dixit, filium hunc non tam esse carnis quam promissionis, id est non naturæ, sed gratiæ. Et licet dictum sit : In Isaac vocabitur tibi semen, non tamen in omnibus ex Isaac secundum carnem nascituris, cum ipse statim Esau reprobatus sit, et solus Jacob a Deo electus. Quod nunc prosequitur dicens : Non solum autem illa, id est Sara, subaudi promissionem habuit de prole a Deo, sed etiam Rebecca jam quidem habens in utero, antequam scilicet promissionem illam haberet : habens, inquam, in utero, ex uno concubitu Isaac patrem nostrum, non tam per carnem quam per fidem. Et vere promissionem hanc quomodo habuit, quia istam de electione, scilicet minoris filii, quod videlicet major serviret minori. Et hoc est : Cum enim, nondum nati essent, illi videlicet quos ista habuit ex Isaac. Aut aliquid, id est nec aliquid adhiuc meritum haberent ex bono vel malo opere suo. Posset quippe contingere ut more Jeremiæ, vel Joannis Baptistæ in utero illuminati Deum cognoscerent, et jam eum diligendo vel non diligendo aliquid mererentur, ut..... scilicet qui nondum aliquid promeruerant. Maneret propositum Dei secundum electionem, ipsius in altero ipsorum, id est in Jacob, non in Esau, id est secundum hoc quod Deus apud se proposuerat, et in altero providentia sua ab æterno disposerat, maneret electio Jacob, id est perseveraret immobilis ejus prædestinatio. Non ex operibus, id est propter meritum aliquod operum ejus, qui electus est, sed tantum ex Deo, vocante eum, id est ex sola gratia ejus, qui eum per internam inspirationem postea ad se traxit.

Dictum est ei, id est Rebeckæ, quia major, id est Esau qui primogenitus futurus erat, serviet posteriori fratri, id est Jacob. Quæ quidem servitus non tan in personis duorum fratrum quam in posteritatibus eorum accipienda est, id est in populis qui ex ipsis nascituri promittuntur, Domino ad Rebeckam dicente : Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi ex ventre tuo dividuntur, populus populumque superabit, et major serviet minori (Gen. xxv, 23). Si enim ad personas fratrum respicias, nunquam Esau deservisse, vel in aliquo subjectum existisse Jacob reperies, imo magis Jacob semper Esau maxime tenuisse, et ei se plurimum humiliasse. De populis autem planum est hoc accipi, cum etiam secundum præceptum legis interdictum sit Israelitis servos habere de populo suo, sed de gentibus tantum. Unde in Levitico scriptum est : Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum, sed quasi mercenarius

et colonus erit, usque ad annum jubileum operabitur apud te ; et postea egredietur cum liberis suis, et revertetur ad cognationem et possessionem patrum suorum. Mei enim sunt servi. Non veniat conditione servorum, non affligas eum per potentiam. Servus et ancilla sint vobis de nationibus, hos habebitis famulos, et hæreditario jure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum (Levit. xxv, 39-46). Vocante dico cum sicut scriptum est, in Malachia scilicet propheta, his quidem verbis : Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus, et dilexi Jacob, Esau autem odio habui (Malac. i, 2), id est hunc eligendo vocavi, illum autem respui. De quali quidem electione superius idem dicit Apostolus, et quos vocavit hos et justificavit (Rom. viii, 30).

B Quid ergo. Congruam sumit Apostolus ex proxime dictis objectionem, quasi in accusationem et injuriam Dei, qui antequam aliquid Esau promereri posset, eum non prædestinando dignum odio suo judicavit, et quia alteri fratri dedit gratiam, qui similiter antea nil meruerat, ei subtraxit, qua ei subtracta constat eum bene agere non posse, atque ita non tam culpa Esau accidere videtur quod iniquus fuerit quam ipsius Dei qui ei gratiam, qua bene operari posset, dare noluit. Hujus autem objectionis ipsemet Apostolus postmodum solutionem ponit, ubi ait : O homo, tu quis es, etc. usque illuc vero totum quod interpositum est, de objectionem est. Continuatio : Quandoquidem Jacob electionem suam et vocationem non magis quam Esau ex meritis suis, sed ex arbitrio tantum vocantis obtinuit, neque Esau ex meritis antea suis illam amisit, quid diceremus, quid poterimus dicere, et ad hujusmodi objectionem respondere, quæ statim sequitur : Nunquid iniquitas est apud Deum, id est qua ratione poterimus Deum a culpa defendere, atque astruere quod non sit reus iniquitatis, qui gratiam scilicet suam subtrahendo ei qui nondum meruit eum reprobum fecit? Sic enim dictum est : Cum nondum nati fuissent aut aliquid boni, etc. Absit, inquit statim Apostolus ex sua parte, ut videlicet ullo modo iniquitas credatur unquam in Deo esse, sed prius quidem quam hoc ostendat quod propter objecta non sit Deus iniquus dicendus, ipsam adhuc objectionem more boni argumentatoris corroborat, ut quanto validior fuerit objectio, tanto difficilior ac mirabilior appareat postmodum solutio. Mors vero. Ac si diceret : Bene quæsitum est ad propositam questionem, ut videlicet Deum a culpa defendere valeamus, et penitus ex ipsis quoque Scripturæ testimoniis in talibus culpabilis atque inexcusabilis videtur Deus, cum habeat in potestate quibuscumque velit misericordiam impendere qua salventur, et sine ejus misericordia nemo salvari possit. Quod vero hanc habeat potestatem præmittit dicens : Miserebor, etc. Quod vero non nisi præveniente misericordia ejus quisquam salvari queat, statim adjungit dicens : Igitur non volentis et currentis. Cujus misereor, prædestinando, antequam scilicet ullum

sit hominis meritum, *misereror*, postea vocando eum per internam inspirationem, et ei denique ejus misereror vocando misericordiam præstabo, in ipso scilicet supernæ vocationis bravio. Ergo, inquit Apostolus ex persona componentis, hic subaudi, divinæ collatio misericordiæ, non est hominis quantumcunque eam *volentis neque currentis*, id est quantumcunque festinantis atque nitentis ad eam obtinendam, sed tamen *Dei miserentis*, id est non est in potestate nostra eam accipere, sed in manu ejus eam dare, ut per hoc astruendum videatur neminem esse in culpa si ab ea sit alienus misericordia, non eum qui largiri eam habuit nec voluit.

Dicit enim. Ostendit a contrariis quod miserentis est Dei quod homines salvantur: quod obdurantis est quod damnantur, sicut in Pharaone ex ipso Dei testimonio patet. Nec dicit tamen obdurantis, sed quasi impellentis ad malum, cum ait: *Excitavi*. Et ut culpam Dei auget, addit: *Ut ostendam in te*, etc., quasi ideo damnaret alios Deus, ut se glorificet, et gloriam suam in morte aliorum quærat, quod iniquissimum videtur. *In hoc ipsum*, id est ad affligendum populum vel persequendum, sive etiam me non exaudiendum, sicut scriptum est: *Indurabo cor Pharaonis. Excitavi te*, id est resistendo tibi feci magis exardescere malitiam tuam contra me, ut sicut scriptum est: *Qui justus est amplius justificetur* (Apoc. xxii, 11). Per quod quasi aurum in fornace tribulationis purgatur, et qui in sordibus est amplius sordescat (*ibid.*). *Virtutem meam*, id est potentiam, tam in plagis scilicet Ægypti quam in submersione Ægyptiorum. *Ut per hoc annuntietur nomen meum*, id est dilatetur notitia potentiæ meæ ubique terrarum. Quod dicit ut per hoc magis effectivum esse quam causativum videatur. Quomodo solet dici de aliquo, exivit ut mereretur, id est exivit, et mortis non consecutus est effectus, ita et hic dicitur excitavi te, ac per hoc postea ostendi in te virtutem meam, id est in his quæ egi circa te et tuos.

Ergo cujus vult, id est et ita apparet, inquit Apostolus, ex persona adhuc opponentis, quod cujus vult miseretur, et quem vult indurat, id est pro velle ejus atque arbitrio potius quam pro meritis suis homines vel salvantur per ejus misericordiam, vel damnantur per ejus in peccatis suis indurationem, quam videlicet obdurationem ipse non miserando efficit, ut sic divino totum arbitrio de salvatione vel damnatione hominum tribuendum esse videatur. *Dicis itaque mihi*, inquit Apostolus ex propria persona, vel quorumlibet fidelium Deum in omnibus laudantium, id est tu aliquis quicumque sis, rationabiliter dicere videris, et opponere, ut supradictis testimoniis et rationibus id scilicet quod sequitur: *Quid adhuc queritur*, id est conqueritur Deus, id est unde potest juste querimoniam ullam adversum nos movere, de offensis scilicet nostris, quia omnis videlicet culpa ejus sola vel maxime videtur accidere, cum, ut dictum est, quos

A vult induret, et ut nunc dicitur, voluntati ejus nemo queat resistere. Adhuc, id est post tam manifesta testimonia vel rationes in accusationem illius, *voluntati ejus*, id est dispositioni, de qua scriptum est: *Quæcunque voluit fecit*. Alio etiam modo dicitur Deus velle, non disponendo scilicet, sed consulendo nobis, ut faciamus per quæ salvemur juxta illud: *Quoties volui congregare*, etc. (Matth. xxiii, 37.) Et quia vult omnes salvos fieri, id est consulit ut faciant.

O homo, tu. Hoc loco Apostolus suprapositis objectionibus, quæ Deum penitus in culpam trahere videntur, ex sua parte respondet, easque sufficienter dissolvit congrua de figulo inducta similitudine. Dicit itaque quæstione quæstionem dissolvens et satisfaciens: *O homo*, id est carnalis et potius animalis quam spiritualis, qui hucusque in Deum invectus es, quasi eum de iniquitate arguendo, sicut ibi inceptum est: *Nunquid iniquitas apud Deum?* Et postea exemplis vel rationibus exaggeratum est: *Tu quis es*, inquam, *qui respondeas Deo*, id est qui justificas te, qui Deum modis supradictis accusas, ipsi responde ut teipsum defendas ab inconvenienti, si te ipse scilicet ita interroget, dicens: *Nunquid dicit*, id est juste potest conqueri de figulo quod tale ipsum fecerit *figmentum*, id est vas de luto fictum, id est compositum. *Fingere* namque componere dicitur. *Am non habet potestatem*, id est non licet figulo sine injuria aliqua, quam vasi scilicet inferat, *aliud quidem vas facere in honorem*, id est ad aliquod honorabile officium, *aliud in contumeliam*, id est ad aliquod vile et abjectum ministerium? Et hoc est: *Ex eadem massa terræ*, id est etiam si nulla sit hujus contumeliæ causa ex qualitate materiæ quæ est eadem. *Figulus luti*, id est formator humidæ et mollis terræ, non creator ipsius materiæ.

Ex quo quidem apparet eum minus juris habere in opere suo quam Deus habeat in suo, qui non solum formator, sed etiam materiæ creator est. Quidquid ad proposita homo iste respondeat, quasi cornuto vulneratur stilo. Si enim respondeat quia non habet figulus hanc potestatem, penitus officium damnat figulorum, et utilitatem publicam, et commune commodum atque necessarium impudenter accusat. Sin autem quod manifestum est eligat, ut videlicet sine injuria aliqua, quam vasi contumeliæ inferat, ea faciat talia, liquet similiter, imo multo magis Deo licere quocunque modo voluerit creaturam suam tractare atque disponere, qui obnoxius nullo tenetur debito, antequam quidquam illa promereatur. Alioquin universa animalia ad laborem creata recte adversus eum murmurare et conqueri possent: quare ipsa scilicet tantum ad laborem et ad servitium hominum condiderit, cum hujusmodi afflictionem, quæ usque ad mortem perseverat, ipsa non meruerint. Quod si ad glorificationem sui, vel

ad aliquam utilitatem hominum, hoc est ad laborem creata esse recte conceduntur, eadem profecto ratione concedendum est quibusdam merito Deum gratiam suam subtraxisse, nec eos ab iniquitate liberasse, cum nulla sit iniquitas qua Deus optime non utatur, et nihil accidere sine causa permittat, ipso etiam sæcularis sapientiæ judicio. Unde et Plato in Timæo suo: « Nihil fit, » inquit, « cujus ortum non legitima causa et ratio præcedat. » Quis enim fidelium nesciat quam optime usus sit summa illa impietate Judæ, cujus execrabili prodicione totius humani generis redemptionem est operatus? Multo profecto utilius est operatus in nequitia Judæ quam in justitia Petri, et hujus opere malo quam illius bono longe melius usus est: non, inquam, quantum ad Judæam pertinet, sed ad communem omnium utilitatem, quæ familiari semper est præponenda. Prædicatione quidem Petri et exemplo vitæ aliqui conversi sunt et salvati, sed illa Judæ traditio in salutem omnium conversa est, quæ a Patre quoque et Filio pariter facta est, sed intentione diversa. Ita etiam quantæcunque fiant malitiæ, divina dispositione optime ordinantur, et in omnibus quæ facit vel facere permittit, causas ipse novit, licet occultas nobis et ininvestigabiles, *quia sic*, scilicet eum facere vel permittere conveniat. Alioquin quædam irrationabiliter faceret vel permetteret.

Recte autem quærendum arbitrator, etsi injuriæ Deus argui non possit, quod aliquibus gratiam suam dare noluit; quomodo tamen iniquis hominibus, quibus ipse gratiam dare noluit ut salvarentur, imputandum sit quod damnantur, ut videlicet sua culpa damnari dicantur. Aut si nulla eorum culpa est, quo merito suo ipsi damnari dicantur a Deo, qui unicuique reddit secundum opera ejus. Sed quæ rursus culpa est hominis, si non salvetur, cui Deus gratiam per quam salvaretur nunquam dare voluit, nec ipse sine illa potuit? Sed fortasse quis dicat, quod culpa ejus sit quod Deus gratiam ei illam dare noluerit, quam illi æqualiter obtulit sicut et justis, sed oblatam ipse accipere noluit? Ad quod respondeo, quod nec ipsum accipere sine gratia Dei potest esse, quia quidem gratiam accipiendæ oblatum donum, cum Deus illi eam dare noluit, nec ipse sine hac gratia queat illud accipere, falso id culpæ ejus ascribitur quod oblatam gratiam non accepit, veluti si medicus ad infirmum veniens potionem offerret qua curari ille posset, sed nequaquam infirmus ad suscipiendum medicamentum erigere se valeret, nisi ipse quoque medicus eum sublevaret: quæ est culpa infirmi si curationem oblatam non suscipit, aut quæ est commendatio medici in offerendo, si efficaciam medicaminis auferat non sublevando?

Dicimus itaque non esse necesse in singulis bonis

(84) Super hoc videtur fuisse notatus Abælardus. Impositum enim ei fuit, quod diceret liberum arbitrium per se sufficere ad aliquod bonum. Sed

A operibus novam nobis gratiam a Deo impertiri, ut nequaquam scilicet bona operari vel velle possimus sine novo divinæ gratiæ præeunte dono, sed sæpe Deo æquale gratiæ suæ donum aliquibus distribuentem, non eos tamen æqualiter operari contingit, imo sæpe eum minus operari qui plus gratiæ ad operandum susceperit (84). Ut enim de amore vel desiderio temporalium rerum evenit, ita de veris et æternis bonis accidit. Venit præpotens aliquis, et opes suas aliquibus egenis pariter exponit in mercede atque offert, si quod eis præcipit impleverint. Alius itaque ex eis desiderio ostensæ et promissæ sibi mercedis accensus laborem operis arripit ac perficit. Alius autem cum piger sit ac magni laboris impatiens, tanto minus desiderio illo accenditur, quanto amplius laboris magnitudine deterretur, ac sæpe id evenit ut qui fortior est corpore, ignavior sit mente, et qui pauperior est pigrior existat. Quid est ergo quod eum æqualiter ostensæ sint et oblata pro mercede utriusque divitiæ, alius desiderio earum accensus laborem tolerat ut ditetur, alius laborare negligit, et diutinam magis eligit paupertatem quam ad horam sustinere laborem? Quid est hoc, quæso, nisi hujus probitas et illius ignavia? Quid amplius unius quam alteri dives ille fecit, qui utrisque pariter parem mercedem exhibuit et promisit? In isto, inquires, tamen desiderium accendit, ut laboris eum patientem efficeret et consummatorem. Sed hoc, inquam, ex actione illa divitis consecutum est, non aliquid de ipsa actione est, id est non ejus aliqua pars est. Quod ergo impedimentum in altero habuit, quod similiter eum non permovet? Nullum profecto ostendere poteris, nisi ejus ignaviam, qui laborem renuit. Sic et Deo nobis quotidie regnum cælorum offerente, alius regni ipsius desiderio accensus in bonis perseverat operibus, alius in sua torpescit ignavia. Æque tamen Deus utrisque offert illud, et quod suum est efficit, tantumque erga utrumque operatur regni ipsius beatitudinem exponendo et promittendo, quod ad desiderium uniuscujusque accendendum sufficiat, absque nova alia gratia apposita. Quo enim major esse merces cognoscitur, magis unumquodque naturaliter suo allicitur desiderio, præsertim cum ad ipsum obtinendum sola sufficiat, multoque minori impensa vel sudore seu discrimine ab omnibus perveniri possit, quam ad acquisitionem terrenorum regnorum. Ad desiderium itaque nostrum in Deo accendendum et ad regnum cæleste concupiscendum, quam præire gratiam necesse est nisi ut beatitudo illa ad quam nos invitat, et via qua pervenire possimus, exponatur atque tradatur? Hanc autem gratiam tam reprobis ipse quam electis pariter impertit, utrosque videlicet de hoc instruendo æqualiter, ut ex eadem fidei gratia, quam percepe-

longe aliud dicit, scilicet sine nova gratia, non tamen sine gratia.

runt, alius ad bona opera incitetur, alius per torporis sui negligentiam inexcusabilis reddatur. Hæc itaque fides quæ in isto per dilectionem operatur, in illo iners et segnis atque otiosa vacat, gratia Dei est quæ unumquemque electum prævenit, ut bene velle incipiat, ac rursus bonæ voluntatis exordium subsequitur, ut voluntas ipsa perseveret : nec necesse est ut per singula, quæ quotidie nova succedunt opera, aliam Deus gratiam præter ipsam fidem exponat, qua videlicet credimus pro hoc quod facimus tantum nos præmium adepturos. Nam et negotiatores sæculi, cum tot et tantos sustineant labores, una spe mercedis terrenæ, quam ab initio conceperunt, omnia tolerant, et eum diversa operentur, non diversa spe ad illa permoventur, sed una et eadem trahuntur.

Quod si volens. Ostendit Apostolus congrua similitudine inducta de sigilo Deum nequaquam injuriæ argui posse, si aliquibus gratiam nolit dare, per quam salventur, sicuti Pharaoni vel Esau, de quibus objectio præcessit. Nunc vero ad ipsam Dei commendationem convertit hoc ipsum quod de eis actum est, ostendendo scilicet Deum multa patientia sua malitiam Pharaonis sustinuisse, ut respiceret, et cum illum incorrigibilem omnino monstrasset malitia ejus, vindicta ad communem aliorum utilitatem optime usum fuisse, ut videlicet populus ille liberatus, id est Judæus sive universus mundus hoc audiens timore saltem pœnarum a malo coerceretur, et ad bonum invitetur. Continuatio : Sicut ostensum est, non est arguendus injuriæ Deus, si quibuscumque velit gratiam suam non conferat, qua salventur. Neque tu, homo, qui Deum primitus arguebas, habes quid ad eum respondeas de præsentis similitudine pulsatus, sed multo magis unde eum laudes, cum in his etiam in quibus tibi maxime crudelis videtur, ejus sit misericordia prædicanda. Et hoc est, *quod*, id est sed quid respondeas vel dicere poteris, cum ipse in hoc, quod de Pharaone *fecit notens* ad alios impios deterrendos, *ostendere iram suam*, id est v. dicitam quam exercet in impiis, et potentiam suam in miraculis quæ fecit tam in plagis Ægypti quam in submersione Ægyptiorum. *Sustinuit in multa patientia*, id est per multam suam patientiam, *vasa iræ*, id est diu toleravit iniquos illos, cum ipsi penitus ab eo deleri mererentur. *Vasa iræ* dicit eos, qui omnibus vitiis pleni sunt, quibus statim irascendum est. Et hoc est quod subdu determinans, *apta in interitum*, id est digna penitus deleri. *Sustinuit*, inquam, non sine causa, sed propter hoc ut secundum hoc quod abundat oppressionis malitia, abundaret in oppressis divinæ miserationis potentia, qua suos eruat ad glorificationem sui. *Divitiis gloria*, id est excellentiam potentiae suæ, qua glorificetur in *vasa misericordiæ*, id est erga electos suos, quos misericorditer conservat, ne adversitatibus frangantur. Bene *vasa iræ* et *vasa misericordiæ* dicit secundum propositam de vasis siguli similitudinem, quæ scilicet vasa

A misericordiæ præparavit in gloriam, id est prædestinavit ad æternæ vitæ beatitudinem, vel in gloriam suam, ut et ipsi eum laudando de misericordia percepta glorificent.

Quos et vocavit. Juxta rei significationem, non præmissi nominis proprietatem, relativum nomen supponit dicens, *quos*, masculino genere, non *quæ* neutro, cum tamen præmissum nomen, quod est *et vasa*, ad quod relatio sit neutri generis. Tale est et apud Virgilium mutatio generis secundum significationem cum dicitur : *Præneste sub ipsa.* *Quos* scilicet et ipse *vocavit*, id est interna inspiratione ad se traxit, non per se ad eum venerunt, maxime et in istis, quæ omnibus exhibuit, de Pharaone miraculis, sicut supradictum est, *ut enuntietur nomen meum in universa terra.* — *Non solum ex Judæis*, inquam, *vocavit eos*, sed etiam *ex gentibus*, cum videlicet audissent gentiles quantum manum in Pharaonem exercuisset, sicut et Raab receptis exploratoribus constitetur, *sicut in Osee*, id est per Osee prophetam, *dicit ipse*, scilicet Dominus. De vocatione gentium primo testimonium inducit, præterea de Judæorum tibi : *Isaias autem, etc. Vocabo*, id est gentiles, qui prius mihi subjecti nullatenus erant, timore terribilium mihi subjugabo, quia initium sapientiæ timor Domini, sed consummatio charitas, cum de servis fiunt amici, sicut et mox adjungit dicens : *Et non dilectam dilectam*, id est postmodum eos de servis in amicos transferam, sicut scriptum est : *Jam non dicam vos servos, etc. (Matth. xv, 15).* *Vocabo*, id est veraciter vocari faciam, *et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.* Multo plus est filium fieri quam misericordiam consequi. Illud quippe inchoationis est, hoc est perfectionis; misericordiam consequimur cum vobis, Deo vocante et nisi convertamur comminante, ad ipsum convertimur, ne ab ipso puniamur. Filii vero efficiuntur cum jam perfecta charitas foras mittit hunc timorem (I Joan. iv, 18). Duobus itaque præmissis duo hæc sigillatim referuntur, quasi confirmatio et expositio præmissorum. *In loco*, id est in terram gentilium, *ubi nec plebs mea* primitus erat, hoc est nec etiam per timorem mihi subjecti. *Filii*, id est filiali reverentia servientes. *Dei rivus* dicit differentiam deorum, quos scilicet antea gentilitas vario delusa errore, vel ex insensatis rebus, vel ex mortuis hominibus constituerat.

Isaias autem, supradictam vocationem gentium Osee prophetæ, scilicet ita Isaias aperte de futura conversione Judæorum : *Si fuerit*, quamvis innumerales fuerint Judæi in sua sterilitate, id est infidelitate perseverantes. *Sicut arena maris*, quæ innumerabilis est et sterilis. *Tamen reliqui eorum salvabuntur*, quos videlicet sibi Dominus reliquit alios a gratia sua repellens atque abiciens a se, vel reliquias dicit populi simplices et idiotas, qui abjecti sunt inter eos, sicut apostoli fuerunt, et

multi de turba Christo adhærentes, sicut et ipsi A profitentur impii dicentes : *Nunquid alicui ex principibus crediderunt in eum? Sed turba hæc quæ non novit legem maledicti, etc.* (Joan. viii, 48.) Quia vero aliquis quæreret cujus prædicatione ista vocatio fiat utriusque populi, respondet prædicatione scilicet propria ipsius Domini incarnati. Et hoc est, quod faciet Dominus per semetipsum *verbum brevium super terram*, id est prædicationem compendiosam scilicet quod dicitur, sapiens paucis innotescit verbis. *Super terram*, id est quæ super et omnem terrenæ et humanæ sapientiæ doctrinam, sicut et magnus ille Domini Joannes profitetur dicens : *Qui de terra est, de terra loquitur, etc.* (Joan. iii, 31.) Quomodo autem supereminet hæc doctrina cæteris omnibus præmittit dicens : quia *Verbum consummans et abbrevians*, videlicet faciet. Consummare est perficere, quando videlicet id quod inchoatum est ad perfectionem ducitur. Evangelica itaque prædicatione, quam per semetipsum Dominus attulit, ædificationem necessariam in veteri lege inchoatam consummavit, id est perfecit, addendo scilicet quæ ad plenitudinem justitiæ deerant, sicut ipsemet profitetur dicens : *Nisi abundaverit justitia vestra, etc.* (Matth. v, 20.) Consummans in æquitate, id est supplens quod de æquitate minus fuerat, id est quod de perfectione justitiæ atque virtutum defuerat. Et prætermisissis innumeris observantiis carnalibus, abbrevians scilicet in duobus præceptis charitatis ipsam æquitate, ubi videlicet divi C illi, qui de salute animæ suæ consuluerat eum, respondit : *Hoc fac et vives* (Luc. x, 28). *In his enim duobus mandatis tota lex pendet et prophete* (Matth. xxii, 40).

Possumus etiam dicere quantum ad multitudinem verborum in Novo Testamento, quod Vetus præceperit abbreviatum, quia pauca sunt quæ in monte Dominus cum Novum traderet Testamentum apostolis dixit, ad comparisonem eorum quæ per Moysen præcepit : et parva sunt quatuor Evangelicorum volumina ad comparisonem quinque librorum Moysi. Magna itaque est Evangelii commendatio, ut et in sententia sit perfectius, et in verbis brevius. *Et sicut prædixit idem Isaias, nisi Dominus sabaoth*, id est exercituum, qui adversum regnum diaboli suos quotidie dirigit bellatores, sicut scriptum est : *Ut castrorum acies ordinata* (Cant. vi, 3), *reliquisset nobis semen*, id est cum pro culpa sua nostrum populum, id est Judaicum excæcaret, et a gratia sua removeret, et quasi ab arca sua corruptam annonam projiceret, retinissetque sibi aliquos tanquam semen, sicut apostolos et cæteros Ecclesiæ primitivæ fideles : *Sicut Sodoma fuisset et sicut Gomorrha*. Ubi pariter cum prole sua parentes sunt exterminati, ut nec semen relinquerent. In semine conservatur utilitas prioris annonæ, et antiqua reviviscunt et renovantur, et ex paucis multa procreantur. Sic in apostolis et cæteris primitivæ Ecclesiæ membris præcedentium Patrum

utilitas est recompensata, et revixit religio, magnaque inibi divinæ messis per universum mundum pullulavit utilitas. *Quid ergo*. Quandoquidem non dilectam fecit dilectam, et nunc e converso videmus dilectam factam non dilectam, id est electo populo gentili totum fere Israel reprobatum esse, qua causa id accidisse dicemus, de reprobatione videlicet populi sui? Et hoc est, quid dicemus, super hoc, scilicet quod gentiles, qui primitus non noverant justitiam, id est fidem quæ ad justitiam perducit ; *nunc apprehendunt justitiam* illam, scilicet veram animi justitiam, *quæ ex fide est*, non quæ in exterioribus consistit operibus. *Israel vero*, id est populus Judæorum *sectando legem justitiæ*, id est exercendo auctoritatem corporalis vindictæ, *non pervenit in legem*, id est non recepit perfectam Evangelii doctrinam, quæ sola justificat. Quare hoc, inquit? *quia non apprehendit*, subaudi justitiam, quæ *ex fide est, sed quasi justitiam non vere justitiam*, quæ *ex operibus*, id est legis litteram occidentem sequens in exterioribus et carnalibus observantiis, spirituali et mystica intelligentia quæ ex fide Christi ædificat, non est justificatus, et justificatus sicut scriptum est : *Justus ex fide vivit* (Rom. i, 17). Et hoc ideo quia *offenderunt in lapidem offensionis*, id est per Christum scandalizati sunt quem propter humanæ naturæ infirmitatem Deum minime crediderunt. Solent pedes impingere atque offendi in parvis lapidibus qui præ parvitate sua vix adverti possunt. Sic et Christus, pro parvitate suæ humilitatis, quam mundo exhibuit, a Judæis contemptus, lapis ejus offensionis factus est, ut in eum Judæi non credentes, ad ea quæ diceret indignarentur. *Sicut scriptum est*, in ipso videlicet Isaiæ : *Ecce pono*, verba Patris sunt et promissio de Filio suo mittendo; *Ecce pono*, id est jam apud me ponendum delibero, in Ecclesia humile fundamentum, sed forte, id est Verbum incarnatum. Quia enim lapis est, forte; quia offensionis, humile, et ab offendentibus in eum conculcandum. *Omnis*, sive Judæus sive gentilis, *in eum*, non ei tamen, vel eum, *non confundetur*, id est non erubescet, frustratus suæ spe. Ideo dicit lapidem offensionis, et petram scandalii : et hoc in prophetis frequenter evenit, ut in eadem sententia variantur verba. *Sion*, id est specula, dicitur Ecclesia, quæ in altum se per desiderium attollens omnem suam sollicitè quam habet actionem circumspicit, ne supernum ejus impediatur desiderium.

CAPUT X.

Fratres. Ne videretur Apostolus, qui a Judæis recesserat, ex aliquo odio magis quam ex studio corrigendi eos vituperasse, ostendit in effectu quantum charitatis affectum in eos et compassionem habeat, dicens se intente pro salute eorum Deum exorare. Cum enim dicit : *Voluntas cordis et obsecratio*, ex devotione cordis orationem procedere demonstrat, et magis eam in devotione quam in verbis consistere.

Ac si dicat : Licet sic eos vituperem, tamen, o vos A fratres, orare pro illis ut salventur non desisto. Unde et Ecclesia singulis annis specialem pro Judæis orationem habet, *Ut Deus auferat velamen a cordibus eorum, et agnita veritate, quæ Christus est, ad ipsum convertantur* (85). Fratres eos, quibus scribit Apostolus, dicit, secundum quod Veritas ait : *Unus est enim Pater vester qui in cælis est* (Matth. xxiii, 9); ut ejus correptionem quasi a fratre et compare non superiore libentius susciperent. Unde hæc et in Ecclesia inolevit consuetudo, ut in exordiis lectionum, quæ de Epistolis apostolicis sumuntur, *Fratres prænuntietur*. Quia autem pro Judæis orandum est, vel eorum maxime errori sit compatiendum, supponit dicens : *Testimonium enim, ex me ipso qui olim similiter faciebam. Æmulatio est non secundum scientiam*, id est zelum in Deum non rationabilem nec bonum, quia erroneum putantes scilicet quod non est juxta illud Veritatis, scilicet : *Venit hora ut omnis qui vos interficit, arbitretur obsequium se præstare Deo, et hæc facient quia non noverunt Patrem neque me* (Joan. xvi, 2, 3). Zelus sive bonus sive malus dicitur fervor quilibet, atque commotio accensi animi ad aliquid gerendum. Quomodo autem non secundum scientiam statim adjungit, dicens : *Ignorantes enim quæ Deus approbat, quæ est videlicet ex fide Christi, et suam, id est quam ipsi pro justitia reputant et approbant, in observantiis scilicet carnalibus, volentes statuere, id est immobilem conservari, Justitiæ Dei, id est illis Dei præceptis, quæ obediens justificant, non sunt subiecti, id est obediens, quale est illud : Creditis in Deum? et in me credite* (Joan. xiv, 1). *Finis enim, vere ignorantes Dei justitiam, quia fidem Christi non habent, qua unusquisque fidelis justificatur. Quod vero ex fide Christi quisque justificetur, et non ex sua justitia, legalium scilicet operum, sic dicit : Quia omni credenti, id est unicuique fideli, Christus, id est fides Christi, ad justitiam, id est ad hoc ut per ea justificetur, vel finis legis, id est legalium operum, quæ gaudium in illis operibus spem salutis constituunt, Christus eis non proderit. Unde et ad Galatas dicit : Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. v, 2). Et per semetipsum Christus dicit : *Usque ad Joannem lex et prophetæ* (Matth. xi, 13).

Moses enim. Ostendit ipsius legislatoris Moysi testimoniiis ex justitia legis impleta, in operibus scilicet illis carnalibus, neminem assequi vitam æternam, nec fuisse promissam, sed potius ex fide Christi. Justitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, id est legalia opera impleverit, vivet super terram, scilicet in ea, id est propter ipsius legis observantiam vitæ hujus bonis fruatur, non æternæ. Quæ autem ex fide est, id est quoniam fides de non apparentibus est, vitam illam æternam, quæ in Christo abscondita est, potius promittit quam præsentem; et invisibilia potius quam visibilia bona. Et hæc est

(85) Offic. Eccl. ad missam in Admonit. in die S. Pasceves.

illa justitia, quæ ex fide est Christi, id est ipsa fides in Christum habita nos justificans. Sic loquitur ibidem, scilicet in Deuteronomio, per ipsum Moysen, qui per eam vere justus erat, nos corroborans, ut in nullis deficiamus vel desperemus adversis. Hoc est, ipse ex illa justitia, quam jam habebat, sicut dicit : *Ne dixeris in corde tuo, id est non cogites, tu homo quicumque, vel tu popule Israel : Quis ascendet in cælum, id est ne desperes de vita illa cælesti, in qua fides Christi consistit, et cujus nos promissione maxime Christus allicit, quasi ad vitam illam conscendere humana minime possit natura, quia hoc esset, inquit Apostolus, ex sua parte Christum ipsum ab illa vita deducere, id est credere nec ipsum illuc ascendisse in humana quam assumpsit natura. Aut quis descendet in abyssum, id est usque ad ipsum etiam infernum? aut quos videlicet non liberavit ad cælestia secum perducatur, quia hoc esset Christum in abyssum, hoc est creando reducere Christum sive retrahere ab illo descensu, quo fideles suos mortuos ab inferno liberavit et secum ad cælestia transtulit. Sed quid dicunt, id est, inquit Apostolus, attende quod ibidem sub junctum est ab ipso Moysen, hoc videlicet, *prope est verbum, etc.*, id est facile est te in Christo hoc profiteri completum vel credere, de ascensu scilicet hominis ad cælestia, et descensu hominis ad inferna. Ideo facile quia rationi non est adversum, sed maxime congruum divinæ clementiæ, hoc est, inquit Apostolus, *verbum fidei*, id est verbum de eo quod fides habet, et de eo quod creditum fideles facit. Quod verbum scilicet nos apostoli prædicare missi sumus. Et merito, quia in hujus verbi confessione et fide salus nostra consistit.*

Et hoc est, *quia si tu, quicumque sis, etc. Ore suo confitetur, qui quod enuntiat intelligit. Corde suo credit qui cor et voluntatem suam applicat his quæ credit, ut ipsa videlicet fides eum ad opera trahat, veluti cum quis credendo Christum a mortuis resurrexisse in vitam æternam, satagit prout potest ut vestigia ejus sequendo ad ejusdem vitæ beatitudinem perveniat. Notandum vero frequenter evenire, quod cum de Veteri Testamento aliqua in Novo testimonia inducuntur, facile est inducta testimonia applicari ad id confirmandum ad quod inducta sunt, si per se ipsa considerentur. Si vero loci illius unde sumpta sunt circumstantias simul attendamus, et quomodo superiora Scripturæ vel inferiora ei quod inde sumptum est cohærere queant, plurimum nostra angustatur intelligentia: Quod in hoc quoque ipso, quod nunc expositum est, contingit testimonio. Quod ut diligentius intueamur, ipsius Scripturæ verba latius replicemus. Scriptum est enim in Deuteronomio, cap. xxx, cum post legem datam Moyses ad observantiam legis populum exhortaretur his verbis : *Mandatum hoc quod ego tibi præcipio hodie, non supra te est neque procul positum, nec in cælo situm ut possis dicere : Quis nostra**

valet conscendere ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere impleamus? Neque trans mare positum ut causeris et dicas: Quis ex nobis transfretare poterit mare, et illud ad nos usque deferre, ut possimus audire et facere quod præceptum est? (Deut. xxx, 11-13.) Item, eodem cap.: Sed juxta est sermo valde in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum (ibid., 14).

Ecce ex his verbis, si ea juxta litteram sequamur, hoc totum Judæos admonere videtur, ut non conquerantur de difficili intelligentia legis, quasi per ænigma aliquid obscure sit dictum, sed omnia ita aperte præcipi, ut per se queant intelligi, nec aliquam habere excusationem si præceptis differat obedire, quia ea non valeat intelligere. Sed quoniam Apostolum legis peritissimum maxime nos sequi convenit, oportet nos, juxta ejus sensum, ad fidem Christi quæ dicta sunt accommodare. Sciens itaque Moyses legem ipsam quam dederat mysticis et obscuris sensibus esse plenam, qui non nisi per adventum Christi et ascensionem ejus aperiendi essent, sicut scriptum est: *Et incipiens a Moysse et omnibus prophetis, interpretabatur eis Scripturas* (Luc. xxiv, 27); e sicut ipse dicit: *Nisi ego abiero, etc.* (Joan. xvi, 7); e iterum: *Paracletus autem, etc.* (Joan. xiv, 26), admonet populum ne desperet de spirituali illa legis intelligentia tanquam aperienda, quasi non esset mundus habiturus qui de cælo veniret, ut sensum Dei quem in lege habuerat aperiret, quia revera Filius Dei de cælo venturus erat, et iterum ascensus ut hanc mundo intelligentiam ministraret tam per seipsum quam per Spiritum sanctum post ascensionem ad hoc ipsum mittendum. Notandum vero hoc quod adjunxit Apostolus: *Aut quis descendit in abyssum, nequaquam in superpositis Moysi verbis contineri, sed pro hoc ibi esse dictum, neque trans mare positum, etc.* Hæc itaque verba, vel ipse Apostolus sensum prosecutus adjunxit, vel forte juxta aliam, qua nunc utimur, translationem, a tantum collegit quæ congruere propositæ sententiæ vidit. Potest quippe quod dicitur, *non est trans mare positum*, ita intelligi ut non sit in abyssu, id est in inferno locatum, ut videlicet propter ipsum illuc oporteat aliquem descendere, et mare hujus sæculi ut ad illud profundum inferni perveniat penetrare ut tale sit ultra mare. Ac si dicitur deorsum post mare, id est in illa ulteriori amariudine inferni post miseriam præsentis vitæ.

Corde enim. Bene dixi, confitearis et credas, quia utrumque necessarium est, quia corde creditur ad hoc ut justificetur ipse qui credit, quia *sine fide impossibile est Deo placere* (Hebr. xi, 6). Et postea confessio fit de hoc ipso quod credit ut Ecclesiæ fidelis aggregetur, et sacramenta ejus participet. *Dicit enim*, ut superius in Isaia comprehensum est, *non enim dixi omnes sive scilicet Judæos sive gentiles, et merito quia ad hanc obtinendam salutem nihil refert diversitas populorum dummodo una sit*

A fides, quia in eum credamus potius quam ei vel eum, ut supra meminimus. *Dices in omnes*, id est sufficiens veris omnes ditare divitiis, qui invocant, non qui vocant. Vocatio quippe exteriorum sonus est verborum, de qua dicitur: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum* (Math. vii, 21). Invocatio vero est interior clamor, id est devotio animi ad Deum suspirantis, de qua Moysi dicitur: *Quid clamas ad me?* (Exod. xiv, 15.) *Omnis enim* ab auctoritate Isaia, *nomen Domini*, id est notitiam ejus et manifestationem devotione postulat, de qua dicitur: *Et manifestabo ei meipsum* (Joan. xiv, 21). Et Psalmista: *Satiabor, inquit, cum apparuerit gloria tua* (Psal. xvi, 15).

B *Quomodo ergo.* Suum et aliorum apostolorum officium commendat, ostendendo scilicet quam necessaria sit eorum prædicatio, ut credant homines et salventur. Continuatio: Quandoquidem qui invocaverit salvabitur, ergo invocandus est hominibus ut salventur. *Sed in quem nondum crediderunt.* Ergo quomodo invocabunt? ac si aperte dicat: Nullo modo ei, id est non solum in eum, sed nec ei, id est præceptis vel admonitionibus ejus, quem non audiverunt, neque per seipsum prædicantem, neque per alium qui eum prædicaret, *sine prædicante*, vel ipso vel alio, *prædicabunt* aliqui nisi mittantur, sicut ipse Filius a Patre, et apostoli ab ipso Filio, ita eis dicente: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (Joan. xx, 21). Hic pseudo tangit apostolos, qui non missi a Deo per seipsos ad prædicandum veniunt, de quibus ipsa Veritas: *Omnes, inquit, quotquot venerunt, fures sunt et latrones, sicut scriptum est* (Joan. x, 18). Origenes: « Exemplum hoc de Isaia videtur assumptum: » Ambrosius: « Hoc propheta dicit Nabum. Apostolorum pedes speciosi fuerunt, quia affectus eorum a contagio terrenæ cupiditatis mundi exstiterunt, et puri in Deo non quæ sua sunt de prædicatione quærentium, sed quæ Jesu Christi, nec ventri, sed Deo servientium. Unde et bene eorum pedes a Domino abluti sunt, quos etiam propter hanc mysticam eorum speciositatem calceamentis abscondi prohibuit, quia deforme est quod occultatur, et ubi male agitur lux absconditur. » *Evangelizantium pacem*, id est prædicantium atque docentium reconciliationem ad Deum. In quo etiam: mysterio omni domui quam intrarent dicere præcipiuntur: *Pax huic domui. Bona*, scilicet vera, *quæ nec oculus vidit, etc.* (I Cor. ii, 9.) In hac quidem vita pacem hanc et reconciliationem ad Deum per pœnitentiam jam assequimur, sicut scriptum est: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (Zuchar. i, 3). Bona vero illa postmodum in futura vita. Unde bene præmisit pacem, et postea bona. *Evangelio*, id est divinæ prædicationi.

Quis credidit, id est quis per hoc quod a nobis audivit fidem habuit? Ac si diceret: Nulli vel pauci. *Ergo*, id est ex isto testimonio apparet quod fides habetur ex auditu, *per verbum Christi*, potius quam nostrum, quia non ex nobis loquimur, sed ex eo

quod nos ipse docuit, ut ad ipsius gloriam vel offensam specialiter spectet, quidquid dē prædicatione nostra accidat. *Nunquid non*, id est potest se aliqua mundi pars excusare de infidelitate sua per ignorantiam quasi ad omnes non venerit vel ventura sit evangelica prædicatione? Ac si diceret: Nequaquam. Quod statim testimonio Psalmistæ convincit, dicens: *Et quid*, licet non omnes obediant? *Sonus eorum*, id est fama apostolorum sive prædicatorum Evangelii, etc., usque et *in fines orbis terræ verba* per quæ prædicabant; dixi *in fines*, id est ad externas etiam partes mundi, quas incolæ certum est a gentilibus. Sed nunquid ideo non cognoverunt Judæi, quod scilicet prædicatione transivit tam longe ad gentes, id est nunquid ideo se possunt excusare quasi eis non fuerit oblata prædicatione, et hoc prædicatorum culpæ imputare? Nec dicit tantum, non audivit, sed etiam non cognovit, id est non advertit ipsius prædicationis veritatem. Ac si diceret: Revera fecit, licet malitiæ et invidiæ, seu terrenæ cupiditatis zelo resisteret. Unde et peccatum ejus irremissibile in Spiritum sanctum persistit. Et hoc ipsius Moysi testimonio astruit, qui sicut primus prophetarum scripsit, ita et prius hanc eorum malitiam scripto etiam prophetavit. *Ego*, verba sunt Dei, *ad æmulationem*, id est per me ipsum prædicando, dicit Filius Dei, *adducam vos*, in invidiam et odium tam mei ipsius quam meorum. Cum autem invidia sit odium alieni boni, monstratur profecto eos scienter in Christum deliquisse. *In non gentem mittam vos per insipientem gentem*, id est per dispersionem vestram faciendam ab infidelibus Romanis, faciam vos non esse populum. Non enim recte populus vel gens dicitur, nisi hominum congregatio. *In iram vos mittam* aliorum hominum etiam dispersos, ut duris exactionibus vos semper opprimant atque affligant. *Isaias autem*. Non solum Moyses, sed etiam Isaias patenter de reprobatione eorum et electione gentium sic audent dicere, etsi se ab eis occidentum prævideret. *A non quærentibus me*, dicit Dominus, id est a gentilibus, *palam* quia multo amplius Ecclesia de Deo quam Synagoga erudita est, *non interrogabant*, id est nihil etiam a me requirere noverant, quem penitus ignorabant. *Ad Israel autem*, id est Judæos tota die, id est toto tempore prædicationis meæ, quæ vere dies et illuminatio mundi est dicenda, *expandi manus meas*, id est ad eos colligendos ultroneum me obtuli, per manus, id est opera eis quotidie exhibita, a via scilicet gentium penitus declinans, ut eis omnino vacarem. *Sed contradicentem*: quod pejus est modis omnibus me calumniantem.

CAPUT XI.

Dico ergo. Quia tot auctoritatibus confutaverat Judæos et novissime gentium electionem et eorum reprobationem manifeste prophetatam docuerat, ne hinc maxime occasionem gloriandi adversus Judæos gentiles in sua altercatione præsumerent, quasi intelligentes populum illum penitus esse re-

probatum, incipit etiam gentilibus hanc gloriatiorem et Judæis desperationem auferre, et jam ad invectionem gentilium redit, ut eorum quoque superbiam conterat. Continuatio: Quandoquidem tam manifestis testimoniis reprobatio Judæorum confirmata est, *dico*, id est arbitror quærendum quod sequitur et solvendum. *Populum suum*, id est Judæos, ex toto repulit, ut nullum inde ulterius assumat. Israelita, id est videns, non proselytus, et de genere Abraham, non Ismael vel Esau, descendens, sed per Benjamin et de generatione maledicti Saul, cujus reprobata est a regno posteritas. *Plebem suam quam præscivit*, id est illos quos de populo illo quondam scilicet peculiari suo prædestinavit. *In Elia*, id est ubi de Elia loquitur in libro Regum: *Quemadmodum*, scilicet ipse Elias, *interpellat Deum adversum Israel*, id est orando vel conquerendo provocat Deum ad vindictam in nequitia persequentium se Judæorum. *Occiderunt*, subaudi Jesabel, *suffoderunt*, id est a fundamento penitus everterunt, ut idola tantum colerentur. *Sed quid dicit*, id est putavit ita se solum remansisse, sed ipsius Dei testimonio errare comprobatur? *Reliqui mihi*, id est non abjeci a gratia mea *Baal*, id est idolum Baal et Jesabel. *Sic ergo*. Quandoquidem de Elia exemplum induximus, ad quid inductum sit assignemus. Et hoc est quod dicit, sic etiam nunc, *reliquiæ*, id est illi quos non abjecit Dominus, *secundum electionem gratiæ Dei*, non merita ipsorum. *Si autem gratiæ*, id est ex gratiam, subaudi salvæ factæ sunt. *jam non ex operibus*, id est ex meritis suis. Non dicit per merita, sed ex meritis, quia et gratia Dei merita Pauli et aliorum non excludit. Sed ex meritis esset, non ex gratia, si.... a meritis nostris præderet, nec gratia Dei præiret, quæ fidem saltem inspiraret, vel prædicatores dirigeret. *Aliquin*, id est si aliter, id est contrario modo quam dico evenisset, id quod modo est gratia, id est gratis collatum, non prævenientibus meritis nostris gratia Dei, *non esset gratia*, sed meritum solum. Convenienter de Elia similitudinem ad tempus nostrum Apostolus induxit et convenienti exemplo temerarium iudicium gentium confutare incipit, cum etiam tantum virum de consimili præsumptione a Domino vierint reprehensum. Scimus Joannem Baptistam, quasi alterum Eliam, primum Domini adventum præcessisse, et populum Judæorum, quasi de eorum desperaret salute, graviter arguisse his verbis: *tenimina viperarum*, etc., ut in hoc quoque tempore gratiæ de quo scriptum est, *usque ad Joannem Iam et prophetam*, ea quæ nunc de Elia dicta sunt consonare videantur.

Quid ergo. Quandoquidem ex electione gratiæ Dei potius quam ex meritis suis reliquiæ tantum Israel salvæ vel salvatæ factæ sunt, igitur quid subaudi dicendum sit patet, hoc scilicet quod sequitur quia *quod quærebat Israel*, id est requirebat a Deo quasi suum, et per opera sibi debitum, *non est consecutus*, vitam scilicet æternam, vel æternam hære-

ditatem. *Electio vero*, id est Pauli qui de populo illo per gratiam Dei electi sunt, quod quærebat, id est vitam æternam, *consecuta est: cæteri vero excæcati sunt* non solum non assecuti quod quærebant, sed ne ulterius credant penitus reprobati. *Sicut scriptum est, dedit illis spiritum compunctionis.* Origenes. Ubi scriptum sit, dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque in hanc diem hactenus invenire non potui: puto autem hoc modo dixisse Apostolum: *Cæteri vero excæcati sunt, et sicut scriptum est de illis (Isa. vi, 9), dedit eis spiritum compunctionis.* Sed ea quæ de cæcitate oculorum et de auditu aurium per Isaiam dicta sunt: *Auditu audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non videbitis. In-crassatum est enim cor populi hujus, etc. (Isai. xxxix, 10.)* Nunc ergo sensum Isaïæ videtur Apostolus suis sermonibus protulisse. Similiter et de his faciendum quæ de David Scriptura pronuntiat: *Fiat mensa eorum, etc. (Psal. lxxviii, 23.) Spiritum compunctionis, etc.,* id est invidiæ et odii, quibus eorum mentes pungerentur, id est stimularentur adversus Christum, et suos. *Oculos*, id est rationem per se videre non valentem, *et aures*, id est non alio docente intelligentes, *fiat mensa eorum.* Quod ex Isaia vel ex David videtur assumptum, in utroque unus sensus quodammodo exponitur. Item, idem quod dixit in *captionem*, in Psalmo non habetur scriptum, neque in LXX, neque in Hebræo. Et rursum in Psalmo habetur *coram ipsis*, Apostolus autem non posuit *coram ipsis. Mensa eorum corum illis*, id est Scripturæ Veteris Testamenti eis tradita, et ab eis frequentata, unde cibum animæ intelligentes sumunt, *in laqueum et in captionem*, id est ut laqueum, quo ipsi non alios capiant, sed capiantur, et detineantur ne via veritatis incedant, quæ ait: *Ego sum via, veritas, et vita*, dum scilicet nihil ibi mystice accipiant, sed ad litteram, quæ occidit, cuncta exponunt, vel in captionem, dum sæpe Domino vel sanctis doctoribus confligentibus cum eis, his quæ de Scriptura eis obijciuntur testimonia ita capiuntur et constringuntur, ut se expedire ab objectis non valeant. Quale est illud quod Dominus eis opposuit dicens: *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, etc. (Psal. xxii, 43.) In scandalum et in retributionem*, hoc est in retributionem scandali animæ suæ, id est damnationis, non salutis. Sed verbum Domini, quo ait: *Est qui accusat vos Moyses (Joan. v, 45).* Et secundum quod Apostolus dicit: *Et qui in lege peccaverint per legem judicabuntur.* Scandalumq; etiam lex eis facta est, offensæ et indignationis causa, cum multa Christum et suos vel dicere vel facere viderent, quæ legi contraria crederent. Unde illud est quod dixerunt: *Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum (Joan. xii, 34).*

Obscurentur. Unde scandalum hoc procedat, vel illaqueatio supponit, ex excæcatione scilicet ipsorum, et cupiditate terrenorum, quæ semper in Ju-

dæis maxima regnat. *Incurva* verbum est imperativum, ac si dicatur: *Tu Deus, incurva dorsum eorum*, ut cupiditate appetendi terrena non erigantur ad cælestia. Notandum vero hujusmodi verba quæ imprecationis videntur cum a sanctis dicuntur, magis ad propheticam enuntiationem quam ad desiderium vindictæ pertinere, ut videlicet cum dicitur, *fiat*, tale sit ac si prædiceretur. Sicut enim quandoque futuro indicativi modi verbi imperativo utitur Scriptura, ut *diliges Dominum (Matth. xxiii, 37)*, pro *dilige*; *Non occides (Exod. xx, 13)*, pro *non occide*, ita e converso nonnunquam facit. Quid etiam obest si aliquis sanctus per spiritum illuminatus, divino assentiens iudicio, optet fieri de vindicta etiam malorum quod recte faciendum esse intelligit, et in divina præfixum videt esse sententia? Velle quippe fieri quod justum est fieri, quæ est injustitia? Alioquin quædam nobis displiceret justitia, et ipsam quoque Domini sententiam cognitam haberemus exosam. Sed de hoc diligentius Theologiæ nostræ tractandum reservamus.

Dico ergo. Quandoquidem sic de eorum reprobatione prophetatum: *Nunquid offenderunt Deum*, videlicet ut non tantum titubarent in fide, sed penitus *caderent*, id est sine recompensatione alicujus commodi damnarentur a Deo, qui omnibus malis bene utitur, *sed illorum delicto*, dum videlicet prædicationem Christi a se repellerent, et apostoli ad gentes transirent, tanto facilius a gentibus essent recepti, quanto a Judæis summis earum inimicis repulsos eos et afflictos viderent; vel in hoc etiam quod dispersi per mundum in perpetuam captivitatem pro peccato in Christum commisso fidei nostræ plurimum attestantur, et magna potentiæ Christi præconia præbent. *Ut illos æmulentur*, id est ut deinceps e converso gentes faciant Judæis quod olim Judæi faciebant gentibus in proselytis, id est zelo Dei illos ad imitationem sui convertant vel provocent. *Æmulari* aliquem est zelum, id est vehemens desiderium erga eum habere ut illum imitetur vel ille eum e converso, juxta quod statim dicitur est, *si quomodo ad æmulandum provocem, etc. Quod si æmulantur illos*, et merito. Quod si delicto eorum tam bene usus est Deus, id est tanta inde consecuta est utilitas, ut universus inde mundus in gentibus profecerit, quanta erit utilitas de ipsorum pariter conversione cum gentibus? Et hoc est: *Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi*, id est ex delicto illorum, et reprobatione populi mundi in cæteris spiritualiter est ditatus, *et diminutio eorum*, id est quod minus in illis modo habet mundus, de spiritalibus bonis recompensatur in gentibus. *Quanto magis plenitudo* ei erit, subaudi, *divitiæ mundi*, id est si et ipsi pariter cum gentibus mundum impleant bonis operibus, multo amplius ipse ditabitur. Et hoc est quidem istud, quod quidam, sed adversativum, ad hoc scilicet quod primitus dixerat de eorum peccato, et nunc de conversione loquitur, ut sic videlicet juxta litteram conti-

nuetur ad præmissa. Ita delicto eorum ditatus est mundus in gentibus. Quod si delictum illorum, etc. *Vobis enim.* Et quasi aliquis de hac plenitudine futura desperaret, jam penitus Judæos ulterius a Deo reprobatos esse ostendit, proposito exemplo desperandum non esse, quia et ipse ad hoc quotidie laborat, cum sit apostolus gentium, ut etiam aliquos ex Judæis convertat. Quod quidem est officium suum prædicandi scilicet honorare, id est maxime commendare, cum ex abundantia hos etiam dico lucratur, quorum apostolus, id est prædicator non est ipse constitutus *apostolus gentium*, etsi videlicet minime Judæorum.

Si quomodo, tam verbis quam exemplis, tam auctoritate quam ratione, tam aperta veritate quam utili simulatione vel dissimulatione, de qua alibi dicit: *Factus sum Judæis Judæus, et omnibus omnia factus ut omnes lucrifaciam (I Cor. ix, 23). Carnem enim*, id est Judæos, qui de genere meo sunt, *ad æmulationem*, id est imitandum me in conversione, *aliquos saltem si non multos.* Si enim. Et merito in hoc persisto, ut etiam eos convertam, quia cum amissio illorum reconciliatio sit mundi in gentibus, ac per hoc utilis, multo mirabilior et utilior erit assumptio eorum quæ erit quasi mortuorum resuscitatio. Mirabilius est enim mortuum suscitare, quam illum qui non vixit animare, id est vitam reddere quam dare. Quotidie enim scimus in vitæ matrum naturaliter carnes animari, nec miramur; mortuos autem reviviscere miraculi esset potius quam naturæ. Gentes itaque conversas ad Deum, quarum populus antea per fidem non vixit, animari, id est vivificari potius dicere possumus quam resuscitari. Judæos vero, si redeant ad Deum et convertantur corda patrum in filios, quasi mortui suscitantur, cum populus ille, scilicet antea per fidem vixerit. Et certe difficilius est justum cum lapsus fuerit suscitare, quam qui iniquus persisterit ad justitiam trahere. Quod quotidie in ipsis conventibus religionum experimur, cum eos, qui de sæculi malitia ad monachatum convertuntur, facile in bono perseverare videamus proposito; sæculares vero monachos vix aut nunquam redire. Amissio Judæorum merito dicitur cum eos Deus per infidelitatem amiserit, quos prius subjectos per fidem tenebat. Mundi nomine gentiles designat, qui magis inter insensibiles mundi partes sensu ac ratione carentes, dum idola colerent, quam inter homines rationales creaturas computandi fuerant.

Quæ erit, id est cujusmodi, scilicet *assumptio* Judæorum amissorum, *nisi vita ex mortuis*, id est nisi resuscitatio mortuorum in peccatis? *Quod si delibatio* est degustatio alicujus partis sumptæ de toto, per quam explorari possit quale illud sit totum, id est cujus saporis. Semper autem in populo Judæorum fuit aliqua massa fidelium incarnationem Dei et passionem in suam redemptionem expectantium, quales Zacharias et Elisabeth, Simeon et Anna, Nathanael et Nicodemus, et nonnulli alii in tempore

etiam Christi reperti sunt, quibus quidem revelata est persona ipsa divinitus et determinate ostensa, in qua promissum quod expectaverant credenter esse complendum. Et fortasse tales antea omnes sancti fuerunt apostoli; unde tam facile vocantem Christum sequerentur sive antea divinitus inspirati, sive testimonio Joannis edocti. Quorum unus Andreas discipulus Joannis Simoni fratri dixit: *Invenimus Messiam (Joan. i, 41).* Et Philippus Nathanael: *Quem scripsit Moyses et prophetæ in lege invenimus Jesum (ibid., 45).* Ex quibus quidem verbis ostenditur eos ex lege et prophetis instructos Christum expectavisse, sed nondum prælimitum tempus nec determinatam personam cognoscere. Ad quod quidem cognoscendum sive etiam aliis manifestandum divina eos gratia assumpsit, et eis assumptis de massa præcedentium fidelium, et tam facile ad unius jussionis vocem Christum secutis omnibus suis quasi delibatio facta est, in qua posuit ostendi cujus fidei massa illa exstiterit. Unde ipsi quasi reliquiæ sunt assumpti ad hoc quod fide tenuerant, visibiliter vel reipsa exhibendum. Continuatio: Et quomodo, inquit Apostolus, ex tam nequam populo et tam rebeli semper possunt aliqui assumi? Bene, inquit Apostolus, et secundum suæ originis naturam facilius quam ex gentibus, quia massam oportet ibi sanctam fuisse, unde delibatio facta est. Quia qualis delibatio, talis massa; et e converso, sicut mox adjungit: *Et si radix sancta, et rami*, radicem quippe massam illam fidelium præcedentium dicit ramos, modo credentes dicit eos qui inde assumpti sunt. *Quod si quidam ex ramis*, id est aliqui de massa illa fidelium, quod antea recte crediderant adhuc futurum expectantes, *fracti sunt*, id est statum pristinum fidei, quem habebant, amiserunt. *Tu autem, gentilis scilicet, cum oleaster esses*, id est sterilis naturaliter et silvestris, *insertus es in illis*, id est aliena operatione loco illorum substitutus. *Et socius radicis* olivæ frugiferæ factus per fidem, et pinguedinis per charitatem. Pinguedo enim calidæ naturæ est, et ideo charitatis ignem significat, et fides radix est et fundamentum charitatis. *Noli gloriari adversus ramos*, id est eis insultare de suæ fractionis detrimento, et de suo superbire statu, id scilicet meritis vel virtuti tuæ tribuens. *Quod si gloriaris*, scias quod *non tu radicem portas*, id est a radice eorum processit ad te quod habes, non a te ad radicem, quia populus Judæorum fidelis asina est mater pulli, id est patriens in fide gentilem populum.

Dicis ergo quia videlicet contra radicem non potes gloriari, vis te saltem ramis illis præferre, in hoc quod *fracti sunt* illi ut tu inseraris, id est fracti sunt illi et.... iterum situ inserti loco eorum. Bene quidem dicit Apostolus, id est verum est quod dicit, sed non ideo potes gloriari, quia non sunt illi fracti propter bonum tuum quod ante haberes, unde te Deus eligeret inserendum, sed propter malum suum, id est incredulitatem. *Noli altum sapere*

superbiendo, scilicet adversus eos, *sed time*, scilicet committere tale quid unde et tu frangaris. Et revera oportet te timere. Quid autem timeat subjungit : *Si enim non pepercit a fractione*, scilicet ramis nationalibus, illi videlicet suæ radici, ex qua erant, time, subaudi ne forte, etc. Et ut hoc timeas sive exemplo aliorum correptus, sive susceptæ gratiæ amore succensus, attende memoriter bonitatem gratiæ et severitatem justitiæ si permanseris in ipsa bonitate suscepta, id est si culpa tua susceptam gratiam amiseris. Alioquin, id est aliter si erit quam moneo, *etiam tu excideris a radice sancta* in qua per accidens es insertus, non ex ea natus. *Sed et illi etiam post fractionem suam inserentur loco tui excisi*, sicut tu e converso prius loco illorum factorum. Et quasi quæreretur quid hoc possit facere, cum Deus pro culpa sua eos fregerit, dicit quia ipsemet per misericordiam suam id facere potest, qui eos fregit propter ipsorum culpam. Et hoc est quod dicit : *Potens est enim Deus iterum*, id est post tuam insertionem, et suam fractionem. Dixi quia potens est Deus et illos inserere, nec mirum, quia multo id facilius et conducibilis naturæ videtur secundum suprapositam de oliva similitudinem, ut proprii rami inseri possint, quam alieni. Et hoc est quod a minori ostendit, dicens : *Nam si tu gentilis excisus es ex oleastro tibi naturali*, id est ex arbore infecunda gentilis populi assumptus, *contra naturam*, id est consuetudinem inserendi. Neque enim infructuosæ arbores inseri solent fructuosas, nec silvestres domesticis, nec surculus fructum radicis ferre solet. Sed propriæ naturæ quanto magis, id est quam facilius secundum naturam suam originis inserentur suæ origini, ex qua videlicet nati fuerunt. *Nolo enim*, ac si diceret : Ideo commemoro toties, o gentiles, vestræ electionis gratiam et reprobationis illorum justitiam, et postmodum conversionem ipsorum futuram.

Quia nolo vos ignorare hoc mysterium, id est divini dispensationis occultum iudicium, quia videlicet *cæcitas contingit in Israel ex parte*, id est quidam Judæorum excæcati adventum Christi, per quem de fide illuminarentur non recognoverant, donec plenitudo gratiæ intravit, id est de universitate omnium gentium multi convertentur, et spirituales Dei civitatem, id est Ecclesiam intrabunt, et sic tandem post eorum introitum *omnis Israel*, secundum singulas videlicet tribus, unde multi convertentur in fine per prædicationem Enoch et Eliæ, non tamen omnes, cum de Antichristo Veritas eis dicat : *Alius in nomine suo veniet, illum suscipietis* (Joan. v, 43), ut nec in fine mundi, sicut nec in adventu Christi omnes Judæi convertentur, sed solæ Domini reliquiæ. Unde Hieronymus ad Hedibiam de quæstione nona scribens (86) : *Clamat Isaias pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel*, etc., id est etiamsi multitudo non crediderit, tamen

A pauci credent. » De fine autem sæculi ita Isidorus loquitur lib. II, contra Judæos, cap. 6. « Malachias quoque ante finem mundi Eliam sic esse dicit mittendum ad conversionem Judæorum : *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et terribilis, et convertet corda patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum* (Malach. IV, 5). » Item : « Hic est populus in novissimis convertendus, quem Jacob patriarcha sub figura Benjamin lupum mane comedentem et vespere spolia dividentem prophetat, quia initio legem accepit, in vespera autem mundi crediturus dividet inter Novum Testamentum et Vetus. » Idem, cap. 12, Amos propheta : *Domus Israël cecidit, non adjiciet ut resurgat* (Amos v, 1). Ergo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. Sequitur in eodem propheta, *venit finis super populum meum Israel* (Amos VIII, 2).

Quæ omnia pertinent ad carnale ipsius regnum vel observantiam quia ultra in reprobabilia erunt. Nam illæ repromissiones reparationis, quas earum sermo complectitur illi parti promittuntur, quæ ex Judæis creditura est. Nam nec omnes Judæi redimendi sunt, nec omnes salvi erunt, sed qui fide electi fuerint salvabuntur. Quod autem nonnulli sanctorum dicunt in fine per prædicationem Eliæ et Enoch convertendos esse, quibus et ipse Apostolus concordare videtur, dicens : *Et sic omnis Israel salvus fiet*, aut secundum universitatem tribuum, non personarum, est accipiendum ut diximus, aut fortasse hi qui primitus Antichristum susceperint ritus Judaicos reducentem, postea per prædicationem Eliæ et Enoch correcti, vel viso interitu ejus de quo Veritas dicit : *Et nisi breviati fuissent dies illi, non feret salva omnis caro* (Matth. XXIV, 22), conversi ad Christum salvabuntur. Greg. in Moral. lib. « Sed in extremo Israelitæ omnes ad fidem cognita Eliæ prædicatione occurrent, et tunc illud eximium multiplici aggregatione populorum convivium celebratum. » Remigius in psal. XII : *Cum averterit Dominus captivitatem*, etc. : « Dum Judaica perfidia in sua crudelitate impœnitens exstitit, duriori se captivitatis laqueo irretivit. Quæ tamen captivitas solvetur ad prædicationem Eliæ et Enoch, cum ad eorum prædicationem omnes in Christum Judæi crediderint. » Haimo : « Impietates a Jacob avertet pleniter, sicut scriptum est : *Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus* (Psal. XII, 8). » Et cum plenitudo gentium intraverit tunc *omnis Israel salvus fiet*.

Ut non sitis vobis ipsis sapientes, id est ideo nolo vos istud occultum ignorare, ne visa illorum excæcatione de illuminatione sapientiæ quam habetis superbe illis insultantes, de dono Dei quasi de vestro proprio gloriemini, quod esset sapientem esse sibi potius quam Deo, id est ad gloriam sui nondantis sapientiam suam accommodare. Haimo :

« *Mysterium est res occulta, et secretum aliquod in se continens, quare Judæos quondam peculiarem populum abjecerit, et gentiles peccatores per fidem sibi copulaverit.* »

Sicut scriptum est. Origenes : « In Isaia, unde testimonium istud Paulus assumpsit, scriptum est : *Veniet propter Sion (Isai. LIX, 20), et quod ait hic, cum abstulero peccata eorum, ibi omnino scriptum non est. Apostoli tamen auctoritate præsumptum est, Sion, id est Jerusalem, pro Judæa ponit, partem videlicet quæ caput regni est, pro toto ipso.* » Et tale est quod dicit, *veniet de Judæa*, nascendo scilicet in ea qui Judæos salvet; vel secundum Origenis verba, *veniet propter Sion, id est salvandum, sicut determinat dicens : Qui eripiat eam, et liberet a captivitate diaboli sive jugo peccati quod animam captivat a Deo. Et hoc statim aperiens dicit : Et avertat impietatem a Jacob, id est a populo Judæorum.* Possumus etiam sic distinguere, eripiat scilicet a peccato cum quo nascimur, originali vel eo quod ipse in eis invenit, et avertat a reliquis quæ commissuri essent, nisi ipse illa averteret.

Attende cum dicit eum nasciturum in Judæa, vel propter Sion venturum quamdam in Judæis gloriam ascribere, qua superbam gentium insultationem reprimat. *Et hoc a me illis*, ubi nos dicimus testamentum in Hebræo dicitur pactum, id est firma promissio. *Dicit Dominus.* Nam et quæ testamento confirmantur maxime stabilia sunt : promissio, inquam, tunc implenda. *Cum abstulero*, id est remiserō peccata eorum secundum Evangelium. Isti duo nominativi plurales *inimici et charissimi*, unde pendeant secundum seriem constructionis non satis apparet, nisi longe superius ad præmissa referantur, ubi videlicet dictum est : *Quanto magis hi secundum naturam inserentur suæ olivæ; ipsi quidem, inquam, subaudi etiam inimici modo secundum Evangelium propter vos, etc.* Et fortassis juxta Hebraicæ linguæ consuetudinem nominativis sine verbo absolute usus est Apostolus, sicut ibi dicitur : *In convertendo Dominus (Psal. cxxv, 1), et : Dominus in celo sedes ejus (Psal. x, 5).* In Epistola ad Galatas ipse Paulus de perniciosa simulatione Petrum arguens : *Si tu, inquit, cum Judæus sis gentiliter vivis, et non Judaice, quomodo gentes cogis judaizare? (Gal. II, 14.) Item : Ego autem, fratres, si circumcissionem prædico, quid adhuc persecutionem patior? (Gal. III, 11.)* Ex quibus apparet Paulum maxime et cæteros libertatis evangelicæ prædicatores maximas a Judæis et conversis inimicitias sustinere propter onera legis, quæ gentibus nolebant imponere, scientes jam legales illas observantias omnino inutiles, et gentes vix aut nunquam in eas induci posse. Et hoc est quod nunc Paulus meminit, dicens : *Illi dico inimici, id est adversantes mihi et consimilibus meis secundum Evangelium, id est sicut ex nostra patet prædicatione eorum gloriationi maxime infesta, cum onera legis penitus interdicat, et hoc propter vos, o gentiles, quibus hæc onera imponere*

nolumus. Sed tamen charissimi nobis, id est pro caeteris nostro inhærentes desiderio, ut conversi salventur propter patres ipsorum justissimos et magis auctoritatis, patriarchas scilicet et prophetas. Secundum electionem tamen Dei magis quam secundum propria eorum merita, qui eos per gratiam suam gentibus reprobatis elegit, ac mirabiliter sublimavit. Nam et Deum ipsum erga filios propter patres gratiam suam exhibuisse non ignotum est, quem Salomoni idololatræ propter justum patrem pepercisse novimus, et Moysen veniam delinquenti populo propter merita patrum implorasse atque impetrasse

Sine pœnitentia enim. Quasi aliquis diceret : Quæ cura de illa electione antiquorum patrum, seu promissionibus vel beneficiis a Deo illis olim factis, cum nunc prorsus appareat in malitia filiorum eorum quæ in precibus egerit Dominus ipsi displicere. Respondens Apostolus, *imo, inquit, sine pœnitentia sunt dona Dei et vocatio Dei, id est nunquam ei displicet se alicui quidquam donasse, vel ad fidem quemquam vocasse, quia videlicet incommutabilis est omnino ejus voluntas, nec unquam quod semel faciendum esse judicat se illud fecisse improbat : quod utique esset de facto suo pœnitere.* Alio tamen modo etiam Deus nonnunquam pœnitere dicitur, mutando scilicet vel dolendo quod fecerat, non improbando factum suum, id est non judicando illud fuisse malum, quod proprie pœnitentia diceretur juxta illud philosophi : « Pœnitentia enim malum factum comitatur. » In electis Dei dona eorum vocationem præcedunt, dum eorum scilicet prospera voluntatem, ut vocanti eos ad se assentiant, et jubenti obediant. *Sicut enim, Dixi plenitudine conversarum gentium, etiam Judæos ad fidem convertendos. Nec mirum si fiat ita de illis, o vos gentiles, sicut et de vobis factum est. Et hoc est, sicut enim, etc. Propter illorum, id est dum videlicet illis repellentibus a se prædicationem apostoli ad gentes transire cito compulsi sunt. Ita et isti, id est Judæi, nunc non crediderunt in vestram misericordiam, id est non receperunt prædicationem qua vos misericordiam a Deo consecuti estis, ut post vos ad fidem postmodum et ipsi veniant et eo humiliores efficiantur quod ad fidem vos sequantur, quasi exempli vestri magisterio hinc edocti. Concluit autem, id est cæcitate infidelitatis jam constringi omnes, tam Judæos scilicet quam gentes, promisit, ut in omnium postmodum conversione magnam suam clementiam ostenderet, quibus videlicet ante fidem nullum inesse meritum constat, quia *sine fide impossibile est placere Deo (Hebr. XI, 6).**

O altitudo. Exclamatio admirantis est super istam multam abyssum divini judicii, de prima scilicet electione Judaici populi, et reprobatione gentilium, et de nova nunc electione gentilium in conversione multorum, et reprobatione Judæorum, tam paucis modo scilicet conversis, sed postmodum plenius convertendis, ut qui olim in fide gentes

præcesserant, postmodum sequantur, et fiant « novissimi primi (Matth. xix, 30). » *Altitudo*, id est profunditas occulta nobis divitis et copiosæ sapientiæ Dei, quantum ad præscientiam ipsius, et scientiæ quantum ad ipsius operis effectum, ex quo prævisa illa jam sciri possunt. *Quam incomprehensibilia*; id est, quam impossibiles sumus ad causas illas cognoscendas dispensationum vel dispositionum ejus, quare videlicet sic decuerit agendum esse antequam fierent, et post effectum operum, *ininvestigabiles viæ ejus*; viæ quippe Dei, quibus videlicet ad cognitionem ejus venit, ejus sunt opera, sicut idem Apostolus supra meminit, dicens: *Invisibilia enim ipsius a creatura*, etc. Opera itaque Dei, quæ sensu quotidie experimur, investigabilia nobis sunt, quia occultas eorum naturas nondum discentere ratione suscipimus. Nec mirum: *Quis enim cognovit sensum Dei*, id est rationem quam habuit in sua præscientia de his quæ facturus erat, comprehendere per se potuit? aut quem de his quæ facturus erat consuluit, ut ejus instrueretur consilio quid vel qualiter agendum esset? *Aut quis*, post summam incomprehensibilem Dei sapientiam ostendit summam ejus bonitatem, quia omnia nobis prius largitur quam a nobis quidquam accipiat. Deinde in actione gratiarum Apostolus admirationem suam terminans, ait: *Quoniam ex ipso sunt omnia*, id est quælibet substantiæ natura tanquam ab ipso creata, ut esset per ipsum scilicet conservata, ut maneret in ipso, tanquam sine optimo consummata, dum eorum videlicet opifex optimus atque dispositor in ipsis glorificatur atque laudatur, propter quod ea condidit atque conservat, sicut in Proverbiis scriptum est: *Universa propter semetipsum creavit Deus, impium quoque ad diem malum (Prov. xvi, 4)*. Ut quinto super Genesim beatus meminit Augustinus (87), quælibet creaturarum quantum in te vespera est, quantum vero ad laudem Creatoris relata mane dicitur, et in se considerata quasi defectum habet, in laude vero Creatoris profectum.

Quærat fortasse aliquis quomodo natura quælibet substantiæ conservetur, ut maneat, cum spiritus irrationalium animalium carne regi, et cum carne deficere penitus credantur. Sed profecto si illi quoque spiritus sicut et nostri substantiæ sunt, quædam scilicet raritas elementorum, ut quibusdam videtur, cum deserunt esse spiritus, id est vivificare cessant corpora illa, non tamen deserunt esse substantiæ sicut et caro, cum qua deperire dicuntur, cum caro deseret esse, non tamen corporeæ substantiæ naturam amittit. Quæri etiam potest, cum Deus ipse propter se potius quam propter opera sua sit laudandus, quomodo dicat Apostolus eum propter opera sua esse glorificandum, id est maxima laude dignum. Ex se ipso quippe bonus vel laude dignus est potius quam ex operibus suis, et propter ipsum opera ejus potius sunt laudanda vel bona

A quam ipse propter opera. Sed licet ex seipso potius quam ex effectis suis ipse bonus sit, vel dignus laude, actio tamen ipsa gratiarum vel effectus laudis nostræ, quam ei persolvimus, ex operibus quæ per ipsum cognoscimus, consequitur sicut et cuiuslibet artificis laus in operibus ejus cognoscitur et quamvis propter scientiam quam habet jam dignus sit laude, ex notitia tamen operum ejus laudatio ejus consequitur. Nec Apostolus hoc loco dicit Deum dignum laude propter opera quæ fecit, sed nos ad ejus hortatur laudem propter opera ejus quæ cognoscimus. *Ipsi gloria*, inquit, sit, id est optima et summa et late patens fama, *in sæcula*, id est per omnes successiones temporum. *Amen*, id est fiat, quod est adverbium optandi, aliquando etiam confirmandi, quando videlicet ponitur pro *ita est*, vel *verum est*.

CAPUT XII.

Obsecro itaque, quia videlicet talis vel tantus est, ex quo omnia, per quem, etc., obsecro ut vos ipsos et hostiam præparetis potius quam pecora vestra ipsi mactetis. Quasi adjurando eos coarctat, cum dicit: *Per misericordiam Dei*; ac si diceret: Sicut de misericordia ejus confiditis, ita et ad ipsam obtinendam, quantum valetis, vos præparetis. Corpora pecorum cum offerebantur in sacrificio occidebantur, nostra autem corpora cum Deo immolantur, vitiis ita moriuntur ut vita non priventur. Et hoc est quod dicit, *hostiam viventem*, et tunc profecto immolationis nostræ obsequium rationale est, si nos ipsos ita immolemus potius quam pecora nostra ei mactemus, vel nos ipsos propter eum interficiamus. *Conformari huic sæculo*, id est sæculares qui præsentem vitam diligunt imitari, *sed reformamini*, id est studete reparare ac renovare humanæ rationis sensum peccatis jamdudum obtenebratum. *Ut sic probetis*, id est cognoscere valeatis, vel etiam aliis ostendere, et ratione probare possitis, *quæ sit voluntas Dei*, id est quid Deus a nobis fieri velit, ut boni simus in nobismetipsis, imo aliis quoque, vel ipsi Deo beneplacentes, et tandem perfecti in virtutibus consummati, crescendo semper in melius, vel in cælesti vita perfectæ beatitudinis. *Dico enim*. Dixi, nolite conformari huic sæculo, *sed reformamini*, etc., et merito id vos moneo, quia hoc dico *per gratiam quæ data est mihi*, id est per magisterium mihi super vos injunctum dicere compellor *omnibus qui sunt inter vos*, id est apud gentes confusus, quare specialiter Apostolus sum destinatus: *Non plus sapere quam oportet, sed sapere usque ad sobrietatem*. Ille sapit plusquam oportet qui mala ipsa non solum notitia rationis a bonis discernit, juxta illud philosophi: « Mali quippe notitia justo deesse non potest, » verum etiam experientia discit, secundum quam lignum scientiæ boni et mali dictum est. Et hic quidem est sensus, *sæculi*, id est sæcularium et carnalium hominum, ut

(87) Patrol. tom. XXXIV, col. 255.

experientia voluptatum, quasi quadam saporis dulcedine illecti mala ipsa cognoscunt. In qua quidem experientia sobriæ et honestæ vitæ terminos excedunt, dum-voluptatibus suis turpiter inserviunt. *Et unicuique*, scilicet nostrum, hoc ipsum dico, id est non plus sapere, etc. *Sicut Deus divisit mensuram fidei*, id est prout credit faciendum esse, ita hoc impleat. *Sicut enim*, ac si aliquis quæreret : Estne in discretione boni et mali diversa existimatio infidelibus? Respondet Apostolus quod est, sed et divinæ gratiæ dona in eis sunt diversa, et hoc est quod competenti similitudine demonstrat, dicens : *Sic enim et non eundem actum habent*, id est non idem officium, ita multi nos secundum personarum diversitatem in uno corpore Christo et in eisdem sacramentis uniti sumus.

Alter alterius membra, id est supplentes officium suum pro altero, et ei administrantes quod iste implere non potest. Tunc enim oculus quasi membrum manus efficitur, cum visum subministrat, ut illa operari queat, et similiter unusquisque fidelium donum gratiæ quod habet in alterum ministrare debet, ut maxime sibi invicem charitate colligentur fideles cum sibi vicissim subveniunt, et unusquisque alterum esse recognoscit. Dixi, singuli alter alterius membra, sed merito quia *habentes* dona diversa gratiæ Dei illis collatæ. Quæ statim dona subdividit dicens : *Sive prophetiam*, scilicet habentes, id est gratiam interpretandi, id est exponendi verba divina. Unde et ad Corinthios dicit : *Nam qui prophetat hominibus loquitur ad ædificationem* (I Cor. XIV, 3), *secundum rationem fidei*. Prophetiam habet qui in sua prædicatione secundum hoc quod credit auditoribus esse necessarium, verba sua moderatur, et quid hic sive illis pro capacitate eorum prædicari oporteat discernit, ut modo lac parvulis, modo solidum cibum majoribus ministret, sicut et ipse Paulus ad eosdem Corinthios scribens proprio docet exemplo. Quam quidem apostolorum discretionem Psalmista prævidebat cum diceret : *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. XVIII, 3). Tale est ergo secundum rationem fidei suæ, ac si diceretur, secundum discretionem quam se credit habere, ubi forte si erraverit, charitas ejus ignorantiam eam excusat. *Sive ministerium in ministrando*. Per hæc omnia subaudiendum est secundum rationem fidei, ut videlicet omnia discrete faciamus, secundum quod faciendum esse credimus. Ministerium dicit corporalis operis officium, sicut est suendi vel fabricandi. Ministerium habet in ministrando alii, qui inde majorem utilitatem aliorum quam propriam quærit, sicut idem Apostolus alibi ait : *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius* (I Cor. x, 24).

Sive qui docet in doctrina sit, id est doceat quæ docenda credit. Similiter *qui exhortatur*, id est ad persuadendum. Loquitur secundum rationem fidei, qui prophetiam quam superius intellexit per doctrinam et exhortationem non distinguit. Quisquis

A enim ad ædificationem loquitur, aut docendo aliquid, aut exhortando aliquid loquitur. Sic expone : Sive qui docet, scilicet rationem fidei, in *exhortando* sit discernens, scilicet quantum valet, quæ quibus hominibus persuadenda sint, sicut et docenda, juxta illud Veritatis : *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos* (Matth. VII, 6). *Qui tribuit*, id est sua largitur egentibus, in *simplicitate*, subaudi id faciat, id est non duplicem ibi habeat intentionem, tam pro temporali scilicet quam æterna remuneratione. Quod et alibi prohibet Dominus dicens : *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua* (Matth. VI, 2). Aliter in *simplicitate*, id est non sit duplex finis in intentione, ut videlicet eleemosynæ suæ finem tam B in se quam in Deo constituat, sed tantummodo in Deo, vel ita ut non dolose id faciat, sicut hypocritæ faciunt, qui aliud simulant quam intendant, cum se videlicet propter Deum id facere fingant, quod magis propter humanam gloriam agunt, vel sicut faciunt qui aliquid largiuntur alicui, amplius inde se recepturos sperantes, se id ex charitate facere simulant, quod ex cupiditate potius agunt. *Qui præ aliis*, id est prælati vicem gerit, in *sollicitudine*, subaudis præsit, eorum scilicet lucra quærendo potius quam sua. De qua quidem sollicitudine prælatorum erga subditos Salomon admonet, dicens : *Fili mi, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris sui, et captus es propriis sermonibus tuis*. C *Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi. Discurre, festina, suscita amicum tuum. Ne dederis somnum oculis tuis; ne dormitent palpebræ tuæ* (Prov. VI, 1-4).

Qui miseretur, id est ignoscit delinquentibus in se, lætus et sine omni rancore animi hoc faciat, non erubescitiam inferat poenitentis, neque illi turpiter peccatum suum improprians, quasi magis tristeni se ostendat de propria læsura quam hilarem de conversione peccatoris. *Dilectio*, subaudis sit immutabilis, vera, non simulata, sicut alibi scriptum est : *Filioli, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* (Joan. III, 18). *Odientes vitia, adherentes virtutibus*, vel recedentes conversatione seu moribus a perverso homine, et imitantes bonum, attendentes quod scriptum est : *Cum sancto sanctus eris*, etc. (II Reg. XXII, 26). *Charitatem fraternitatis*, id est effectus fraternæ charitatis invicem exercentes, ut unusquisque aliis tanquam fratri subveniat, et Deo tanquam Patri obediat. Non solum de utilitate proximorum, verum etiam de honore ipsorum providendum admonet, dicens, *honore*, scilicet alter alterum, scilicet *prævenientes*, id est inter vos hoc providentes, ut cum alius vos honorare voluerit, vos prius eum honoretis, et beneficium ejus vestrum præveniat, ut quasi debitum vobis reddatur potius quam tribuatur. Sunt autem qui nostris non egent beneficiis, et qui magis ad dilectionem honore quam utilitate trahuntur : ideo-

que post utilitatem beneficii de honore quo diligunt Apostolus providit. *Sollicitudine non pigri*, hoc est effectus providentiæ nostræ erga subjectos implere non differentes, sicut scriptum est : *Quæcunque potest manus tua instanter operare*, etc. (*Eccl. ix, 10*). *Spiritu ferventes*, ac si diceret : Et si non poteritis hæc supradicta penitus implere, zelo saltem charitatis ad hæc implenda ferveatis, et boni desiderii voluntas apud Deum sufficiet.

Domino servientes. Post fraternam charitatem erga proximum, ad charitatem Dei qua deservitur conscendit. Bene autem cum dicturus esset : *Domino servientes*, præmisit Apostolus : *Spiritu ferventes*, ut hæc servitus filialis reverentiæ subjectio ex amore potius quam servilis ex timore, intelligatur Christiana magis quam Judaica. Soli Domino servimus, cuicumque servitium impendamus, si totum nostræ subjectionis finem in Deo constituamus, si videlicet solam reverentiam quam prælatis exhibemus propter Deum, cujus vicarii sunt, et a quo prælationis potestatem acceperunt, eis exhibemus. Qui enim legato vel vicario alicujus prælati obsequium impendit, propter ipsum tantummodo prælatum, a quo destinatur, ipsi solummodo prælato in hoc deservire dicitur, et ei soli propter quem tantum id agitur servitium vel honorem impendere. *Spe gaudentes* ut videlicet sitis *in tribulatione patientes*. Unde et Apostolus Jacobus : *Omne gaudium*, inquit, *existimate, fratres mei, cum in tentationes incideritis, scientes quod probatio*, etc. (*Jac. 1, 2*). Dicturus, *in tribulatione patientes*, bene præmisit *spe gaudentes*, ut spes remunerationis præcedens fortes efficiat contra passiones, dum illud attendunt quod scriptum est : *In paucis vexati, in multis bene disponentur*, etc. (*Sap. iii, 5*). *Spe gaudentes*, id est expectatione futuræ beatitudinis, cum spes non nisi de bono sit et de futuro, et quia ex nostra virtute hanc in passione constantiam habere non possumus, ut orationem super hoc frequentemus admonet, dicens : *Orationi instantes*, id est in oratione superstantes potius quam jacentes. Quasi enim jacentes sunt, qui se ad Deum per devotionem non erigunt, ut oratio suum consequatur effectum, et verba solummodo præparant, non corda : de quibus Dominus per Isaiam conqueritur : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* (*Matth. xv, 8*). *Necessitatibus sanctorum communicantes*, id est fidelibus penuriam vel adversitatem patientibus ita compatiuntur, ut eorum penuriæ vel tribulationis participes efficiamur, dum videlicet quod nobis subtrahimus eis impendimus, vel pro ipsis etiam eripiendis seu defendendis periculum vel damnum incurrimus. Unde alibi dicit : *Alter alterius onera portate* (*Galat. vi, 2*). *Hospitalitatem sectantes*, non solum impendentes, cum videlicet recedentes a nobis insequimur, ut etiam reluctantes ad hospitium trahamus, sicut Lot in susceptione angelorum egit.

Benedicite persequentibus vos, hoc est, illis etiam

ut bene sit orate, ut sic in eis charitatem ædificetis, sicut scriptum est : *Tunc enim carbones ignis congeres super caput ejus* (*Prov. xxvi, 21*) : vel ideo ut oratio vestra tanto facilius effectum assequatur, quanto Deo gravior erit, qui ait : *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* (*Matth. v, 46.*) Quam quidem dilectionis perfectionem tam Dominus ipse quam protomartyr ejus Stephanus in passionibus suis pro inimicis orando nobis exhibuerunt. *Benedicite et nolite maledicere*. Bis dicit *benedicite*, ut tam in ore quam in corde benedictionem habeamus. Nec dixit, ne maledicatis, sed *nolite maledicere*. Cum enim aliquem pro suæ culpæ obstinatione excommunicamus, profecto in eum maledictionis sententiam intorquemus. Ipse etiam Paulus in Actibus apostolorum ei maledixisse legitur cui ait : *Destruat te Dominus, paries dealbate* (*Act. xxiii, 5*). Sed quia zelo justitiæ compulsi talia sancti faciunt, maledictionis actionem habent, non voluntatem. Hoc uno loco non dicitur, ut penitus non maledicant, sed ut maledicere non velint, ut videlicet voluntas maledictionis non actio prohibeatur sicut et Dominus dicit : *Nolite jurare* (*Matth. v, 34*). Voluntatem potius jurandi interdicit quam actionem. Sic et judex cum aliquem lege sua coactus occidit non voluntarie, ab homicidio excusatur, quia id ab eo voluntate non geritur, cui omnino displicet quod ille qui punitur illud commiserit, pro quo lex eum interfici præcipit, ut magis eum lex ipsa quam homo puniat, imo ipse Deus legem instituens, qui ait : *Ego occidam, et ego vivere faciam* (*Deut. xxxii, 39*) ; Et : *Mihi vindictam, ego retribuam* (*Deut. xxxii, 35* ; *Hebr. x, 30*), quia ipse minister Dei. Non immerito quærendum videtur cum ad corda potius Deus quam ad verba respiciat, tamen verbis etiam ipsum deprecemur. Sed duabus id causis geri existimo : una quidem ad honorem Dei, altera est ad utilitatem nostram accomodata. Cum enim aliquid a Deo orando postulamus, ex ipsis verbis nostris ostendimus non nisi ab eo id nos posse habere quod oramus. Ipsa verba quæ proferimus affectum nostrunt et devotionem intellectu suo in Deum excitant et commovent ut tanto efficacior ipsa sit oratio, quanto in orante major est devotio.

Gaudere cum gaudentibus. Infinitivis pro imperativis utitur, dicendo scilicet *gaudere et flere* pro *gaudete et flete*, id est cum fidelibus de profectu eorum exsultate, vel de ipsorum effectu compatiendo contristemini. Est enim falsa lætitia iniquorum, cui congaudendum non est, et falsa eorum tristitia cui contristandum minime est. Unde Dominus : *Mundus*, inquit, *gaudebit, vos autem contristabimini* (*Joan. xvi, 20*). Et Salomon in Proverbiis de perversis : *Qui lætantur cum male fecerint, et exsultant in rebus pessimis* (*Prov. ii, 14*). Cum autem idem Salomon alibi dicat : *Non contristabit justum quidquid ei acciderit* (*Prov. xii, 21*), et ipse Apostolus supra : *Scimus quoniam diligentibus Deum om-*

nia cooperantur in bonum, etc. (Rom. viii, 28); quid potest accidere electis unde flendum sit, aut quomodo rationabiles sunt illæ lacrymæ [Rachel de interfectione filiorum, de miseria sic ad beatitudinem transeuntium? Unde et de illo fletu fidelium in transitu beati Martini scriptum est: « Cum sentiret magis esse gaudendum, si rationem vis doloris amitteret. » Hieronymus ad Tyrasium de morte filia: « Tantas talesque tempestates vitæ, tot impugnationes diaboli, tot corporis bella, tot sæculi clades evasit, et lacrymas fundimus, quasi ipsi nesciamus quid quotidie patiamur. Propter quod et Dominus sic admonet discipulos: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem* (Joan. xiv, 28). Plane mortuum Lazarum flevit, doluit non morientem, sed potius resurgentem, et flebat quem cœgebatur pro salvandis aliis ad sæculum revocare. Hanc vitam dans Dominus ingemiscebat, quam tu doles esse sublatam. Contra lacrymas ejus pugnant tuxæ. Ille nolebat reddere laboribus quem dilexerat, et tu amare te credis, cui laborum volubas adhuc restare tormenta. De hostili patria migravit ad cælum. Apostolus memorat: *Quandiu sumus in hoc sæculo, peregrinamur a Deo* (II Cor. v, 6). Unde ergo illæ lacrymæ Rachel? unde compassio fidelium super interfectione justorum quæ finit in eis miseriam et confert gloriam? Vel etiam cum omnia quæ accidunt electis, eis ut dictum est, *cooperantur in bonum* (Rom. viii, 28), vel quidquid eis accidat non contristentur? (Prov. ii, 14.) Unde nos super eos dolere convenit, vel ipsos de aliquo pœnitere, quos in alia vita, licet suorum peccatorum memores, constat tamen nullo modo dolore pœnitentiæ affici, attendentes scilicet ipsa etiam peccata sibi in bonum fuisse cooperata? Denique cum omnia optime a Deo [ordinari] non dubitemus, adeo ut ipsa quoque mala bonum sit esse; et juxta Veritatis vocem, necesse sit ut veniant scandala; quid contingere potest ut rationabiliter doleant? Si enim, ut beatus meminit Augustinus, bonum est malum esse, quisquis de malo dolet, de hoc profecto dolet quod bonum est esse; et quisquis vult ipsum non esse, utique vult non esse id quod bonum est esse: et ita tam divini dispositioni quam rationi contrarius esse videtur, et frustra dicitur ad Deum: *Fiat voluntas tua*, cujus scilicet voluntati seu dispositioni quantum in se est adversatur. Sed quia hæc discutere altioris est philosophiæ, perfectioni nostræ reservamus Theologiæ.

Id ipsum invicem sentientes, per charitatis videlicet affectum ita alios sicut seipsos reputantes, juxta illud Veritatis: *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem illis facite* (Matth. vii, 12). Et illud: *Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris* (Tob. iv, 16); vel ita idipsum cum alii sentientes, quasi bona eorum sicut detrimenta nostra esse reputantes, vel idipsum de fide sentientes, ut nulla sint schismata in fide catholica. Ad quod maxime pertinere videtur quod subditur: *Non alta sapientes, id*

est non superbe aliquid per hæresim præsumentes, dum ex novitate aliqua quærimus gloriari. Sed humilibus quibus videlicet Deus dat gratiam, superbis resistens (I Petr. v, 5), *consentientes, in fidei scilicet unitate nos eis sociantes. Quod qualiter faciamus docet cum adjungit: Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*, id est prudentiam vestram, si quam habetis, nolite ad gloriam vestram convertere, nec de illa in vobis gloriari, vos etiam dico *nulli malum pro malo reddentes*, id est, neminem quia nos læsit, sed potius quia justum est punientes. Possimus etiam quod dictum est, *nolite esse prudentes*, etc. ita accipere, ut hoc illi competentiùs adjungatur: ille etenim prudens apud semetipsum dicitur, qui totus suo judicio nititur, ut quidquid istud esse decreverit, exsequi velit ut, cum nemini irascenti sua ira videatur invisita, in quocunque offenditur ulciscendum putat. Cui quidem periculo occurrit, dicens: *Nulli malum pro malo reddentes*. Superius dixerat: *Nolite maledicere persequentibus vos*: hic facta mala sicut etiam verba mala prohibet. *Providentes bona*, etc., id est nitentes quantum possumus ut opera nostra non solum Deo, sed etiam hominibus bona videantur, ut ea scilicet imitari velint, vel Deum inde glorificent, sicut et Veritas ait: *Lucent lux vestra coram hominibus*, etc. (Matth. vii, 16). *Si fieri potest cum omnibus hominibus pacem habentes*. Itaque ut diximus, nulli videlicet malum pro malo reddentes, et providendo bona etiam coram hominibus. *Quod*, scilicet pacem habere cum omnibus, *ex vobis est*, id est ex propria natura habetis, ut videlicet eis maxime concordēs sitis, quos per naturam affiniōres conspiciatis. Unde alius dicit apostolus: *Qui enim proximum quem videt non diligit, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* (I Joan. iv, 20.) Quo enim natura magis sumus affines, amplius ipsa nos ad dilectionem invitat. Adeo, inquam, cum omnibus pacem habentes, ut si aliquem offendendo excesseritis, *non vosmetipsos defendatis*, id est proprias culpas excusetis, *sed date locum iræ*, id est cedito irato et offenso fratri patienter, scilicet ejus iram ferentes, non eum iterum per excusationem vestram commoventes. Tunc enim iræ ejus resisteremus ut amplius æstualet, vel in eo remaneret, non cederemus ut ab eo transiret.

Scriptum est enim, scilicet in Proverbiis [Deuteromio]: Mihi vindictam (Deut. xxxii, 35). Ac si diceret: Ideo cum offenditis alios debetis offensos patienter tolerare, et eorum iram, quantum poteritis, lenire, quia etiam si ab eis offensi essetis, hortatur vos Dominus ne vos inde vindicetis; sed ei vindictam reservetis dicenti: *Mihi vindictam, subaudi reservate, et ego retribuam* (ibid.), illam, ut scilicet ulciscar vos. Et notandum quod si hoc intelligatur exhortatio ad perfectionem potius quam præceptum, sicut et quod Veritas ait: *Et tua ne repetas* (Luc. vi, 30), potest et illud quod dictum est superius: *Non nosmetipsos*, etc., ita exhortatio per-

fectionis intelligi, ut cum a persecutoribus defendere nos possimus, perfectius tamen dicat esse omnino non defendere, sed potius inde nobis illatam [vim] sustinentes, quam defendendo corpus animam nostram vulnerantes, eum videlicet per iram interficiendo, a quo fortasse nos aliter defendere non possumus. Sed sicut et illud superius pro præcepto exposuimus, potest forsitan et hoc pro præcepto intelligi, *mihi vindictam*, etc., sicut enim iudex lege vel amore Dei qui legem instituit, constrictus, reum interficit, non tantum ipse hoc facere dicitur quam lex vel Deus ipse qui hoc facere præcipit, et ad hoc faciendum tanquam instrumento utitur, ita et cum zelo justitiæ vel amori vindicta est imputanda. Quod itaque præcipit Deus, sibi vindictam reservari, ut ipse illam faciat, tale est ut nemo vindicare præsumat, nec, ut dictum est, Deus hoc per ipsum agat, qui ait : *Ego occidam, et ego vivere faciam* (*Deut. xxxii, 39*). Unde Augustinus Quæst. in Levit. cap. 68 (88) : « Cum homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu. » Idem De civit. Dei, lib. II (89) : « Non occides, his exceptis quos Deus occidi jubet. » Non autem ipse occidit qui ministerium debet jubenti, scilicet adminiculum gladio utenti. Tunc itaque homo occidit, cum ex se id, non ex Deo agit. Cum vero ex divina institutione vel iussione id facit, Deus potius tanquam instrumentum id facit quam homo ipse. Sic quippe quemlibet potentem aliquid ædificare vel facere dicimus, cum ad ejus imperium illud geritur. Homini itaque, non Deo prohibitum est occidere. Sic et fortasse nostra repente prohibemus, quia videlicet nostra sunt, sicut et diligere eos qui nos diligunt, id est quia nos diligunt. Quæ enim propter nos habere non debemus, ut hujus scilicet possessionis in nobis finem constituamus, multo minus propter nosmetipsos repetere ablata debemus : quod videlicet fortasse Deus per alios melius quam per nos disponere vult, vel qui nobis nocitura prævidebat. Itaque repetere licet nos quæ Dei sunt potius quam quæ nostra sunt, id est propter Deum potius, ut secundum voluntatem ea disponamus quæ propter nos, et tunc potius Deus in nobis sua repetit, quam nos nostra, dum hoc videlicet agimus ut potius Dei faciamus esse quam nostra.

Sed si. Dixi : Non vindicetis vos, sed potius Deus, ut dictum est ; sed e contrario benefacite male facientibus. Et hoc est, *sed si*, etc. *Hoc enim* : reddit causam quare sic faciendum sit inimicis, quia propter hoc facile poterimus ad salutem trahere. Caput quidem est principalis pars in corpore, tanquam in omnibus sensibus corporis ornatum, mentem sive animam nostram significat. Carbores ignis incendia [sunt] charitatis, vel lamenta penitentis quibus anima penitus exercuiatur, et contra semetipsam indignationis flammis accenditur. Hos itaque carbores super mentem inimici nostri con-

geramus, ei benefaciendo, dum per hoc eum ad amorem erga nos vel ad poenitentiam malorum, quæ nobis intulit, accendimus. *Noli vinci*, id est superari, a vitio tuo, si videlicet ira tibi adeo dominatur, ut reddas malum pro malo ; sed vince et reprime ipsam iram tuam per bonum malo recompensatum. Non enim malum est servire homini, sed vitio. Unde statim adjungit :

CAPUT XIII.

Omnis anima, id est quælibet rationalis creatura *subdita sit*, id est libenter obediat. Quod quidem adversus quorundam fidelium opinionem dicit, quibus omnino injustum et inconveniens videbatur, ut quislibet jam ad fidem Christi conversus terrenæ potestati amplius deserviret, seu obediret, quasi tales omnino potestates a Deo constitutæ non essent. Unde et Dominus ipse, pro seipso et Petro, censum Cæsari persolvere dignatus, proprio ad hoc nos hortatus est exemplo. *Sublimioribus* id est sibi prælatis a Deo, scilicet sicut statim annectit dicens : *Non est enim potestas*, sive bona scilicet sive mala videatur, *nisi a Deo*, id est per ejus dispensationem constituta. Cum enim principes boni sunt, divini muneris est. Cum autem mali vel ad vindictam perversorum hominum, vel ad purgationem seu probationem honorum a Deo sunt instituti, qui quamlibet impietatem etiam bene disponit. Unde et potestas diaboli vel cujuslibet impii bona perhibetur, licet voluntas eorum sit pessima, vel operatio perversa. Potestatem quippe a Deo accipiunt, a se vero voluntatem malam habent. Unde et iniquo Pilato Veritas ait : *Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset desuper*. Et diabolus in nullo aggredi Job poterat, donec hujus potestatis licentia sibi a Deo concessa. *Quæ autem sunt a Deo*, scilicet instituta, sed non tamen permissa. Nam et peccata Deus ipse permittit, non instituit. *Ordinata sunt*, id est rationaliter instituta. *Itaque qui*. Quandoquidem omnis potestas a Deo est instituta. *Damnationem acquirit*, id est hoc faciendo damnari merentur, quia Deo potius quam homini resistunt. Aliud est autem resistere tyrannidi mali prælati, aliud justæ ejus potestati quam a Deo suscepit. Cum enim aliquid per violentiam agit quod ad ejus potestatem et institutionem non pertinet ; profecto cum ei in hoc resistimus, tyrannidi magis quam potestati obviamus, homini potius quam Deo, quia hoc ex se præsumit, non ex Deo agit. Quando verò in his ad quæ legitime constitutus est ei resistimus, tunc potestati contraimus.

Nam principes, id est eorum potestas non est timenda his qui bene operantur, sed male. Quod statim ostendit dicens : *Vis*, tu aliquis, *non timere potestatem* potius quam hominem, bene operare, et parcendo tibi approbabit opera tua, et te bene agere testificabitur. *Gladium portat*, id est non irrationaliter ad occidendum etiam est instructus, quia vi-

(88) Patrol. tom. XXXIV, col. 707.

(89) Patrol. tom. XLI, col. 55.

delicet in hoc Deo deservit, qui super hoc cum instituit, ut vindicet mala. Et hoc est, *Dei enim*, etc., *vindex in iram*, id est vindex irascendo male agenti potius quam homini, id est malitiæ potius ejus quam substantiæ. Ideo quia scilicet minister est Dei, obediens ei estote tanquam Deo, et hoc *necessitate*, id est pro manifesta utilitate, quam ex ministerio principum percipitis, *non solum propter iram*, eorum scilicet, *sed et propter conscientiam vestram*, id est non solum propter fortitudinem vindictæ ipsorum qui nos inobedientes sibi statim punirent, verum etiam quia vobismetipsis conscii estis eos vobis necessarios esse ad malitiam reprimendam. *Ideo enim*, quia videlicet ita vobis necessarii sunt, vindicando scilicet de his qui male agunt, ut dictum est, *tributa eis persolvitis*. *In hoc ipsi*, scilicet Deo servientes, quod vindicant mala, ut de hoc ipso quod tributa suscipiunt officium suum implere valentes, quod nequaquam sine his expensis possent exercere, et ideo quia sic conscii estis, vel quia hic ita Deo militant.

A *Reddite illis omnibus quæ pro hoc debetis*. Cui *tributum* scilicet debetis, *tributum reddite*. Origenes : « Tributa terræ, vectigalia negotiationis. » Haymo : « Cui tributum debetis reddere, reddite, sicut et ipse Conditor pro se et pro Petro didrachma. » Tributum dicitur a tribunis, et tribuni a tribus, siquidem Romulus in tres partes populum sibi subditum divisit, in Senatores scilicet qui et consules vocabantur, in milites et agricolas, et unicuique parti principem unum constituit, qui etiam tribunus dicebatur eo quod uni ex partibus præseset. Census vero qui a subditis exigebatur tributum dicebatur. *Cui vectigal* : vectigal est tributum fiscale, et dicitur a vehendo, eo quod accipitur de vectitiis, id est deportatis mercibus. *Cui timorem*. Iracundis maxime prælatis timor est exhibendus, ne ira commoti plus vindicent quam oporteat. Mansueti vero tanto amplius sunt honorandi, quo eos patientia digniores vel benigniores facit.

LIBER QUINTUS.

Nemini quidquam debeatis, id est ita ab omnibus debitis absolvite, ut nihil præter charitatem debere vos recognoscatis. Quæ sic semper est solvenda ut semper debeatur, et sic semper est impendenda, ut tunc maxime retineatur cum impenditur. Pecunia autem cum persolvitur ei cui redditur accedit, et a reddente discedit. Diligere alterum est ei propter ipsum bene optare. *Invicem*, id est inter vos ut sit mutua dilectio. Proximum intellige omnem hominem qui humanitatis natura nobis conjunctus est, et ex eodem patre Adam communem nobiscum dicit originem ; si enim Apostolus proximum intelligat Judæum tantum, secundum quod in lege dicitur : *Non fenerabis proximo tuo, sed alieno* (Deut. xxiii, 19, 20), nequaquam stare potest quod ait, eum qui diligit proximum non adulterari, etc., cum videlicet hæc etiam committi in infidelibus possint. *Legem* Moysi dicit ubi quæ subjungit præcepta continentur. *Nam non adulterabis*. Adulterari sive mœchari, pro omni illicito concubitu, lex ponere videtur, alioquin nusquam illam fornicationem excluderet, quæ ab eis committitur qui conjugati non sunt. Cum itaque dicit, *non adulterabis*, speciem pro genere ponit, sicut e converso subdit : *Non occides* (Exod. xx, 13), genus pro specie. Non enim occidi ab homine bestiam, sed hominem vetat. Tunc autem homo hominem occidit, non Deus per eum, ut supra quoque innuimus, quando id propria gerit voluntate, non divinx legis sanctione constrictus, de qua quidem injusta occisione Dominus Petrum instruens ait : *Qui acceperit gladium, gladio peribit* (Matth. xxvi, 52). Qui

C per se acceperit ait, non cui a potestate traditur, ad justitiam scilicet exercendam, gladio perire dignus est. Tunc etiam ipse tantummodo absque Deo id facit, id est cum ad propriam voluntatem impendam non ad justitiam exercendam id agens homicida sit. Unde August. Quæst. in Exod., cap. 20 (90) : Cum minister judicis occidit eum quem lex jussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est, et si eum occidat quem scit a iudice occidi debuisse. *Non furaberis* (Exod. xx, 13, 14), id est non fraudulenter aliena tolles. Non enim Hebræi furtum fecerunt, cum jussu divino Ægyptios spoliaverunt ab his quæ magis Dei quam ipsorum erant. *Non loqueris falsum testimonium*, contra conscientiam scilicet loquendo. *Non concupisces*, aliena scilicet, non tantummodo non tolles. *Et si mandatum subaudi dilectionis in hoc præcepto completur, diliges*, etc. Aliud est dicere sicut te, aliud est quantum te. Ibi quippe similitudo, hic æqualitas ostenditur. Unde et cum Veritas ait : *Estote misericordes, sicut et Pater vester cælestis*, similitudinem potius misericordix quam æqualitatem expressit. Si autem unumquemque quantum me diligere deberem, omnes æqualiter a me diligendi essent. At vero cum nemo nisi propter Deum diligi debere videatur, tanto amplius quisque diligi dignus est, quanto Deo charior habetur et melior est. Si enim Deus, quia melior est, super omnes est diligendus, quicumque post eum meliores sunt, amplius diligendi sunt quam alii. Aliter quippe charitas ordinata non est. Eum autem plus diligimus cui ut beator sit optamus, licet ei de

corporalibus bonis minus quam de nostra vel eorum qui specialiter nobis adhærent curam agamus. Tunc autem quemlibet sicut nos diligimus, cum eum ad beatitudinem sicut nos pervenire volumus, eadem scilicet intentione circa eum habita, qua circa nos, quia videlicet hoc ei bonum existimamus esse sicut et nobis. Fortassis enim cum quis alium odit, eum in paradiso jam esse vellet, quo nil melius ei optare potest: nec tamen ideo eum diligit, cum id non tam propter eum quam propter se ab eo liberandum faciat. *Dilectio proximi*; vere qui diligit proximum non adulterabit, non occidet, etc., quia nullum penitus malum operatur. Unde apparet David dum cum Bersabee fornicaretur vel Uriam ad mortem proderet, nequaquam proximum dilexisse, sed et cum alius dicat apostolus: *Qui enim non diligit proximum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere* (I Joan. iv, 21)? utique nec Deum tunc dilexisse videtur. Quomodo etiam dici potest alterum diligere sicut semetipsum, cum nec semetipsum vere diligit, qui a morte animæ sibi parcendo non parit? Scriptum quippe est: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam* (Psal. x, 6).

Plenitudo ergo. Quandoquidem, scilicet proximi etiam dilectio legem implet, ut dictum est, ergo multo magis de genere ipsius, quod est dilectio, id recipi constat. Cum vero tota meritorum nostrorum summa in dilectione Dei consistat et proximi, diligenter utraque si possumus a nobis est describenda, et insuper demonstrandum quomodo prætermissa Dei dilectione, quæ major est, ausus sit Apostolus dicere dilectionem proximi legem implere. Dilectio Dei ex toto corde in nobis est optima illa erga Deum voluntas, qua ei tanto amplius placere studemus, quanto amplius ei placendum esse recognoscimus. Ex toto autem corde seu ex tota anima id agimus, quando sic ad eum penitus nostræ dilectionis intentionem dirigimus, ut non tam quid nobis utile sit quam quid ei placitum sit attendamus. Alioquin nos potius quam ipsum dilectionis nostræ finem, id est finalem et supremam institueremus causam. Dilectio vero Dei erga nos est ipsa divinæ gratiæ de salute nostra dispositio. Proximum vero tanquam se diligit qui propter Deum tam bonam erga eum voluntatem habet, ut sic se propter eum gerere studeat, ne ille de se juste conqueri possit, sicut nec ipse sibi ab illo vult fieri, de quo juste conqueri queat. Ad hanc autem proximi dilectionem illa duo naturalis legis præcepta pertinent: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris* (Tob. iv, 16); et: *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis* (Math. vii, 12). Quorum quidem præceptorum intelligentia quæ sit habenda, non fortassis omnibus patet. Sæpe enim aliis ex charitate honorem aut beneficium impendimus, quo ab aliis suscipere recusamus, vel sæpe alios pro justitia punimus, vel etiam interficimus, cum hoc ab aliis nullo modo pati velimus. Quis etiam nesciat nonnunquam nos velle ipsa nobis fieri quæ non convenit? non

A tamen ideo nos aliis ea facere debere. Ut si velim mihi assentiri in malo, nunquid aliis similiter assentiri debeo ad peccandum? Sæpe etiam prælati de subditis exigunt talia obsequia quæ nequaquam convenit eos subditis reddere, et pauperes a divitibus multa sibi fieri volunt, quæ minime ipsi aliis facere possunt, ut videlicet hoc implere queant, *quæ vultis ut faciant vobis*, etc., nisi forte dicatur hoc non esse generale præceptum, sed his tamen hoc præcipi, qui vicem beneficiorum referre possunt, sicut et cum dicitur: *Date eleemosynam* (Luc. xi, 41), vel, *frange esurienti panem tuum* (Isa. lviii, 7), iis tantum qui hoc possunt injungitur.

Ut autem breviter objectis respondeamus, cum dicitur: *Quod tibi non vis*, etc., et *quod vultis ut*, etc., sic accipi debent, ut illud de injuriis cavendis, istud de beneficiis impendendis intelligas, ac si dicatur: Sicut injuriari non vis, sic ab aliis abstine offensas, et sicut tibi in necessitatibus tuis vis misericorditer subveniri, ita et aliis subveni si possis in suis. Nemo autem bonus se id posse fatetur, qui sui juris non esse, vel sibi minime convenire credit. Cum autem Deus propter se tantum sit diligendus, proximus autem propter Deum, constat in dilectione proximi dilectionem Dei includi, cum videlicet sine dilectione Dei esse non possit. Unde et cum eam describeremus provide propter Deum adjecimus. Dilectio vero Dei cum naturaliter prior sit dilectione proximi, sicut et Deus naturaliter prior est proximo, non ita e converso dilectionem proximi necessario comprehendit, ut sine proximo Deus diligi sicut esse potest. Unde bene dilectionem proximi, quam dilectionem Dei legem adimplere videtur Apostolus dixisse. Non immerito quæri potest, si eos quoque diligere debeamus, qui in inferno sunt, vel qui prædestinati ad vitam non sunt, aut si sancti in alia etiam vita omnem proximum ita ut se diligant, tam eos scilicet quos damnatos jam vident vel damnandos, Deo revelante, prævident, quam electos. Sed cum in proximo, sicut diximus, omnis homo sit intelligendus, quomodo dilectionem proximi retinebunt, si quosdam non diligant, aut quomodo ibi quam hic perfectiores habentur si in eis dilectio proximi sit contracta vel diminuta? Neque enim cum sanctos angelos diligamus, perversos diligere debemus. Quomodo ergo rationalis est vel eorum vel nostra dilectio, si in ipsa etiam diaboli membra complectamur? Nunquid quia in hac vita qui prædestinati sint vel non sint ignoramus, ideo rationaliter omnes diligimus, vel pro omnibus etiam oramus? Aut si hoc fieri rationale non est, quomodo id facere jubemur pro ipsis, et non potius pro nobis, cum nobis magis quam ipsis proficiat? Quomodo etiam recta intentio, quæ erronea? Quia enim id eis profuturum esse credimus id agimus, aut si nos adhuc ignorantia excusat, quid de hoc respondemus quod cum non omnes salvandos esse sciamus, vel paucissimos, juxta illud Veritatis: *Multi vocati, pauci vero electi* (Math. xx, 15), et:

Arcta est via quæ ducit ad vitam, etc. (*Matth.* vii, 14), tamen omnes salvari volumus, et pro omnibus oramus, scientes scilicet nec nostram voluntatem nec orationem effectum consequi debere? Sed dicis illud Augustini: « Habe charitatem, et fac quidvis. » Et recordaris illud Hieronymi: « Charitas mensuram non habet. » Unde sæpe charitas modum nos ita excedere compellit, ut fieri velimus quod fieri nequaquam bonum est aut justum, et e contrario nolle fieri quod fieri bonum est, sicut interfici sanctos vel affligi qui etiam eis cooperantur in bonum. Sed hanc Ethicæ nostræ reservamus discussionem.

Et hoc scientes. Sic construe: Et hoc scientes tempus, quia *hora est jam nos de somno surgere*. *Abjiciamus opera tenebrarum*, etc., de somno et negligentia vel torpore boni operis. Cum dicit, hora quæ modicum est tempus, non dicit vel hebdomadam seu mensem vel annum, sine dilatione nos id facere adhortatur. Quo enim brevius est tempus quo aliquid est agendum, citius hoc faciendum est. *Non enim*. Ideo celeriter surgendum nobis est a somno, quia non jam fidei nostræ bonis operibus superadditis propinquiores sumus ad percipiendum æternæ vitæ bravium, quia eum primò credimus, in ipso scilicet nostræ conversionis exordio. Metaphora quæ ducitur a somno, jam nobis surgendum esse convenientibus prosequitur verbis, dicens jam noctem præcessisse, quæ dormitionis est tempus, et diem advenisse. Nox ignorantia salutis est, dies cognitio vel illuminatio. Non mirum dum hac nocte premebamur, si pigri ad operandum eramus. Expulsa est cæcitas infidelitatis de cordibus, adveniente doctrina Christi qui ait: *Ego sum lux mundi* (*Joan.* viii, 12). Nec tam nos ab hac nocte quam ipsa a nobis recessit, nec tam nos ei quam ipsa nobis appropinquavit, quia nobis nequaquam id requirentibus divina sic operata est gratia, sicut de ipso scriptum est Domino: *Inventus sum a quærentibus me*, etc. *Abjiciamus ergo*. Quando quidem scilicet nox ista jam præcessit, et dies appropinquavit. Nec dicit jam abjiciantur sed abjiciamus, quia jam per fidem illuminati operari valemus. *Opera tenebrarum*. Dicit mala opera juxta illud Veritatis: *Omnis qui male agit odit lucem* (*Joan.* iii, 20), vel opera infidelium et tenebrosorum, quibus nondum Sol justitiæ ille ortus est, ut eorum illuminet corda. *Arma lucis* virtutes sunt fidelium quibus contra vitia vel diabolicas tentationes dimicant. Sic, inquam, induamur arma lucis, ut ita induti honeste ambulemus tanquam in die, quando pretiosioribus indumentis quisque induitur.

Non in quæ sint abjicienda opera, prius docet. *Non in commessionibus*, subaudi ambulemus, id est pedes nostros qui affectus animi intelliguntur, in istis non ponamus. Commessatio dicitur convivium de diversis familiis congregatum, ubi quisque de suo aliud ponit, et ideo securius comedit tanquam de suo vescens atque avidius, ne quasi minus cibi consumens et æqualiter expendens injuriari videat-

tur, et tanto licentius gulæ indulget, quanto plurimorum exemplis incitatur. Dicitur itaque commessatio quasi corporis, ut dictum est, esus, a comedendo, id est simul edendo. Hieronymus: « Commessatio est mensæ collatio. » Quales quidem commessiones et Salomon in Proverbiis interdicens ait: *Noli esse in conviviiis potatorum, nec in commessionibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus et dantes symbola consumerunt* (*Prov.* xxiii, 20, 21). Haymo: « Commessatio dicitur mensæ alternatio. » Sunt enim convivia quæ celebrantur alternatim, et præparantur a sociis per dies et vices. Sunt alia quæ ex communiione, quando unus offert panem, alius carnes, alius vinum, etc. Tria genere masculino dicimus calicem aptum potationi, a quo dicitur ebrietas, quæ est potatio nimia. Quod autem hoc loco dicit Apostolus, *non in commessionibus et ebrietatibus*, ad illud respicit quod in Evangelio Dominus ait: *Videte ne graveatur corda vestra crapula et ebrietate* (*Luc.* xxiii, 34), id est superfluo cibo et potu.

Non in cubilibus, quæ commessiones et ebrietates sequantur; consequenter adjungit, ut eo amplius vitentur, quo ex eis pejora proveniunt. Cubilia proprie ferarum sunt, vel irrationalium animalium, quibus ebriorum lecti comparantur, in quibus, imagine Dei, id est ratione per ebrietatem extincta, facti sunt sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (*Psal.* xxxi, 9). Ebrietatem quoque impudicitia sequitur. Unde et idem alibi adhortatur Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (*Ephes.* v, 18). Quod pessimo nobis exemplo beati Lot ebrietas exhibuit. Tale est ergo in cubilibus et impudiciis, ac si diceret in cubilibus impudicis, ubi absque omni reverentia quasi pecudes ebrii luxuriantur. Ad has maxime commessiones et ebrietates impudiciæ prædicator Ovidius fornicarios venire adhortatur, ut inde facile fornicationum suarum occasionem assumant. *Non in contentione*. Tumultuosa est ebrietas, et facile in contentionem prorumpit, ut litiget. Æmulationem dicit zelum malum, id est commotionem odii in alterum, quod maxime ex conviciis vel injuriis contentiones sequantur; fere enim omnes et maxime liberales homines magis ex turpitudine verborum quam ex jactatione damnorum in odium accendantur. Post opera tenebrarum, quæ abjicienda dicit, arma lucis, id est virtutes Christi quas induamur supponit dicens, *sed induimini*. Agnum vel leonem induere dicitur quicumque habitum mansueti vel crudelis assumit: sed et Christum qui plenitudo est omnium virtutum induere dicitur, qui ejus sequendo vestigia, omnibus pro posse suo studet se adornare virtutibus. Dicit idem Apostolus alibi de Christo: *Qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio et redemptio* (*I Cor.* i, 30). Ac si aperte dicat: Eum nobis omnes virtutes fieri, ut cum virtutibus adornamur Christum in-

duere recte dicamur. Et ut specialiter Christum induere possitis, carnaliter ne vivatis, cum videlicet caro adversus spiritum concupiscat id est Christum. *Curam ne feceritis in desideriis*; in desideriis, inquit, id est non in superfluitate voluptatum, sed in necessitate alimentorum. Oportet enim et corpori quoque nostro necessaria impendi, sicut superflua subtrahi, ut videlicet naturæ substantia conservetur, et vitiorum fomenta denegentur. Non ergo ait simpliciter, *carnis curam ne habueritis*, sed, *in desideriis*, id est in voluptatibus potius quam in necessitatibus. Non enim naturæ, sed vitiorum hostes esse debemus.

CAPUT XIV.

Infirmum autem. Cum superius dixisset, *non in contentione*, hic præcipue cuidam perversæ contentioni in primitiva Ecclesiâ statim expositione finem imponere studeat. Quidam enim ad fidem noviter conversi Judæi et nondum de libertate Christianæ fidei satis instructi putabant adhuc etiam carnales observantias legis retinendas esse, et præcipue a carne porcina, et cæteris cibis quos lex interdixit, nostrum quoque abstinendum esse, eo maxime fortassis quod quidquid abstinentiæ esse videtur virtuti deputatur. Sicut ergo superius superfluas commensationes interdixit, hic ita superfluis abstinentiis consulit, ne per hujus contentionis dissensionem infirma adhuc, id est imperfecta Judæorum conversorum a Deo scandalizaret, ut ad Judæismum redirent, si ab his, scilicet, interdicerentur abstinentiis, quas lex antea sanxerat, imo ipse Dominus per legem, unde his qui inter Romanos perfectæ fidei vel doctrinæ jam..... erant, consulit Apostolus, ut si quis de noviter conversis Judæis adhuc infirmus, id est imperfectus in fide sit, nondum videlicet credens Christum seu evangelicam doctrinam ad salutem sufficere sine carnalibus legis observantiis, non ideo eum abjiciant, sed assumant eum venientem, scilicet ad conversionem, non disceptantes de cogitationibus ejus, id est de hoc quod in talibus credit, non contententes; facile enim contingere potest ut qui in exordio suæ conversionis imperfectæ est fidei paulatim postmodum instructus ad perfectionem perveniat. *Alius enim* unde disceptationes hujus sint exponit dicens, quia alius quam ille scilicet præmissus, qui imperfectæ est fidei credit se *manducare omnia*, id est licere sibi quibuslibet cibis vesci, ut nullum videlicet inde reatum propter legem incurrat. *Qui autem*: ac si diceret, sed qui hoc non credit, abstineat ab his, scilicet quos v..... cibis, ne videlicet contra conscientiam propriam agens peccet. Et hoc est: Qui infirmus est, in hac scilicet fide verborum timens, scilicet se contaminari quibusdam cibis, *olus manducet*, id est id ei consulo, ut eis utatur cibis, quos et facile possit habere, et minus scandali aliis inde præbere, et nonnullam etiam suæ religionis commendationem accipere. Si enim alias carnes ederet, alias non; facile judaizare convinceretur. Sed cum ab omni-

bus communiter abstinet, et vilioribus contentus est cibus, religioni potius quam errori fidei deputatur.

Is qui. Postquam dixit in talibus non esse contendendum, dicit etiam non ab altero in corde suo, et quasi damnandum censeat, qui non manducat omnia, id est a quibusdam abstinet. *Et qui non manducat*, scilicet omnia simpliciter, non ideo judicet, id est damnandum censeat manducantem, quasi legis transgressorem. *Deus enim illum*, tam scilicet qui manducat quam qui abstinet, assumit, non abjicit; multi etenim ad fidem conversi sunt in multis adhuc errantes, et postea paulatim inde correpti et edocti sunt. Nota quod ait *assumpsit* potius a Deo quam per se venientem, juxta illud Veritatis: *Nemo venit ad me nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi, 44). *Tu quis es*: ac si diceret: Quem te esse existimas, qui præsumis servum alterius judicare, id est de his quæ agenda sunt ei pro tuo arbitrio disponere? Quod est dicere: Dimitte hanc ordinationem vitæ servi Domino suo, qui vel per seipsum vel per vicarios suos de his cum voluerit eum instruat, non tu qui conservus es nec venisti imperare, sed obedire sicut et ille, *suo Domino*, id est arbitrio Domini sui tam bonus ejus status in fide, unde lapsus in errorem relinquendus est, et ad ipsum tantummodo spectat utrumque a quo ipse quod meruerit recepturus est. *Stabit autem*: ac si diceret: Dixi: *stat aut cadit*. Sed quia quæ dicta sunt in meliorem partem interpretari vel exponere debemus, dico potius stabit, id est non propter hoc damnabitur, quod vel zelo legis abstinet, ne contra conscientiam peccet. *Potens est enim*. Ac si diceret: Ideo quidem melius est, opinor vel charitative assero, quia nil adversari videtur quin hoc sperandum non sit. Et hoc est, *potens est Deus*, etc. Ideo enim Deus posseditur quod ne ab eo fiat nulla impediri ratione videtur, id est vel auctoritate contradicitur. Tale est ergo, *potens est Deus*, ac si dicatur: Nulla ne hoc faciat contraire ratio videtur.

Nam alius. Unde ita alii alios judicent vel reprehendant, subjungit Apostolus, ex propriis scilicet conscientiis, cum alius scilicet censeat observandum in abstinentia supradictorum *diem inter diem*, id est diem, aliqua alia die interposita, sicut modo quarta et sexta feria, quibus maxime ab omnibus quoque carnalibus abstinere solet propter edomandam scilicet carnem, non propter aliquod legis mandatum. *Alius omnem diem*, scilicet observandum esse, ab his videlicet carnibus, quas lex interdicit.

Unusquisque in talibus his scilicet dijudicandis vel deliberandis, de quibus nulla adhuc discussio vel ratione vel auctoritate facta est, *abundet in suo sensu*, id est suam magis opinionem quam alterius sequatur. Nondum enim ab Apostolo vel aliis doctoribus manifesta ratio tradita Romanis istis fuerat, cur propter præceptum legis hæc abstinentia servanda non esset. *Qui sapit diem*. Ac si diceret: Ideo quisque nostrum in talibus ad hoc prorsus

Judicio relinquatur, quia aliter contra conscientiam agendo peccaret, sicut postmodum scilicet dicitur quia *omne quod non est ex fide peccatum est* (Rom. xiv, 23), et hoc est : *Qui sapit diem*, hoc est credit aliquam observari debere, ad honorem Domini hoc facit, cui scilicet per abstinentiam hanc moderatam placere se credit. *Et qui manducat*, id est a nullis sibi unquam abstinendum credit, cum videlicet nullam rebellionem carnis quæ domanda sit sentiat, vel infirmitatem patiat quæ abstinentiæ contraria sit. Nondum enim in tempore apostolorum Quadragesimæ vel sextæ feriæ sic institutam esse abstinentiam vel confirmatam credimus. *Domino manducat*, id est ad honorem ejus similiter, propter hoc videlicet quod statim subjungit, quia *gratias ei agit*, id est laudem refert, de refectione scilicet ab eo sibi præstita. Ex quo propendendum est quantæ sit culpæ has grates post cibum Domino non referre. *Et qui non manducat*, id est penitus abstinere propter legem ab his quæ ipsa prohibet ad honorem Domini, non manducat, id est abstinere. Non enim hanc obedientiæ reverentiam legi exhibet, nisi propter Deum qui eam dedit, et cum abstineat insuper de perceptione alterius cibi concessi, et a Deo præstiti, gratias agit. *Nemo enim*. Ideo et manducans et abstinens ad honorem Dei hoc agit, quia semper tam vivendo scilicet quam moriendo electi Dominum honorant atque glorificant, vivendo quidem glorificant, juxta illud Veritatis : *Luceant opera vestra bona*, ut glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. v, 16). Mors quoque justorum Dominum glorificat, sicut de Petro dicitur : *Significans qua morte clarificaturus esset Deum* (Joan. xxi, 19), quando nec in exitu quoque suo justus a bonis operibus et oratione et a laude sui Creatoris cessat. Tanto enim sollicitius quisque se præparat, quanto amplius ad coronæ suæ perceptionem propinquat. Sibi vivere vel sibi mori dicitur qui ad commoda sua vel propter gloriam potius quam ad honorem Dei disponere intendit. Multi etenim morte quoque sua magnitudinem animi sui ostentantes, gloriam sibi acquirere cupierunt, vel sibi etiam inferentes manus morte cruciatus suos finientes esse crediderunt.

Sive ergo : Quandoquidem scilicet nos electi Deo, non nobis, ut dictum est : Vivimus aut morimur, ergo morimur. Ac per hoc, *sive vivimus*, id est tam vita nostra quam mors Deo potius, ad cujus honorem fit, quam nobis est ascribenda, id est ejus potius pro hoc dicenda est quam nostra. *In hoc enim*, ac si diceret : *In hoc quod mortuus est*, pro nobis scilicet et propter justificationem nostram, sicut idem supradixit Apostolus, meruit tam morti nostræ quam vitæ dominari, ut sicut utrumque fecit pro nobis, ita tam moriendo quam vivendo non nisi ei obedire et ejus voluntatem implere quæramus. Aliter enim mortuorum Dominus non est, sed quasi hostis puniendo, nisi etiam usque ad mortem in ejus obedientia persistamus, parati

A animam non solum propter ejus confessionem, sed etiam pro fratribus ponere. *Tu autem qui*. Postquam dixit : *Tu quis es qui judicas alienum servum*, addit nunc, *fratrem tuum*, ut si hoc videlicet pro injuria quam facit Domino suo non dimittit, saltem pro fraterna dilectione, ne scilicet fratrem suum scandalizet, eum sic judicare desistat. Aut si non judicas, quare *spernis*, in talibus ubi magis intentio quam actio discutienda est, cum nondum videlicet inde certa sit prælata sententia. Pro talibus enim et similibus diffiniendis unde Romani altercabantur, in ipso Epistolæ suæ principio Apostolus dixit se ad eos desiderare venire, ut aliquem in eis sicut et in cæteris gentibus fructum haberet. *Quis enim*. Ac si diceret : Non ita præsumatis dubia judicare, qui de cæteris a Deo cum aliis omnibus hominibus estis judicandi, sed ei potius hoc iudicium reseruate, qui omnibus habet judicare. Et hoc est, *omnes enim*. Unde et Veritas recte dicit : *Nolite judicare, et non judicabimini*, id est non appetatis judicare, ne hinc quoque judicemini atque damnemini. Et ipse alibi dicit Apostolus : *Nolite ante tempus judicare, quoadusque*, etc. (I Cor. iv, 5). Si autem diligentius consideremus, sicut Dei est potius occidere quam nostrum, sic et judicare. Et postremo sicut omnia ad gloriam ejus debemus facere, ita ipse potius per nos cuncta hæc operari debet quam nos ipsi. Tunc vero Deus iudicium facit potius quam homo, quando ipse vel per legem aliquam vel inspirationem internam quid dicendum sit nos instituit, ut a nobis recitandum postea sit ejus iudicium non faciendum. Tribus itaque modis de aliquo præsumptio dubio judicari videtur, per Dominum videlicet ipsum sicut exposuimus, per aliquam rei manifestationem, per hominem de sua scilicet opinione præsumptum. Cum autem aliquo eventu rei quod dubium fuerat manifestatur, ipsa res judicare, non homo dicitur. In dubiis itaque tantum homo judicare dicitur, quod omnino prohibetur, quando videlicet propriam tantum existimationem sequens præsumit definire, cum nec per Deum adhuc, nec per ipsam rei experientiam contingit eum certum esse. *Stabimus*, dicit, quasi erecti, ut cognosci ab omnibus possimus, *ante tribunal*, id est sedem iudicariæ Dei potius, qui falli non potest et justus est, quam hominis. Hanc quidem sedem Dei hominem a Verbo assumptum intellige. Pater enim omne iudicium dedit Filio, quia Filius ejus est (Joan. v, 22, 27). In hoc quippe homine assumpto Filius Dei tam mortuus est quam resurrexit, sicut nunc diximus, et inde maxime iudicium damnationis imminet, si mortuo pro nobis, ut dictum est, et resuscitato pro nobis, tam mors nostra quam vita inseparabiliter non adhæreat, atque ad obediendum parata sit.

Scriptum est enim. Isaïæ testimonio probat quod omnes a Deo sint judicandi. *Vivo ego*. Ac si diceret : Per memetipsum indeficienter viventem juro. Genu flectitur iudici quando suppletur ejus senten-

tia, exspectatur cui resisti non potest. Omnis lingua in illo iudicio confessionem laudis Deo faciet, quia nullius conscientia contra illius iudicis rectitudinem murmurare poterit. Unde mali quoque poenitentiam inter te agentes et ingemiscientes, hoc ipso quod facient attestabuntur justam te damnationis accipere sententiam. In illo itaque iudicio tam iudicantes quam iudicandi, vel qui jam etiam iudicati sunt genu flectent, quoniam omnes vel timore poenarum vel perceptæ gratiæ beneficio sub tanto se iudice humiliabunt. Itaque, quia videlicet ita omnes astabimus ante tribunal tanti iudicii, *rationem reddet*, id est quantum ratio exegerit recipiet a Domino de poena vel præmio. *Non ergo*, quia videlicet ipse ita de omnibus et maxime de his quorum dubia est intentio iudicare habet, *amplius*, id est post admonitionem hanc nostram seu præceptionem, *invicem*, alter videlicet alterum pro talibus damnandum esse reputando, *sed hoc magis*, id est potius observandum censere ne *ponatis offendiculum fratri*, id est ne aliquid faciatis, cujus exemplo corruptus ipse corrumpat, vel scandalizatus et exasperatus reprehensione vestra a fide recedat. Et quoniam tota hæc contentio ex cibis lege interdictis nascebatur, dicit neminem ex qualitate ciborum contaminari, sed ex conscientia tantum transgressionis, si eis contra conscientiam vescatur. Et hoc est, *scio*, id est nou ex me, sed confidenter hoc dico, ex doctrina Domini qui ex his solummodo quæ de corde exeunt, non ex his quæ intrant in os, coinquinari hominem dicit (*Matth. xv, 11*). Et mittens ad prædicandum discipulos ait: *Edentes et bibentes quæ apud illos sunt* (*Luc. x, 7*), quia nullus cibus communis et immundus est per ipsum, id est ex semetipso, sed potius ex conscientia comedentis. Et hoc est, *nisi ei*, ac si diceret: Sed ei qui existimat quem, id est aliquem cibum esse immundum, id est animam suam inde pollui, illi immundus est, quia contra conscientiam suam illum comedendo peccat. Quæ communicantur sive publicantur, tanto amplius immunda sunt quanto minus custodiuntur; ideoque commune pro immundo ponitur. Unde et in Actibus apostolorum, inquit Origenes, Dominus dicit ad Petrum: *Quod Deus mundavit tu ne commune dixeris* (*Act. x, 15*). Marcus etiam evangelista communicare pro coinquinari ponens ait: *Non intelligitis quod omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum communicare, quia non introit in cor ejus, sed in ventrem vadit. Quæ de homine exeunt illa communicant hominem* (*Marc. vii, 18-20*). Si enim. Dixi, non ponatis offendiculum fratri, quia quisquis es, si propter cibum tuum, etc., id est, si sustines eum sic offendere. *Noli*. Post offendiculum vetat etiam scandalum, quia offensus facile recederet a fide, pro quo, scilicet salvando, etiam Christus. Ac si diceret: Ne parvipendas salutem ejus, pro quo tantum premium datum est.

Non ergo. Generaliter admonet nos vitare blas-

phemiam omnem, per quam videlicet a nostra fide alios repellamus, ac si dicat: Quia videlicet exemplo Christi lucrandi sunt potius homines nobis quam perdendi, caveamus facere quantum possumus per quod bona nostra fides blasphemetur. *Non est*, id est nullo genere cibi vel potus promoveatur ut Deus in nobis regnet vel habitet.

Quæcunque enim exterius bene fieri videntur, et maxime quæ ad abstinentiam pertinent, æque reprobis ut electis communia sunt, et hypocritis sicut veris fidelibus. *Sed justitia*, æquitas illa per quam quod tibi non vis alteri ne facias, et *pax inde*, id est proveniens a concordia cum fratribus, et deinde *gaudium spirituale hinc exortum*, in hoc scilicet quod dixi, ut scilicet scandalum fratris vitet et justitiam sectetur et pacem, ut dictum est, *servi Christo*, hoc est ei hoc præcipienti obedit, et *probatns est*, id est hominum quoque iudicio probatur, laudatur atque commendatur. *Itaque id est et ita*, scilicet ut dixi scandalum vitando prius quæ ad pacem pertinent, ut dixi *sectemur*, id est maxime studeamus concordiam teneri cum fratribus quoque, ut dictum est, *infirmis*, et sic postmodum quæ sunt ædificationis, *invicem custodiamus*, id est alter qui perfectioris est fidei alterius imperfectam adhuc fidem instruat, et ad perfectionem promovere intendat. *Noli*, tu scilicet qui perfectiorem habens fidem omnia comedis, scandalizando noviter conversum, et adhuc infirmum fratrem, *opus Dei*, id est illud fidei quod jam habet in eo destruere. *Omnia quidem*. Ac si diceret: Revera tecum assentimur, quia nulla genera ciborum esu suo polluunt animam, sed damnosum est tamen hoc scierat comedere, ubi offenditur frater. *Bonum est homini*. Ac si diceret: Ita, ut dixi, comedere malum est, sed e contrario penitus abstinere propter offendiculum fratris vitandum salubre est, exemplo Daniel qui a vino quoque infidelis regis abstinerebat. Judæi etiam conversi ab omni vino infidelium abstinendum censebant. *Offenditur* penitus a fide recedendo vel saltem scandalizatur, id est apud se perturbatur quasi talem fidem, ad quam conversus sit, iudicans legi contrariam et perversam. *Aut infirmatur*, in fide scilicet suæ professionis de ipsa dubitando si non penitus eam damnando. *Tu fidem*. Ac si diceret: Tu quidem quæ omnia credis manducanda, *habes fidem apud te*, id est ut ei placeat et ejus iudicio approbetur. Ea enim quæ coram nobis sunt videre possumus atque cognoscere, et ea Deus scire dicitur quæ approbat, et nescire quæ reprobatur.

Beatus est, subaudi qui non iudicat semetipsum, hoc est qui non acquirit sibi damnationem ex his quæ ipse potius quam Deus probat, id est approbat, vel non improbat esse facienda, ac si diceret: Qui tantæ discretionis est ut etiam de his quæ credit licite fieri ita pervidet, ne ipsa indiscrete faciendo damnationem vel iram Dei incurrat. Ut enim Salomon ait: *Sunt viæ hominis quæ videntur rectæ. novissima autem illarum deducunt ad mortem* (*Prov.*

xiv, 12). Et ad Cain Dominus ait : *Nonne si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti?* (Gen. iv, 7, juxt. LXX.) *Qui autem.* Ac si diceret : Sicut ille beatus est, qui a licitis abstinet, ne his indiscrete utendo ad scandalum, scilicet fratris damnationem incurrat, ita e contrario ille qui contra conscientiam suam illicitis utitur, peccat. Et hoc est : Qui autem discernit, id est distinguit quosdam cibos edendo, eos scilicet propter prohibitionem legis non esse comedendos, et tamen contra conscientiam suam eos comedit, dum videlicet credit ab ipso non debere comedi, reus per hoc statuitur, quia non ex fide est quod facit, imo contra fidem suam agit, id est contra hoc quod credit agit. Credit enim non esse comedendum, et tamen comedit, ac per hoc peccat. *Omnem enim,* ac si diceret : Quia quidquid contra hoc quod creditur fit, sive in esu sive in aliis, peccatum est. Deus enim qui cordis inspector est, non tam quæ sunt quam quo animo fiunt attendit. Non immerito autem quæri potest de his qui interficiebant fideles quos seductores putabant, juxta illud Veritatis : *Venit hora ut omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se præstare Deo* (Joan. xvi, 2), utrum in hoc peccaverint. Si enim credebant eos seductores animarum, et ideo dignos morte, quomodo contra conscientiam suam eis parcere debebant? Quippe si parcerent, contra conscientiam suam agerent, et ita peccarent. Sed rursus cum interficiunt innocentes, imo electos Dei, quod iniquum est, dicimus eos non peccare, aut eos in hoc bonam intentionem habere, quia maxime errat, ideoque bona æstimatur potius esse quam sit. Quomodo etiam ignorantia excusat eos a peccato cum constet nonnulla etiam peccata ignorantia dici? Alioquin quomodo Psalmista diceret ad Deum : *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt* (Psal. lxxviii, 6). Et Veritas de persecutoribus suis : *Pater, ignosce eis, quia nesciunt quid faciunt* (Luc. xxiii, 34). Ubi enim culpa non præcessit, quid est opus ignoscere? Si enim ignorantia vel etiam fidei error excuset penitus a culpa, unde Judæi aut gentiles, vel quilibet infideles de infidelitate sua damnandi sunt, cum unusquisque fidem suam rectam esse putet? Quis enim sponte in ea persistat fide, quam erroneam credat, ut sibi partem eligat deteriorem? De talibus tamen Veritas ait : *Qui non credit, jam judicatus est* (Joan. iii, 18). Sed hujus rei discussionem Ethicæ nostræ reservamus.

Quærendum quoque arbitror cur hoc loco Apostolus consulat alimentis et cibis propter scandalum infirmorum fratrum abstinendum, cum in Epistola ad Galatas dicat se in hoc Petro restitisse, quia reprehensibilis erat, sed hoc definiendum illi loco reservamus. Quærendum etiam si juxta ipsum Apostolum omnia munda mundis, et nil rejiciendum in cibis quod cum gratiarum actione percipiatur. Cur enim apostoli vel sancti Patres quædam

A nobis in cibo sicut etiam lex interdixit? Unde etiam in Actibus apostolorum continetur : *Surrexerunt quidam de hæresi Phariseorum qui crediderant, dicentes quia oportet circumcidi eos præcipere quoque legem Moysi* (Act. xi, 5). *Surgens Petrus dixit ad eos : Quid tentatis Dominum, imponere jugum super cervicem discipulorum quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi* (ibid. 10, 11). Item respondens Jacobus et dicens : *Notum a sæculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum et fornicatione et suffocatis et sanguine. Moyses enim a temporibus antiquis, habetur in civitatibus singulis quæ [qui] eum prædicant: in synagogis vero per omne Sabbatum legitur* (ibid. 18-20). Origenes in hac Epistola supra ubi scriptum est : *Si igitur præputium legis,* etc. Vis autem videre usque sanguis est ipsius, quod invenies superius in 11 quaternione. Ambrosius in Epistola ad Galatas de apostolis (91) : « Præterea cum legem didissent non molestari eos qui ex gentibus credebant, sed ut ab iis tantum observarent, id est a sanguine et fornicatione et idololatria, non utique ab homicidio prohibiti sunt, cum jubentur a sanguine observare. Sed hoc acceperunt quod Noe a Deo didicerat ut observarent a sanguine edendo cum carne. Quæ Sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen a sanguine abstinendum adulterarunt, scriptum quartum mandatum addentes, et a suffocato observandum, quia jam supra dictum erat quod addiderunt. » Hieronymus in Ezechiel (92) : « Omne morticinium et captum a bestia de avibus et pecoribus non comedunt sacerdotes, et juxta litteram omni generi electo, regali scilicet et sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui uncti sunt oleo spirituali, de quo scriptum est : *Unxit te Deus oleo exsultationis præ participibus tuis* (Heb. i, 9). Hæc præcepta conveniunt, ubi morticinium non comedant tam de avibus quam de pecoribus, cujus nequaquam sanguis effusus est. Quod in Actibus apostolorum dicitur suffocato, et quia necessario observanda apostolorum Epistola monet, et capitur a bestia, quia et ipse similiter suffocatus est. » Ex pœnitentiâ Theodori : « Animalia quæ a lupis seu canibus lacerantur non sunt comedenda, nec avis nec capra, si mortui inventi fuerint, nisi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, sed porcis et canibus dentur. Aves vero et animalia cætera si in retibus strangulentur, non sunt comedenda, nec si oppresserit accipiter, et si sic mortua inveniuntur, quia in Actibus apostolorum præcipitur abstinere a fornicatione, a sanguine suffocato, et idololatria. » Item : « Si porci vel gallinæ sanguinem hominis comederunt, nec occidantur, et penetrabilia projiciantur, et cætera caro manducetur; si autem

(91) Patrol. tom. XVII, col. 546.

(92) Patrol. tom. XXV, col. 444.

tardat̄ occidi non comedantur; si autem cadavera laceraverint mortuorum macerentur, et post anni circulum comedantur. Si autem porci occiderint hominem, statim interficiantur, et sepeliantur. Item: « Qui manducat carnem immundam aut morticinam aut dilaceratam a bestiis, quadraginta dies pœniteat. Si autem necessitate famis contingat, multo levius est. » Item: « Qui sanguine vel quocunque immundo polluitur, si nescit quod manducat leve est. » Item: « Qui sanguinem aut semen biberit pro aliqua re, quatuor annis pœniteat. » Item: « Piscis mortuus inventus in flumine non est edendus. Si vero piscando tactus fuerit et ipso die inventus, qui non hæsitat, manducet; qui autem dubitat, non manducet. » Ex concilio Gangrensi post Nicænum concilium, cap. 11: « Si quis carnem manducans ex fide cum religione præter sanguinem et idolis immolatum et suffocatum ediderit, condemnandus tanquam spem non habens quid eas manducat, anathema sit. » Augustinus De fide ad Petrum (95): « Firmissime tene, et nullatenus dubites omnem creaturam Dei bonam esse et nil rejucubentem esse quod cum gratiarum actione percipitur (1 Tim. iv, 4), et Dei servos qui a carnibus aut vino abstinent, non tanquam immunda quæ a Deo facta sunt respuere, sed a fortiori cibo et potu pro sola corporis castigatione abstinere. »

Sed si hæc in apostolis et apostolicis viris, quæ contraria videntur diliguntur, in ipsa radice intentione discutiamus, reperiemus hæc et illa pro tempore et loco modo prohibenda esse modo concedenda, et nonnunquam in aliquibus prohibendis magis de honestate vitæ quam de religione fidei prævisum esse. Sic enim in Hexaemeron beati Ambrosii alium quod ad medicamen sumi concedit, ad cibum sumi interdicit, quod scilicet fetore ipsius honesti viri facile scandalizentur. Sic et de nonnullis aliis vilibus cibis propter honestatem conservandam fieri credimus. Nec mirum etiam si ea discretione, qua Apostolus hic a cibis quibusdam esse abstinendum propter scandalum scilicet infirmorum fratrum, et Jacobus in primitiva Ecclesia quæ infirmæ adhuc fidei erat, eorum interdixit esum, in quibus fideles tunc maxime offendi considerabat. Nam et Apostolus ipse cum penitus circumcisionem interdicit, ad horam tamen ei cessit, Timotheum circumcidi permittendo, vel seipsum etiam in ritu Judaico cum quibusdam conversis Judæis consecrando. Quod ergo aliqui sanctorum Patrum in quibusdam locis vel temporibus propter scandalum eorum, cum quibus convivebant, rationabiliter prohibuerunt, postmodum alii, fide nostra jam optime roborata, laudabiliter concesserunt. Alioquin Moysi Apostolus inveniretur contrarius, si videlicet quod uno tempore prohibitum est vel permissum, semper esset tenendum. Nonnulla etiam quæstio esse potest de Judæis seu proselytis ante adventum

A Christi per legis observantias professionem suam seu votum facientibus, utrum postmodum ad fidem conversi votum illud vel in cibis vel in aliis transgredi queant. Tunc quippe statum suum adhuc lege retinente legitime factum fuisse votum hujusmodi videtur. Unde nequaquam violandum esse videtur, nec ille qui tunc illud fecit, postea factus Christianus, ab abstinentia illa ciborum absolutus esse videtur, maxime cum remissius vivatur a nullis abstinendo, quam a quibusdam, nec votum legitime votum bene quis intermittat, nisi ad majora conscenderit, quæ illud tenere impediunt. Ad quod quidem respondendum arbitror, quod si hoc non tam pro antistite legis non observet, quam pro voti sui dispositione, nequaquam culpandus est, nec ab hoc absolvendus est voto, nisi forte propter aliquorum scandalum eum adhuc in hoc judaizare credentium, quasi nunc quoque statum suum legitime retinere crederet, et ob hoc abstineret. Videtur nec tale votum legitime vel rationabiliter tunc esse factum, sed per errorem ab eo in professionem illud promissum esse, cum legem scilicet in pristino vigore suo perseveraturam crederet.

CAPUT XV.

Debemus. Dixi superius nil esse commune, imo omnia munda fidelibus, sed tamen debemus eorum qui aliter credunt et infirmiores sunt in fide debilitatem tolerare, et non nobis placere, id est non nostram de eis voluntatem implere, ipsos scilicet repellendo, sed eorum quærere salutem, eos scilicet tolerando. *Placeat*, id est placere studeat in eo quod culpabile non est, propter *ædificationem* scilicet ipsius. Aliter enim a nobis ædificari non poterit nisi nostram doctrinam susceperit, et hoc exemplo Christi faciamus. Et hoc est, *etiam*. Id est homo ille assumptus a Verbo, qui secundum ejus unctionem specialiter Christus dicitur, non tam humanæ quam divinæ voluntatis placitum implere studuit. Unde et ipse ait: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me (Joan. vi, 38).* Voluntas quippe hominis ea proprie dicitur, quæ ex infirmitate vel passibilitate carnis illata eam naturaliter quietare appetit, quæ nullis affligatur molestiis, sed ab omni penitus pœna sit immunis, sicut et primis parentibus ante peccatum concessum est, et in futura vita plenius nobis concedendum est. Sicut enim miseriam pœnam, sic quietem constat esse, et sicut quod beatitudinis vel quietis est quisque appetit, sic quod miseriam vel laboris est, refugit. Talis itaque appetitus humana in nobis voluntas dicitur, quam voluntatem quisque obediendo sequitur. At, inquires, quomodo Christus non sibi placuit si placuit Deo Patri? Nunquid alteri placere potest quod alteri displiceat? Nunquid omnes justi Christo placeant sicut et Patri? An voluntas Patris est alia quam voluntas Christi? Quid itaque est? Christus non sibi placuit, vel non venit facere voluntatem

suam, nisi quod nunquam homo ille assumptus aliquid facere appetivit quod hic sibi suave esse speravit, sed quia hoc Deo placere credidit? Omnes vero alii quantumcunque sint sancti, quia omnino expertes peccati, id est non sunt, nonnulla ex infirmitate vel passibilitate carnis appetunt, non alia de causa nisi ut ipsi infirmitati satisfaciant, et præsentem passionem vel afflictionem evitent. Quod quidem est sibi placere, ut suam voluntatem facere, id est ad tantum vel præcipue agere, quia sibi credit illud esse suave, in seipsis scilicet hujus actionis suæ finem constituentes, quod a Christo longe penitus fuit. Tale est ergo, Christus non placuit sibi, sed videlicet Deo Patri, quia nil homo ille appetivit quod suave ipsi esset, sed quia hoc Deum approbare sciret, vel ejus in hoc præceptum haberet. Cui et ipse ait: *Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras* (Psal. xvi, 4). Quam quidem passionis aut laboris pœnam propter obedientiam susceptam Apostolus statim adjungit, ut videlicet per hoc ostendat eum Patri magis quam sibi placuisse, sed sicut scriptum est in psalmo lxxviii: *Improperia*, etc. Quisquis enim exprobrat nuntio alicujus, ve eum in aliquo deturpat seu honorat, non tam ei qui mittitur, quam ei qui mittit imputandum est. Unde et Saulo dicitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* (Act. apost. ix, 4) me, inquam, potius quam meos, quia propter me potius quam propter ipsos. Quid autem improbare [f. improperare] Deo Patri, nisi irridere generationem esse in divinitate, quam carnaliter eorum intelligentia capere non poterat? Hæc ergo irrisio super Christum cecidit, quia dum hanc generationem prædicaret, vel se Filium Dei diceret, Patris in hoc gloriam, non propriam quærendo, non solum irrisioni inde est habitus, sed ad mortem quoque traditus, sicut scriptum est: *Deum se Patrem habere gloriatur, videamus ei sermones illius veri sint*, etc. (Sap. ii, 16.) Et in Evangelio: *Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult; Dixit enim quia Filius Dei sum* (Matth. xxvii, 43).

Quæcunque scripta sunt. Ac si diceret: Quid ad nos novæ legis professores testimonium Veteris Testamenti, maxime cum ejus opera respiciamus? Respondet quia quæcunque scripta sunt, tam in Veteri scilicet quam in Novo Testamento, ad nostram id est Christianorum, etc. Non enim illi in Veteri Testamento docentur, sed excæcantur qui litteram occidentem ibi sequuntur, sed illi maxime qui frangentes exteriorem crustam mica interiore saginantur, sed et sæculares litteras non nisi ad doctrinam aliquam vel morum vel litteraturæ, vel ut in aliquo sacræ Scripturæ opitulentur Deus scribi permisit, licet hoc illarum scriptores ignorarent. Ut per. Ad hoc, inquam, eis instruimur, et docemur, ut per patientiam videlicet in adversis, et consolationem in Scripturis factam de bravio videlicet æternæ beatitudinis, spe per omnia corroboremur in Deo, scientes quia, si *compatimur et conregnabimus*

(II Tim. ii, 12), et in patientia vestra possidebitis animas (Luc. xxi, 19). Hæc autem spes illa est, de qua superius dictum est: *Spes autem non confundit*. Bene autem cum de adversitatibus præmisisset, dicens: *Improperia improperantium, etc.*, patientiam contra illa scilicet necessariam et consolationem Scripturarum apposuit. Cum autem in exordio hujus Epistolæ prædixisset omnem Scripturam divinam aut docere aut movere intendere, quomodo nunc dicit quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta esse? sed profecto ea etiam quæ admoneret ad doctrinam scripta sunt, non quidem ut doceant quod fiat, sed ut doctrina efficaciam habeant, id est ut implere velimus quod edocti sumus. *Deus autem*, id est sicut Christus non placuit sibi, sed Deo, nec propriam gloriam, sed Patris quæsit, ita ipse Deus, cujus est et patientiam et consolationem dare, det vobis id ipsum sapere in alterutrum, id est inter vos hoc quærere, ut alter alteri placeat in bonum secundum Jesum Christum, id est ejus, ut dictum est, exemplo, ut unanimem, id est est communiter tam infirmi in fide quam firmi, concordi ore laudatis Deum, de misericordia scilicet redemptionis nostræ per Filium suum nobis exhibita. Unde et cum dixisset Deum, addit eundem et Patrem Domini nostri Jesu Christi, qui non solum ad gloriam suam, sed ad nostram etiam salvationem habere talem Filium gloriatur, ut per eum etiam noster sit Pater, qui descendit quærere fratres. Propter quod, ut videlicet ita communiter ab omnibus honorificetur Deus, suscipite vos invicem, id est non abiciat vel exasperet alter alterum, sed qui firmior est in fide atque perfectior infirmum toleret. Et hoc exemplo Christi facite, qui nos videns et duræ cervicis non solum infirmos fide, sed mortuos in infidelitate non repulit, sed suscepit; imo etiam traxit ad glorificandum Deum scilicet et laudandum tam de nostra scilicet conversione quam de aliorum per nos, ministrum fuisse circumcisionis, id est Judæorum, quibus solis per semetipsum prædicando verbum vitæ ministravit, sicut et ipse ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (Matth. xv, 24). Propter veritatem Dei, id est ut promissio Dei consisteret, qui specialiter et frequenter eis se mittere salvatorem promiserat. Et hoc est quod subdit ad confirmandas, id est ut firmæ et inconcussæ permaneant promissiones illæ antiquis patribus factæ de Christo eis mittendo. Voluit enim debitorem se teneri promittendo, ut solutor fieret propitiando.

Gentes autem. Ac si diceret: Dico Christum ministrum, etc., sed et gentes dico, subaudis *asper misericordia* sibi a Deo impensa, præcipue nunc honorare Deum. Qui videlicet quanto amplius olim per idololatriam a Deo remoti fuerant, tanto nunc ad cultum Dei majori copia propinquaverunt, ut ubi abundavit peccatum superabundaret et gratia. Et nota quod superius propter promissionem Judæis factam non tam misericordiam dixit quam debitum

intellexit. In gentibus vero tantum rectius misericordiam vocavit, quanto eis pro multiplici sui erroris culpa minus debebatur, sicut scriptum est in Psalmo, loquente scilicet ad Patrem in persona Christi dicentis Patri : *Confitebor tibi in gentibus* (Psal. xvii, 50), id est laudari te faciam etiam a gentibus conversis, et tibi per me acquisitis. Quarum quidem primitiæ Magi fuerunt, sive Samaritani etiam illi, quibus per Samaritanam illam innouit, et fortasse etiam gentiles illi, qui circa passionem per Philippum et Andream ad eum accesserunt, eum videre cupientes, de quibus ait : *Nunc clarificatus est Filius hominis* (Joan. xiii, 31). *Et nomini tuo*, ad honorem tuum, videlicet tuam dilatandam notitiam spiritualibus canticis eos vacare faciam. Quod vero ait propterea superius, continuatur in psalmo ubi præmissum est : *Et ab insurgentibus in me erue me*, etc. (Psal. xvii, 49.) Exaltatus quippe est per ipsos qui eum crucifigentes nomen ejus delere crediderunt, de qua quidem exaltatione ipse quoque prædixerat : *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii, 32), non solum videlicet Judæos, sed et gentes convertendo. *Et iterum*, per Isaiam scilicet prævidens Ecclesiam tam ex Judæis quam ex gentibus congregandam, hortatur communiter utrosque ad exultandum et laudandum Deum de sua conversione. Plebem Dei et quondam peculiarem populum ejus Judæos dicit : *Et iterum*, per ipsum David *magnificate*, id est bonis operibus glorificate, *omnes populi*, id est quælibet fidelium multitudo, non solum ex gentibus congregata. *Erit radix*. Aliud testimonium de conversione gentium post incarnationem scilicet Domini ab eo regendarum, et in eo sperandarum, sicut radix residuum est arboris incisæ, et si in terra sit recondita, multas ramusculorum emittit propagites. Ita Jesse patre David olim defuncto, et tanquam arbore de vita præsentis abscisso, quasi radicem et residuum sui Christum habuit longe postea de semine suo nasciturum. Radix hæc in terra recondita est, dum in ipsa carne sua, quæ terrenæ substantiæ est, sepultus juxta quod de semetipso ait : *Sicut fuit Jonas in ventre ceti*, etc. (Matth. xii, 40), in multam propaginem fidelium resurgendo pullulavit, secundum illam ipsius parabolam : *Nisi granum frumenti*, etc. (Joan. xii, 24.) Scimus autem et tunc maxime radicem quamlibet generari, et quasi impinguari, ut multiplicetur, si ei simus adhibeatur, et stercora juxta illud Dominicæ parabolæ : *Dimitte et hoc anno, ut mittam stercora* (Luc. xiii, 8). Quid autem simus vel stercora sunt huic radici adnota, nisi sordes peccatorum nostrorum quæ suscepit. . . . et portavit in corpore suo, ut de ipso tanquam radice et omnium origine innumeri propaginis fructus in Ecclesia nascerentur? Nil quippe nasci profuit, nisi redimi profuisset. Hoc itaque Spiritus per Isaiam promittens, ait : *Erit radix Jesse*, id est, eo defuncto, supererit ei de suo semine posteritas per quam restauretur uberius in

A prole quod deperit in arbore, quia plures fideles orientur quam antea de Jesse exstiterant. *Et qui*, ac si diceret : Et ille erit ista radix, *qui exsurget* conscendendo vehementer, donec ejus corpus, quod est Ecclesia, ubique dilatetur, quarum regimini ipse semper tanquam caput præerit, sicut et promittit dicens : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). De quo etiam regimine idem propheta alibi dicit : *Et puer parvulus minabit eos* (Isa. xi, 6). *In eum*, id est de gratia ejus, non de lege vel suis viribus confident, hoc est radix, de qua idem etiam quodam loco dicit Propheta : *Radix Jesse quæ stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum* (ibid., 10), de quo scilicet sepulcro radix illa exurgens in magnam crevit ramorum fructicem. *Deus autem*. Dixi : *Lætamini, gentes*, et : *In eum gentes sperabunt*, et hoc in vobis Romanis ipsum impleatur. Et hoc est Deus spei, de cujus gratia sperandum est omnibus, soli electi omne gaudium habere possunt, tam in hæc scilicet vita in spe quam vel illa in re et pace, removendo scilicet a vobis superbam illam contentionem, pro qua sedanda hæc scripta est Epistola. *In credendo ut*, ac si diceret : Ut ex fide, per quam creditur, et quæ omnium bonorum est fundamentum proficiatis in spe et charitate, quæ naturaliter inde sequuntur. Virtutem quippe Spiritus sancti, amorem Dei, in nobis dicit qui contra omnia fortis est, sicut scriptum est : *Valida est sicut mors dilectio* (Cant. viii, 6); et iterum : *Omnia suffert, omnia sustinet* (I Cor. xiii, 7). *Certus sum*. Quos culpando diu terruerat, laudando ne desperent in fine mitigat, dicendo scilicet etiam apud eos esse qui et dilectione et scientia pleni sunt, ut scilicet alios instruere velint et possint. Et hoc est, *certus sum*, ac si diceret : Ac si ita corrigam vel moneam, *et ipsi*, id est sicut in quibusdam personis pleni estis superba contentione vel ignorantia, ita et ipsi in quibusdam pleni, etc. *omni scientia ita ut*, id est ad hoc sufficientem habetis scientiam, ut possitis invicem vos adhortari ad bene operandum. *Audacius autem ex parte*, id est aliquantulum majori fiducia scripsi vobis, qui in loco mihi commisso estis, qui scilicet doctor specialiter sum tam gentium quam Judæorum. Et hoc est quod exponit, dicens, ut pote sollicitus de vobis, *propter gratiam*, id est officium apostolatus prædicandi gentibus mihi injunctum, de qua quidem gratia ipse ait : *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8). Minister Christi prædicator est, dum non sua lucra, sed Christi quærit, et quia nonnulli bene prædicantes male vivunt, addit, *sanctificans*, id est vita quoque mea commendans prædicationem quam de Deo facio, ut oblatio, id est oratio etiam mea quam pro ipsis facio, *fiat accepta Deo*, id est sanctificata in Spiritu sancto, id est per Spiritum sanctum, qui, ut supra dictum est, docet nos quid orandum sit, et postulat pro nobis gemiti-

bus. . . id est sanctum consequatur effectum, ut nos omnes sanctos efficiat.

Habeo ergo. Quia videlicet ita facio quæ Christi sunt quærendo, habeo *gratiam*, hinc pro Christo, cui in hoc deservio, ad quod *Deum*, id est pretium divino iudicio, si non humano, hinc acquirō. Quod quidem dicendo exemplo suo ad fraternæ dilectionis sollicitudinem eos adhortatur. *Non enim* ostendit quomodo sanctificet vel commendet prædicationem suam, dicens se non præsumere aliquid loqui, id est sibi imputare per jactantiam, quorum non habeat efficaciam, sicut pseudoapostoli faciebant. *In obedientia gentium*, id est propter hoc ut obedientiam inter gentes traham, hæc efficit, inquam, *in verbo*, id est per verbum suum, *et factis*, id est per miracula. Quæ statim facta subdividit dicens: *in virtute*, id est per potentiam mihi collatam, *signorum prodigiorum*, id est signorum mirabilium. Sunt enim signa quædam naturalia, de quibus non miramur, sicut de planetis scriptum est: *Ut sint in signa et tempora* (Gen. 1, 14). Quæ vero contra naturam, id est usitatum naturæ cursum veniunt, ut leprosos mundare, vel mortuos suscitare, hæc prodigia, id est admiratione digna dicuntur. Unde prodigium quasi prodendum digito dicitur. *Virtute Spiritus sancti*, id est ex potestate per gratiam Dei mihi collata, ad differentiam scilicet miraculorum Antichristi, seu magorum. Origenes: « Signa appellantur, in quibus cum sit aliquid mirabile indicatur quoque aliquid futurum; prodigia vero in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Scriptura interdum abusive et prodigia pro signis, et signa pro prodigiis ponit. » Signa et prodigia pro uno accipiuntur hoc loco, *ita ut* gloriam, inquam, habeo apud Deum, tantum scilicet de labore meo, ut totam illam terram *ab Jerusalem usque ad Illyricum repleverim* prædicatione Evangelii, ut videlicet ostendat dignum se a Romanis exaudiri, qui a tot et tantis sit exauditus. Haymo: « Illyricum provincia est finis Asiæ ad principium Europæ. » *Sic autem*, scilicet verbo et factis et virtute signorum in his locis, ubi prius de Christo nil omnino auditum fuerat, ut videlicet non sit mirabile si apud vos jam Christum confessos prædicatio mea locum habeat, *ne super*, ac si diceret: Hoc scilicet mihi contingente, ut nisi ædificium fidei collocarem super aliorum prædicationem præcedentem, quæ quasi meæ prædicationis fundamentum esset. In quo difficilius ostendit quod ibi fecit quam quod apud Romanos facere cupit. *Scriptum est* in Isaia, id est ut per me contingeret quod per illum prophetatum est *de eo*, id est Christo, *videbunt* scilicet intelligendo. Quod statim exponens ait: *Et qui*, etc.

Propter quod, quia videlicet ad tot penitus ignaros intendebam convertendos. *Impediebar*, ut pseudoapostolorum commenta excludat dicentium cum ad tales vel tantos accedere non audere, et maxime præsentibus, vel ut se rationabili causa excuset, *plurimum dicit*, id est maxime quia et aliæ non-

nullæ potuerunt hujus impedimenti esse causæ, locum scilicet prædicandi vel causam morandi omnibus bene confirmatis. Origenes: « Videtur hoc in Achaia positum dicere apud Corinthum. In Hispania, in transitu se eos videre promittit, quasi inveniens apud eos qui jam conversi erant non diu sibi immorandum esse, sicut et in exordio Epistolæ eos in aliquibus confirmandos dixit potius quam convertendos; decet etiam quemquam bonum virum minus promittere quam facere, et boni doctoris tanto gratior mora sit, et amplius desideratur, quanto brevior speratur. Prævenit ita illos, ut in adventu suo se præparent, et de quibus instrui velint prævideant. Spero nil videlicet ex meipso de me præsumens, sed totum Deo committens, *et a nobis*. Vult enim eos comites itineris sui esse, tum ut auctoritate Romanorum cæteræ gentes facilius subjectæ convertantur, tum etiam ut adversus pseudoapostolos et quoslibet ei detrahentes prædicationem ejus quam ipsi audierint valeant attestari, et eis diu secum in prædicatione circum-euntibus sic saltem recompenset quod in transitu eos viderit. Bene dicit deduci se ab illis, quasi tutum se ostendens per conductum eorum quæ cæteris imperant. In quo et eos de mora sua apud illos consolatur, quasi in eorum arbitrio hanc constituens. *Si vobis*. Haymo: « Frui est aliquid cum delectatione possidere, et amplecti et videre, et attende quod cum proprie Dei frui sit, ut beatus meminit Augustinus, hic non dicit frui simpliciter, sed frui ex parte, sicut et ad Philemonem cum diceret, *fruar te*, adjunxit statim in *Domino*; Deo quippe omnino fruimur, dum illum propter se tantum obtinere cupimus, proximo vero fruimur ex parte, dum sic eum propter utilitatem ipsius per amorem amplectimur, ut tamen hujus fruitionis finem, id est finalem et supremam causam in Deo ponamus. Partim quippe proximus in causa est, sed causa Deus suprema est. Ex parte itaque fruimur proximo, sed ex toto fruimur Deo, quia ipse fruitionis suæ tota est causa, proximus vero non tota suæ fruitionis ut diximus causa est, cum sit superior Deus, cum videlicet de proximo quoque propter Deum cogitemus. Nota quod dicit proficisci cœpero, quia cum ad Romanos propter ipsos veniat, non sibi imputat proficisci ad Hispaniam, nisi cum ab ipsis recesserit, quando videlicet propter Hispanos totum egerit. Et attende quod cum dicit, si vobis primum, iterum eorum benevolentiam captat, quasi necessarium sibi iudicet, nec se aliter de Hispanis facere posse, nisi prius eos visitet.

Nunc ergo. Quia videlicet hic ulterius non habeo locum, *nunc*, id est antequam veniam ad vos, cum in gentibus specialiter apostolatam accepissem: Unde et solus Doctor gentium appellatur. Quantam etiam de Judæis conversis habeat curam ostendit, quod alibi ait: *sollicitudo omnium Ecclesiarum* (II Cor. xi, 28). Quod etiam fortassis ad

excusationem quamdam sui præterdit, si ad eos scilicet venire differat. *Ministrare sanctis*, id est illis qui ibi sunt fidelibus ex Judæa conversis, cibum ad necessitatem eorum a me collectum illis deferre. Habebat quippe in consuetudine Apostolus, sicut sæpe testatur de illa Hierosolymitana Ecclesia, per ipsum Christum olim et per Petrum et Jacobum cæterosve apostolos conversa, in corporeis necessitatibus maximam sollicitudinem, ut eis saltem corporalem cibum ministraret, quibus aliorum prædicatio spiritualem. Præcipue vero eis subveniendum putabat pluribus de causis. Plurimam quoque auctoritatem fidei nostræ dabat populus ille conversus, qui locus a Deo legem suscipiens peculiaris ejus populus vocatus est, et cum primo credidisset quasi in nostræ fidei fundamento et cæteris exemplo positus plurimum ne deficeret sustentandus erat.

Denique sicut in Actibus apostolorum legitur, tanta devotione conversi sunt ut omnino proprium relinquentes, omnia quæ habebant ad pedes apostolorum ponerent, et sicut ipse in Epistola ad Hebræos meminit, majorem violentiam Judæorum in amissione suarum rerum sustinuerant. Hinc autem præcipue formam et exemplum Epistolis apostolus proponit, ut cum pauperes Ecclesias seu monasteria conspexerint, eorum prædicatio eis alimenta colligat. *Probaverunt enim*. Vide quam caute Romanos aliorum exemplo ad hanc eleemosynam similiter Hierosolymitanis faciendam invitet, dicens eos qui hanc tribuant, per seipsum id faciendum probasse, id est laudasse potius quam aliqua coactione vel exhortatione Apostoli. Unde et dicit, *probaverunt*, id est quasi suo id iudicio approbantes ad hoc me compulerunt. Haymo (93°): « Isti qui scientiam prædicandi non habebant, ut ad prædicandas gentes possent ire, erant in Jerusalem vacantes orationibus et jejuniis. Quibus etiam apostoli de singulis provinciis et locis in quibus prædicabant, quidquid pecuniarum, argenti et auri et frumenti et vestimentorum accipiebant, eis mittere satagebant, maxime tamen Paulus, qui pluribus gentibus prædicabat. Unde dicunt doctores, quod aliquando amplius quam tres aut quinque modios argenti eis mittebat. » Item (94). Macedonia et Achæa, quæ Achæa vocatur, a qua et populi ejus dicuntur Achæi, provinciæ sunt nobilissimæ Græcorum sibi adjacentes, quas Apostolus Ecclesiis replevit. » Cum dicitur Macedonia et Achæa, continens ponitur pro contento, id est nomina terrarum propter nomina habitatorum, sicut et potum calicem appellamus. *Collationem*, quam symbolum Græce dicimus, ubi scilicet diversa conferuntur a diversis, sicut in commensationibus fieri solet. Isti vero substantias, sed paupertim commensationes de suo congregabant. *Placuit enim*, ac si diceret, bene dixi, *proba*, ut hoc voluntarii potius quam

A coacti agant. Quia ex eorum voluntate magis quam ex nostra concitatione id geritur, et merito placuit, quia scilicet *debitores sunt*. Quod statim a minori convincit dicens: *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt, gentiles debent et in carnalibus ministrare eis*, id est cum spiritualium bonorum, quæ illi habebant, sicut legis, prophetarum, vel etiam orationum et obsequiorum divinorum, quæ quotidie ibi pro salute gentium celebrant. *Hoc ergo*, quia videlicet illis, sicut justum est, placuit.

Cum consummavero, id est perfecero hanc legationem, et perveniens illuc assignavero eis fructum hunc videlicet eleemosynæ, hoc est, distinxero qui bene eis mittant, ut pro eis tanquam benefactoribus suis orent, *proficiscar*, etc. Quamvis dicat Apostolus se profecturum in Hispaniam, incertum est adhuc utrum id fecerit, propter diversorum opiniones. Hiero. in Isai. lib. iv (95): « *Volabant in navibus alienigenarum et mare simul deprædabuntur* (Isa. x, 14, juxt. LXX). Quod de unius Pauli apostoli intelligamus exemplo, qui per Pamphylia et Asiam et Macedoniam et Achæiam, et diversas insulas atque provincias ad Italiam quoque (Act. xxviii, 14), et ut ipse scribit ad Hispanias alienigenarum portatus est ratibus (Rom. xv, 28). » Cassiodorus super hanc ipsam Epistolam Pauli, *Proficiscar per vos in Hispaniam*: « quod frequenter dicit, sed nunquam legimus fuisse completum. Unde desideratur quod dicitur, sed non prophetali veritate completur. Nemo tamen Apostolum reum mendacii arguat, si hoc quod credidit non implevit. Non enim per duplicitatem locutus est, ut videlicet aliud diceret quam intenderet, id est ore quam corde. » Scio autem quoniam veniens ad vos, id est spiritu revelante didici, quamvis scilicet me transivitum per vos habere dixerim. In quo quidem notandum est quod, dum hoc sibi revelatum dicit, ut sciat, innuit illud quod de Hispania præmissit ex opinione potius quam ex assertione protulisse. *In abundantia benedictionis Christi veniam*, ut videlicet sicut de Joseph legitur, ad introitum meum Dominus largam vobis cœlestis gratiæ benedictionem infundat, id est in spiritualibus multiplicet. *Obsecro ergo vos*, fratres ut videlicet quod volo possim per Dominum nostrum Jesum Christum et per charitatem Spiritus sancti, ut adjuretis me, si videlicet in eo amplius perficere vultis, et dilectionem Dei habetis, *in orationibus ad Deum ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa, et obsequii mei*. Multorum enim princeps fidelium quamvis imperfectorum multum apud Deum obtinere credit. *Ab infidelibus*, dum ita scilicet pro fidelibus qui ibi sunt, laboro, *obsequii mei*, id est mihi inimica ab his qui per me hoc mittunt, vel etiam a Domino qui me ministrum sive dispensatorem Ecclesiæ constituit. *Oblatio* eis tanquam ad altare Dei

(93°) *Patrol.* tom. CXVII, col. 501, 502.(94) *Ibid.*, col. 502.

sacrificium per me delatum, *accepta fiat in Hierosolyma sanctis ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei*, id est placens et læta. Si enim mihi grave aliquod ibi propter hoc acciderit, maxime contristabuntur, *refrigerer vobiscum*, tum a longo labore requiescendo, tum desiderium meum implendo. *Deus autem*, sive scilicet veniam sive non, *pax sit cum omnibus vobis, Amen*. Id est vos invicem a superba contentione pacificans. Quod quidem in fine Epistolæ reservans, ad quod præcipue ipsa tendat Epistola insinuat, et quæ in ea finis sit causa sive intentio.

CAPUT XVI

Commendo autem vobis Phœben, scilicet præcibus meis. Phœbe per quam hanc Epistolam Romanis de Corinthio mittere creditur, dives quædam et nobilis mulier dicitur, quæ de facultatibus suis vel aliorum fidelibus illis qui erant Cenchris necessaria ministrabat, exemplo scilicet sanctorum feminarum, quæ Domino seu apostolis fecisse memorantur. Hæc autem negotium quoddam habebat, pro quo Romam venire necesse habebat. Pro hac ergo Romanos Apostolus adhortatur et rogat ut eam honorifice suscipiant, et in suo negotio, quantum possint, adjuvent. *Sororem nostram, et assistatis ei in quo negotio vestro indigerit*, fide, non carne. Ministerio, id est obsequium illorum fidelium qui sunt Cenchris, id est in eo loco qui sic vocatur, et dicitur esse portus Corinthi. *Suscipiat hospitiis in Domino*, id est amore Dei, et ita honorifice ac benigne suscipiat, prout dignum est atque conveniens sanctis suscipere sanctam. *Et assistatis ei*, id est adjuvetis eam. *Etenim ipsa quoque assistit multis et mihi ipsi*. Quod enim debetur ex multis ejus præcedentibus meritis, ut non tam hoc ei tribuatur quam reddatur. Origenes Apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Chone, magna cum laude et commendatione prosequitur, quia in necessitatibus apostolicisque laboribus astiterit. Locus hic duo docet, et haberi feminas ministras in Ecclesia, et tales debere assumi in ministerium, quæ astiterint multis, et per bona officia usque ad apostolicam laudem inervarent pervenire. Hieronymus : « In ministerio Ecclesiæ et nunc etiam in orientalibus locis diaconissæ mulieres in suo sexu ministrare videntur in baptismo sive in ministerio verbi, quia privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam cujus vir Aquila vocabatur. » Idem in Epistola ad Timotheum : *Adolescentiores autem viduas devota* (I Tim. v, 14), in ministerio diaconatus præponere. Sanctus Epiphanius Joanni Hierosolymitano : « Nunquam ego ordinavi diaconissas et ad alias misi provincias, neque feci quidquam ut Ecclesiam scinderem. » Quas itaque antiquitus diaconissas, id est ministras, nunc abbatissas, id est matres vocamus. »

(96) *Patrol.* tom. CXVIII. col. 504.

A Cassiodorus super hunc eundem locum Phœben significat diaconissam fuisse matris Ecclesiæ, quod in partibus Græcorum hodie quasi militiæ causa peragitur, quibus et baptizandi usus in Ecclesia non negatur. Claudius quoque in expositione hujus Epistolæ : Hic locus docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Cenchris, Apostolus cum magna laude et commendatione prosequitur.

Salutate Priscam et Aquilam adjutores meos. In fine Epistolæ quosdam nominatim salutando plurimum commendat, ut eorum præcipue consilio et auctoritati qui perfectiores erant cæteris acquiescant (96). Priscam hic appellat Apostolus, quæ in Actibus apostolorum Priscilla nominatur, pulchra quadam fortassis nominis allusione, ut eam, scilicet su.... sensu, et moribus matrem insinuet. Erat autem Priscilla uxor Aquilæ, et ambo de Judaismo conversi ad Christum. *In Christo Jesu qui*, id est pro Christo adjutores in multis fuerunt, quas olim cum cæteris Judæis per Claudium Roma expulsas Apostolus Corinthum veniens ibi invenit, et quia ejusdem artis erat penitus, id est scenefactoriæ, junxit se illis, ut simul operarentur. Unde Beda in Actus apostolorum (97) : « Erant enim scenefactoriæ artis quasi exules et peregrini, tentoria sibi quibus in via utantur, ædificant. Scenæ [σκηνῶν] enim Græce *tabernacula* dicuntur, etymologia ab obumbrando ducentia, apud quos *umbra scena* [σκία] dicitur. Scenæ enim vel scenomata [σκηνώματα] quasi *umbracula* sonant, quæ ex lineis aut laneis aut ilicinis, sive ex arborum frondibus, aut virgultis veteres esse ponebant. Mystice autem sicut Petrus piscando nos a fluctibus sæculi extraxit, ita Paulus umbracula protectionis erigendo ab imbre nos criminum, ab arbore tentationum, et a ventis insidiarum verbo factisque defendit. » Chrysostomus in Epistolam ad Hebræos serm. 4 : « Qui est splendor gloriæ et character substantiæ ejus apostolica sententia, magis autem Spiritus sancti miranda gratia. Non enim ex intellectu proprio hæc loquebantur. Unde enim ille hoc? Num et ex scalpellis, aut pellibus, aut in ... hæc operatio majestatis? Non enim has intelligentias sua mente procurabant, quæ tunc erat tam debilis et extrema, ut nil amplius haberet a plebeis et populis. Quomodo enim aliquid divinum posset ille sentire, qui circa pretia vendendi et circa confectionem pellium totam suam vitam, totumque suum studium continebat? » Ambrosius de Priscilla et Aquila : « Hi credentes facti sunt socii laboris Apostoli, ut etiam ipsi exhortarentur cæteros ad fidem. Denique et Apollo, quamvis fuerit exercitatus in Scripturis, ab istis jam viam Domini diligentius instructus est. Ideo socios laboris sui dicit eos in Christo Jesu. Cooperarii enim ejus fuerunt in Evangelio. Unde præcipue docet quantum obedire eis

(97) *Patrol.* tom. XCH, col. 981.

Romani debeant. » Origenes : « Potest autem fieri ut, A quia illo tempore pulsus ex urbe Judæis per præceptum Cæsaris Corinthum venerunt, rursus edicti cessante sævitia regressi salutarentur a Paulo. » Quod tamen apparet Judæorum insidiis Paulo periclitante semetipsum objecisse, ut ille liber abscederet. Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt, quibus non ego solus gratias ago, sed et, id est vita conservanda morti se opposuerunt. *Cunctæ Ecclesiæ*, quarum, videlicet Apostolus prædicator seu doctor specialiter dicitur, *domesticam eorum Ecclesiam*. *Salutate Ephenetum dilectum mihi qui est*, id est totam ipsorum familiam ad fidem similiter conversam, *primitivus Asiæ in Christo*. *Salutate Mariam*. Haymo (98) : « Sive quia prius omnium credidit, seu etiam quia magnæ dignitatis atque nobilitatis erat, ut ostenderet nobiles etiam ad fidem venire, ac per hoc invitaret primos Romanorum ad fidem. *Quæ multum*. Origenes : « Docet etiam debere etiam feminas laborare pro Ecclesiis. Laboratur cum docetur adolescentulas omnia quæ de officii mulierum scripta referuntur. » *Laboravit in nobis*. *Salutate Andronicum et Juliam*. Ambrosius (99) : « Ad exhortationem illorum. » Haymo (100) : « Laboravit, officium, scilicet prædicationis feminis sui sexus impendendo per domos. Nam in Ecclesia non docebant mulieres. » *Cognatos*. Ambrosius (1) : « Etiam juxta carnem et sanctum Spiritum. » *Concaptivos meos qui sunt nobiles*. Haymo (2) : « Isti sunt exsules effecti propriæ sedis ob gratiam Dei, sicut et Paulus. » *In apostolis qui et ante me fuerunt*, id est inter prædicatores. Videtur hoc loco etiam feminam apostolicam dicere, nisi forte istum qui ad Andronicum tantum et supradictos viros violenter referamus. *In Christo*. *Salutate Ampliatum dilectum mihi in Domino*. *Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo et Stachyn*, id est in fide Christi, nostrum, mei, scilicet et aliorum : *Dilectum meum salutate*, etsi non ita adiutorem, *Apellem*. Origenes : « Puto hunc Apellem post multas tribulationes transisse sapienter, et ideo pronuntiavit probum secundum quod ipse in aliis dixit, quia operatur patientia probationem (*Rom. v, 4*). » Videndum est ne ipse sit qui in Actibus apostolorum nuncupatur Alexandrinus in Scripturis eruditus. Ambrosius (3) : « Hunc Apellem non quasi amicum aut principem operis salutatur, sed propterea quod tentationibus probatus est in Christo fidelis inventus. Haymo (4) : « Licet quidam faciant ex hoc duo nomina propria, dicentes ita : *Salutate Apellem et Probum*, id est probatum in fide, et laude dignum. »

Aristoboli domo. *Salutate Herodionem*. Fortasse

(98) *Patrol.* tom. CXVII, col. 504, 505.

(99) *Patrol.* tom. XVII, col. 179.

(100) *Patrol.* tom. CXVII, col. 505.

(1) *Patrol.* tom. XVII, col. 179.

(2) *Patrol.* tom. CXVII, col. 505.

(3) *Patrol.* tom. XVII, col. 179.

(4) *Patrol.* tom. CXVII, col. 505

hic jam defunctus erat, quem satis laudat, familiam ejus salutando, et fidem ejus in ea commendando. Ambrosius (5) : « Iste congregator intelligitur fuisse fratrum in Christo. *Cognatum meum*. *Salutate eos qui sunt ex*. Ambrosius (6) : « Quem cognatum tantum appellat ostendit devotum in charitate, non tamen vigilantiam ejus designat. » *Narcissi domo, qui sunt in Domino*. *Salutate Tryphonam et Tryphosam quæ*. Origenes : « Neque dilectos neque probos neque adiutores nominat, sed forte nil utile habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honoravit. *Ex Narcissi domo*. Videntur plures fuisse ex Narcissi domo vel familia, sed non omnes in domo fuisse. Ambrosius (7) : « Narcissus hic illo tempore presbyter dicitur fuisse, sicut legitur in aliis codicibus, et quia præsens non erat, salutatur sanctos qui ex ejus erant. Hic ergo Narcissus presbyter peregrini officio fungebatur exhortationibus firmans credentes. *Laborant in Domino*. *Salutate Rufum*. Origenes : « Multi laborant, sed non in Domino. » Ambrosius (8) : « Has uno ore dignas declarat in Christo, laborant, scilicet ministrando sanctis. *Quæ multum*. Origenes : « Videtur hic magis laudari et in exhortatione et in ministerio sanctorum, et in pressura, et in egestate propter Christum, quia et domus suas relinquebat fugatis, et opprobrio erat infidis. » *Electum in Domino, et matrem*. Haymo (9) : « Id est promotum ad sacerdotium, ejus. » *Et meam*. Sic prius legi matrem ejus et matrem meam, ut duæ sint vel ut eadem sit illius, scilicet mater secundum carnem, apostoli secundum beneficium quod fortassis eum olim alibi de sua substantia tanquam mater aleret, vel pro reverentia sanctitatis eam matrem suam dicit cui, scilicet tanquam matri honor sit deferendus.

Asyncritum et Phlegontem, Hermam, Patrobam, et qui cum eis sunt fratres. *Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos*. *Salutate*. Ambrosius (10) : « Hos simul salutatur, quia sciebat eos esse concordem in Christo, id est unitos in amicitia Christiana, nec fideles in amicitia. » *Hermem*. Origenes : « Puto quod Hermes iste sit scriptor libelli illius qui Pastor appellatur, quæ scriptura mihi valde utilis videtur, et, ut puto, divinitus inspirata. Quod vero nil laudis scripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad poenitentiam fuisse conversus. Intelligatur quod simul habitaverint hi quorum salutatio sociata est. » *Ecclesiastica Historia*, lib. III, cap. 4 : « Et libellus Hermæ qui appellatur Pastoralis, cujus Paulus in Epistolis suis meminit, a plurimis non est receptus, ab aliis autem neces-

(5) *Patrol.* tom. XVII, col. 179.

(6) *Ibid.*, col. 179.

(7) *Ibid.*, col. 179.

(8) *Ibid.*, col. 180.

(9) *Patrol.* tom. CXVII, col. 505.

(10) *Patrol.* tom. XVII, col. 180.

sarius judicatus est propter quem primi ad fidem institutionis imbuuntur. Unde et in nonnullis Ecclesiis legitur, et multi veterum scriptorum sunt testimonio ejus. « Hieronymus De illustribus viris, cap. 10 (11) : « Hermem, cujus apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit, *salutate Phlegontem, Hermem*, asserunt auctorem esse libelli qui appellatur Pastor, et apud quasdam Ecclesias Græciæ publice legitur. » Revera utilis liber, multique de eo veterum scriptorum usurparunt testimonia. Sed apud Latinos pene incognitus est. » *Philologum et Juliam*. Origenes : « Potest fieri ut conjuges fuerint, cæteri, domestici eorum. » Hieronymus suo exemplo nos docet quales debemus nostris litteris salutare, non divites sæculi facultatibus honoratos, sed gratia Dei et fide locupletes. Ideo paulo ante primitivos Ecclesiæ Asianæ istos omnes quos salutat intelligimus, vel ex omnibus fuisse peregrinos quorum exemplo atque doctrina non absurdum existimat credidisse Romanos; *Invicem in osculo*, scilicet nosipsos, quia sigillatim omnes salutare non poterat, præcipit ut ex parte ejus et loco ejus mutuo se salutent, sicut ipse faceret, si adesset, et sic invicem sibi osculo reconciliati superbam finiant contentionem. Osculo salutant vos non luxurioso aut subdolo quale fuit Judæ proditoris, sed quod nos in amore fraterno conciliet. *Omnes Ecclesiæ Christi*, id est congregationes Christianorum, ad differentiam scilicet Ecclesiæ malignantium, quam Psalmista denotat, eodem affectu dilectionis quo ego optant vel orant vobis salutem. Qui enim alterum salutando dicit ei, salve, profecto ut salvus sit precatur.

Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui. Pseudoapostolos tangit, ut ab ipsis caveant, ne fides eorum per illos corrumpatur; *observetis*, id est discernatis; *dissensiones*, id est pericula errorum in fide. Hii dico existentes, *propter doctrinam quam vos didicistis faciunt, et declinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri, et per*, id est mollitiis carnalibus intenti, *dulces sermones*, id est adulationes. Hieronymus in Amos, lib. xi : « Pulchre adulator apud philosophos definitur blandus inimicus, vertens amara. » Unde Apostolus : *Inimicus vobis factus sum veritatem dicens* (Gal. iv, 16), etc. : « Amicus. obsequium amicos, veritas odium parit. » Quapropter et Pascha cum amaritudinibus comedamus, etc. Vas electionis docet Pascha celebrandum cum veritate et sanctitate. *Benedictiones seducunt corda*, quasi dona Spiritus sancti per manuum impositionem vel consignationem conferentes, *Innocentium*, id est simplicium vel imperitorum, qui eos deprehendere non valent. *Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est*. Ideo id vos rogo, quia tanto periculosior esset seductio vestra, quanto fidei vestræ obedientia magis est divulgata, tanquam in capite scilicet

A mundi constituta. *Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono*, quia videlicet ita est divulgata in bono, scilicet discernendo. *Et simplices in malo*, id est quasi nescientes cuiquam illud machinari, juxta illud Veritatis : *Prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. x, 16).

Deus autem pacis conterat. Ac si diceret : Ego quidem ita rogo, ut fiat, sed Deus pacis potius quam dissensionis, ita ut postulo edficiat. *Satanam*, id est omnem animæ vestræ adversarium *conterat sub pedibus vestris velociter*, id est quasi impotentem vobis subjiciat, ut ei per omnia prævalere possitis, et eorum omnia machinamenta conculcare, sicut ea quæ sub pedibus premuntur, *velociter*, scilicet in adventu meo. Quos iterum sicut deprecor observetis. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus*. Quamvis dixerit, *salutant vos omnes Ecclesiæ*, specialiter tamen et nominatim ex parte illorum quos habebat præcipuos salutare ipsos decrevit, ut tantorum testimonio virorum scripta Epistola roboraretur. *Adjutor meus, et Lucius et Jason*. In prædicatione scilicet tanquam coepiscopus, ut ait Ambrosius. Hic est ille discipulus Pauli filius cujusdam mulieris Judææ fidelis ex patre gentili, quem ipse Paulus circumcidere compulsus est, sicut in Actibus apostolorum continetur. Origenes. « Lucium quidam perhibent esse Lucam qui Evangelium scripsit, pro eo quod soleant nomina interdum secundum, primam declinationem Græcam Romanis proferri. Jason ille est, de quo etiam in Actibus apostolorum scribitur quod, dum Thesaloniam pro Paulo et Sila seditionem commoventibus turbis semetipsum dederit, ut apostolis discedendi faceret libertatem. *Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego*. Suspicio quod ipse sit qui in Actibus apostolorum scribitur Sosipater Piriberoensis. Movebit quomodo Paulus ex Hebræis Timothei consanguineus dicatur, vel Jasonis vel Sosipatris. Nunc vero cum cæteris nequaquam hoc nomen indulgeat, certum est eum quamdam nominationem nominare quam cognationem vel consanguinitatem sine dubio sciat. Ambrosius (12) : « Cognatos dicit partim generis, partim fidei causa. »

Tertius, qui scripsi Epistolam in Domino. Salutat vos Gaius, hoc est primum nomen ejus qui dictante Paulo hanc Epistolam scribebat, tanquam notarius Apostoli, sicut nunc est cancellarius apostolicus, quod fortasse divino quodam factum est præsigio, ut videlicet ille tertius diceretur nomine, qui tertius erat in operatione. Spiritus quippe sanctus inspirabat quæ Apostolus dictabat seu proferebat, quæ iste, qui Tertius dicitur, ut dictum est, sua manu scribebat. Ambrosius : « Hic est scriba Epistolæ cui Apostolus concessit suo nomine salutare populum Romanum. Quia nec immerito factum est ut propriis scilicet ille uteretur verbis, quæ humano tantum sensu probata sunt. *Hospes meus*. Origenes :

(11) *Patrol.* tom. XXIII, col. 625.(12) *Patrol.* tom. XVII, col. 181.

• Videtur indicare de eo quod vir fuerit hospitalis, qui non solum Paulum receperit, sed et Ecclesiae universae in domo sua conventiculum, praeiuit. Fertur traditione majorum quod iste Gaius primus episcopus fuerit Thessalonicensis. Ambrosius (13) : « Hic est Gaius, ut arbitror, ad quem scribit Joannes Apostolus exultans in charitate ejus, quam exhibebat fratribus praebens sumptus illis necessarios. » Haymo : « Iste est Gaius etiam captivus, qui baptizatus est ab Apostolo, sicut dicit in Epistola ad Corinthios : *Neminem vestrum baptizavi nisi Crispum et Gaium* (I Cor. I, 14). *Et universae Ecclesiae. Salutat vos Erastus.* Ambrosius : (14) « Hic nominativum pluralem intelligit, ac si diceretur, salutant vos universae Ecclesiae. Sed melius est, secundum Origenem, genitivus singularis, ut dictum est, ut videlicet ita intelligatur, hospes meus, et hospes universae Ecclesiae. Cum enim jam superius dixisset Apostolus, *salutant vos omnes Ecclesiae Christi*, quid opus erat ut hoc repeteret, *salutant vos universae Ecclesiae?* *Erastus arcarius civitatis.* Origenes : « Puto esse Erastum quem dicit, quia remansit Corintho, arcarium eum, id est dispensatorem illius civitatis, cujus conditor est Deus. Secundum Hieronymum. « Vocatur arcarius civitatis secundum hoc quod olim fuerat, non modo. » Haymo : « Arcarius, id est princeps vel dispensator qui praerat arcæ, ubi census ponebantur regis tributorum et vectigalium. » *Et Quartus frater.* Proprium nomen est, sicut et Tertius. *Gratia Domini nostri.* Hieronymus : « Hæc est scriptio manus ejus in omnibus Epistolis, ut in ea etiam commemoret beneficia Christi. » Haymo : « Gratia dicitur gratis data, et nomine gratiæ debemus intelligere quidquid boni gratis accipiunt electi a Deo, ut videlicet spem, charitatem, remissionem peccatorum.

Ei autem qui potens est vos. Capitulum hoc Marcion, a quo Scripturæ Evangelicæ atque apostolicæ interpolate sunt, de hac Epistola penitus abstulit. Sed et ab eo loco ubi scriptum est : *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est*, usque ad finem cuncta dissecuit. In aliis vero exemplariis quæ non sunt a Marcione temerata hoc ipsum capitulum vel diverse positum invenitur. In nonnullis etiam codicibus post eum locum : *Omne autem quod non est ex fide peccatum est* (I Cor. xiv, 23), statim habetur, *Ei autem qui potens est vos confirmare.* Alii vero codices in fine id ubi nunc est positum continent. Consummata salutatione eorum terminat Epistolam suam in actione gratiarum, quasi de expleto opere suo ei grates referens, qui hoc ei inspiravit. Ac si ita continet : vobis, inquam, sit gratia, sed ei qui potens est, etc., perpes sit gloria. Et notandum quod, cum dictum sit, *ei qui potens est*, videtur superfluere ad sensum vel constructionem, quod in fine supposuit, *cui*, cum in principio scilicet dixisset *ei*, nisi forte propter longam interpositionem id fieri dicatur. Multa quippe sunt

(13) *Patrol.* tom. XVII, col. 182.

A interposita inter illud *ei*, quod est præmissum, et hoc quod in fine subjungitur, *honor et gloria.* Ideoque quasi oblitus sit imperitus lector cui adjungatur honor et gloria, suppositum est *cui*. Ut ergo litteræ constructio quoquomodo texatur, ita hujus versiculi principium fini conjunge. *Ei autem qui potens est vos*, etc., honor et gloria sit, subaudi et rursus, *cui* subaudiatur, est, ac si videlicet dicatur : *Ei sit honor et gloria, cujus est*, ac si dicatur : sicuti revera est, sit inquam per Jesum Christum, per quem glorificandus est Pater.

Ex hac quidem fine Epistolæ arbitror ecclesiasticos doctores expositiones et sermones suos consimili fine concludere, in actione videlicet gratiarum Dei. *Confirmare*, in fide scilicet quæ est omnium bonorum fundamentum, *juxta Evangelium meum et prædicationem Jesu Christi*, secundum doctrinam meæ prædicationis, quæ est etiam Jesu Christi; non alia prædicationis, quia idem quod ille prædico Evangelium meum sive prædicationem Jesu Christi dico factam, *secundum revelationem mysterii*, vel confirmari secundum revelationem meam. Mysterium dicitur *secretum et occultum*. Unde et mystica locutio dicitur significativa, quæ non est aperta. Mysterium quod nunc patefactum est, ipse est redemptionis nostræ modus, qui olim latebat in prophetis scriptis nondum expositis, sed nunc ipsis tam a Christo quam a nobis expositis, revelatus est. De Christo quippe scriptum est quia *incipiens a Moyse et omnibus prophetis* (Luc. xxiv, 27), id est, *Taciti æternis temporibus, quod nunc patefactum est per Scripturas prophetarum secundum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei*; id est, absconditi usque nunc semper, nec per expositionem revelati unquam ulterius. Quippe cum ipsi quoque septuaginta Interpretes in suis translationibus quæ de Filio Dei dicuntur maxime reticuisse, vel velasse credantur, prophetarum dicit potius quam legis, quia maxime hoc mysterium in prophetis continetur, ubi apertius sive plenius de Christo erat prophetatum. Patefactum est dico in omnibus gentibus *secundum præceptum æterni Dei*, id est Christi dicentis : *Euntes in mundum universum*, etc. (Marc. xvi, 15.) Dei dico, æterni, licet secundum hominem initium habuit. Ad hoc, inquit, est patefactum, non solum ut credant omnes gentes, sed magis ut ei obediant, id est secundum fidem operentur. *Ei*, inquam, *cognito nunc per Jesum Christum soli sapienti Deo*, id est qui nunc singulariter sapiens apparet ex hoc quod per Christum egerit in hoc redemptionis nostræ mysterio, de quo ait Joannes : *Ex prudentia sua percussit superbum*. Solus sapiens dicitur in cujus comparatione nullus est sapiens dicendus, sicut et bonus juxta illud Veritatis : *Nemo bonus nisi solus Deus* (Marc. x, 18). Solus quoque sapiens dicitur, quia solam illam et singularem habet sapientiam quam nil latere potest. *Honor et gloria*, id est gloriosus et singularis honor. Amen.

(14) *Ibid.*, col. 182.